

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ :
Η ΧΩΡΙΚΗ & Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ»**

ΑΘΗΝΑ ΧΑΡΤΑΛΑΜΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : Σεραφείμ Πολύζος

Βόλος, Ιούνιος 2019

Εικόνα της Παναγίας του 16^{ου} αι. από την Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου – Αγίου Παντελεήμονα Αγιάς

Στον μπαμπά μου

*που δεν είναι πια δίπλα μου
να με ωθεί και
να με στηρίζει
όταν τον χρειάζομαι.*

Περίληψη

Στη σημερινή εποχή, έχει αναγνωριστεί πλέον, η κοινωνική και οικονομική σημασία του θρησκευτικού τουρισμού στην παγκόσμια κοινότητα, καθώς αποτελεί σημαντικό τμήμα της τουριστικής αγοράς. Υπολογίζεται ότι ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός των επισκεπτών – τουριστών, ταξιδεύουν σε τόπους θρησκευτικής, ιστορικής και πολιτιστικής σπουδαιότητας όπου λαμβάνουν συχνά μέρος σε διάφορες θρησκευτικές εορτές και εκδηλώσεις.

Ο σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση της χωρικής και αναπτυξιακής διάστασης του θρησκευτικού τουρισμού με εστίαση στην περιοχή της Λάρισας.

Βασική υπόθεση είναι ότι ο θρησκευτικός πλούτος της περιοχής μελέτης, σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία του τοπικού περιβάλλοντος μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι :

- α. Η ανάδειξη της σημασίας που έχει ο θρησκευτικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού στην τουριστική ανάπτυξη των περιοχών που φιλοξενούν θρησκευτικούς χώρους και προσκυνήματα.
- β. Ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων που υπάρχουν για αξιοποίηση και ανάδειξη ως προορισμού θρησκευτικού ενδιαφέροντος της περιοχής Λάρισας.
- γ. Η διατύπωση προτάσεων για τη συστηματική και την καλύτερη οργάνωση των προσκυνηματικών ταξιδιών.

Λέξεις κλειδιά : Θρησκευτικός τουρισμός, της περιοχής Λάρισας, τοπική ανάπτυξη.

Religious tourism in Larissa : A spatial and development aspect.

Abstract

Nowadays, the social and economic significance of religious tourism in the world community has become recognized as an important part of the tourist market. It is estimated that a very large number of visitors - tourists, travel to places of religious, historical and cultural importance where they often take part in various religious feasts and events.

The purpose of this research is to investigate the spatial and developmental dimension of religious tourism with a focus on the region of Larissa. The basic assumption is that the religious richness of the study area, combined with the diversity of the local environment, can make a very important contribution to the strengthening the tourist development of the area.

The research questions are:

- a. Emphasizing the importance of religious tourism as a special form of tourism in the tourist development of the areas hosting religious monuments.
- b. The identification of the possibilities available for use and promotion as a religious destination of the region of Larissa.
- c. The formulation of proposals for the systematic and better organization of pilgrimage trips.

Key words : Religious tourism, Larissa region, local development.

Δηλώνω ότι είμαι ο συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας και αντιπροσωπεύει μόνο τις προσωπικές μου απόψεις. Επίσης δηλώνω, γνωρίζοντας τον κώδικα δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως προς την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων τρίτων και το αδίκημα της λογοκλοπής, ότι αναφέρω πλήρως όλες τις πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας.

Όνοματεπώνυμο : Αθηνά Χαρταλάμη

Υπογραφή

.....

Ημερομηνία:

Ευχαριστίες

Θα ήθελα σε αυτό το σημείο να ευχαριστήσω όλους αυτούς που με βοήθησαν να ολοκληρώσω αυτό το υπέροχο ταξίδι της γνώσης στον τουρισμό γενικότερο αλλά στον θρησκευτικό τουρισμό ειδικότερα.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κο **Σεραφείμ Πολύζο** για τη πολύτιμη βοήθεια του κατά την επιλογή του θέματος, την οργάνωση της δομής και τις κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά την εύρεση στοιχείων και βιβλιογραφίας.

Επιπλέον, **ευχαριστώ θερμά τους εκπρόσωπους του κλήρου** που με βοήθησαν αποτελεσματικά και καθοριστικά στην έρευνα για την διερεύνηση των δυνατοτήτων ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας. Ειδικότερα ευχαριστώ :

- τον σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ελασσόνας κ.κ. **Χαρίτωνα Τούμπα**,
- το Πανοσιολογιώτατο αρχιμανδρίτη π. **Αχίλλιο Τσούτσουρα** της Μητρόπολης Λαρίσης και Τυρνάβου,
- τον Αρχιερατικό επίτροπο Πανοσιολογιώτατο αρχιμανδρίτη π. **Νεκτάριο Δρόσο** της Μητρόπολης Δημητριάδος,
- τον Αρχιερατικό επίτροπο Πανοσιολογιώτατο αρχιμανδρίτη π. **Βασίλειο Αναστασόπουλο** της Μητρόπολης Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων,
- την Οσιολογιωτάτη **Θεοδέκτη** της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγιάς,
- τον Πανοσιολογιώτατο αρχιμανδρίτη π. **Πολύκαρπο Σαρμανιώτη** ηγούμενο της Ιεράς Μονής Κομνηνείου Στομίου Λάρισας,
- τον Αιδεσιμώτατο εφημέριο π. **Βασίλειο** του Ιερού Ναού Αγίας Παρασκευής Τεμπών,
- Την **κα Όλγα Αλεξίου – Περιστεροπούλου**, καθηγήτρια Αγγλικών για την πολύτιμη βοήθεια της στην απόδοση των αγγλικών κειμένων και όρων,
- Την **κα Μαριέττα Χαρταλάμη**, καθηγήτρια φιλόλογο, για την επιμέλεια του ελληνικού κειμένου. Τέλος
- Την αρχαιολόγο **κα Σταυρούλα Σδρόλια**, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λάρισας για την ευγενική προσφορά της εικόνας του εξωφύλλου.

Περιεχόμενα

	σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Έννοια & χαρακτηριστικά του τουρισμού	16
1.1 Εισαγωγή	
1.2 Εννοιολογικός προσδιορισμός	16
1.3 Ιστορική αναδρομή	18
1.3.1 Η πρώτη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού	18
1.3.2 Η δεύτερη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού	20
1.3.3 Η τρίτη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού (Σύγχρονη εποχή).	20
1.4 Τουριστική ανάπτυξη και η σημασία της σε διεθνές και εθνικό επίπεδο	21
1.5 Συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης	24
1.5.1 Οικονομικές	24
1.5.2 Κοινωνικές	25
1.5.3 Πολιτιστικές	26
1.5.4 Περιβαλλοντικές	27
1.6 Η αιεφόρος τουριστική ανάπτυξη και η φέρουσα ικανότητα	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Ο Ελληνικός Τουρισμός	30
2.1 Γενικά	30
2.2 Μεγέθη του ελληνικού τουρισμού	30
2.3 Χαρακτηριστικά, πλεονεκτήματα και αδυναμίες του ελληνικού τουρισμού	33
2.4 Συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία	36
2.5 Προοπτικές εξέλιξης του ελληνικού τουρισμού	36
2.6 Ύφεση, προσφυγικό και η διεθνής εικόνα της Ελλάδας	37
2.6.1 Ύφεση και προσφυγικό	37
2.6.2 Τουρισμός και ύφεση	37
2.6.3 Η πορεία εισπράξεων από ταξίδια για επαγγελματικούς λόγους	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Θρησκευτικό τουρισμός	40
3.1 Γενικά	40
3.2 Εννοιολογική προσέγγιση θρησκευτικού - προσκυνηματικού τουρισμού	40
3.3 Ο όρος προσκύνημα	41
3.4 Διάκριση μεταξύ θρησκευτικού τουρισμού και προσκυνηματικών περιηγήσεων	42
3.5 Ιστορική αναδρομή του θρησκευτικού τουρισμού	46
3.6 Κατηγορίες θρησκευτικού τουρισμού	49
3.6.1 Προσκυνηματικός	49
3.6.2 Ειδικός Προσκυνηματικός	50
3.6.3 Θρησκευτικός Τουρισμός Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος	50
3.7 Μορφές θρησκευτικού τουρισμού σήμερα	50
3.7.1 Βραχυπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός	50
3.7.2 Μακροπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός	50
3.8 Οργανωτικές μορφές τουρισμού	51
3.9 Τυπολογία του θρησκευτικού τουρισμού	52
3.10 Η γεωγραφία των θρησκειών	54
3.11 Ο χριστιανικός πληθυσμός παγκοσμίως	56

3.12	Θρησκευτικά κέντρα παγκόσμιας και διεθνούς σημασίας	57
3.13	Θρησκευτικά κέντρα περιφερειακής ή τοπικής σημασίας	61
3.14	Η δυναμική των αναδυόμενων θρησκευτικών αγορών Ρωσίας & Κίνας	62
3.15	Επίδραση του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα		66
4.1	Γενικά	66
4.2	Χαρακτηριστικά - πλεονεκτήματα του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα	68
4.3	Χωρική κατανομή των προσκυνημάτων	69
4.4	Τα σημαντικότερα χριστιανικά κέντρα της Ελλάδας	71
4.4.1	Άγιο Όρος	71
4.4.2	Μετέωρα	72
4.4.3	Παναγία της Τήνου	73
4.4.4	Ναός της Παναγίας της Εκατονταπυλιανής στην Παροικιά της Πάρου	73
4.4.5	Η ιστορική Μονή της Αγίας Λαύρας	74
4.4.6	Η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου	74
4.4.7	Ο Ναός της Παναγίας της Αγιάσου στη Λέσβο	74
4.5	Συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη	74
4.6	Προοπτικές ανάπτυξης και αξιοποίησης του θρησκευτικού τουρισμού	75
4.7	Θρησκευτική τουριστική πολιτική στην Ελλάδα	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά ΠΕ Λάρισας.		78
5.1	Εισαγωγή	78
5.2	Γεωγραφική θέση της ΠΕ Λάρισας	79
5.3	Ιστορική ταυτότητα	80
5.4	Φυσικό περιβάλλον	81
5.4.1	Ανάγλυφο της περιοχής	81
5.4.2	Κλίμα	81
5.5	Υδάτινο Δυναμικό	82
5.5.1	Ο Πηνειός	82
5.5.2	Υδατικοί αποδέκτες	83
5.6	Κύριες χρήσεις αγροτικής γης	83
5.7	Φυσικοί πόροι	85
5.7.1	Χλωρίδα	85
5.7.2	Πανίδα	85
5.8	Προστατευόμενες Περιοχές	85
5.9	Περιοχές ειδικής προστασίας	86
5.10	Περιοχές ελεγχόμενου κυνηγιού	86
5.11	Δημογραφικά στοιχεία - πληθυσμός	87
5.12	Οικονομικά στοιχεία	88
5.12.1	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν	88
5.12.2	Απασχόληση	88
5.13	Οι τομείς παραγωγής	89
5.13.1	Πρωτογενής τομέας	89
5.13.2	Δευτερογενής τομέας	90
5.13.3	Τριτογενής τομέας	90
5.14	Βιομηχανία – βιοτεχνία	90
5.15	Εξόρυξη	91
5.16	Γεωργία	91
5.17	Κτηνοτροφία	92
5.18	Αλιεία	92
5.19	Μεταφορικά δίκτυα	92
5.20	Τηλεπικοινωνίες – Επικοινωνίες – ΤΠΕ	95
5.21	Υποδομές διαχείρισης απορριμμάτων, ύδρευση – αποχέτευση	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : Τουριστικά χαρακτηριστικά ΠΕ Λάρισας	96
6.1 Φυσικοί πόροι	96
6.1.2 Ορεινοί όγκοι - Όλυμπος – Το Δασικό σύμπλεγμα Κάτω Ολύμπου και Όσσας	97
6.1.3 Δάση - Δασικές εκτάσεις	101
6.1.4 Τοπία ιδιαίτερου κάλους	101
6.1.5 Λίμνες	102
6.1.6 Ποτάμια – Δέλτα του Πηνειού	102
6.2 Θρησκευτικοί – Πολιτιστικοί – Ιστορικοί Πόροι	104
6.2.1 Θρησκευτικά μνημεία - Προσκυνημάτα	104
6.2.1.1 Ιερά Μητρόπολη Λαρίσης και Τυρνάβου	105
6.2.1.2 Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος (περιοχή Αγιάς)	108
6.2.1.3 Ιερά Μητρόπολη Ελασσόνας	114
6.2.1.4 Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων (Περιοχή των Φαρσάλων)	117
6.2.2 Μνημεία πολιτισμού	119
6.2.3 Άλλοι χώροι πολιτισμού : Μουσεία – συνεδριακοί χώροι	129
6.2.4 Πολιτιστικές εκδηλώσεις	135
6.3 Τουριστικός τομέας	142
6.3.1 Γενικά	142
6.3.2 Τουριστικά καταλύματα – κέντρα αναψυχής και ψυχαγωγίας	143
6.3.3 Ειδικές τουριστικές υποδομές	146
6.3.4 Ορεινός τουρισμός	147
6.3.5 Ειδικός και εναλλακτικός τουρισμός	149
6.3.6 Αθλητικός τουρισμός – αθλητικά γεγονότα	150
6.3.7 Οικοτουρισμός – Αγροτουρισμός	150
6.3.8 Τουριστική ζήτηση (διανυκτερεύσεις, πληρότητα καταλυμάτων)	150
6.3.9 Αξιοποίηση ευκαιριών που προσφέρονται από τη θάλασσα – Ακτές	152
6.3.10 Τοπικά προϊόντα	153
6.3.11 Παραδοσιακοί οικισμοί	153
6.3.11 Συμπέρασμα	153
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο : Αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης ανάλυση SWOT	154
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο : Μεθοδολογία Έρευνας - Έρευνα και Ανάλυση αποτελεσμάτων	164
8.1 Εισαγωγή	164
8.2 Πρωτογενής έρευνα	164
8.3 Δευτερογενής έρευνα – Βιβλιογραφική ανασκόπηση	165
8.4 Στόχοι της έρευνας	165
8.5 Έρευνα πεδίου	165
8.5.1 Χωρική διασπορά των προσκυνημάτων	165
8.5.2 Χρονική περίοδος ίδρυσης των προσκυνημάτων	167
8.5.3 Αριθμός μόνιμα διαμενόντων εντός των προσκυνημάτων	168
8.5.4 Βαθμός της επισκεψιμότητας των προσκυνημάτων	169
8.6 Σχεδιασμός συνεντεύξεων	169
8.7 Χρόνος διεξαγωγής της έρευνας	170
8.8 Περιορισμοί της έρευνας	171
8.9 Ζητήματα δεοντολογίας	171
8.10 Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας	172
8.11 Συμπεράσματα της έρευνας	177
8.12 Προηγούμενες σχετικές έρευνες	178
8.13 Ανακεφαλαίωση	179

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο : Συμπεράσματα - Προτάσεις	182
9.1 Συμπεράσματα	182
9.2 Προτάσεις	184
9.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες	185
Βιβλιογραφία	186
Ελληνική	186
Ξενόγλωσση	192
Παράρτημα Ι : Συνεντεύξεις έρευνας	196

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

	Σελ.
Διάγραμμα 1.1 : Εξέλιξη του Διεθνούς Τουρισμού (Διεθνείς αφίξεις 1995-2015)	23
Διάγραμμα 1.2 : Διαχρονική εξέλιξη - πρόβλεψη του παγκόσμιου τουρισμού	24
Διάγραμμα 2.1 : Προοπτικές εξέλιξης του ελληνικού τουρισμού	36
Διάγραμμα 2.2 : Η εξέλιξη των εισπράξεων από ταξίδια για επαγγελματικούς λόγους	38
Διάγραμμα 3.1 : Διαστάσεις μεταξύ προσκυνητών και τουριστών	44
Διάγραμμα 3.2 : Ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού	46

Ευρετήριο Γραφημάτων

Γράφημα 5.1 : Απόλυτη μέγιστη θερμοκρασία / Απόλυτη ελαχιστη θερμοκρασία	82
Γράφημα 5.2 : Έκταση της ΠΕ Λάρισας στις βασικές κατηγορίες χρήσεων γης	84

Ευρετήριο Χαρτών

Χάρτης 1.1 : Εκμηδένιση της απόστασης Λονδίνου - Σύδνεϋ	21
Χάρτης 1.2 : Αφίξεις και έσοδα 2017	22
Χάρτης 3.1 : Επικρατούσα θρησκεία ανά χώρα στον παγκόσμιο χάρτη	55
Χάρτης 3.2 : Οι Χριστιανοί διεθνώς	56
Χάρτης 3.3 : Ορθόδοξος Χριστιανικός Πληθυσμός της Ρωσίας	63
Χάρτης 5.1 : ΠΕ Λάρισας και οι Καλλικρατικοί δήμοι	80
Χάρτης 5.2 : Το υδρογραφικό Δίκτυο του ποταμού Πηνειού	83
Χάρτης 5.3 : Η θέση της περιοχής σε σχέση με τους κύριους συγκοινωνιακούς κόμβους της Περιφέρειας Θεσσαλίας	93
Χάρτης 6.1 : Γεωφυσικός χάρτης ΠΕ Λάρισας	96
Χάρτης 6.2 : Μονοπάτι Πολυδενδρίου	148
Χάρτης 6.3 : Μονοπάτι Σκήτης (loop Σκήτης)	148
Χάρτης 8.1 : Μητροπόλεις ΠΕ Λάρισας	167
Χάρτης 8.2 : Προσκυνήματα ΠΕ Λάρισας	168

Ευρετήριο Πινάκων

	Σελ.
Πίνακας 2.1 : Εκτίμηση άμεσης - έμμεσης επίπτωσης του τουρισμού στο ΑΕΠ	32
Πίνακας 3.1 : Το μέγεθος και η προβλεπόμενη αύξηση των κύριων θρησκευτικών ομάδων παγκοσμίως	54
Πίνακας 4.1 : Αριθμός προσκυνημάτων στους νομούς της χώρας	69
Πίνακας 4.2 : UNESCO - Ελληνικά μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς	70
Πίνακας 5.1 : Διακύμανσης Θερμοκρασιών	82
Πίνακας 5.2 : Κατανομή της έκτασης σε γενικευμένες κατηγορίες χρήσης / κάλυψης	84
Πίνακας 5.3 : Κατανομή της έκτασης σε γενικευμένες κατηγορίες χρήσης / κάλυψης ανά Δήμο	85
Πίνακας 5.4 : Μόνιμος πληθυσμός και έκταση Δήμων ΠΕ Λάρισα	87
Πίνακας 5.5 : Μεταβολή του Πληθυσμού ΠΕ Λάρισα	88
Πίνακας 5.6 : ΑΕΠ Περιφέρεια Θεσσαλίας, ΠΕ Λάρισα, Συνολικό ΑΕΠ 2001-2011	89
Πίνακας 5.7 : Εξέλιξη Οικονομικά Ενεργού Πληθυσμού, Απασχόλησης και Ανεργίας συνολικά και κατά κλάδο, 2001, 2011	89
Πίνακας 6.1 : Ορεινοί Όγκοι της ΠΕ Λάρισα	100
Πίνακας 6.2 : Κατάλογος τοπιών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους	101
Πίνακας 6.3 : Προσκυνήματα της ΠΕ Λάρισα	104
Πίνακας 6.4 : Μνημεία πολιτισμού της ΠΕ Λάρισα (ανά Δήμο)	120
Πίνακας 6.5 : Εκδηλώσεις ΠΕ Λάρισα	135
Πίνακας 6.6 : Ξενοδοχεία	143
Πίνακας 6.7 : Επιχειρήσεις Ενοικιαζομένων δωματίων, ανά κατηγορία κλειδιών	145
Πίνακας 6.8 : Ενοικιαζόμενα δωμάτια	145
Πίνακας 6.9 : Κάμπινγκ	146
Πίνακας 6.10: Μονάδες εστίασης και αναψυχής ανά Δήμο, περιοχή	146
Πίνακας 6.11: Αφίξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ, ανά ΠΕ	151
Πίνακας 6.12: Διανυκτερεύσεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ	151
Πίνακας 6.13: Ακτές της ΠΕ Λάρισα	152
Πίνακας 7.1 : Ανάλυση SWOT	163
Πίνακας 8.1 : Προσκυνήματα και χρονολογία ίδρυσης των μνημείων ΠΕ Λάρισα	167
Πίνακας 8.2 : Λίστα διοργανωτών θρησκευτικών εκδρομών	170
Πίνακας 8.3 : Λίστα των εκπροσώπων των προσκυνημάτων	171

Ευρετήριο Εικόνων

	Σελ.
Εικόνα 2.1 : Ελληνικός Τουρισμός : Στοιχεία & Αριθμοί, 2017	31
Εικόνα 2.2 : Δείκτες απόδοσης του Ελληνικού τουρισμού για το έτος 2017	31
Εικόνα 3.1 : Ιερουσαλήμ κατά τη διάρκεια των Χριστουγέννων	57
Εικόνα 3.2 : Ο Θόλος ή Τρούλος του Βράχου: μουσουλμανικό ιερό στην Παλιά Πόλη της Ιερουσαλήμ.	58
Εικόνα 3.3 : Μουσείο Βατικανού	59
Εικόνα 3.4 : Άγιος Πέτρος	59
Εικόνα 3.5 : Εικόνα από τον Άγιο Πέτρο με μεγάλο πλήθος πιστών	59
Εικόνα 3.6 : Προσκύνημα στη Μέκκα	60
Εικόνα 4.1 : Άγιο Όρος, η Μονή Σίμωνος Πέτρας	72
Εικόνα 4.2 : Μετέωρα, η Μονή Ρουσάνου	73
Εικόνα 6.1 : Κορμοράνοι στη Λίμνη Κάρλα	102
Εικόνα 6.2 : Δέλτα Πηνειού	103
Εικόνα 6.3 : Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου	105
Εικόνα 6.4 : Ιερά Μονή Κομνηνείου	107
Εικόνα 6.5 : Ιερός Ναός Αγίου Αντωνίου και Οσίου Αντωνίου του Νέου εκ Βεροίας	108
Εικόνα 6.6 : Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου – Αγίου Παντελεήμονος	109
Εικόνα 6.7 : Ιερά Μονή Γεωργίου Μεταξοχωρίου	111
Εικόνα 6.8 : Ιερός Ναός Κοιμήσεως Παναγίας – Αγιάς	112
Εικόνα 6.9 : Ιερά Μονή Θεολόγου – Βελίκας	112
Εικόνα 6.10 : Ιερός Ναός Παναγία Βελίκας	113
Εικόνα 6.11 : Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας	114
Εικόνα 6.12 : Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμού)	116
Εικόνα 6.13 : Παναγία Ελεούσα η Δεμερλιώτισσα	117
Εικόνα 6.14 : Ναός της Υπαπαντής στο Θετίδιο Φαρσάλων	119
Εικόνα 6.15 : Α' Αρχαίο Θέατρο Λάρισας	125

Κατάλογος Αρκτικόλεξων

ΗΑΤΤΑ	: Σύνδεσμος εν Ελλάδα Τουριστικών & Ταξιδιωτικών Γραφείων
ΑΕΝΟΛ ΑΕ	: Αναπτυξιακή Εταιρεία Νομού Λάρισας
ΑΕΠ	: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΕΠ	: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΠΑ	: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΕΛΣΤΑΤ	: Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΤ	: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
ΙΟΒΕ	: Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών
ΚΕΠΕ	: Κέντρο Προγραμματισμούς και Οικονομικών Ερευνών
ΚΕΠΕ	: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
ΚΤΕΛ	: Κοινό Ταμείο Εισπράξεων Λεωφορείων
ΞΕΕ	: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΟΗΕ	: Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΑΠ	: Παγκόσμιου Ακαθάριστου Προϊόντος
ΠΕ	: Περιφερειακή Ενότητα
ΠΟΤ	: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
ΠΑΑ	: Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης
ΣΕΤΕ	: Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ΤΕΙ	: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
SWOT	: Strengths Weaknesses Opportunities Threats
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNWTO	: World Tourism Organization
WEF	: Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ
WRTA	: World Religious Travel Association
WTO	: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
WTO	: World Tourism Organization
WTTC	: World Travel and Tourism Council
WWF	: Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση

Εισαγωγή

Μετά την ανάπτυξη του οργανωμένου μαζικού τουρισμού κατά την μεταπολεμική περίοδο, με αποκορύφωση τις δεκαετίες του '70 και '80, η τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα σημαδεύτηκε από την ανάδυση νέων μορφών τουρισμού με εξειδικευμένο περιεχόμενο και στοχευμένο κοινό. Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως αυτές επικράτησε να ονομάζονται, συγκροτούν μία νέα και ισχυρή τάση στην τουριστική αγορά για διασκέδαση και αναψυχή. Από την ομάδα αυτή των ειδικών εναλλακτικών μορφών επιλέξαμε να διερευνήσουμε το θρησκευτικό τουρισμό. Σε μία περίοδο έντονων αλλαγών και ανασφάλειας για το σύγχρονο άνθρωπο τα θρησκευτικά ταξίδια και οι περιηγήσεις γνωρίζουν αξιοσημείωτη άνθιση αναβιώνοντας την προσκυνηματική δραστηριότητα αλλοτινών εποχών. Οι πολυάριθμες μετακινήσεις για θρησκευτικούς λόγους, εμπλουτισμένες και με «κοσμικά στοιχεία», έχουν καταστήσει το θρησκευτικό τουρισμό σημείο αναφοράς στο χώρο του ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού, που σταδιακά υποκαθιστά τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Μάλιστα, συχνά ο θρησκευτικός τουρισμός λογίζεται ως υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού, δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες σε οργανωμένα θρησκευτικά ταξίδια διαθέτουν πολλές φορές επιπλέον χρόνο για επίσκεψη σε επιλεγμένα τουριστικά αξιοθέατα. Ακόμη, ο θρησκευτικός τουρισμός ουσιαστικά αξιοποιεί το πολιτιστικό καταπίστευμα του παρελθόντος την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία, ιδωμένη βέβαια από διαφορετική σκοπιά, αποτελεί για τους μεν πολιτιστικούς τουρίστες σημείο αναφοράς, για τους δε θρησκευτικούς τουρίστες και ειδικά τους προσκυνητές, συνδέεται με την καθημερινή ζώσα θρησκευτική τους έκφραση. Εξάλλου, ο θρησκευτικός τουρισμός ενέχει το οικονομικό στοιχείο, αφού δεν είναι καθόλου αμελητέα τα οικονομικά οφέλη που αποφέρει στις χώρες υποδοχής η μορφή αυτή τουρισμού. Η αξιοσημείωτη οικονομική δραστηριότητα που συνοδεύει σήμερα την ανάγκη για θρησκευτικά ταξίδια έχει οδηγήσει ακόμη και στην εξειδίκευση του κλάδου των τουριστικών γραφείων που δραστηριοποιούνται την διοργάνωση ταξιδιών σε περιοχές σε σημαντικό θρησκευτικό ενδιαφέρον.

Σκοποί και Στόχοι της μελέτης

Ο θρησκευτικός τουρισμός γνωρίζει ιδιαίτερη άνθιση στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια καθώς αποτελεί μια από τις εξαιρετικά γρήγορα αναπτυσσόμενες ειδικές μορφές του παγκόσμιου τουρισμού. Στην παρούσα διπλωματική εργασία διερευνάται η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη με στόχο τον προσδιορισμό των δυνατοτήτων και προοπτικών ανάπτυξης ώστε η περιοχή της Λάρισας να αναδειχτεί ως τόπος ειδικού τουριστικού ενδιαφέροντος.

Στο πλαίσιο της μελέτης διερευνώνται τα εξής:

- Η ανάδειξη της σημασίας του θρησκευτικού τουρισμού ως ειδική μορφή τουρισμού που συμβάλει στην ανάπτυξη των περιοχών που φιλοξενούν θρησκευτικά μνημεία.

- Ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων - ευκαιριών που υπάρχουν για αξιοποίηση και ανάδειξη της περιοχής της Λάρισας.
- Η διερεύνηση των προοπτικών ανάπτυξης που παρουσιάζει ο θρησκευτικός τουρισμός στη χώρα και ο προσδιορισμός των χωρών που αποτελούν αναδυόμενες αγορές θρησκευτικού τουρισμού και εν δυνάμει τις πηγές προσέλκυσης σημαντικού αριθμού προσκυνητών στα προσκυνήματα της χώρας μας και στην ΠΕ Λάρισας ειδικότερα.
- Η διατύπωση προτάσεων πολιτικής συστηματικής οργάνωσης, βελτίωσης και ανάπτυξης των θρησκευτικών - προσκυνηματικών ταξιδιών στην περιοχή σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες ειδικές μορφές τουρισμού.

Δομή της μελέτης

Η εργασία αποτελείται από εννέα (9) κεφάλαια στα οποία αναλύονται:

Το **πρώτο** κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι εισαγωγικές έννοιες για τον τουρισμό γενικά, η σημασία του τουρισμού και τις επιδράσεις του στην τουριστική ανάπτυξη, την έννοια της φέρουσας ικανότητας και της αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Στο **δεύτερο** κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στον ελληνικό τουρισμό στα μεγέθη, στα χαρακτηριστικά του αλλά και στην συμβολή του στην ελληνική οικονομία και στις προοπτικές εξέλιξής του. Στο **τρίτο** κεφάλαιο, αναλύονται οι έννοιες που αφορούν τον θρησκευτικό και τον προσκυνηματικό τουρισμό. Στη συνέχεια παρουσιάζεται σύντομα η ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού, τις επιδράσεις του στην κοινωνία, το περιβάλλον, την οικονομία και τις κατηγοριοποιήσεις του. Επίσης γίνεται αναφορά στην παγκόσμια κατανομή των θρησκειών, στην δυναμική των αναδυόμενων αγορών της Ρωσίας και της Κίνας και τέλος γίνεται ανάλυση της επίδρασης του στην οικονομική ανάπτυξη. Στο **τέταρτο** κεφάλαιο το ενδιαφέρον εστιάζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα, διερευνάται ο ρόλος του στην περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, οι προοπτικές ανάπτυξής του και η θρησκευτική τουριστική πολιτική στην Ελλάδα. Στο **πέμπτο** κεφάλαιο αναλύονται τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της περιοχής Λάρισας και ειδικότερα παρουσιάζονται τα γεωγραφικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του, το ανθρωπογενές, οικονομικό περιβάλλον του και οι παραγωγικοί τομείς. Στο **έκτο** κεφάλαιο αναλύονται τα τουριστικά χαρακτηριστικά και ειδικότερα γίνεται αναφορά στους φυσικούς, θρησκευτικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς πόρους με αναφορά στα προσκυνήματα της περιοχής και τέλος ανάλυση της τουριστικής υποδομής με έμφαση στην τουριστική προσφορά, ζήτηση και τις υπάρχουσες ειδικές μορφές τουρισμού. Στο **έβδομο** κεφάλαιο γίνεται η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης με την ανάλυση SWOT δηλαδή τα δυνατά σημεία της περιοχής, τις αδυναμίες, τις ευκαιρίες και τους κινδύνους της περιοχής έρευνας. Στο **όγδοο** κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας που ακολουθήθηκε στη μελέτη περίπτωσης της περιοχής Λάρισας, αποτυπώνοντας τα δεδομένα της πρωτογενούς αλλά και της δευτερογενούς έρευνας με βάση των προκαθορισμένων στόχων. Επίσης γίνεται ανάλυση των αποτελεσμάτων της ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε. Η εργασία ολοκληρώνεται με το **ένατο** κεφάλαιο στο οποίο διατυπώνονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις πολιτικής για μεθοδολογική ανάπτυξη και δυναμικότερη αξιοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΝΝΟΙΑ & ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1 Εισαγωγή

Ο τουρισμός αποτελεί έναν πολύ διαδεδομένο τρόπο ψυχαγωγίας, με απήχηση στις δυτικές κυρίως κοινωνίες, με τις ρίζες του να ανάγονται αρκετούς αιώνες πίσω στο παρελθόν. Πλην όμως, θεωρείται ταυτόχρονα και μεγάλη βιομηχανία που με τη σειρά της αποφέρει σημαντικά έσοδα στις χώρες που μπορούν να υποστηρίξουν τον τουρισμό. Μία από αυτές τις χώρες είναι και η Ελλάδα που εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης προσελκύει υψηλό αριθμό τουριστών και στηρίζεται οικονομικά σε μεγάλο βαθμό στον τριτογενή τομέα.

1.2 Εννοιολογικός προσδιορισμός

Ο τουρισμός, αποτελεί μοναδικό φαινόμενο με το οποίο έχουν ασχοληθεί επιστήμονες από διαφορετικά πεδία. Το τουριστικό φαινόμενο σύμφωνα με τον Τσάρτα (1996), συνδέεται με πολλές επιστήμες όπως τη γεωγραφία, τη ψυχολογία, την ιστορία, την οικολογία, την κοινωνιολογία, την οικονομία κ.α. Η φύση του τουρισμού οι θετικές ή οι αρνητικές επιδράσεις που μπορεί να επιφέρει σε μία χώρα υποδοχής, έχει οδηγήσει σε μία πληθώρα ορισμών έτσι ώστε σήμερα να μην μπορούμε να πούμε για ένα ορισμό γενικά αποδεκτό. Ακριβή ορισμό της λέξης «τουρισμός» είναι δύσκολο να δοθεί καθώς το κίνητρο του τουρίστα διαφέρει κάθε φορά. Η ραγδαία αύξηση των τουριστικών μετακινήσεων τον 20^ο αιώνα με σκοπό την αναψυχή αλλά και οι σημαντικές επιπτώσεις στις οικονομίες των κρατών υποδοχής κυρίως, δημιούργησε την ανάγκη καταγραφής ενός κοινά αποδεκτού ορισμού. Για κάποιους, ο τουρισμός αποτελεί ένα ταξίδι αναψυχής, για άλλους απλά μία ανθρώπινη επιθυμία ή δραστηριότητα, ενώ για κάποιους άλλους ο τουρισμός έχει μετατραπεί σε κοινωνική ανάγκη και κοινωνικό φαινόμενο (Χατζηιωαννίδης 2014).

Κατά περίπτωση οι διαφορετικοί ορισμοί αντιστοιχούν στην προσέγγιση της επιστήμης που εξετάζει τον τουρισμό (Κοινωνιολογία, Γεωγραφία, Οικονομία, Ανθρωπολογία κ.α.) όσο και από τους οργανισμούς που ασχολούνται με τον τουρισμό.

Από τις πρώτες έννοιες που αποδόθηκαν για τον τουρισμό, ήταν αυτή των Ελβετών Hunziker και Krapf (1942), που ορίζει τον τουρισμό ως *«το σύνολο των φαινομένων και των σχέσεων, που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού και την διαμονή μη μόνιμων κατοίκων, εφόσον δεν οδηγούν σε μόνιμη εγκατάσταση και δεν ασκείται κάποια κερδοσκοπική δραστηριότητα»*.

Ένας δεύτερος ορισμός που έδωσαν στον τουρισμό οι McIntosh και Goeldner (1986), έχει ως εξής : *«Τουρισμός είναι, το σύνολο των φαινομένων και των σχέσεων που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση στις περιοχές παραγωγής και υποδοχής, από τουρίστες, κυβερνήσεις, κοινωνίες και περιβάλλον»*.

Σύμφωνα με τον World Tourism Organization (WTO) ο ορισμός για τον τουρισμό είναι ο εξής: «*Τουρισμός είναι οι δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε προορισμούς εκτός του συνήθους περιβάλλοντός τους για χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους, με σκοπό την αναψυχή, τις εμπορικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες ή και άλλους σκοπούς και όχι σχετικούς με την άσκηση αμειβόμενης εργασίας στον τόπο προορισμού*».

Ο Πολύζος (2015), παραθέτει ότι : «ο **τουρισμός** χαρακτηρίζεται από κάθε μετακίνηση ανθρώπων από το χώρο της κατοικίας του προς διάφορους τουριστικούς προορισμούς και η διαμονή τους σε αυτούς επί τουλάχιστον ένα 24-ωρο. Ο σκοπός της μετακίνησης και της παραμονής είναι η ικανοποίηση ψυχαγωγικών ή άλλων αναγκών. Ενώ η Διεθνής Ομοσπονδία Δημοσιογράφων και Συγγραφέων Τουρισμού θεωρεί ότι «*Τουρίστας είναι το άτομο που πραγματοποιεί μία μετακίνηση, για οποιαδήποτε αιτία, πέραν του συνηθισμένου περιβάλλοντός του και το οποίο χρησιμοποιεί το χρόνο της σχόλης του για την ικανοποίηση της περιέργειας του, σε όλες τις μορφές της καθώς και της ανάγκης του για ανάπαυση και ψυχαγωγία*» (Βαρβαρέσος, 2000).

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ ο τουρισμός περιλαμβάνει όλα τα ταξίδια άνω των 24ώρων για λόγους ψυχαγωγίας, εργασίας, σπουδών και υγείας.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θεωρεί ότι, ο τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και των φαινομένων που συνδέονται με τα ταξίδια και τη διαμονή των προσώπων σ' ένα τόπο, για τα οποία αυτός δεν είναι ο τόπος ούτε της κατοικίας τους, αλλά ούτε και της μόνιμης εργασίας τους.

Η Διεθνής Ακαδημία Τουρισμού θεωρεί ως τουρισμό το σύνολο των ανθρωπίνων μετακινήσεων και οι δραστηριότητες που προκύπτουν από αυτές. Αυτές προκαλούνται, σε διαφορετικό βαθμό και ένταση στον καθένα, ανάλογα με την εξωτερική και την πραγματοποίηση του πόθου απόδρασης που ενυπάρχει σε κάθε άτομο.

Οι Burkat και Medlik όρισαν ότι το φαινόμενο του τουρισμού εμφανίζεται όταν πραγματοποιούνται προσωρινές επισκέψεις (ή διανυκτερεύσεις) εκτός της μόνιμης κατοικίας, για οποιονδήποτε λόγο εκτός από τη διεκπεραίωση αμειβόμενων εργασιών στον τόπο επίσκεψης.

Τα βασικά χαρακτηριστικά στα οποία διακρίνεται ο τουρισμός είναι τα παρακάτω δύο :

- (α) Το «**δυναμικό**», που αφορά τη μετακίνηση του τουρίστα, το οποίο είναι προσωρινό και βραχυχρόνιου χαρακτήρα.
- (β) Το «**στατικό**», που αφορά την παραμονή του για κάποιο χρονικό διάστημα στον τόπο επίσκεψης.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό στοιχείο έχει ιδιαίτερη σημασία για τις οικονομικές επιδράσεις της τουριστικής δραστηριότητας στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών υποδοχής, αφού συναρτάται με τη συνολική κατανάλωση κάθε τουρίστα και την αύξηση του κύκλου εργασιών των τουριστικών μονάδων στις εν λόγω περιοχές (Πολύζος, 2017).

Σύμφωνα με τη Συνδιάσκεψη της Ρώμης του 1963, ορίζει ως «επισκέπτη» κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη περιοχή, διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του, για οποιονδήποτε άλλο λόγο, εκτός από εκείνον της άσκησης αμειβόμενου επαγγέλματος.

Ο ορισμός αυτός εγκρίθηκε από τον WTO, που πρότεινε όμως τον διαχωρισμό του όρου «επισκέπτης» σε δύο κατηγορίες:

- τους «τουρίστες», όπου περιλαμβάνονται όλοι οι επισκέπτες οι οποίοι κάνουν τουλάχιστον μια διανυκτέρευση στο μέρος που επισκέπτονται και

- τους «εκδρομείς» ή ημερήσιους επισκέπτες, που επισκέπτονται ένα τόπο και φεύγουν από αυτή εντός 24 ωρών. Οι επιβάτες κρουαζιερόπλοιων και τα πληρώματα των πλοίων και των αεροπλάνων ανήκουν σε αυτή την κατηγορία.

Τέλος σύμφωνα με τους Lickorish & Jenkins (2004), οι βασικοί αναθεωρημένοι και σύγχρονοι ορισμοί του τουρισμού (WTO, 1994), είναι:

1. Τουρισμός είναι το φαινόμενο που περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε περιοχές εκτός του συνηθισμένου περιβάλλοντός τους, για χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός συνεχόμενου έτους, για αναψυχή, δουλειές ή άλλους λόγους.
2. Αυτός ο γενικός ορισμός καθιστά δυνατό τον εντοπισμό της τουριστικής δραστηριότητας τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η λέξη «τουρισμός» αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες των ταξιδιωτών και περιλαμβάνει τους «τουρίστες» (επισκέπτες που διανυκτέρευσαν στον προορισμό τους) αλλά και τους «εκδρομείς» (επισκέπτες ημέρας).

Ο τουρισμός αποτελεί χαρακτηριστικό των χωρών με υψηλά επίπεδα κοινωνικής ευημερίας και στις αναπτυγμένες χώρες είναι διαδεδομένος τρόπος αναψυχής και ψυχαγωγίας. Ταυτόχρονα, ως οικονομική δραστηριότητα, αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων για τις τουριστικές περιοχές, συμβάλλοντας στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού των περιοχών αυτών, στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην εξασφάλιση κεφαλαίων για νέες επενδύσεις, στη βελτίωση και στην αύξηση της υποδομής κ.λπ. Λόγω της θετικής συμβολής του στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών, ο τουρισμός χρησιμοποιείται ως μέσο για την τοπική ανάπτυξη. Στην σύγχρονη εποχή ο τουρισμός αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο, ενώ ο σύγχρονος άνθρωπος τον έχει εντάξει στις βασικές του ανάγκες. (Πολύζος, 2017).

1.3 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού

Η λέξη «τουρισμός» προέρχεται από τη λατινική λέξη *torvus* (Βαρβαρέσος, 2005:26), από την οποία προήλθαν η αγγλική λέξη *touring* και η γαλλική *tour*, που και οι δύο σημαίνουν περιήγηση. Σύμφωνα με τον Odrisol, ο όρος «*tour*», ετυμολογικά, προέρχεται από την Ελληνική λέξη «*τόρνος*», η οποία στην αρχαία Ελληνική γλώσσα σημαίνει το διαβήτη στη μορφή τεντωμένου νήματος, το ένα άκρο του οποίου είναι δεμένο σε σταθερό σημείο και το άλλο άκρο καταλήγει σε βελόνη. Η βελόνη αυτή με την περιστροφή της γύρω από το σταθερό σημείο, διαγράφει κύκλο (Υδρία, 1992). Η λέξη *tourism*, που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει το ταξίδι που γίνεται για λόγους προσωπικής ευχαρίστησης και αναψυχής, χρησιμοποιήθηκε πολύ αργότερα και συγκεκριμένα από το 1811 και μετά.

Η ανάγκη του ανθρώπου να πραγματοποιεί μετακινήσεις μακριά από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του εμφανίζεται από τους αρχαίους χρόνους και μέσα από συνεχείς αλλαγές διαμορφώνουν το σύγχρονο τουρισμό στη μορφή που τον γνωρίζουμε σήμερα. Έτσι το ταξίδι και οι μετακινήσεις των ατόμων αποτέλεσαν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες εξέλιξης στην ιστορία της ανθρωπότητας.

1.3.1 Η πρώτη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού

Οι λόγοι για τους οποίους ταξιδεύουν οι άνθρωποι δεν έχουν αλλάξει και πολύ από τότε που πρωτοεμφανίστηκε το φαινόμενο. Αυτοί, όπως και τότε, είναι λόγοι επαγγελματικοί, αναψυχής, επίσκεψης φίλων ή συγγενών, αναζήτησης περιπέτειας, εύρεση καινούριων και πλούσιων σε αποθέματα τροφής περιοχών. Τουρισμός στην

πραγματικότητα, υπήρχε σε μία πρώτη μορφή, από τα αρχαία χρόνια ακόμα. Η παρακολούθηση μεγάλων αθλητικών γεγονότων όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες αλλά και μικρότερων αγώνων όπως τα «Πύθια», τα «Νέμεα» και τα «Ισθμια». Επίσης η επίσκεψη σε τόπους θρησκευτικής σημασίας όπως το μαντείο της Δωδώνης, αποτελούνε χαρακτηριστικά παραδείγματα (Νικολαΐδου, 1999). Ακόμη στην περίοδο των κλασικών χρόνων, φημισμένη ήταν και μία αρχική μορφή συνεδριακού τουρισμού, οι λεγόμενες «Αμφικτιονίες». (Μαντζουράνη και Τζιφάκη, 2006).

Οι δημιουργοί του τουρισμού θεωρητικά είναι οι Σουμέριοι, λόγο της εφεύρεσης του χρήματος, της σφηνοειδούς γραφής αλλά και του τροχού που συνέβαλε τα μέγιστα στην ανάπτυξη του τουρισμού, για τα δεδομένα της εποχής (Τσάρτας, 1996).

Ο Πλάτων θεωρείται από τους πρωτοπόρους που ταξίδευαν στην εποχή του. Επίσης ο «πατέρας της ιστορίας», Ηρόδοτος, υπήρξε ένας από τους πρώτους ταξιδιώτες, επιδεικνύοντας πάντοτε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για τα ήθη, τα έθιμα, τη θρησκεία και γενικότερα τον πολιτισμό οποιουδήποτε προορισμού επισκεπτόταν.

Η «Αππία οδός» είναι παγκοσμίως γνωστή, με μήκος περίπου τα 350 μίλια – σύνδεση Ρώμης με Μπρίντζι – με πανδοχεία που χρησιμοποιούσαν πινακίδες πάνω στις οποίες αναγράφονταν οι παρεχόμενες υπηρεσίες προς τους ταξιδιώτες (Τσάρτας, 1996).

Οι αρχαίοι Έλληνες προσπαθώντας να εξερευνήσουν άγνωστους προς αυτούς τόπους, ξεκίνησαν ταξίδια που χαρακτηρίζονταν τόσο από εμπορικούς σκοπούς όσο και από την ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων. Η Αυγερινού-Κολώνια (2009) παραθέτει τέσσερα παραδείγματα τέτοιων ταξιδιών :

1. **Οι δώδεκα άθλοι του Ηρακλή**, άφιξη στο σημερινό Γιβραλτάρ, στην Ιβηρική χερσόνησο, για την αναζήτηση των χρυσών μήλων των Εσπερίδων Η ερμηνεία του μύθου σχετίζεται με τη μετακίνηση των πρώτων Ελληνικών φύλων για την εύρεση καινούριων πρόσφορων εδαφών και μετάλλων.
2. **Η Αργοναυτική εκστρατεία**, με αρχηγό τον Ιάσονα και με πλήρωμα μεγάλους ήρωες της εποχής (Ηρακλής, Πηλέας, Λυγκέας, Θησέας, Ορφέας, Ζήτης, Κάλαις, Τίφυς κ.ά.), ξεκίνησαν από την Ιωλκό (σημερινός Βόλος) με την Αργώ για την Κολχίδα. Ο μύθος αποτυπώνει τη χάραξη θαλάσσιων διαδρομών μαζί με ποτάμια και χερσαίες, στα εδάφη της ανατολικής Ευρώπης προς αναζήτηση κασσίτερου και ήλεκτρου.
3. **Τα Ομηρικά έπη της «Ιλιάδας» και της «Οδύσσειας»**, περιγράφουν τις προσπάθειες των Ελλήνων για καινούριες πρώτες ύλες. Η «Ιλιάδα» έχει να κάνει με την επιθυμία των Ελλήνων να ελέγξουν τα στενά των Δαρδανελίων για εμπορικούς λόγους και η «Οδύσεια», αναφέρεται στα ταξίδια που πραγματοποιήθηκαν σε ολόκληρη τη Μεσόγειο από τους ναυτικούς.
4. Τέλος, στα μέσα περίπου του **4ου αι. π.Χ.**, ο Πυθέας από τη Μασσαλία (Ελληνική αποικία στα χρόνια εκείνα) ξεκίνησε ένα ταξίδι προς τη βόρεια Ευρώπη, στη Βρετανική Θούλη. Η φύση του ερευνητικού ταξιδιού ήταν διττή. Αφενός υπήρχε η επιστημονική πτυχή του ταξιδιού και αφετέρου η εμπορική, οι έμποροι από τη Μασσαλία θεώρησαν ότι θα προσεγγίσουν κοιτάσματα κασσίτερου. Η προσπάθεια αυτή του αρχαίου Έλληνα εξερευνητή, γεωγράφου και μαθηματικού, κρίνεται ως ένα μεγάλο επίτευγμα καθώς οι πληροφορίες που συνέλεξε αλλά και οι μετρήσεις που πραγματοποίησε, συνέβαλαν στη γνώση και κατανόηση των βόρειων Ευρωπαϊκών λαών.

Ο **Μεσαίονας**, χαρακτηρίζεται από δύο μορφές τουρισμού, τον επιστημονικό και τον θρησκευτικό. Τα τουριστικά ταξίδια χάνουν πλέον τον χαρακτήρα αναψυχής που τα χαρακτήριζε τους προηγούμενους αιώνες (Βαρβαρέσος, 1997). Η αναψυχή ως βασικό στοιχείο του τουρισμού παραγκωνίστηκε, και το στοιχείο που αναδεικνύεται είναι η ασφάλεια τόσο στα ηπειρωτικά όσο και στα θαλάσσια ταξίδια. Οι τελευταίοι αιώνες της πρώτης περιόδου χαρακτηρίζονται από τις **Σταυροφορίες** που πραγματοποιήθηκαν κατά το 12^ο και 13^ο αι. Την ίδια εποχή έρχεται στην επιφάνεια και η οργανωμένη προσφορά τουριστικών πακέτων με προορισμό την Ιερουσαλήμ (κυρίως από τους Ενετούς). Ταυτόχρονα, πραγματοποιούνται τολμηρά ταξίδια μεγάλου βεληνεκούς, όπως αυτό του Μάρκο Πόλο από τη Βενετία στην Κίνα.

1.3.2 Η δεύτερη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού

Η δεύτερη περίοδος διαρκεί από το 1840 έως 1945 και είναι ένας αιώνας σημαντικών ανακατατάξεων. Χαρακτηρίζεται ως η περίοδος ενηλικίωσης του τουρισμού γιατί μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα σφυρηλατήθηκαν οι βάσεις της τουριστικής γιγάντωσης που πραγματοποιείται στην επόμενη περίοδο.

Στα εκατό αυτά χρόνια, παρατηρούνται τεχνολογικές και επιστημονικές ανακαλύψεις που σχετίζονται με τα μεταφορικά μέσα και τα μέσα επικοινωνίας. Θέτονται οργανωτικές δομές στον κρατικό και ιδιωτικό τουριστικό τομέα και τα ταξίδια σταδιακά παύουν να αποτελούν κατάκτηση μικρών και ιδιαιτερότητα προνομιούχων ομάδων.

Κυρίαρχο στοιχείο αυτής της περιόδου είναι η χρήση της μηχανής στα μεταφορικά μέσα, που αντικαθιστά τη μυϊκή δύναμη ανθρώπων και υποζυγίων στην ξηρά. (Ηγουμενάκης, Κραβαρίτης, Λύτρας, 1998).

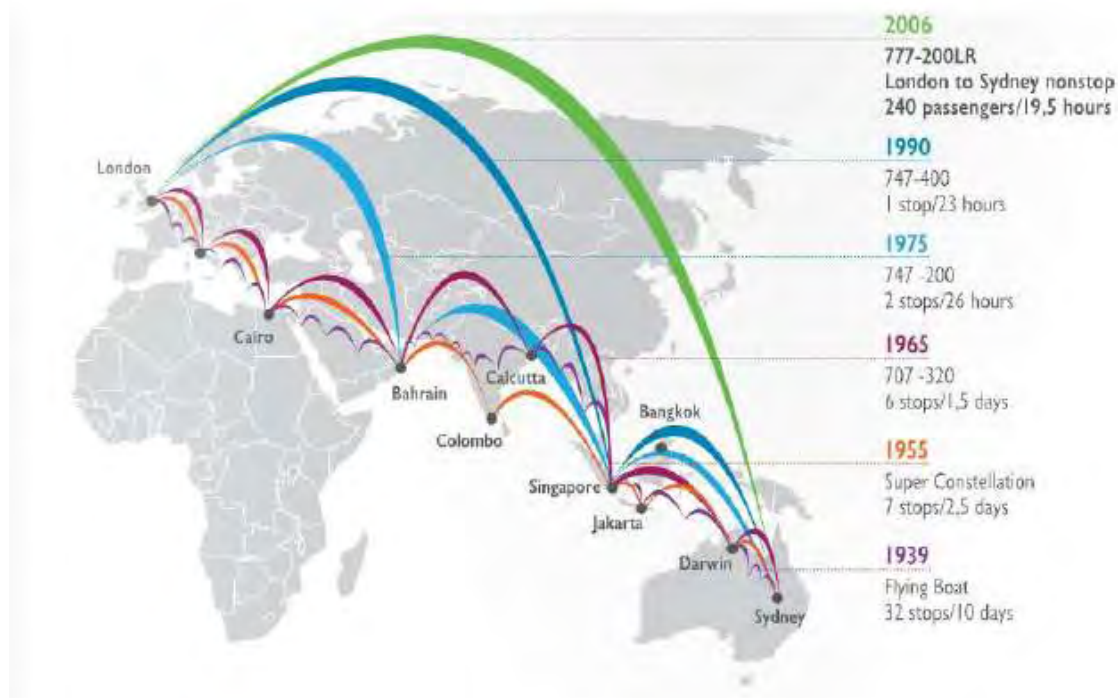
Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται επίσης από την ανέγερση μουσείων και τη διοργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η εμφάνιση τουριστικών πακέτων από τον Thomas Cook με προορισμούς την Ελλάδα και την Ιταλία. Τα πακέτα απευθύνονταν κυρίως σε άτομα τα οποία ανήκαν στη λεγόμενη «μεσαία τάξη», δίνοντας τους με αυτόν τον τρόπο την ευκαιρία να βιώσουν κάτι αντίστοιχο με τους ταξιδιώτες - αριστοκράτες του «Grand Tour» (Θέου, 2011).

1.3.3 Η τρίτη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού (Σύγχρονη εποχή).

Σταθμός για τον τουρισμό αποτελεί ο 20^{ος} αιώνας. Η εξάπλωση του αυτοκινήτου σε όλο και περισσότερους ανθρώπους αλλά και η εκτεταμένη χρήση των αεροπλάνων που στην ουσία εκμηδένισαν τις αποστάσεις, είχε ως αποτέλεσμα την εξάπλωση του φαινομένου του τουρισμού σε παγκόσμια κλίμακα (Χουλιάρη, 2010). Πέραν των τεχνολογικών εξελίξεων και των μεταφορικών διευκολύνσεων, από τη μία την ίδια περίοδο παρατηρήθηκε βελτίωση των ταξιδιωτικών οδηγών, οι οποίοι παρείχαν πιο πολλές και πιο έγκυρες πληροφορίες για τους προορισμούς, από την άλλη, διαπιστώθηκε η μεγέθυνση των τουριστικών οργανώσεων γεγονός που οδήγησε στην ποικιλία τόσο προορισμών όσο και προϊόντων (Βενετσανοπούλου, 2006). Σήμερα, οι χώρες που κινούν τα νήματα στην τουριστική βιομηχανία είναι οι ανεπτυγμένες χώρες. Σε αυτήν τη διαπίστωση συνέβαλαν η πολιτική σταθερότητα, οι αυξανόμενοι ρυθμοί ανάπτυξης και η μακρά περίοδος ειρήνης. Το τελευταίο στοιχείο μάλιστα διαμόρφωσε τις σχέσεις μεταξύ των κρατών σε διεθνές επίπεδο, με αποτέλεσμα την ευκολότερη μετακίνηση των ανθρώπων οποιαδήποτε χρονική στιγμή από το ένα κράτος στο άλλο.

Ο τουρισμός, ως φαινόμενο, από τη στιγμή που πρωτοεμφανίστηκε μέχρι και σήμερα μεταβάλλεται και διαμορφώνεται συνεχώς, η ζήτηση που καταγράφεται

παρουσιάζει ανοδικές τάσεις. Προφανώς, γι' αυτό το γεγονός έπαιξαν ρόλο συγκεκριμένοι λόγοι. Αφενός η επιμήκυνση του ελεύθερου χρόνου και το πλεόνασμα χρήματος και αφετέρου η διάθεση φθηνών πακέτων προσφοράς, τα τεχνολογικά μεγαλουργήματα, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η ανάδυση της κοινωνικής πρόνοιας οδήγησαν προς αυτήν την κατεύθυνση (Ανδριώτης, 2008), αν αναλογιστεί κάποιος και το ότι και οι αποστάσεις πλέον έχουν εκμηδενισθεί. Στον χάρτη 1.1 απεικονίζεται παραστατικά η εκμηδένιση της απόστασης μεταξύ Λονδίνου - Σύδνεϋ σε πάροδο 47 ετών. Το 1939 για να πραγματοποιήσει κάποιος αυτό το ταξίδι απαιτούνταν 32 στάσεις και το 2006, μόλις 47 χρόνια μετά, το ταξίδι αυτό πραγματοποιείται απ' ευθείας.

Χάρτης 1.1 : Εκμηδένιση της απόστασης Λονδίνου - Σύδνεϋ
Πηγή: ΣΕΤΕ, 2010.

Καταδεικνύεται, λοιπόν, πως το τουριστικό φαινόμενο αποτελεί στην πραγματικότητα τεράστιο οικονομικό πυλώνα για οποιαδήποτε περιοχή ή χώρα από την αρχαιότητα ακόμα, μία αέναη διαδικασία η οποία φαίνεται να μην έχει τέλος (Βαγιονής, 2002).

1.4 Τουριστική ανάπτυξη και η σημασία της σε διεθνές και εθνικό επίπεδο

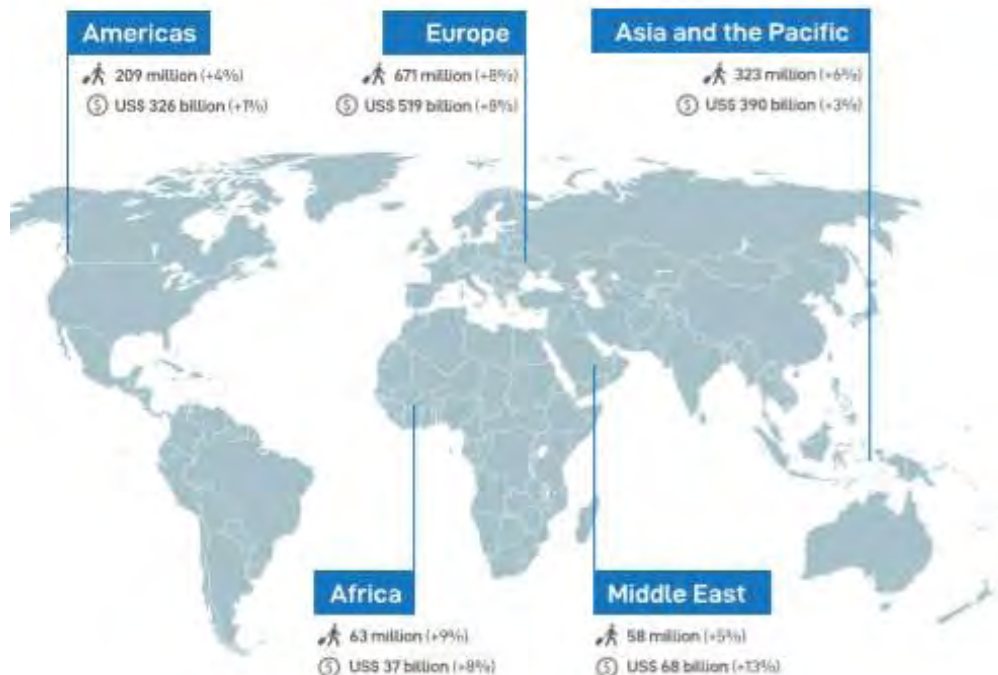
Ο τουρισμός με την έννοια της μετακίνησης (ταξιδιού) αποτελεί μια δραστηριότητα του ανθρώπου από την αρχαιότητα μία δραστηριότητα του πολιτισμού με ιστορία χιλιετηρίδων. Ενώ όμως κατά τη διάρκεια της αρχαιότητας και του μεσαίωνα είχε τη μορφή πολεμικών, εμπορικών και θρησκευτικών μετακινήσεων, από τις αρχές του 19ου αιώνα ενσωματώθηκε σε μια ευρύτερη έννοια ακολουθώντας την εξέλιξη της ανθρωπότητας. Ο τουρισμός είναι ένα αυτοδύναμο φαινόμενο άρρηκτα συνδεδεμένο με τον ελεύθερο χρόνο και την κατανάλωση. Ο τουρισμός στη σύγχρονη μορφή του χαρακτηρίστηκε από μια ταχύτατη ανάπτυξη που εκτοξεύθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και συνεχίζεται μέχρι σήμερα, η οποία του προσέδωσε μια τεράστια οικονομικοκοινωνική επιρροή καθιστώντας τον αναπόσπαστο κοινωνικό αγαθό της παγκόσμιας καθημερινότητας που καταλαμβάνει σε σταθερή βάση ένα μέρος των

δαπανών κάθε οικογενειακού προϋπολογισμού. Σύμφωνα με στοιχεία του WTO, στο χρονικό διάστημα των τελευταίων έξι δεκαετιών και συγκεκριμένα από το έτος 1950 μέχρι το έτος 2010, οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις υπολογίζεται ότι αυξήθηκαν κατά 40 περίπου φορές, ενώ οι συναλλαγματικές τουριστικές εισπράξεις κατά 700 φορές. Η αλματώδης αυτή εξέλιξη του τουρισμού τον κατέστησε σήμερα τον σημαντικότερο ίσως οικονομικό τομέα παγκοσμίως, ο οποίος αντιπροσωπεύει το 10% με 12% του ΠΑΠ (Βαρβαρέσος, 2000).

Είναι ο μεγαλύτερος κλάδος οικονομικής δραστηριότητας παγκοσμίως καθώς σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Συμβουλίου Τουρισμού (WTTC) η συμβολή του στο παγκόσμιο ΑΕΠ ανήλθε σε 6.713,3 δις. δολάρια (10,2% του ΑΕΠ) το 2016 και προβλέπεται να αυξηθεί κατά 3,6% το 2017 και να αυξάνεται κατά 3,9% ετησίως μέχρι το 2027 (WTTC, 2017).

Το 2016 ο τουρισμός υποστήριξε *άμεσα* 108.741.000 θέσεις εργασίας (3,6% της συνολικής απασχόλησης). Αυτό αναμένεται να αυξηθεί κατά 2,1% το 2017 και να αυξηθεί κατά 2,2% ετησίως μέχρι το 2024 ήτοι 138.086.000 θέσεις εργασίας (4,0% της συνολικής απασχόλησης) (WTTC, 2017).

Το 2016, η *συνολική συμβολή* του Τουρισμού στην απασχόληση, συμπεριλαμβανομένων των θέσεων εργασίας που έμμεσα υποστηρίζει ο κλάδος, ήταν 9,6% της συνολικής απασχόλησης (292.220.000 θέσεις εργασίας). Αυτό αναμένεται να αυξηθεί κατά 1,9% το 2017 σε 297.896.000 θέσεις εργασίας και να αυξάνεται κατά 2,5% ετησίως μέχρι το 2027 ήτοι 381,700,000 θέσεις εργασίας (11,1% του συνόλου). (WTTC, 2017).

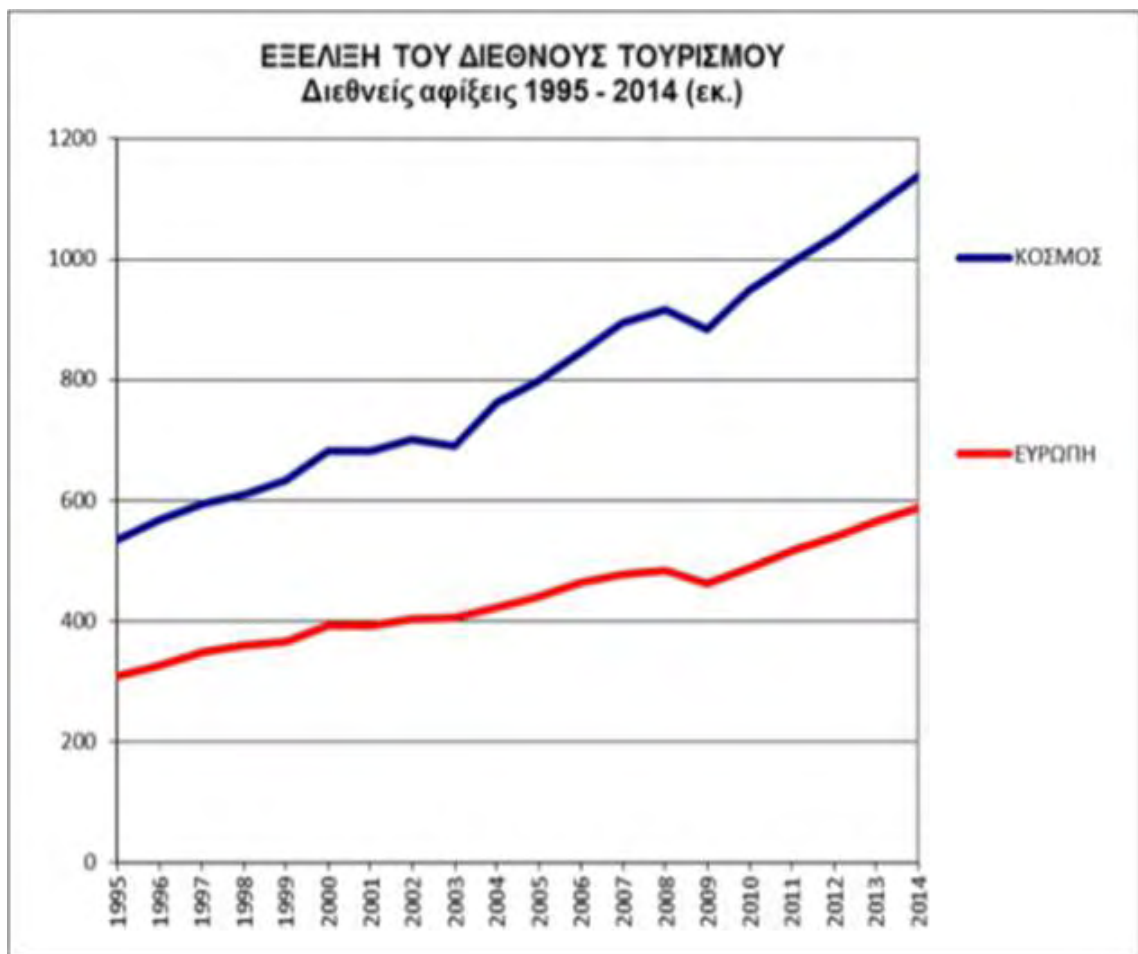
Χάρτης 1.2: Αφίξεις και έσοδα για το 2017
Πηγή : Tourism Highlights Edition, 2018 (UNWTO)

Οι *επενδύσεις* στον τομέα του τουρισμού το 2016 ανήλθαν σε 806,5\$ δις, ήτοι στο 4,4% των συνολικών επενδύσεων. Το 2017 αναμένεται να αυξηθεί κατά 4,1% και να αυξάνεται κατά 4,5% ετησίως για τα επόμενα δέκα χρόνια σε 1,307\$ δις. το 2027 (5,0% του συνόλου). (WTTC, 2017).

Σύμφωνα με τον WTO τα οικονομικά στοιχεία για το 2017 διαμορφώθηκαν ως εξής : οι διεθνείς **τουριστικές αφίξεις** αυξήθηκαν κατά 7% παγκοσμίως το 2017 φτάνοντας τα 1.323εκατ. τουρίστες (UNWTO, 2018). Ενώ τα **έσοδα** αυξήθηκαν +5% και ανήλθαν στο ποσό των 1.340 εκατ.\$ (Χάρτης 1.2 : Αφίξεις και έσοδα για το 2017).

Οι μισές και λίγο παραπάνω ήταν οι αφίξεις στην **Ευρώπη** ήτοι 51% με έσοδα 39%, η Ασία με 24% των αφίξεων και έσοδα 29%, στην Αμερική οι αφίξεις ήταν 16% και τα έσοδα 24%, στην Μέση Ανατολή 4% και έσοδα 5% και τέλος η Αφρική με αφίξεις 5% και έσοδα 3%.

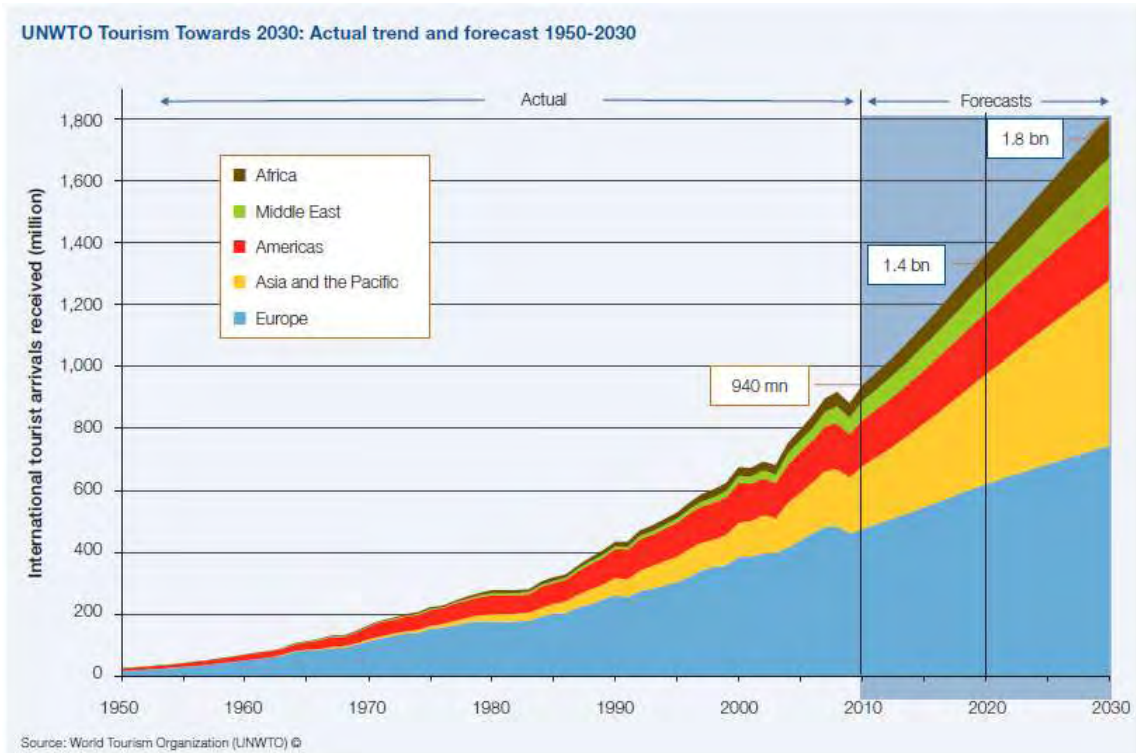
Συγκρίνοντας τα διαθέσιμα δεδομένα μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι παγκόσμιες τουριστικές αφίξεις, με ηγέτιδα αγορά την Ευρώπη ξεκίνησαν να γνωρίζουν ανοδική πορεία από το 2010 και έπειτα. Στο Διάγραμμα 1.1 που ακολουθεί απεικονίζεται η εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού και η πορεία των διεθνών αφίξεων κατά την περίοδο 1995-2014.

Διάγραμμα 1.1: Εξέλιξη του Διεθνούς Τουρισμού (Διεθνείς αφίξεις 1995-2014)
Πηγή : ΕΟΤ (Χατζηδάκης), 2015

Οι μακροπρόθεσμες προβλέψεις, υπογραμμίζουν το ολοένα και αυξανόμενο μέγεθος του τουριστικού φαινομένου. Σύμφωνα με τον WTO, προβλέπεται πως οι διεθνείς αφίξεις θα αυξηθούν κατά μέσο όρο 3,3% και θα αγγίξουν το 1,8εκατ. μέχρι το έτος 2030 (Διάγραμμα 1.2). Από αυτές τις αφίξεις, παγκοσμίως βεληνεκούς, το 1,2δισ. θα αποτελεί ενδοπεριφερειακές μετακινήσεις ενώ 400εκατ. θα είναι ταξιδιώτες μεγάλων αποστάσεων. Οι αφίξεις σε περιοχές όπως η ανατολική και η νότια Ασία, τα νησιά του Ειρηνικού, η Μέση Ανατολή και η Αφρική, αναμένεται να αυξηθούν σε ποσοστό πάνω από 5%. (UNWTO, 2017).

Η μεγαλύτερη ανάπτυξη αναμένεται να σημειωθεί στην Ασία και τον Ειρηνικό, όπου οι αφίξεις προβλέπεται να αυξηθούν κατά 331εκατ., φθάνοντας τα 535εκατ. Το 2030 (+4,9% ετησίως). Η Μέση Ανατολή και η Αφρική προβλέπεται να υπερδιπλασιάσουν τον αριθμό των αφίξεων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, από 61εκατ. σε 149εκατ. και από 50εκατ. σε 134εκατ. αντίστοιχα. Η Ευρώπη (από 475εκατ. σε 744εκατ. ευρώ) και η Αμερική (από 150εκατ. σε 248εκατ.) αναμένεται να αναπτυχθούν συγκριτικά πιο αργά (UNWTO, 2017).

Διάγραμμα 1.2 : Διαχρονική εξέλιξη - πρόβλεψη του παγκόσμιου τουρισμού (1950-2030)
Πηγή : Tourism Highlights Edition, 2017 (UNWTO)

1.5 Συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης

Η σημασία της τουριστικής ανάπτυξης είναι τεράστια, με πολύπλευρες επιδράσεις και ιδιαίτερα σημαντικές συνέπειες σε σημαντικούς τομείς πέραν της οικονομίας. Ως «επιδράσεις» της τουριστικής ανάπτυξης νοούνται οι θετικές και αρνητικές αλλαγές που επέρχονται λόγω του τουρισμού στην οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και το φυσικό περιβάλλον των τόπων όπου αναπτύσσεται. Η ανάλυση και η τελική αποτίμηση των πολλών θετικών αλλά και σημαντικών αρνητικών επιδράσεων της τουριστικής ανάπτυξης από μία μόνο επιστήμη αποτελεί μονοδιάστατη και αναποτελεσματική τακτική (Μαυροδόντης, 2006) και απαιτεί αναμφίβολα πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999) με τη βοήθεια όλων των κλάδων των κοινωνικών αλλά και θετικών επιστημών όπως η οικονομική επιστήμη, η κοινωνιολογία, η λαογραφία, η αρχιτεκτονική και η περιβαλλοντολογία.

1.5.1 Οικονομικές

Οι οικονομικές συνέπειες είναι ως επί το πλείστον θετικές και επικεντρώνονται κυρίως στα παρακάτω (Μαυροδόντης, 2006):

- **Στην απασχόληση και στο εισόδημα.** Η αύξηση της τουριστικής ζήτησης προσελκύει επενδύσεις που απασχολούν εργατικό δυναμικό με αποτέλεσμα την μείωση της ανεργίας. Αφορά τόσο τους άμεσα συνδεδεμένους με τον τουριστικό κλάδο, όσο και τους έμμεσα που κυρίως προσφέρουν στον κλάδο καταναλωτικά προϊόντα και υπηρεσίες. (Πολύζος, 2015). Ταυτόχρονα δημιουργεί αύξηση τόσο των ατομικών εισοδημάτων (όσων άμεσα ή έμμεσα απασχολούνται στον τουριστικό κλάδο) όσο και του εθνικού εισοδήματος, κύρια λόγω της διεύρυνσης της φορολογικής βάσης, αύξηση η οποία λειτουργεί πολλαπλασιαστικά επηρεάζοντας θετικά ολόκληρο το οικονομικό κύκλωμα (IOBE, 2012).

Στις **επιπτώσεις** συγκαταλέγονται οι πληθωριστικές πιέσεις των τιμών των προϊόντων και της γης, διαρροές κεφαλαίων στο εξωτερικό, εποχικότητα, χαμηλές αποδοχές, εισαγωγή εργατικού δυναμικού κ.ά., που απαιτούν κατάλληλους χειρισμούς.

- **Στη δημιουργία και βελτίωση έργων υποδομής.** Η ικανοποίηση της αυξημένης ζήτησης επιβάλλει όχι μόνο τη χρήση των υφιστάμενων υποδομών όπως δρόμοι, αποχετευτικά δίκτυα κ.λπ. αλλά και την επέκτασή των, όπως και την ανάπτυξη νέων υποδομών αποκλειστικά για τη στήριξη της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης και Τσάρτας, 1999), συμβάλλοντας έτσι στη βιωσιμότητα, την ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των τουριστικών περιοχών.
- **Στην περιφερειακή ανάπτυξη.** Η τουριστική ανάπτυξη συμβάλλει στην οικονομική επιβίωση και στην ανάπτυξη υποβαθμισμένων περιοχών συντελώντας στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου, τη συγκράτηση του πληθυσμού και την άμβλυνση των ανισοτήτων κέντρου και περιφέρειας. Η άναρχη όμως και χωρίς τον κατάλληλο σχεδιασμό ανάπτυξη προκαλεί την εμφάνιση σοβαρών προβλημάτων, όπως είναι οι περιφερειακές ανισότητες (Μαυροδόντης, 2006).
- **Στο ισοζύγιο πληρωμών.** Η θετική επίδραση των συναλλαγματικών εισροών αντισταθμίζεται σ' ένα βαθμό από τις εκροές λόγω της εισαγωγής προϊόντων και υπηρεσιών αναγκαίων για την εξυπηρέτηση της τουριστικής ζήτησης. Το τελικό αποτέλεσμα αυτής της σχέσης βαίνει θετικό εφόσον η τουριστική δραστηριότητα βασίζεται στον ορθολογικό σχεδιασμό και προγραμματισμό (Μαυροδόντης, 2006).

1.5.2 Κοινωνικές

Ενώ παλαιότερα, οι έρευνες επικεντρώνονταν στις οικονομικές επιδράσεις του τουρισμού, σήμερα δίνεται προσοχή σ' ένα βασικό χαρακτηριστικό του τουρισμού, τη σχέση «οικοδεσπότη» και «φιλοξενούμενου» (Lickorish & Jenkins, 2004:122).

Οι συνέπειες στην κοινωνία παρατίθενται στους παρακάτω τομείς :

- **Στην κοινωνική δομή.** Τα παρεπόμενα του τουρισμού όπως αύξηση εισοδημάτων, αλλαγή τρόπου ζωής, μίμηση και ξενομανία, αλλοιώνουν τα χαρακτηριστικά των τοπικών κοινωνιών υποδοχής, τον τρόπο ζωής και τις οικογενειακές σχέσεις. Οι άνθρωποι αστικοποιούνται και αποξενώνονται από την παράδοσή τους, η συμπεριφορά τους αλλάζει, κυριεύονται από ψυχοφθόρα συναισθήματα, αλλοιώνονται τα συστήματα αξιών, μεταβάλλονται οι σχέσεις των δύο φύλων και αμβλύνεται η αίσθηση της κοινότητας. (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999): Οι τουρίστες ταξιδεύοντας σε μια χώρα, μεταφέρουν τον τρόπο ζωής τους, τις παραδόσεις και τις αξίες τους επηρεάζοντας θετικά ή αρνητικά τη ζωή των κατοίκων. Σε ποιο βαθμό θα επηρεαστεί από τους τουρίστες ο τρόπος ζωής των

κατοίκων της χώρας υποδοχής και αν αυτό είναι θετικό ή όχι, εξαρτάται από την παιδεία, την ιδιοσυγκρασία και το μορφωτικό επίπεδο και των δύο. Υπάρχουν περιπτώσεις που μεταβάλλονται σε βάθος οι τοπικές κοινωνικές συνήθειες και ανατρέπονται ή διαφοροποιούνται παραδοσιακά κοινωνικά πρότυπα. Πολλές φορές η επαφή με τους επισκέπτες, κυρίως αστικής προέλευσης, δημιουργεί κοινωνική ένταση και ξενοφοβία, χαλάρωση της ηθικής, διαφοροποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς, πορνεία, αλλαγή κοινωνικών προτύπων κ.λπ. (Πολύζος, 2015). **Στις θετικές επιδράσεις** αποτελούν η προώθηση της παγκόσμιας ειρήνης μέσω της επικοινωνίας και γνωριμίας διαφορετικών πολιτισμών, η ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών και το αίσθημα καταξίωσης και υπερηφάνειας στις τοπικές κοινωνίες (Κρητικός, 2012). Γενικά ο τουρισμός έφερε πιο κοντά τους ανθρώπους, προάγοντας την ζεστή ανθρώπινη επικοινωνία και τις ανθρώπινες σχέσεις. (Πολύζος, 2017).

- **Στην επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα** η στροφή προς τα περισσότερα προσοδοφόρα και κοινωνικά αποδεκτά τουριστικά επαγγέλματα οδηγεί στην απαξίωση και εγκατάλειψη των αγροτικών ενασχολήσεων. Μοιραία, ολόκληροι πληθυσμοί μετακινούνται σε τουριστικές περιοχές εγκαταλείποντας τις αγροτικές. Ταυτόχρονα ο τουρισμός αναβιώνει περιοχές, συγκρατώντας τον πληθυσμό και αποτρέποντας παθολογικά κοινωνικά και ψυχολογικά φαινόμενα που πηγάζουν από τη φτώχεια και την ανεργία (Μαυροδόντης, 2006, Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού, 2015).
- **Στη δημόσια τάξη και το αίσθημα ασφάλειας.** Συνήθη χαρακτηριστικά τουριστών όπως ελευθεριότητα, διάθεση φυγής, υιοθέτηση νέων ρόλων και παράβλεψη ηθικών φραγμών, οδηγεί σε παρεκτροπές, ασέβεια επί των τοπικών ηθών και εθίμων (Κρητικός, 2012), υπερβολική κατανάλωση ουσιών, λαθρεμπορία, σεξοτουρισμό, εγκληματικότητα κ.λπ. Τα φαινόμενα αυτά οδηγούν στη δημιουργία προστριβών, εχθρικού κλίματος, αισθημάτων ανασφάλειας των ντόπιων και ανάπτυξης στερεοτύπων πάνω στις ιδιότητες των τουριστών που παρεμβάλλονται στην επικοινωνία μαζί τους (Τσάρτας, 1996). Σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζονται φαινόμενα ξενοφοβίας και ρατσισμού, τα οποία μεταξύ άλλων βλάπτουν και το ίδιο το τουριστικό προϊόν.

1.5.3 Πολιτιστικές

Οι κυριότερες συνέπειες όσον αφορά το πολιτιστικό επίπεδο είναι τα παρακάτω σημεία:

- **Πολιτιστική κληρονομιά και παράδοση.** Η θετική συνεισφορά της τουριστικής ανάπτυξης συνίσταται στη συνειδητοποίηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και των παραδόσεων, η οποία συμβάλλει στη διατήρηση, την ανάδειξη και την προστασία τους. Ωστόσο η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει στην εμπορευματοποίηση της παραδοσιακής κουλτούρας, απόρροια της οποίας είναι ο εκφυλισμός και η εγκατάλειψη της. Κληρονομίες αιώνων κατανοούν να συντηρούνται εξεζητημένα, με μοναδικό σκοπό την εμπορική τους εκμετάλλευση. (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999).
- **Ήθη και έθιμα.** Πολλά έθιμα επιβίωσαν, αναβίωσαν και διατηρούνται χάρη στον τουρισμό. Στον αντίποδα η υιοθέτηση αστικών προτύπων, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου λόγω ενασχόλησης με τον τουρισμό και η εμπορευματοποίηση των ηθών και εθίμων για κατανάλωσή τους ως προϊόντα, οδηγεί μοιραία, ιδιαίτερα τη νεολαία, στη σταδιακή εγκατάλειψή τους. (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999).

- **Παραδοσιακά προϊόντα.** Ο τουρισμός συντελεί στη διατήρηση και διάδοση παραδοσιακών προϊόντων που διαφορετικά θα είχαν εξαφανιστεί λόγω της τεχνολογικής προόδου. Όσο όμως η ζήτηση για παραδοσιακά προϊόντα ως ενθύμια αυξάνεται, τόσο επικρατεί η εμπορευματοποίηση, χάνεται η αυθεντικότητα και ενεργοποιείται η παραγωγή τους ως «παραδοσιακά» κατά παραγγελία. (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999).

1.5.4 Περιβαλλοντικές

Η τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής οδηγεί σε περιβαλλοντικές συνέπειες τόσο θετικές όσο και αρνητικές, εξαρτάται από τον σχεδιασμό αλλά και τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης. Οι αλόγιστες επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον χάριν τουριστικών εγκαταστάσεων, προκαλούν μόλυνση των υδάτων, θαλασσών, ηχορύπανση, ατμοσφαιρική ρύπανση, κακή χρήση γης και διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας. Επίσης μπορεί να προκληθεί φθορά ή ακόμη και καταστροφή αρχαιολογικών, ιστορικών και θρησκευτικών χώρων και μνημείων. Όλα τα παραπάνω αποτελούν αρνητικές συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης, που όμως μπορούν να ανατραπούν και να γίνουν θετικές με κατάλληλους χειρισμούς, καθορισμό της μέγιστης φέρουσας ικανότητας κάθε προορισμού, με ανάπτυξη τουρισμού μικρής κλίμακας φιλικού προς το περιβάλλον και την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, με την ευαισθητοποίηση σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος ή την υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς φιλικών προς το περιβάλλον, την ανάπτυξη δράσεων προστασίας και ορθολογικής διαχείρισης πάρκων, δρυμών, περιοχών φυσικού κάλλους που κάτω από άλλες συνθήκες δεν θα αναπτύσσονταν (WWF Ελλάς, 2013).

1.6 Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη και η φέρουσα ικανότητα

Έχει αποδειχθεί στην πράξη ότι η χωρίς περιορισμούς και όρια τουριστική ανάπτυξη δημιουργεί, τεράστιους κινδύνους εμφάνισης επώδυνων εκτροπών στο φυσικό, κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον καθώς και στις μεταξύ τους αλληλεπιδρώμενες σχέσεις (Κοκκώσης και Μέξα, 1997), με αποτέλεσμα η συνετή διαχείρισή της να έχει πλέον αναχθεί σε καθήκον υψίστης προτεραιότητας. Η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, στην έκθεση Brundtland με τίτλο : «Το Κοινό μας Μέλλον» (1987), έθεσε κάποια όρια στην ανεξέλεγκτη οικονομική μεγέθυνση ορίζοντας την *αειφόρο* ή *βιώσιμη ανάπτυξη* ως την ανάπτυξη που βασίζεται στην ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων με τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται στην κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών του παρόντος, χωρίς όμως να υπονομεύει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να μπορούν να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες (Agenda 21, 2006). Σε αντιστοιχία, ως βιώσιμος ή **αειφόρος τουρισμός** χαρακτηρίζεται το είδος του τουρισμού που επιφέρει ευεργετικά αποτελέσματα στις τοπικές κοινωνίες των τόπων προορισμού ενισχύοντας την απασχόληση και το εισόδημα, επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα τον έλεγχο ή και τη μείωση των αρνητικών συνεπειών στο περιβάλλον, την αισθητική, τον πολιτισμό και τις τοπικές κοινωνικές δομές (Λοϊζίδου, 2008). Επίσης ορίζεται η τουριστική ανάπτυξη που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή μιας τουριστικής περιοχής, είναι οικονομικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη για τις τοπικές κοινωνίες και σέβεται τη φυσική ισορροπία στο παρόν και το μέλλον, διαμορφώνοντας παράλληλα τους κατάλληλους όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότησή της (Σαμαρά, 2008). Με τη ραγδαία αύξηση του τουρισμού παγκοσμίως και κυρίως του μαζικού τουρισμού που

επιδιώκει στις περισσότερες περιπτώσεις βραχυπρόθεσμα οφέλη σε βάρος των μακροπρόθεσμων με επώδυνες επιπτώσεις, η υιοθέτηση του αειφορικού μοντέλου τουρισμού που οδηγεί στην προστασία και βιωσιμότητα των πόρων αποτελεί μονόδρομο ο οποίος με τη συνεργασία όλων των εμπλεκομένων είναι εφικτός. Ο αειφόρος τουρισμός αποτελεί ίσως τον μοναδικό τρόπο για να αποφευχθεί η μη αναστρέψιμη σε πολλές περιπτώσεις υποβάθμιση των περιβαλλοντικών, πολιτιστικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών ενός τουριστικού προορισμού από την χωρίς όρια άναρχη τουριστική ανάπτυξη που μοιραία οδηγεί σε ανάδραση, φθορά των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και τελικά στην παρακμή της οικονομικής δραστηριότητας (Λοϊζίδου, 2008).

Η **φέρουσα ικανότητα** αποτελεί μία σημαντική παράμετρο στην κατεύθυνση του βιώσιμου τουρισμού, η οποία πρέπει να λαμβάνεται πάντοτε υπόψη έτσι ώστε να μην παραβιάζεται. Συνιστά μία από τις βασικές αρχές της αειφόρου ανάπτυξης σύμφωνα με την «Ατζέντα 21» που υπογράφηκε στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992 (Λουδάρου, 2015). Ως **φέρουσα ικανότητα τουρισμού**, η οποία διακρίνεται σε φυσική, περιβαλλοντική, οικονομική, κοινωνική, αντιληπτική και υποδομών, νοείται η μέγιστη ικανότητα απορρόφησης των τουριστικών δραστηριοτήτων και λειτουργιών ενός τόπου ή αλλιώς ο μέγιστος αριθμός ανθρώπων που μπορούν να «χρησιμοποιήσουν» μια περιοχή, χωρίς να προκαλούνται μη ανεκτές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή των μόνιμων κατοίκων, στην κοινωνία, την οικονομία και τον πολιτισμό της τουριστικής περιοχής καθώς και στην ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών της (Σπιλάνης & Βαγιάννη, 2002). Η φέρουσα ικανότητα κάποιας τουριστικής περιοχής επισημαίνει και καθορίζει τις δυνατότητες της τοπικής κοινωνικοοικονομικής δομής και του τοπικού περιβάλλοντος να απορροφήσουν συγκεκριμένο όγκο υποδομών και τουριστών και θα πρέπει στην πράξη να λαμβάνεται σε κάθε περίπτωση υπόψη και να αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα επιλογής του τύπου της τουριστικής ανάπτυξης που ανταποκρίνεται σε αυτήν (Κοκκώσης και Τσάρτας, 1999).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.1 Γενικά

Η Ελλάδα αποτελεί δημοφιλή τουριστικό προορισμό λόγω της εκτεταμένης ακτογραμμής και των πολυάριθμων νησιών της, αλλά και λόγω της φυσικής ομορφιάς της. Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν επιδράσει και στη διάρθρωση του τουρισμού που χαρακτηρίζεται από πληθώρα καταλυμάτων με χωρική διάχυση στο σύνολο της επικράτειας, κυρίως όμως στα νησιά, αλλά και μικρό βαθμό οργάνωσης σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές μεσογειακές χώρες (ΣΕΤΕ, 2017).

Ο τουρισμός εξακολουθεί να αποτελεί έναν δυναμικά αναπτυσσόμενο κλάδο στην Ελλάδα με σημαντικές μελλοντικές προοπτικές. Αναπτύχθηκε κατά τη δεκαετία του 1960, εστιάζοντας στο μοντέλο «ήλιος και θάλασσα» καθώς και στον αρχαιολογικό πλούτο της χώρας, μέσα και από την οργανωμένη προβολή του νεοσύστατου τότε ΕΟΤ. Έκτοτε έχει διευρυνθεί το φάσμα των υπηρεσιών του αλλά και η βάση της απασχόλησης (Πολύζος, 2017).

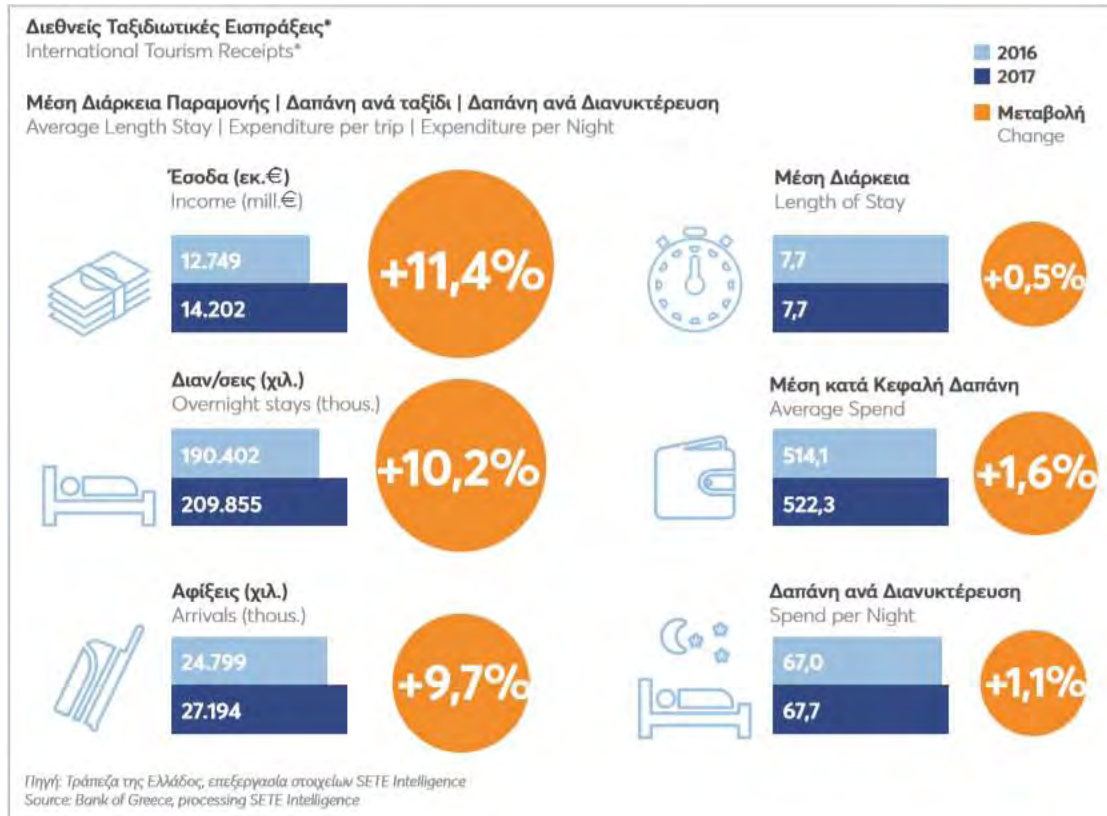
Ο τουριστικός κλάδος αποτελεί αναμφισβήτητα έναν από τους μεγαλύτερους οικονομικούς κλάδους στον κόσμο και συνιστά παράλληλα μία από τις κύριες μορφές οικονομικής δραστηριότητας της χώρας μας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία του ΣΕΤΕ (2017) ο ελληνικός τουρισμός καταγράφει ικανοποιητικές επιδόσεις συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας (ΣΕΤΕ, 2017).

Η Ελλάδα για να βελτιώσει ή έστω για να κατοχυρώσει τη θέση της στον διεθνή τουριστικό ανταγωνισμό, δεν πρέπει να αρκείται στις καλές επιδόσεις της όσον αφορά τις τουριστικές αφίξεις στο σύνολο της χώρας. Η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού αντιμετωπίζει σήμερα σημαντικές προκλήσεις και κινδύνους, τόσο λόγω των αδυναμιών του όσο και εξαιτίας του ισχυρού διεθνούς ανταγωνισμού, με την Ελλάδα να διατηρεί σε γενικές γραμμές τη θέση της ανάμεσα στις βασικές ανταγωνίστριες χώρες της Μεσογείου, έχοντας όμως δεχθεί ισχυρή πίεση τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα από την Τουρκία αλλά και άλλες χώρες και νέους αναδύομενους προορισμούς, που εκτιμάται πως θα συνεχισθεί και στο μέλλον (Χατζηδάκης, 2015).

2.2 Μεγέθη του ελληνικού τουρισμού

Το 2017 ήταν μια χρονιά ρεκόρ για τον εισερχόμενο τουρισμό στην Ελλάδα με 27,2εκατ. αφίξεις έναντι 24,8 του 2016 και 14,2€ δις. έσοδα έναντι των 12,8€ δις του 2016. Επιπλέον, η χώρα υποδέχθηκε 3εκατ. τουρίστες κρουαζιέρας, οι οποίοι εισέφεραν στην εθνική οικονομία 462εκατ.€ (Βλέπε Εικόνα 2.1). Συνυπολογίζοντας τα έσοδα και από άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό (αεροπορικές και θαλάσσιες μεταφορές, εσωτερικός τουρισμός, επενδύσεις κ.λπ.), το σύνολο των εσόδων που δημιουργήσε ο τουρισμός για την χώρα ανήλθε σε 18,3€δις., άμεσα έσοδα και 30,2€δις έμμεσα έσοδα, ποσό που αντιπροσωπεύει το 27,3% του ΑΕΠ της χώρας έναντι

του 25,5% του 2016 (Βλέπε Εικόνα 2.2). Λαμβάνοντας υπόψη και τις θετικές πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις λόγω των δαπανών που προκαλούνται από τους προμηθευτές του τουρισμού και τους εργαζόμενους σε αυτόν, η συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας εκτιμάται σε 48,4€δισ. δηλαδή στο 37,2% έως 44,8% του ΑΕΠ. Τα μεγέθη αυτά είναι τα υψηλότερα που έχει επιτύχει ποτέ η τουριστική δραστηριότητα στην Ελλάδα (ΣΕΤΕ, 2017).

Εικόνα 2.1 : Ελληνικός Τουρισμός: Στοιχεία & Αριθμοί, 2017
Πηγή : SETE Annual Report 2017

Εικόνα 2.2 : Δείκτες απόδοσης του Ελληνικού τουρισμού για το έτος 2017
Πηγή : SETE Annual report 2017

Η πρόσθετη οικονομική δραστηριότητα που δημιουργείται από κάθε ένα ευρώ τουριστικής δραστηριότητας εκτιμάται από το IOBE σε 1,2 ευρώ και από το ΚΕΠΕ σε 1,65 ευρώ. Συνεπώς, η συνολική πολλαπλασιαστική επίπτωση στο ΑΕΠ από ένα ευρώ

τουριστικής δαπάνης κυμαίνεται από 2,2 ευρώ έως 2,65 ευρώ και αξιολογείται ως ιδιαίτερα σημαντική. Στον Πίνακα 2.1. παρουσιάζεται η άμεση και η έμμεση συμμετοχή του τουρισμού στο ΑΕΠ το οποίο εκτιμάται σε 8,4-9,5%, ενώ με τον συνυπολογισμό της πολλαπλασιαστικής επίπτωσης η συνολική επίπτωση εκτιμάται μεταξύ 18% και 22%. Όσον αφορά την απασχόληση, η άμεση συμμετοχή εκτιμάται σε 15%, ενώ η συνολική (άμεση και έμμεση) μεταξύ 33% και 39% (INE, 2017).

Πίνακας 2.1: Εκτίμηση άμεσης - έμμεσης επίπτωσης τους τουρισμού στο ΑΕΠ (εκατ. €)

Κατηγορία δαπάνης	2013	2014
Δαπάνη εισερχόμενων τουριστών	11.739	13187
Εγχώριος τουρισμός	1.434	1578
Αερομεταφορές	1.077	1177
Δαπάνη τουριστών κρουαζιέρας	445	468
Δαπάνη εταιρειών κρουαζιέρας	216	227
Επενδύσεις	200	200
Θαλάσσιες μεταφορές	132	133
Άμεση επίπτωση τουρισμού στο ΑΕΠ	15.243	16.971
Ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)	8,40	9,50
Πολλαπλασιαστής IOBE	2,20	2,20
Άμεσο και έμμεσο αποτέλεσμα στο ΑΕΠ	33.534	37.337
Ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)	18,4	20,9
Πολλαπλασιαστής ΚΕΠΕ	2,65	2,65
Άμεσο και έμμεσο αποτέλεσμα στο ΑΕΠ	40.393	44.974
Ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)	22,10	25,10
ΑΕΠ	182.400	179

Πηγή : INE, 2017

Η συνολική (άμεση και έμμεση) **απασχόληση** στον τουριστικό τομέα της Ελλάδας είναι περίπου 934.500 θέσεις εργασίας, αριθμός που αντιστοιχεί στο 24,8% των απασχολούμενων (Εικόνα 4). Είναι αξιοσημείωτο ότι η απασχόληση στον τουριστικό τομέα έχει μεγάλη χωρική κατανομή, αφού κατά το μεγαλύτερο μέρος οι τουριστικές δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα στις περιφέρειες της χώρας, σε μικρού ή μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις (ΣΕΤΕ, 2017).

Παρά την καλή αυτή εικόνα όμως, υπάρχουν προβλήματα με άμεση επίπτωση στην ανταγωνιστικότητα του κλάδου, όπως είναι η υψηλή φορολόγηση, η ασάφεια του κανονιστικού πλαισίου και η γραφειοκρατία, η ανεπάρκεια των λιμενικών υποδομών, το επίπεδο της τουριστικής εκπαίδευσης κ.α. Η άρση αυτών των εμποδίων ή έστω, η μερική βελτίωσή τους, θα επιτρέψει στην χώρα να κάνει άλμα στην ανταγωνιστικότητα και να ανέβει πολύ πάνω από την 24^η θέση που κατέχει σήμερα στην διεθνή κατάταξη για τον δείκτη ανταγωνιστικότητας στον τουρισμό του World Economic Forum. Αυτό

θα της επιτρέψει να προβεί στην αναγκαία βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, που αποτελεί προϋπόθεση αφενός για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και αφετέρου για την προσέλκυση τουριστών υψηλότερης οικονομικής στάθμης και δαπάνης. (ΣΕΤΕ, 2017).

Οι επιδόσεις του ελληνικού τουρισμού είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικές αν συγκριθούν με τα μεγέθη του τουρισμού άλλων χωρών, με δεδομένο το μικρό μέγεθος της Ελλάδας και δείχνουν τη σημασία του τουρισμού για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη στη χώρα. Σύμφωνα με τα στοιχεία του WTO, η Ελλάδα το έτος 2017 κατέλαμβανε την 24^η θέση στην κατάταξη σε σύνολο 136 χωρών (+7 σε σχέση με το 2015 που ήταν στην 31^η σε σύνολο 141) αναφορικά με τις διεθνείς αφίξεις και την 23^η σε επίπεδο εσόδων. Επίσης, σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF) το 2013, η Ελλάδα καταλάμβανε την 32^η θέση μεταξύ 140 χωρών στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, ενώ στο Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας καταλαμβάνει μόλις την 96^η. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν ότι ο ελληνικός τουρισμός είναι ένας από τους ελάχιστους τομείς της εθνικής οικονομίας, ο οποίος είναι ανταγωνιστικός σε παγκόσμιο επίπεδο (ΣΕΤΕ, 2017).

Αντλώντας επιχειρηματολογία από τα παραπάνω μπορεί να υποστηριχτεί η άποψη ότι η Ελλάδα είναι μία χώρα ιδιαίτερα ευνοημένη μέσα στο γενικότερο ανταγωνιστικό πλαίσιο της παγκόσμιας τουριστικής βιομηχανίας. Η ανταγωνιστικότητα της θέσης της ευνοείται από τα πλεονεκτήματα που διαθέτει τόσο σε επίπεδο **κλίματος** όσο και σε επίπεδο **γεωγραφικής θέσης** (Σταθόπουλος, 2006).

Πέραν των δύο προαναφερθέντων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας η Ελλάδα είναι μία χώρα που διαθέτει υψηλή αναγνωρισιμότητα σε μεγάλα ποσοστά κατοίκων ανά τον κόσμο, διαθέτει σημαντικές **ιστορικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές** καταβολές που έλκουν το τουριστικό ενδιαφέρον και εξαιρετικά όμορφα ορεινά και νησιώτικα τοπία (Σταθόπουλος, 2006).

2.3 Χαρακτηριστικά, πλεονεκτήματα και αδυναμίες του ελληνικού τουρισμού

Οι μακροπρόθεσμες προβλέψεις, υπογραμμίζουν το ολοένα και αυξανόμενο μέγεθος του τουριστικού φαινομένου. Σύμφωνα με τον WTO, προβλέπεται πως οι διεθνείς αφίξεις θα αυξηθούν κατά μέσο όρο 3,3% και θα αγγίξουν το 1,8εκατ. μέχρι το έτος 2030. Η Ελλάδα κατέχει μία εξαιρετική προνομιά θέση στον ευρωπαϊκό χάρτη με μοναδικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. (Μαρούλης, 2012).

Τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού είναι τα παρακάτω :

1. Η ανοδική τάση των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών με συνέπεια την δημιουργία νέων τουριστικών υποδομών.
2. Η σημαντική μείωση του μεριδίου των αμερικανών τουριστών με αποτέλεσμα την απώλεια υψηλού τουριστικού εισοδήματος και αναγκαστική αναζήτηση νέων αγορών.
3. Η αυξανόμενη συμμετοχή εσωτερικού τουρισμού με συνέπεια την δυνατότητα χρονικής κατανομής της ζήτησης.
4. Η μικρής διάρκειας τουριστική περίοδος με συνέπεια την θερινή επιβάρυνση των υποδομών και την υπολειτουργία εκτός σεζόν γεγονός που κάνει αναγκαία την ανάπτυξη άλλων εναλλακτικών μορφών τουρισμού για τους υπόλοιπους μήνες. (WWF 2013).

5. Το μοντέλο των 3S (sea, sun, sand): Υπερβολική εξάρτηση από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού με συνακόλουθη υποβάθμιση του τουριστικού προορισμού και εξάντληση του κύκλου ζωής του τουριστικού προορισμού και η την εύκολη υποκατάσταση από άλλες μεσογειακές χώρες (WWF 2013).
6. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του ελληνικού τουρισμού είναι κυρίως κληρονομημένα όπως για παράδειγμα το φυσικό περιβάλλον και η πολιτισμική κληρονομιά.
7. Η υψηλή γεωγραφική συγκέντρωση τουριστικής υποδομής στις πόλεις με αποτέλεσμα την άνιση ανάπτυξη των τουριστικών υποδομών.
8. Ολιγοψωνιακή τουριστική ζήτηση. Το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών διακινούνται μέσω περιορισμένου αριθμού tour operators. Υπάρχει επομένως έντονη εξάρτηση από τον οργανωμένο παραθεριστικό τουρισμό, ο οποίος χαρακτηρίζεται από χαμηλή τιμή πακέτου και χαμηλή συναλλαγματική απόδοση για τη χώρα – προορισμό. Αυτού του είδους ο τουρισμός ενισχύει τη συγκέντρωση της ζήτησης στον χρόνο (εποχικότητα) και στον χώρο, αποκλειστικά σε περιοχές που δέχονται ναυλωμένες πτήσεις (WWF 2013).
9. Μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων μικρού μεγέθους, κυρίως ενοικιαζόμενα δωμάτια και μικρές ξενοδοχειακές μονάδες που προσφέρουν χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών (WWF 2013).
10. Διοικητικά εμπόδια εισόδου νέων ξενοδοχειακών επιχειρήσεων σε αναπτυγμένες τουριστικές περιοχές με συνέπεια την έλλειψη κινήτρων αναβάθμισης καταλυμάτων (κορεσμός) (EOT, 2001).
11. Το μικρό μέγεθος των μη - ξενοδοχειακών τουριστικών επιχειρήσεων με αποτέλεσμα την δημιουργία προβλημάτων βιωσιμότητας και δυσκολία προσαρμογής στα νέα τεχνολογικά δεδομένα (EOT, 2001).
12. Σημαντική υποβάθμιση του περιβάλλοντος, με απειλές την άναρχη και συχνά παράνομη δόμηση σε τουριστικές περιοχές, την περιβαλλοντική και αισθητική υποβάθμιση του προορισμού, την καταπάτηση ή υποβάθμιση βιοτόπων και οικολογικά σημαντικών περιοχών, τη θαλάσσια ρύπανση, την κατασπατάληση των υδατικών αποθεμάτων τους καλοκαιρινούς μήνες στις παράκτιες και νησιωτικές περιοχές, την αύξηση της παραγωγής απορριμμάτων και λυμάτων σε συνδυασμό με την απουσία σχεδίου διαχείρισής τους και την κατασπατάληση ενέργειας (WWF 2013).

Στα πλεονεκτήματα της χώρας μας μπορούν να συμπεριληφθούν τα εξής :

- Η πολύ υψηλή αναγνωρισιμότητα. Η Ελλάδα ως χώρα είναι γνωστή και ευμενώς αποδεκτή σε μεγάλο ποσοστό των κατοίκων του πλανήτη.
- Οι εξαιρετικές φυσικές ομορφιές και το ήπιο, φιλικό στον άνθρωπο, μεσογειακό κλίμα.
- Οι μοναδικές ιστορικές και πολιτισμικές καταβολές της, που ασκούν παγκόσμια γοητεία.
- Η παρουσία της μέσα στην Ευρώπη, τον κύριο προορισμό του παγκόσμιου τουρισμού, η άμεση γειτνίαση της με άλλες χώρες ιδιαίτερου τουριστικού ενδιαφέροντος.

- Η πλούσια παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής.
- Η αφθονία και ποικιλομορφία των φυσικών πόρων που επιτρέπουν τουρισμό 12μηνης βάσης.
- Ο σημαντικός ρόλος του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη.
- Η θετική συνεισφορά των επιδοτήσεων των κοινοτικών προγραμμάτων στην ίδρυση και αναβάθμιση των ξενοδοχειακών και τουριστικών υποδομών γενικότερα.
- Η δημιουργία κατά την τελευταία 15ετία σημαντικών επιχειρήσεων που προσφέρουν εμπλουτισμένο. (Μαρούλης, 2013).

Ο ελληνικός τουρισμός έχει και τις αδυναμίες του οι οποίες είναι :

- Ο έντονος εποχικός χαρακτήρας.
- Η αλλοίωση των πολιτικών χαρακτηριστικών στις τοπικές κοινωνίες
- Η επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος.
- Η μείωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος εξαιτίας της ανάπτυξης νέων αγορών όπως είναι της Τουρκίας.
- Η μη διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.
- Η άνιση τουριστική ανάπτυξη των περιφερειών της χώρας.
- Οι σημαντικές ελλείψεις σε υποδομές και ανωδομές όπως είναι οι μεταφορές οι ξενοδοχειακές υποδομές και οι συνεδριακοί χώροι.
- Δεν υπάρχει επαρκώς ειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό.
- Η συντριπτική πλειοψηφία των τουριστικών μονάδων είναι μικρομεσαίες επιχειρήσεις με περιορισμένη ικανότητα προώθησης αξιοποίησης και αποτελεσματικής οικονομικής διαχείρισης. (Μαρούλης, 2013).

Γενικότερα όμως, η Ελλάδα διακρίνεται για αρκετά συγκριτικά πλεονεκτήματα της σε σχέση με άλλες χώρες ανά τον κόσμο. Καταρχήν, το κλίμα της χώρας, το οποίο και χαρακτηρίζεται ως εύκρατο μεσογειακό. Ο αριθμός ημερών κατά τις οποίες παρατηρείται ηλιοφάνεια είναι υψηλός ενώ αντίθετα, ο αριθμός των ημερών κατά τις οποίες παρατηρείται βροχόπτωση είναι σχετικά μικρός. Ο συνδυασμός αυτών των δύο παραγόντων έχει ως επακόλουθο η τουριστική περίοδος για πολλές περιοχές να αγγίζει ακόμα και τους επτά ή οκτώ μήνες, κάτι το οποίο είναι ιδιαίτερα ευεργετικό και ευχάριστο τόσο για την οικονομία της περιοχής όσο και για τους ίδιους τους τουρίστες. Ακόμη, σημαντικό ρόλο για την προσέλκυση τουριστών φαίνεται να παίζει και το φυσικό περιβάλλον, με την καθαρή θάλασσα και τα 15.000χλμ. παραλιών να αποτελούν σημαντικά θέλγητρα (Τσάρτας, 2010). Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι η Ελλάδα βραβεύεται για πάνω από 515 ελληνικές ακτές, 15 μαρίνες με Γαλάζια Σημαία για το 2019. Προφανώς, υπάρχουν και άλλοι λόγοι για τους οποίους οι τουρίστες επισκέπτονται μία χώρα σαν την Ελλάδα. Παραδοσιακά, είναι κοινώς αποδεκτό ότι ένα ποσοστό της τάξης του 80% των ξένων τουριστών που καταφτάνουν στην Ελλάδα, επιζητούν την αναψυχή. (Μαρούλης, 2013).

2.4 Συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία

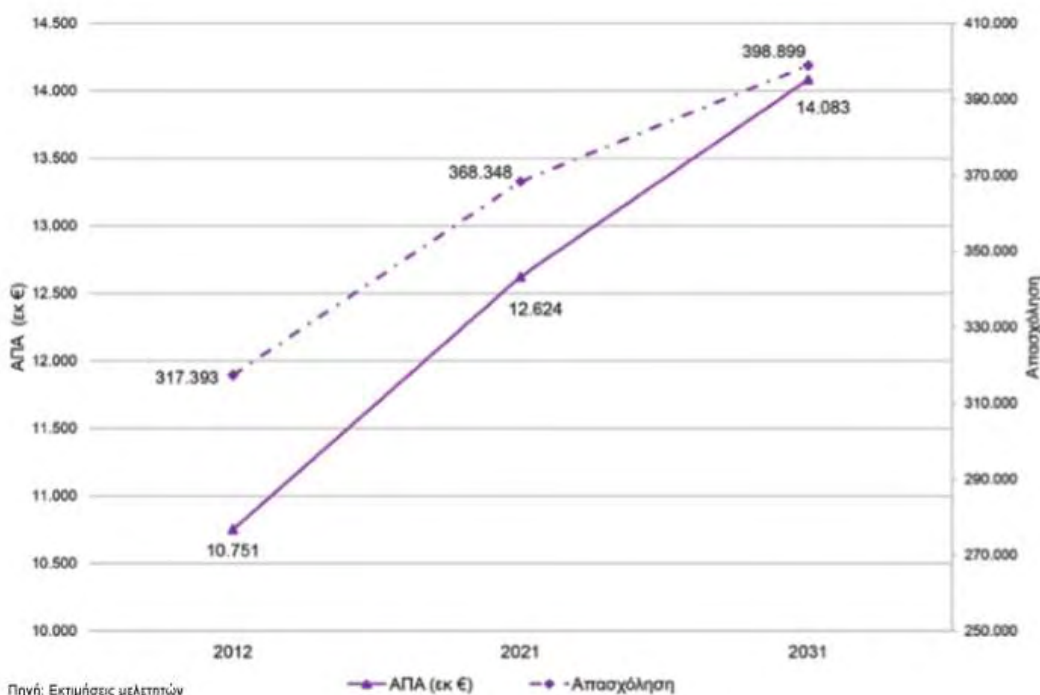
Ο κλάδος του τουρισμού είναι ένας από τους λίγους τομείς που παρουσιάζουν επενδυτικό ενδιαφέρον και λόγω της σημασίας του μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό για την επάνοδο της χώρας στην ανάπτυξη. Λόγω δε της μεγάλης διασποράς των τουριστικών προορισμών ανά την χώρα, ο τουρισμός παίζει καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση του εθνικού εισοδήματος σε πολλές περιφέρειες της χώρας. Στον αντίποδα, ο τουρισμός έχει έντονη εποχικότητα λόγω του ότι οι διακοπές για ήλιο & θάλασσα - αποτελούν την μεγαλύτερη Ευρωπαϊκή προϊοντική αγορά - αποτελούν το βασικό τουριστικό προϊόν της χώρας.

Η συμβολή του τουρισμού :

- στην διαμόρφωση του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας μέσω αναλυτικής καταγραφής και αποτύπωσης των μεγεθών για τον Εισερχόμενο Τουρισμό, τον Εγχώριο Τουρισμό, τις Επενδύσεις στον Τουρισμό και τις Έμμεσες και Προκαλούμενες Επιδράσεις του στην οικονομία,
- την περιφερειακή διάσταση του τουρισμού, δηλαδή την συμβολή του στη διαμόρφωση του ΑΕΠ των Περιφερειών της χώρας,
- την συμβολή του τουρισμού στη διατήρηση ισορροπίας στο Ισοζύγιο Πληρωμών της χώρας,
- την συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση (ΣΕΤΕ, 2017).

Ο τουρισμός ως φαινόμενο έχει παγιωθεί παγκόσμια και ο ρόλος που διαδραματίζει για τις χώρες υποδοχής τουριστών είναι σημαντικός. Οι θετικότερες συνέπειες είναι η τόνωση των αντίστοιχων οικονομιών και προβολή των τόπων σε μεγάλη κλίμακα. Αυτές οι επιδράσεις παρατηρούνται και στην Ελλάδα λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών της χώρας, η οποία προσελκύει αρκετά μεγάλο αριθμό τουριστών.

2.5 Προοπτικές εξέλιξης του ελληνικού τουρισμού

Διάγραμμα 2.1 : Προοπτικές εξέλιξης του ελληνικού τουρισμού
Πηγή : WWF, 2013

Σύμφωνα με τις σημερινές επιδόσεις, ο ελληνικός τουρισμός θεωρείται ένας από τους ελάχιστους τομείς της εθνικής οικονομίας που είναι ανταγωνιστικός σε παγκόσμιο επίπεδο. Προβλέπεται περαιτέρω ανάπτυξη του είτε με την παραδοσιακή μορφή, είτε με την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, π.χ. κρουαζιέρα, καταδυτικός τουρισμός, ιατρικός τουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός κ.α. Στο Διάγραμμα 2.1 παρουσιάζεται ανοδική πορεία του τουρισμού που αναμένεται να συνεχιστεί με αύξηση της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας του τουρισμού κατά 31% και αύξηση της απασχόλησης κατά 26% έως το 2031 (WWF, 2013).

2.6 Ύφεση, προσφυγικό και η διεθνής εικόνα της Ελλάδας

Την περίοδο 2010-2016 η Ελλάδα πέρασε μια σειρά από μεγάλες δοκιμασίες. Δύο ήταν τα κεντρικά ζητήματα: η βαθιά και παρατεταμένη ύφεση και το προσφυγικό. Και τα δύο ζητήματα είχαν πολύ έντονο το στοιχείο της επίδρασης στην εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό. Οι απόψεις που κυριάρχησαν προεξοφλούσαν τη δυσμενή επίδραση στον τουρισμό. Ωστόσο, εκ του αποτελέσματος, δηλαδή από την αλματώδη αύξηση των αφίξεων την περίοδο 2012-2016, συμπεραίνεται ότι οι προσπάθειες αντιμετώπισης των υφιστάμενων πολιτικών και διαχείρισης του προσφυγικού αντέστρεψαν ως έναν βαθμό τα δυσμενή στοιχεία της εικόνας της χώρας στο εξωτερικό (INE, 2017).

2.6.1 Ύφεση και προσφυγικό

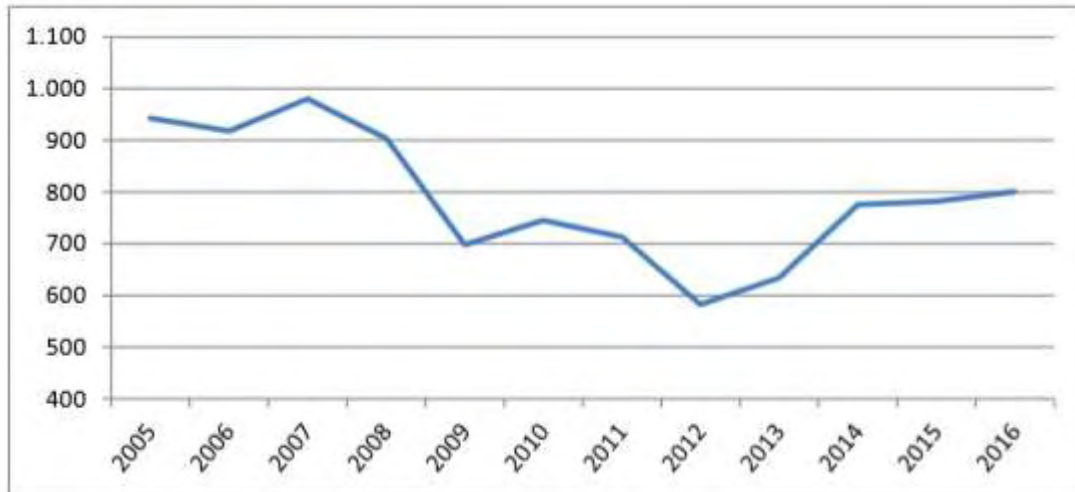
Ειδικά όσον αφορά το προσφυγικό ζήτημα, υπήρξε έντονος προβληματισμός σχετικά με την επίπτωσή του στον τουρισμό. Η εξέλιξη των αφίξεων δείχνει ότι οι επιφυλάξεις που υπήρξαν όχι μόνο δεν επιβεβαιώθηκαν, αλλά διαψεύστηκαν πλήρως. Επιπλέον, έχουν εκφραστεί απόψεις για το αντίθετο, ότι δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο εξελίχθηκε εν συνόλω το προσφυγικό μάλλον λειτούργησε προς την προσέλκυση επισκεπτών. Η άποψη αυτή προκύπτει από δηλώσεις τόσο του Γενικού Γραμματέα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού όσο και του Προέδρου του ΣΕΤΕ. Συγκεκριμένα, ο Τάλεμπ Ριφάι, ανάμεσα στους τρεις παράγοντες στους οποίους απέδωσε τα θεαματικά αποτελέσματα του τουρισμού στην Ελλάδα τα τελευταία δύο χρόνια, ανέφερε τη βελτίωση της εικόνας της Ελλάδας στη διεθνή σκηνή στην οποία συνέβαλε ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν οι ελληνικές αρχές την προσφυγική κρίση, καθώς αποδείχθηκε ο βαθύς σεβασμός της Ελλάδας στους ανθρώπους που δοκιμάζονται και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Παράλληλα, σύμφωνα με τον Πρόεδρο του ΣΕΤΕ, η εικόνα της χώρας δεν είναι μόνο αρνητική, αλλά και θετική, καθώς το κλείσιμο των συνόρων δεν συνιστά φιλοξενία και ανθρωπιά (INE, 2017).

2.6.2 Τουρισμός και ύφεση (2010-2014)

Στους βασικούς δείκτες της οικονομίας και στους δείκτες του τουρισμού κατά την περίοδο 2013-2016 παρατηρούνται εξελίξεις με διαφορετικό πρόσημο. Από τη μια μεριά βασικοί δείκτες της οικονομίας (ΑΕΠ, απασχόληση) συνεχίζουν καθοδική πορεία ή βρίσκονται σε στασιμότητα και η εγχώρια παραγωγική βάση συρρικνώνεται και δέχεται πιέσεις αποδιάρθρωσης. Συγχρόνως, ο αριθμός των αφίξεων τουριστών από το εξωτερικό στην Ελλάδα αυξάνεται με ιδιαίτερα δυναμικό ρυθμό, χωρίς όμως να συνοδεύεται από ανάλογη αύξηση των εσόδων. Αντιθέτως, η ύφεση επηρέασε δυσμενώς τον εσωτερικό τουρισμό, καθώς ο αριθμός των τουριστών αυτής της κατηγορίας με περισσότερες από τέσσερις διανυκτερεύσεις, μειώθηκε από 4.178.526 το 2016 σε 2.780.638, υποχώρησε δηλαδή στο 66,5%. (INE, 2017).

2.6.3. Η πορεία των εισπράξεων από ταξίδια για επαγγελματικούς λόγους

Μεταξύ των επιπτώσεων της ύφεσης ήταν και η δραστική μείωση των εισπράξεων από ταξίδια για επαγγελματικούς λόγους. Πρόκειται για εξέλιξη που συνδέεται ευθέως με τη μείωση της παραγωγικής δραστηριότητας και το κλείσιμο των επιχειρήσεων. Από το 2009, σε σχέση με τα μέσα της δεκαετίας του 2000, οι εισπράξεις από επαγγελματικά ταξίδια μειώθηκαν δραστικά, αγγίζοντας το χαμηλότερο επίπεδο τα έτη 2012 και 2013 (62,6% και 68,2% του μέσου όρου των ετών 2005-2006).

Διάγραμμα 2.2 : Η εξέλιξη των εισπράξεων από ταξίδια για επαγγελματικούς λόγους.

Πηγή : Τράπεζα της Ελλάδας

Τα τελευταία τρία χρόνια (2014-2016) παρατηρείται ανάκαμψη των συγκεκριμένων εισπράξεων, ωστόσο παραμένουν περίπου στο 85% της περιόδου 2006-2016 (Διάγραμμα 2.2) (INE, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.1 Γενικά

Η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Στη βιβλιογραφία των τουριστικών σπουδών ο θρησκευτικός τουρισμός συχνά κατηγοριοποιείται και ως πολιτιστικός τουρισμός και συχνά χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Ο λόγος για τον οποίο τα πολιτιστικά και θρησκευτικά ταξίδια χρησιμοποιούνται συχνά συνώνυμα είναι επειδή η πλειοψηφία των πολιτιστικών τουριστών επισκέπτονται θρησκευτικούς χώρους ως τμήμα της διαδρομής τους και ως εκ τούτου συχνά αναφέρονται ως θρησκευτικοί τουρίστες. Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ένας από τους λιγότερο μελετημένους τομείς έρευνας, ο οποίος έχει μεγάλο ενδιαφέρον καθώς αποτελεί την παλαιότερη μορφή τουρισμού (Timothy & Olsen, 2006).

3.2 Εννοιολογική προσέγγιση θρησκευτικού - προσκυνηματικού τουρισμού

Ως «θρησκευτικός τουρισμός» (religious tourism) - ή «προσκυνηματικός τουρισμός» (pilgrimage tourism) – χαρακτηρίζεται το σύνολο των δραστηριοτήτων, που σχετίζονται με τις επισκέψεις τουριστών σε μνημεία και χώρους θρησκευτικής σημασίας αναζητώντας κυρίως την επαφή με το θείο και την επικοινωνία με τους κατοίκους των τοπικών κοινωνιών για τον εμπλουτισμό της θρησκευτικής τους εμπειρίας (Πολύζος, 2010).

Για να ορίσουμε το θρησκευτικό ταξίδι, καλό είναι να καταλάβουμε τι είναι η θρησκεία. Η θρησκεία σκιαγραφείται από τον Richards, (2007), ως ένα σύστημα πίστης και αφοσίωσης σε ένα ανώτερο όν. Σύμφωνα με τον Ketola, (2008), η θρησκεία μπορεί να νοηθεί ως σύνολο απόψεων που περιλαμβάνουν υπερφυσικές πεποιθήσεις. (Ketola, 2008: 19). Το θρησκευτικό ταξίδι είναι ίσως ο παλαιότερος και ο πιο διαδεδομένος τύπος ταξιδιού στην ανθρώπινη ιστορία (Rinschede, 1992, Vukonić, 1996), η οποία μπορεί να πάει πίσω στις απαρχές πολλών θρησκειών και εξακολουθεί να είναι μια από τις πιο σημαντικές μορφές τουρισμού στον κόσμο σήμερα όσον αφορά τον όγκο και τη συχνότητα εμφάνισης (Timothy & Olsen, 2006).

Είναι μια ειδική μορφή τουρισμού, που εκφράζει την επιθυμία των ανθρώπων να μετακινηθούν από τον τόπο κατοικίας τους σε ένα άλλο τόπο που θεωρούν ιερό. Οι θρησκευτικοί τουρίστες αναζητούν επαφή με το θείο, για να εκπληρώσουν ένα τάμα ή να συμμετάσχουν σε θρησκευτικές εκδηλώσεις.

Σύμφωνα με τον Conrad το 2004, όπως αναφέρει η Balomenou, το κύριο χαρακτηριστικό του θρησκευτικού τουρισμού είναι το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες σε αυτές τις επισκέψεις ανήκουν σε όλες τις κοινωνικές και οικονομικές τάξεις και με

βάση την ηλικία ανήκουν κυρίως στην τρίτη ηλικία. Η θρησκευτική φύση των επισκέψεων, αλλά και η μεγάλη ηλικία των συμμετεχόντων είναι τα βασικά στοιχεία που καθορίζουν τη διάρκεια και το επίπεδο των υπηρεσιών που προσφέρονται στο ταξίδι. Στα σημαντικότερα παραδοσιακά θρησκευτικά φεστιβάλ, ειδικά εκείνα που έχουν υψηλό εθνογραφικό ή ιστορικό προφίλ, οι εορτασμοί συνδέονται συχνά με ένα πρόγραμμα κοσμικών γεγονότων που δημιουργεί μεγάλο όγκο τουρισμού, θρησκευτικού και μη θρησκευτικού χαρακτήρα (Balomenou et all, 2015).

Σύμφωνα με τον Santos, όπως αναφέρει η Balomenou, ο «θρησκευτικός τουρισμός είναι η έκφραση που χρησιμοποιούν οι τουριστικοί πράκτορες και οι θρησκευτικοί ηγέτες για να περιγράψουν όλες τις καταστάσεις που φέρνουν μαζί τη θρησκεία με τον τουρισμό, συμπεριλαμβανομένων των προσκυνημάτων» η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού αποτελεί παγκόσμια καθολική προσπάθεια. Οι μετακινήσεις για θρησκευτικούς λόγους εμπλουτισμένες με κοσμικά στοιχεία έχουν καταστήσει τον θρησκευτικό τουρισμό τομέα του ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού ο οποίος σταδιακά αντικαθιστά τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό (Balomenou et all, 2015).

3.3 Ο όρος προσκύνημα

Η ίδια η λέξη προσκυνητής = pilgrim προέρχεται από το λατινικό «peregrinus», που σημαίνει ταξιδιώτης ή ξένος, αν και ένας συνδυασμός αυτών των δύο θα ήταν πιθανώς η καλύτερη εξήγηση. Ο λατινικός όρος λέγεται επίσης ότι αναφέρεται στην «ιδέα της περιπλάνησης σε απόσταση» (Nieminen, 2012).

Η μετακίνηση με σκοπό το προσκύνημα δεν αποτελεί νέο φαινόμενο. Πρόκειται για την παλαιότερη μορφή μετακίνησης στην ιστορία της ανθρωπότητας, καθώς τα μέλη όλων των κοινωνιών επιζητούσαν την επικοινωνία με το Θείο μεταβαίνοντας για προσκύνημα σε ναούς και ιερούς τόπους (Μοίρα, 2009). Το θρησκευτικό συναίσθημα και η επιθυμία επίσκεψης ιερών χώρων αποτελούν κίνητρα για την πραγματοποίηση του ταξιδιού. Τα ταξίδια για θρησκευτικούς λόγους ήταν και τα πρώτα ταξίδια αναψυχής που καταγράφονται σε διάφορα μέρη του κόσμου ανεξαρτήτως θρησκευματος. Στην Ελλάδα, το φαινόμενο της μετακίνησης για θρησκευτικούς λόγους παρατηρείται από την αρχαιότητα, καθώς μεγάλος αριθμός ταξιδιωτών μετέβαινε σε θρησκευτικά κέντρα λατρείας και ιερούς τόπους με σκοπό τη συμμετοχή σε ιερές εκδηλώσεις ή τελετές αφιερωμένες σε κάποιο θεό τη λήψη χρησμού για το μέλλον, την αναζήτηση θεραπειών κ.λπ. (Nieminen, 2012).¹

Από τους αρχαίους χρόνους μέχρι και σήμερα οι άνθρωποι προσπαθούσαν να έρθουν κοντά στο Θεό, να επικοινωνήσουν μαζί του για να ικανοποιήσουν το θρησκευτικό τους συναίσθημα. Για τη μέγιστη ικανοποίηση αυτής της ανάγκης και την ανακούφιση από τις δυσκολίες της ζωής τους πνευματικές και μη, επισκέπτονταν ιερούς τόπους όπου ένοιωθαν τη παρουσία του Θεού. Η επίσκεψη στον ιερό τόπο που είχε την έννοια της κάθαρσης, της εξαγοράς των αμαρτιών, της εκπλήρωσης ενός όρκου, της θεραπείας ή της ικανοποίησης κάποιου αιτήματος, ονομάστηκε προσκύνημα (Μοίρα, 2009).

¹Ο Ασκληπιός γιός του θεού Απόλλωνα και θεός της Ιατρικής, συνδύαζε διττή ιδιότητα αυτή του θεού και του θεράποντος. Περισσότερα από 300 ιερά του, που ονομάζονταν Ασκληπεία, υπήρχαν σε όλο τον τότε ελληνικό κόσμο. Οι προσκυνητές ταξίδευαν από όλες τις περιοχές της Ελλάδας αλλά και από το μεσογειακό χώρο στα Ασκληπεία και κυρίως προς στην Επίδαυρο, όπου βρισκόταν το μεγαλύτερο και σημαντικότερο Ασκληπιείο (Μοίρα - Μυλωνοπούλου, 2000).

Το προσκύνημα προϋποθέτει τη μετάβαση του πιστού στο χώρο που θεωρείται ιερός. Είναι ένα ταξίδι τόσο εξωτερικό, προς το ιερό μέρος, όσο και εσωτερικό, προς την πνευματική ανύψωση. Σε όλες τις περιόδους της ιστορίας, από την αρχαιότητα, το προσκύνημα αποτελούσε κίνητρο μετακίνησης των ανθρώπων και κατ' επέκταση αιτία δημιουργίας «τουριστικού» ρεύματος. Ο Ηρόδοτος περιέγραψε στις «Ιστορίες» του τη μετακίνηση χιλιάδων **Αιγυπτίων**, οι οποίοι έπλεαν το Νείλο με τις φελούκες τους με σκοπό να μεταβούν στο ναό της Μέμφιδος για προσκύνημα. Οι **αρχαίοι Έλληνες** επισκέπτονταν τους Δελφούς για να ζητήσουν το χρησμό από το Μαντείο του Απόλλωνα και την Επίδαυρο για να θεραπευθούν στο ναό του Ασκληπιού. Οι **κάτοικοι του Μεξικού** αναζητούσαν τη λύτρωση στο ναό του Quetzal, οι **κάτοικοι του Περού** στο Κούζκο και οι Βολιβιανοί στη λίμνη Τιτικάκα. Από την εποχή του Μεσαίωνα χιλιάδες πιστοί συνέρεαν για προσκύνημα στον Άγιο Ιάκωβο της Κομποστέλα (Sandiogo de Compostela) ή στη Μέκκα. Οι δυσκολίες και οι αντιξοότητες του φυσικού ταξιδιού, ανάλογα βέβαια με την ιστορική περίοδο στην οποία λάμβανε χώρα, βοηθούσαν τον πιστό να παραμένει στο χώρο της πειθαρχίας, της ευλάβειας και της εγκράτειας που επιβάλλει το πνευματικό ταξίδι του προσκυνήματος. Σε προηγούμενες περιόδους το προσκύνημα ήταν ψυχική ανάγκη και η πραγματοποίησή του θεωρείτο λυτρωτική πράξη. Οι Χριστιανοί προσκυνητές μετέβαιναν στους Άγιους Τόπους με κάθε μέσο, στερούμενοι συχνά ακόμα και την τροφή, υπομένοντας όλες τις κακουχίες του ταξιδιού προκειμένου να προσκυνήσουν στον ιερό τόπο. Σήμερα, όμως, από τις συνθήκες, υπό τις οποίες γίνεται το ταξίδι, προκαλούνται ερωτηματικά για το κατά πόσο πρόκειται πραγματικά για προσκυνητές, με την ουσιαστική έννοια του όρου. Έτσι διαμορφώνεται και επικρατεί η έννοια του Θρησκευτικού Τουρίστα (Homo Touristicus Religiosus) ο οποίος αντιδιαστέλλεται από τον προσκυνητή (pilgrim) (Μοίρα, 2003, Vukonic, 1996).

Στην εποχή μας το προσκύνημα εξακολουθεί να αποτελεί μια ανάγκη για τον άνθρωπο. Σύμφωνα με τους Nolan & Nolan (1989) το προσκύνημα σε ιερούς τόπους αποτελεί κυρίαρχο κίνητρο των προσκυνητών. Τα ιερά μέρη προσκυνήματος συνδέονται παραδοσιακά με ένα ιερό πρόσωπο, ή ένα αντικείμενο που συνδέεται με το πρόσωπο αυτό. Συχνά, το μέρος συνδέεται με την πραγματοποίηση ενός θαύματος ή θαυμάτων (Turner & Turner 1978:6) και την προσδοκία των πιστών ότι ένα θαύμα θα συμβεί και στο μέλλον. Τα προσκυνήματα και οι ιεροί τόποι έχουν κατηγοριοποιηθεί με διάφορους τρόπους π.χ. όσον αφορά την θρησκευτική σημασία και το αντικείμενο της αφοσίωσης (π.χ. θαύματα, εικόνες, λείψανα), ανάλογα με την τοποθεσία και τα κίνητρα των επισκεπτών (π.χ. ιερά βουνά, ενεργοί θρησκευτικοί χώροι, μη ενεργοί, ιερές πηγές) ανάλογα με τη λειτουργία τους, ανάλογα με την ιστορία τους κ.λπ. (Nolan & Nolan, 1989, Moira, 2009).

3.4 Διάκριση μεταξύ θρησκευτικού τουρισμού και προσκυνηματικών περιηγήσεων

Το ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα στον προσκυνητή και στο θρησκευτικό τουρίστα απασχολεί αρκετά χρόνια την επιστημονική κοινότητα. Και τούτο διότι ανάλογα με το χώρο (θρησκευτικό ή κοσμικό) στον οποίο κινείται το άτομο διαμορφώνονται οι ανάγκες του, οι επιθυμίες του και οι συμπεριφορές του κατά τη διάρκεια του ταξιδιού.

Ο Rinschede (1992) θεωρεί ότι ο θρησκευτικός τουρισμός είναι η μορφή του τουρισμού, στην οποία οι μετέχοντες κινούνται είτε μερικά είτε αποκλειστικά από θρησκευτικούς λόγους. Μάλιστα θεωρεί ότι ο θρησκευτικός τουρισμός είναι υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού, επισημαίνοντας το γεγονός ότι οι μετέχοντες σε οργανωμένα προσκυνήματα διαθέτουν συχνά μια μέρα επιπλέον για

επίσκεψη σε επιλεγμένα τουριστικά αξιοθέατα. Μεγάλος αριθμός τουριστών που επισκέπτονται το Βατικανό, την Ιερουσαλήμ, το Βαρανάσι και άλλους τόπους θρησκευτικής σημασίας δεν είναι πιστοί της συγκεκριμένης θρησκείας επίσης οι προσκυνητές της Παναγίας της Λούρδης επισκέπτονται την Ανδόρα ή τα Ισπανικά Πυρηνάια, ή από τη Φατίμα μεταβαίνουν στις ακτές του Ατλαντικού ή σε κάποια γειτονική πόλη με πολιτιστικό ενδιαφέρον. Ανάλογες επισκέψεις γίνονται και από τους προσκυνητές του Medugorje προς τις Δαλματικές ακτές). (Balomenou et all, 2015).

Ο Robichaud θεωρεί ότι ο θρησκευτικός τουρίστας βρίσκεται ανάμεσα στον τουρίστα και στον προσκυνητή. Μπορεί το ταξίδι του να ονομάζεται προσκύνημα, στην πραγματικότητα όμως ο ταξιδιώτης αυτός αλλοτριώνεται και καθίσταται από προσκυνητή απλά και μόνο τουρίστα. Η ευμάρεια, οι ανέσεις, το κοσμοπολίτικο περιβάλλον των ταξιδιών και της διαμονής σε πολυτελή ξενοδοχεία, οι φωτογραφικές μηχανές και οι κάμερες που συνοδεύουν πολλούς ταξιδιώτες, η εμπορευματοποίηση των ιερών αντικειμένων, οι ανάγκες για καταλύματα, γεύματα, οργανωμένες εκδηλώσεις κ.λπ. αφαιρούν από το προσκύνημα το στοιχείο της πνευματικότητας και το περιορίζουν στο τουριστικό στοιχείο (Robichaud, 1999).

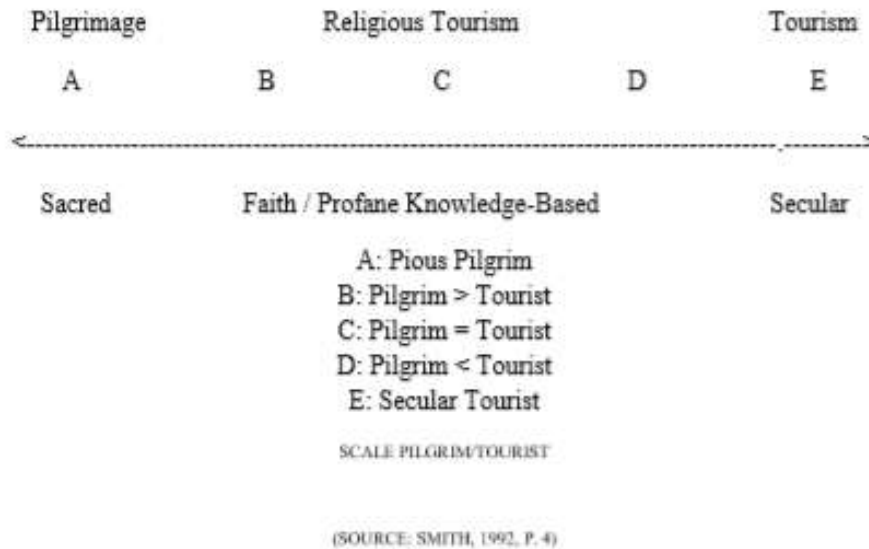
Ο Jackowski, θεωρεί ότι η κίνηση αυτή λαμβάνει δύο μορφές, οι οποίες εξαρτώνται από τους στόχους αλλά και από τον τρόπο ταξιδιού. Στη μια μορφή η κινητήρια δύναμη είναι το θρησκευτικό αίσθημα (προσκυνητής) και στην άλλη η κινητήρια δύναμη είναι η αναζήτηση της γνώσης (θρησκευτικός τουρίστας). Οι προσκυνητές αφιερώνουν το χρόνο τους στην περισυλλογή και στην προσευχή, εκτελώντας τις θρησκευτικές ιεροτελεστίες. Οι περισσότεροι από αυτούς τους **προσκυνητές** δεν είναι ενημερωμένοι για την ιστορική ή πολιτιστική (δηλ. τη μη θρησκευτική) σημασία των πόλεων και των χωριών μέσω των οποίων ταξιδεύουν. Αντίθετα **οι θρησκευτικοί τουρίστες** είναι τα άτομα στα οποία το βασικό κίνητρο για το ταξίδι είναι κατά ένα μεγάλο μέρος η κατάκτηση της γνώσης. Αναζητούν πληροφορίες και εμπειρίες μέσα από τη διαδρομή και την επικοινωνία με τους ανθρώπους, τις περιοχές και τις πόλεις από όπου περνούν. Οι θρησκευτικοί τουρίστες επισκέπτονται συνήθως την περιοχή - κέντρο και συμμετέχουν τουλάχιστον σε ένα μέρος των ιεροτελεστιών. (Jackowski, 2000).

Ανάλογο διαχωρισμό κάνει και η Smith όσον αφορά τα κίνητρα του θρησκευτικού τουρίστα. Δημιουργεί ένα πλαίσιο θέσεων στα άκρα του οποίου υπάρχουν το ιερό και το κοσμικό. Στο Διάγραμμα 3.1 η Smith (1992) παρουσιάζει τις διαστάσεις που υπάρχουν μεταξύ προσκυνητών και τουριστών σε πέντε διαφορετικές ομάδες :

- A. Ο ευσεβής προσκυνητής που έχει ισχυρά κίνητρα και θρησκευτικές πεποιθήσεις. (Sacred=ιερός θρησκευτικός, προσκυνητής)
- B. Ο προσκυνητής που υποκινείται σε μεγάλο βαθμό από την πίστη.
- C. Ο προσκυνητής που υποκινείται από την πίστη, αλλά και έχει ενδιαφέρον για επιπλέον κίνητρα, όπως για την επίσκεψη πολιτιστικών χώρων.
- D. Ο προσκυνητής που έχει κίνητρα για πολιτιστικούς χώρους με ενδιαφέρον να γνωρίσει τη θρησκευτική παράδοση του προορισμού, και
- E. Ο κοσμικός τουρίστας που δεν έχει καμία θρησκευτική επιρροή όταν επιλέγει τον τουριστικό προορισμό (Secular=κοσμικός) Rodrigues, 2012.

Το Διάγραμμα 3.1 επιβεβαιώνει την άποψη που διατύπωσε ο Pearce (1991) ότι τα κίνητρα του ταξιδιώτη είναι ποικίλα και μεταβαλλόμενα και τα ενδιαφέροντά του και

κατ'έπекταση και οι δραστηριότητές του μπορεί εύκολα να μετακινούνται από τον προσκυνητή στον τουρίστα και αντίστροφα.

Διάγραμμα 3.1 : Διαστάσεις μεταξύ προσκυνητών και τουριστών
Πηγή : Smith 1992

Ο Vukonic (1996) υποστηρίζει ότι ο θρησκευτικός τουρίστας μετά την εκπλήρωση των θρησκευτικών του αναγκών συμπεριφέρεται ως τουρίστας. Χρησιμοποιεί, δηλαδή, τουριστικές υπηρεσίες για την κάλυψη των αναγκών του για μεταφορά, κατάλυμα, τροφή, ψυχαγωγία, αγορά ενθυμίων και άλλων προϊόντων.

Οι Turner και Turner (1978) υποστηρίζουν ότι «ο θρησκευτικός τουρίστας είναι κατά το ήμισυ προσκυνητής και κατά το ήμισυ τουρίστας».

Σύμφωνα με τη Μοίρα (2009) η συνύπαρξη του πολιτιστικού και του θρησκευτικού στοιχείου συντελεί στη δημιουργία τουριστικού ρεύματος που βασίζεται στη θρησκεία ως στοιχείο πολιτισμού που εντάσσεται στον πολιτιστικό τουρισμό (Μοίρα, 2008). Οι μετέχοντες επισκέπτονται μέρη προσκυνημάτων, όμως ο σκοπός της επίσκεψής τους συχνά, δεν σχετίζεται με θρησκευτικούς λόγους.

Ασφαλώς δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι το προσκύνημα διαμορφώνεται εκτός από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και από την επήρεια άλλων παραγόντων που κάθε φορά επικρατούν όπως, πολιτικοί (π.χ. στην Πολωνία η εκκλησία αποτελεί σύμβολο της εθνικής ταυτότητας και της ενότητας των Πολωνών), οικονομικοί, κοινωνικοί κ.λπ. (Jackowski & Smith, 1992). Επίσης σημαντική επίδραση ασκούν και οι ιστορικοί παράγοντες (π.χ. η ιερά μονή της Αγίας Λαύρας, όπου με το θρησκευτικό στοιχείο συνυπάρχει και το ιστορικό στοιχείο – λάβαρο της ελληνικής επανάστασης του 1821).

Το ταξίδι στον τόπο του προσκυνηματος αποκτά τη δική του σημασία ανάλογα με την οπτική της εκκλησίας. Στην προτεσταντική εκκλησία έμφαση δίνεται περισσότερο στη διαδρομή, στην περισυλλογή, στην απόσυρση και στην επαφή με τους ανθρώπους και στην παράδοση της εκκλησίας, ενώ στην ορθόδοξη εκκλησία η έμφαση δίνεται στον ιερό χώρο και στον άγιο πρόσωπο που συνδέεται με αυτόν (Berit, 2006:2).

Για ορισμένες θρησκείες όπως το Ισλάμ, ο όρος «**θρησκευτικός τουρισμός**» δεν είναι αποδεκτός, αφού το προσκύνημα αποτελεί καθήκον του πιστού, κυριαρχεί το πνευματικό στοιχείο και εκλείπει η καταναλωτική συμπεριφορά. Απορρίπτει τα

«ανήθικα» χαρακτηριστικά της κατανάλωσης του σύγχρονου τουρισμού και επιβάλλει τη γνήσια, ανθρωπιστική, δίκαιη και αμοιβαία διαπολιτισμική επικοινωνία.

Οι Ρωμαιοκαθολικοί είναι ανεκτικοί στην ιδέα του θρησκευτικού τουρισμού, καθώς ούτε τον δέχονται ούτε τον απορρίπτουν, ίσως διότι το φαινόμενο είναι ισχυρό και έχει τεράστιες οικονομικές διαστάσεις. Η ίδια ανεκτικότητα παρατηρείται και στην Ορθόδοξη Εκκλησία, αν και ο όρος θρησκευτικός τουρισμός θεωρείται αδόκιμος με αυστηρά θεολογικά κριτήρια (Μοίρα, 2003).

Σε ορισμένες θρησκείες, όπως στο Ισλάμ και στο Βουδισμό, δεν επιτρέπεται η επίσκεψη σε κάποια μέρη από μη πιστούς π.χ. στον ιερό βράχο Κααμπά των μουσουλμάνων. Το γεγονός αυτό περιορίζει την τουριστική ελκυστικότητα των ιερών τόπων, αλλά παράλληλα εμπνέει μεγαλύτερο σεβασμό και αίσθημα θρησκευτικότητας στους πιστούς (Vukonic, 1996).

Από τη θεωρητική προσέγγιση του θρησκευτικού τουρισμού που προηγήθηκε δεν πρέπει να παραγνωρίζεται η σύγχρονη πραγματικότητα. Στη εποχή του τουρισμού και των ταξιδιών συχνότατα πολλοί ταξιδιώτες επισκέπτονται ιερά μέρη, κτίρια κ.λπ. διαφόρων θρησκειών όχι για να εκφράσουν τα θρησκευτικά τους αισθήματα αλλά από περιέργεια, από ενδιαφέρον να γνωρίζουν την άλλη θρησκεία, από ανάγκη επικοινωνίας κ.λπ. Χιλιάδες ανθρώπων που επισκέπτονται το Βατικανό, την Ιερουσαλήμ, το Μοντ Σαιν Μισέλ, το Βαρανάσι και άλλους θρησκευτικούς τόπους δεν είναι πιστοί της συγκεκριμένης θρησκείας. Αντίθετα πολλοί από αυτούς είναι αποξενωμένοι από το θρησκευτικό στοιχείο. Γι' αυτούς το κύριο κίνητρο επίσκεψης των θρησκευτικών χώρων είναι το πολιτισμικό.

Η αξιοποίηση αυτού του ενδιαφέροντος για πολιτισμικά μνημεία και πολιτισμικές εκδηλώσεις με θρησκευτικό χαρακτήρα δικαιολογεί την αναφορά στο «θρησκευτικό τουρισμό». Υπό το πρίσμα αυτό ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού, όπου αξιοποιείται ως πολιτιστική κληρονομιά το θρησκευτικό στοιχείο του χώρου ή της εκδήλωσης. Η πολιτισμική παράμετρος καθίσταται κοινή συνιστώσα τουρισμού και θρησκείας.

Τελειώνοντας παρατίθεται η θεολογική άποψη για τη διάκριση μεταξύ θρησκευτικού τουρισμού και προσκυνηματικών περιηγήσεων.

Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος απευθυνόμενος σε όμιλο προσκυνητών :

«Ποῖον εἶναι τό κινουῖν αἴτιον τῶν ἐπισκέψεων μας (στήν Καππαδοκία); Μία εὐλαβῆς ἰδιοτροπία ἢ ἔστω μία καλή προσκυνηματική συνήθεια;» Και απαντούσε. «Εὐρισκόμεθα ἐδῶ στήν Καππαδοκία, διότι ὁ τόπος αὐτός «ἐκπέμπει ἀγιότητα, ὀσιότητα, μαρτυρικότητα, εὐαγγελικότητα». Και τόνιζε με ἔμφαση ὅτι «ἐρχόμεθα καί θά ἐπανερχόμεθα ὡς πεινῶντες καί διψῶντες νά πίνωμεν καί τρώγωμεν ἐν Θεῖαις Λειτουργίαις τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Κυρίου ἐδῶ ὅπου λειτουργικῶς ζῶντες ἐβίωσαν οἱ Καππαδόκαι Ὁρθόδοξοι..., ἐρχόμεθα καί θά ἐρχόμεθα διά νά ἐπαναβαπτίζόμεθα εἰς τό προσευχητικόν κλίμα τό ὁποῖον περιρρέει τόν ὄλον ὑποβλητικόν χῶρον..., ἐρχόμεθα καί θά ἐρχόμεθα πάλιν, διότι αἰσθανόμεθα ἐνταῦθα πληρέστερον τό μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ ἀγιότητος καί τῆς πραγματικότητος τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐνός μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τό ὁποῖον συμμετέχουν οἱ πρό ἡμῶν, οἱ σύγχρονοι ἡμῶν καί ὅσοι μετά ἀπό ἡμᾶς θά ἔχουν λάβει τό χριστοσφράγισμα τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος, ζήσαντες, ζῶντες καί ζήσοντες ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου» (Πατριάρχης Βαρθολομαίος, 2005).

Τέλος ο Τσέτσης αναφέρει ότι στην σημερινή κοινωνία που οι άνθρωποι αισθάνονται την ανάγκη για ένα «ψυχαγωγικό τουρισμό», τί είδους κώδικα καλής συμπεριφοράς και προτροπή θα μπορούσε να δώσει η εκκλησία σε όσους ετοιμάζονται για μία εντός ή εκτός της χώρας «προσκυνηματική αποδημία»; Ο λόγος βέβαια δεν είναι για τις αποδημίες των πιστών που μεταβαίνουν όντως για «προσκύνημα» ή για κάποιο «τάμα» λ.χ. στα Ιεροσόλυμα, στην Πόλη του Σινά, στην Τήνο κ.α. Ο λόγος για τις

«προσφορές- πακέτα» που διαφημίζονται μεν ως προσκύνημα αλλά στην πραγματικότητα συνιστούν «εκδρομές» οι οποίες στο πρόγραμμά τους περιλαμβάνουν μεταξύ των άλλων και μία επίσκεψη σε κάποιο ξακουστό μοναστήρι ή σε ένα ιστορικό χριστιανικό μνημείο (Τσέτσης, 2009).

3.5 Ιστορική αναδρομή του θρησκευτικού τουρισμού

Το θρησκευτικό κίνητρο του τουρισμού είναι ίσως τόσο παλιό όσο και η ίδια η θρησκεία και ως εκ τούτου είναι ο παλαιότερος τύπος τουρισμού. Δεν είναι ένα εξαιρετικό χαρακτηριστικό του χριστιανισμού, αλλά ένα παγκόσμιο φαινόμενο θρησκευτικής ιστορίας (Lanczkowski 1982). Οι ανθρωπολόγοι και οι αρχαιολόγοι έχουν αποδείξει το φαινόμενο αυτό μεταξύ των φυλετικών κοινωνιών της Ευρώπης, της Ασίας, της Αμερικής και της Αυστραλίας σε προϊστορικούς χρόνους. Έτσι, τα menhirs, τα barrows, τα kromlecks (δηλ. το Stonehenge) και οι ζωγραφιές των σπηλαίων είχαν την ίδια λειτουργία με τους σημερινούς καθεδρικούς ναούς. Ήταν θρησκευτικά κέντρα που προσέλκυσαν τους πιστούς από κοντά και μακριά (Roussel 1972). (Rinschede, 1992). Στο Διάγραμμα 3.2 αναπαριστάται σχηματικά η ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού.

Διάγραμμα 3.2 : Ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού
Πηγή : Αλμπάνη 2014

Στους παλαιότερους μεγάλους πολιτισμούς η θρησκευτική και η πολιτική εξουσία ήταν στενά συνδεδεμένες. Στην αρχαία Αίγυπτο, οι μεγαλύτερες και ελκυστικότερες πόλεις ήταν θρησκευτικά κέντρα, όπως η Abydos, η Heliopolis, η Thebes, η Luxor και η Karnak, οι οποίες γοήτευαν εκατοντάδες και χιλιάδες προσκυνητές. Οι Χετταίοι σχεδίαζαν ετήσια φεστιβάλ και προσκυνήματα μαζί με το βασιλιά τους, περιπτώσεις για τις οποίες ακόμη και οι εκστρατείες πολέμου διακόπηκαν. Οι Ασσύριοι προσεύχονταν στο Θεό τους στην Aleppo (Χαλέπι) και την Hierapolis, όπου συγκεντρώνονταν προσκυνητές από πολλές χώρες. Οι Βαβυλώνιοι, προσεύχονταν στο God Marduk στη Βαβυλώνα, ενώ σε άλλα ιερά μέρη όπως το Nippour και το Namma, όπου οι προσκυνητές προσεύχονταν για την ειρήνη και τη μακρά διαβίωση (Turner and Turner, 1978, Vukonic, 1996, Robichaud, 1999).

Μεταξύ των Κελτών της δυτικής κεντρικής, νότιας και δυτικής Ευρώπης, οι ιεροί τάφοι και οι ταφικοί χώροι ήταν χώροι μεγάλων συγκεντρώσεων και τελετών στους οποίους οι πολιτικά δραστήριοι ιερείς έφεραν τη θυσία τους (Roussel 1954). Μεταξύ των γερμανικών φυλών, το Irminsul και ο ναός της Ουσάλα εκπροσώπησαν περιφερειακά και υπερπεριφερειακά θρησκευτικά κέντρα, αντίστοιχα.

Οι εορτασμοί των αρχαίων ελλήνων παρουσίαζαν θρησκευτικά στοιχεία, ενώ υπήρξαν πολλά ιερά μέρη, βουνά, άλση, πηγές καθώς και ναοί, όπου η μετάβαση πιστών της περιοχής και η προσφορά δώρων για ευγνωμοσύνη ή έκκληση για βοήθεια ήταν σύνηθες φαινόμενο. Η αρχαία Ελλάδα διέθετε ιερά κέντρα με μεγάλη ακτινοβολία, όπως η Αθήνα, η Ρόδος, η Έφεσος, οι Δελφοί και η Ολυμπία, όπου τα αθλητικά γεγονότα είχαν σε μεγάλο μέρος θρησκευτικό χαρακτήρα. (Πολύζος 2017). Στην αρχαία Ελλάδα τα προσκυνηματικά ιερά μέρη που συναντάμε αφορούν είτε μεμονωμένους προσκυνητές όπως στα μαντεία και τα Ασκληπεία είτε ομάδες πιστών του δωδεκάθεου που μετακινούνταν για να συμμετάσχουν σε μεγάλες θρησκευτικές εκδηλώσεις όπως τα Ολύμπια, τα Ίσθμια ή τα Νέμεα. (Μοίρα, 2009).

Ενώ οι συγκεντρώσεις και οι τελετές των Ρωμαίων είχαν περισσότερες πολιτικές, αθλητικές και ψυχαγωγικές συνειρμούς, οι εορταστικές εκδηλώσεις των Ελλήνων δείχνουν στοιχεία ισχυρού θρησκευτικού χαρακτήρα. (Rinschede, 1992).

Στην χριστιανική θρησκεία υπήρξε ενδιαφέρον για συγκεκριμένους ιερούς προορισμούς, πρακτική που αποτέλεσε τακτική των χριστιανών κυρίως από τον 2ο αιώνα μ.Χ. όπου πρωτοεμφανίστηκαν τα προσκυνήματα προς την Ιερουσαλήμ, τη Ρώμη και άλλα ιερά μέρη. Η τάση αυτή διατηρήθηκε και κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, με κορύφωση στην περίοδο των Σταυροφοριών. Η ανακήρυξη της Ιερουσαλήμ σε «Ιερή Πόλη» από τον Πάπα μετά την κατάληψή της από τους Τούρκους, δημιούργησε τεράστιο ρεύμα μετακινήσεων προς αυτήν από πολλές χιλιάδες πιστούς χριστιανούς. Είναι άξιο να αναφερθεί το γεγονός ότι όλα αυτά τα γεμάτα εμπόδια και αντιξοότητες θρησκευτικά ταξίδια για προσκύνημα πολλά από τα οποία διαρκούσαν επί πολλούς μήνες, άντεξαν για τόσα πολλά χρόνια μέσα στην ιστορία και παγιώθηκαν ως μια σταθερή και ευρέως διαδεδομένη στο χώρο και στο χρόνο ανθρώπινη συνήθεια, που παρόμοιά της είναι δύσκολο να βρεθεί (Μοίρα, 2009).

Σύμφωνα με την περίοδο ανάπτυξης, σήμερα μπορούν να διαφοροποιηθούν τρεις κύριοι τύποι προσκυνήματος :

- ιερά, κυρίως ιστορικά μνημεία από την Βιβλική εποχή στην Ιερουσαλήμ και τα περίχωρά της,
- ιερά ταφικά μέρη των προφητών Talmudic και Gabbalic από την 1ο και 5ο αιώνα στη Γαλιλαία, και
- ταφικά μέρη ιερών ανδρών και προφητών, τα οποία ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή στη Βόρεια Αφρική.

Η επίσκεψη των βιβλικών τοποθεσιών είναι βραχύτερη από αυτή των άλλων περιοχών, που διαρκεί συχνά μόνο λίγες ώρες και είναι λιγότερο τελετουργική.

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποκτά ιδιαίτερο νόημα ως θεσμική μορφή - πάνω απ'όλα, εκείνη του προσκυνήματος - πρώτα στις υψηλές θρησκείες: τον Ινδουισμό, τον Βουδισμό, τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ.

Στον Ινδουισμό, που εξελίχθηκε περίπου 1000π.Χ. από τον Βραχμανισμό, το ταξίδι με θρησκευτικά κίνητρα διαδραμάτισε μεγάλο ρόλο από την αρχή. Τα ποτάμια και τα ρέματα, ιδιαίτερα ο Γάγγης, είναι στον Ινδουισμό της Νότιας Ασίας οι σημαντικότεροι στόχοι προσκυνήματος. Σε απρόσκοπτη προσκύνηση, οι Ινδουιστές το βλέπουν ένα μέσο για την τελειότητα της ζωής. Κάθε χρόνο, πάνω από 20 εκατομμύρια προσκυνητές επισκέπτονται περίπου 150 γνωστές ιερές τοποθεσίες (Πολύζος, 2017) και (Rinschede, 1992).

Ο Βουδισμός, που ιδρύθηκε τον 6ο αι. μ.Χ., τονίζει το νόημα του προσκυνήματος και υπόσχεται ότι ο προσκυνητής πεθαίνοντας θα πάει απευθείας στην ουράνια Νιρβάνα. Οι τοποθεσίες προσκυνήματος συνδέονται κυρίως με τη ζωή του

Βούδα, τις δραστηριότητές του, τις θρησκείες και τους θρύλους του. Ο Βουδισμός διεκδικεί σημαντικές ιερές τοποθεσίες στη Σρι Λάνκα (Sievers 1985).

Ο λαμαϊσμός, μια ιδιαίτερη μορφή βουδισμού που ασκείται στο Θιβέτ, έχει το θρησκευτικό του κέντρο στη Λάσα. Οι προσκυνητές του Θιβέτ αναζητούν φυσικές τοποθεσίες όπως σπηλιές, πηγές, λίμνες και βουνά. Τα ταξίδια προσκυνήματος σε αυτούς τους χώρους συσχετίζονται συχνά με τα ειδικά φεστιβάλ που γίνονται κάθε 12 χρόνια, όπου συγκεντρώνονται περισσότεροι από 10.000 προσκυνητές. (Rinschede, 1992).

Στη Βουδιστική Κίνα, το ταξίδι προσκυνήματος στα ιερά βουνά, που συχνά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο παρόμοιο με τον ταοϊσμό, είναι μια ευρέως διαδεδομένη πρακτική. Επειδή γενικά απαγορεύονται οι θρησκευτικές δραστηριότητες εκτός των ναών, αυτός ο τύπος ταξιδιού προσκυνήματος δεν εφαρμόζεται πλέον. Οι πολυάριθμοι ναοί και άλλες τοποθεσίες προσκυνήματος σε όλη την Κίνα καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της Πολιτιστικής Επανάστασης της δεκαετίας του 1960 και του 1970. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, οι περιοχές αυτές έχουν αποκατασταθεί σε μεγάλο βαθμό και είναι ανοικτές σε προσκυνητές από την Κίνα και το εξωτερικό. Η πλειοψηφία των προσκυνητών είναι Κινέζοι επιχειρηματίες που ζουν στο εξωτερικό. Με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, οι χώροι προσκυνήματος γίνονται αντικείμενο μαζικού τουρισμού για ξένους επισκέπτες, καθώς και για τους Κινέζους (Eiki, 1987, Rinschede, 1992).

Σε αντίθεση με την Κίνα, το προσκύνημα αναπτύχθηκε έντονα **στην Ιαπωνία** σε όλες τις θρησκείες: Βουδισμός, Σιντοϊσμός και πολυάριθμες νέες θρησκείες (Lanczkowski 1982). Πολλοί από τους παλιούς χώρους προσκυνήματος, καθώς και το ταξίδι προσκυνήματος σε 33 ιερές θέσεις, δεν είναι μόνο οι στόχοι του μαζικού τουρισμού, αλλά και προσελκύουν αληθινούς προσκυνητές.

Για τον Χριστιανισμό, οι προτιμώμενοι τόποι προσκυνήματος ήταν οι Άγιοι Τόποι που συνδέονται με τα σημαντικά γεγονότα στη ζωή και τα έργα του Ιησού. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα μετά το τέλος της δίωξης των Χριστιανών από τον Μέγα Κωνσταντίνο τον 4^ο αι. Επίσης προτιμούσαν τους ιερούς χώρους των μαρτυριών των Χριστιανών στην εύκολα προσβάσιμη Ρώμη. Μετά την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ από το Seldschuken (1079), οι προσκυνητές στράφηκαν ακόμα περισσότερο στη Ρώμη. Το ρεύμα προσκυνητών στην Ιερουσαλήμ τελείωσε τελείως μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης (1453). Στη θέση της, εμφανίστηκαν πολλές τοποθεσίες στην Ευρώπη όπου προσκυνητές λατρεύουν λείψανα όλων των ειδών. Επειδή η πολιτική κατάσταση στην Ιταλία εμπόδιζε και το προσκύνημα και στη Ρώμη, το **Santiago de Compostela**, με τον τάφο του Αγίου Ιακώβου να έχει γίνει το πιο επισκέψιμο αξιοθέατο του μεσαιωνικού Δυτικού Κόσμου. Προσκυνητές όλων των τάξεων έσπευσαν στην περιοχή. (Rinschede, 1992).

Λόγω της πολιτικής κατάστασης στην Ευρώπη και του υψηλού κόστους ζωής, που ήταν απαραίτητα για ένα υπερεθνικό ή διεθνές προσκύνημα, ένα εξαιρετικά μικρό και προνομιούχο μέρος ολόκληρου του πληθυσμού του Μεσαίωνα (και των σύγχρονων χρόνων πριν από μερικές δεκαετίες) μπορούσε να αντέξει να συμμετάσχει σε τέτοιες θρησκευτικές διαδρομές. Για το λόγο αυτό, τα τοπικά και περιφερειακά κέντρα προσκυνήματος μέσα σε μια μητρόπολη και μέσα σε μία κοσμική χώρα ήταν μεγαλύτερης σημασίας. (Rinschede, 1992).

Οι έποικοι του Νέου Κόσμου έφεραν τις παραδόσεις λατρείας τους, έτσι ώστε στις καθολικές περιοχές της Βόρειας Αμερικής και σε ολόκληρη την Κεντρική και Νότια Αμερική, ένα στενά συνδεδεμένο δίκτυο προσκυνητών κέντρων να βρίσκεται σε όλα τα μέρη του νέου κόσμου. Στην αρχή, οι ιεραπόστολοι απλώς εκχριστιάνισαν τα ιερά και ταφικά μέρη των ιθαγενών (Rinschede 1990, Rinschede, 1992).

Τα κέντρα της **Goa και Velankani, Ινδία**, προσελκύουν κάθε χρόνο ένα εκατομμύριο και 500.000 προσκυνητές, αντίστοιχα. και 100.000 τόσο στη Σρι Λάνκα (Talawila, Madhu κ.λπ.) όσο και στις Φιλιππίνες (Rinschede, 1992).

Ο Χριστιανισμός με τους πολυάριθμους οπαδούς του - πάνω από ένα δισεκατομμύριο - που επικεντρώνεται κυρίως στην Ευρώπη και την Αμερική, έχει σήμερα το μεγαλύτερο μερίδιο θρησκευτικών τουριστών στον κόσμο.

Οι διάφορες ομολογίες των Προτεσταντών διαθέτουν επίσης θρησκευτικά κέντρα στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική που αποτελούν σημείο έλξης για πολλούς επισκέπτες με θρησκευτικά κίνητρα. Έχουν δημιουργηθεί νέα κέντρα στα στούντιο τηλεοπτικών εκκλησιών στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου συγκεντρώνονται χιλιάδες πιστοί για να λάβουν μέρος στις θρησκευτικές παραστάσεις. Η επίσκεψη του ναού στην Εκκλησία των Αγίων των Τελευταίων Ημερών (Μορμόνοι) αντιπροσωπεύει έναν τύπο θρησκευτικού τουρισμού με μια διεθνή και υπερπεριφερειακή λεκάνη απορροής, η οποία ωστόσο δεν διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού τουριστικού προσκυνήματος. Το 1987, υπήρχαν συνολικά 40 ναοί των Μορμόνων σε όλο τον κόσμο που επέτρεψαν στους οπαδούς της συνεχώς αυξανόμενης εκκλησίας των Μορμόνων να πραγματοποιήσουν ορισμένες θρησκευτικές πρακτικές. Η ικανότητα της τοπικής κοινότητας που συνάντησε μόνο τα κτίρια ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκής. Αυτοί οι ναοί βρίσκονται κοντά στις κοινότητες των Μορμόνων και εξαλείφουν το άλλο αναγκαίο ταξίδι στη Γιούτα.

Ο προφήτης Μωάμεθ ενσωμάτωσε πολλές προ-ισλαμικές πρακτικές στις διδασκαλίες του Ισλάμ, μεταξύ άλλων και το ταξίδι προσκυνήματος στη Μέκκα (ha). Ωστόσο, αυτά τα τελετουργικά εξελίχθηκαν σε ωριμότητα 200 χρόνια μετά το θάνατο του Μωάμεθ. Ο χώρος της Μέκκας και τα περίχωρά της, έχουν εξελιχθεί σε έναν τόπο λατρείας που πρέπει να επισκεφθούν οι Μουσουλμάνοι μία φορά στην ζωή τους (Long 1979). Υπάρχει επίσης και άλλη επιλογή ιερών θέσεων στις εθνικές και υπερπεριφερειακές περιοχές του Ισλάμ. Η Μεδίνα στη Σαουδική Αραβία ανήκει σε εκείνες τις πόλεις που διακρίνονται από τα σημαντικά τζαμιά τους, ταφικούς χώρους και τις σχολές Κορανίου.

Οι οπαδοί της **θρησκείας Bahai** χτίζουν επίσης μεγάλους ναούς σε όλα τα μέρη του κόσμου. Αυτό έγινε για να εξαιρεθεί η εξάρτηση από την επίσκεψη του κέντρου Μπαχάι στη Χάιφα του Ισραήλ για ορισμένες θρησκευτικές πρακτικές.

Συμπερασματικά, ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο. Βρίσκεται σε κάθε υψηλή θρησκεία, καθώς και σε πολλές μικρότερες θρησκευτικές κοινότητες και σε κάθε πολιτιστικό μέρος του κόσμου, σίγουρα με διαφορετική σημασία και επιρροή. υπάρχουν 300 εκατομμύρια προσκυνητές που συμμετέχουν σε διεθνή, εθνικά και υπερπεριφερειακά ταξίδια προσκυνήματος. Επιπλέον, υπάρχει ο αριθμός των περιηγητών που συγκεντρώνονται κάθε χρόνο στα περιφερειακά θρησκευτικά κέντρα ή σε θρησκευτικές τελετές και συνέδρια και οι οποίοι συχνά δεν θεωρούνται προσκυνητές.

3.6 Κατηγορίες θρησκευτικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες : προσκυνηματικός, ειδικός προσκυνηματικός και πολιτιστικού ενδιαφέροντος με κριτήριο το κίνητρο επίσκεψης, που οδηγεί στην πραγματοποίησή του, όπως παρουσιάζεται πιο κάτω.

3.6.1 Προσκυνηματικός

Στον προσκυνηματικό τουρισμό σκοπός του τουρίστα είναι αποκλειστικά το προσκύνημα σε καθορισμένο ιερό τόπο, χωρίς να δίνει ιδιαίτερη σημασία στα

πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία που τον διακρίνουν στην περιοχή όπου βρίσκεται, με βασικό κίνητρο το θρησκευτικό συναίσθημα. Αυτού του είδους ταξίδια επιτυγχάνονται κυρίως σε περιοχές που έχουν άμεση σχέση με την γέννηση τον θάνατο, την ζωή και την διδασκαλία ανθρώπων, προφητών, θρησκευτικών ηγετών και γενικά προσώπων που υπήρξαν θεμελιωτές των θρησκευτικών δογμάτων που υπάρχουν σήμερα (Τσερώτα, 2008).

3.6.2 Ειδικός Προσκυνηματικός

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται σίγουρα το προσκύνημα, όμως το κίνητρο είναι συγκεκριμένο γεγονός δηλαδή η εκδήλωση. Η εκδήλωση αυτή μπορεί να είναι το μυστήριο του βαπτίσματος, του γάμου, η εκπλήρωση ενός τάματος η συμμετοχή για τον εορτασμό εις μνήμη Αγίων όπου οι πιστοί συρρέουν με μεγάλο ενδιαφέρον (Τσερώτα, 2008).

3.6.3 Θρησκευτικός Τουρισμός Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος

Σε αυτή την κατηγορία ο τουρίστας παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον για την πολιτιστική αξία των θρησκευτικών μνημείων και πολύ πιθανόν να μην έχει άμεσα θρησκευτικά κίνητρα όπως αγιογραφία και ιστορικά στοιχεία. Οι τόποι ή τα μνημεία που επισκέπτονται συχνά οι τουρίστες, δεν ανήκουν πάντα στα θρησκευτικά πιστεύω τους. Όμως, επιθυμούν να μυηθούν στην φιλοσοφία και στην κουλτούρα που πρεσβεύει η θρησκεία και να ενημερωθούν σχετικά με την ιστορία και τις ρίζες της (Τσερώτα 2008). Είναι αποδεκτό από όλους ότι η θρησκεία συμβάλει στην ανάπτυξη του πολιτισμού και θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του (Τσερώτα, 2008).

3.7 Μορφές θρησκευτικού τουρισμού σήμερα

Οι μορφές του θρησκευτικού τουρισμού μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ανάλογα με τα κριτήρια του χρόνου της παραμονής είτε ως βραχυχρόνιος τουρισμός χωρίς διανυκτέρευση, είτε ως μακροχρόνιος τουρισμός, με διανυκτέρευση τουλάχιστον μίας ημέρας (Rinschede 1992).

3.7.1 Βραχυχρόνιος θρησκευτικός τουρισμός

Δεν περιλαμβάνει διανυκτέρευση στον τόπο προορισμού και διακρίνεται από την περιορισμένη χρονική διάρκεια του θρησκευτικού ταξιδιού. Αυτό πραγματοποιείται συνήθως σε κοντινή απόσταση από τη μόνιμη κατοικία των επισκεπτών. Σκοπός του ταξιδιού είναι η επίσκεψη ενός θρησκευτικού χώρου στην ίδια ή σε γειτονική περιφέρεια με τον τόπο προέλευσης του προσκυνητή. Συνήθως η οικονομική ωφέλεια της ευρύτερης περιοχής είναι περιορισμένη εξαιτίας της μικρής διάρκειας παραμονής των επισκεπτών και η τουριστική υποδομή δεν αναπτύσσεται ή παραμένει υποτυπώδης.

3.7.2 Μακροχρόνιος θρησκευτικός τουρισμός

Περιλαμβάνει επισκέψεις σε θρησκευτικά κέντρα όπου το ταξίδι μπορεί να διαρκέσει από μερικές ημέρες έως και κάποιες εβδομάδες. Το ταξίδι αυτό δεν περιορίζεται μονάχα στην επίσκεψη ιερών χώρων προσκυνηματος αλλά περιλαμβάνει και επισκέψεις άλλων εθνικών και διεθνών θρησκευτικών κέντρων (Rinschede, 1992).

Σημαντικά θρησκευτικά κέντρα αναπτύχθηκαν με τη μορφή τοπικού ή περιφερειακού προσκυνηματος. Αυτά τα κέντρα επισκέπτονται από 1 έως 10 εκατομμύρια προσκυνητές κάθε χρόνο. Η Ρώμη και η Μέκκα είναι δύο ξεχωριστά,

διεθνή θρησκευτικά κέντρα. Κατέχουν δύο ξεχωριστές θέσεις μεταξύ των παγκόσμιων εκκλησιών, ως αποτέλεσμα των συνεχών θρησκευτικών ταξιδιών που πραγματοποιούν κατά περιόδους οι πιστοί τους από όλο τον κόσμο (Rinschede 1992).

Ειδικότερα οι θρησκευτικοί προορισμοί των Χριστιανών μπορούν να χωριστούν σε τρεις μεγαλύτερες κατηγορίες ανάλογα με τη δημοτικότητά τους: βιβλικές, καθολικές και χριστιανικές εκδρομές. Αυτή η κατηγοριοποίηση μπορεί να ακούγεται περίεργη, αλλά αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο κατηγοριοποιεί τα ταξίδια ο Globus, που είναι ο μεγαλύτερος διοργανωτής θρησκευτικού τουρισμού.

- **Οι βιβλικές εκδρομές** : περιλαμβάνουν την επίσκεψη στο Ισραήλ, την Ιορδανία, την Αίγυπτο, την Τουρκία και την Ελλάδα, όπου υπάρχουν προορισμοί μείζονος σημασίας για τον Χριστιανισμό.
- **Οι καθολικές εκδρομές** : περιλαμβάνουν προορισμούς στην Ιρλανδία, την Ιταλία, τη Γαλλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον καθολικισμό, όπως το Βατικανό, η Βασιλική του Αγίου Πέτρου, τα Μαριανά ιερά, η Ασίζη, η Λούρδη και η Φατίμα.
- **Οι χριστιανικές περιηγήσεις** : επικεντρώνονται σε τοποθεσίες, κυρίως στη Γερμανία, που έχουν σημασία για τον προτεσταντικό Χριστιανισμό και την αναμόρφωση, όπως το Νουρένμπεργκ, η Μονή Αυγουστινίας, το Άουγκσμπουργκ ή το σπίτι του C.S. Lewis στην Αγγλία (Nieminen, 2012).

3.8 Οργανωτικές μορφές τουρισμού

Με σκοπό την πληρέστερη διασαφήνιση του φαινομένου του θρησκευτικού τουρισμού, θα πρέπει οι οργανωτικές μορφές να συστηματοποιηθούν σύμφωνα με ορισμένα καθοριστικά χαρακτηριστικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να περιλαμβάνουν τον αριθμό των συμμετεχόντων, τα μέσα μεταφοράς, την εποχή, και τα δημογραφικά στοιχεία.

• Αριθμός συμμετεχόντων

Σε ότι αφορά τον θρησκευτικό τουρισμό, οι μεμονωμένοι περιηγητές αποτελούν τη μειοψηφία. Τις περισσότερες φορές οι προσκυνητές επιλέγουν να ταξιδεύουν σε οργανωμένες ομάδες. Αυτό το στοιχείο καταγράφεται μέσα από μελέτες προσκυνητών που επισκέφθηκαν μεγάλα θρησκευτικά κέντρα όπως είναι η Λούρδη στη Γαλλία ή η Φατίμα στην Πορτογαλία. Η διοργάνωση προσκυνηματικών περιηγήσεων πραγματοποιείται μέσω τουριστικών γραφείων με θρησκευτικό προσανατολισμό, από ενορίες, κοινότητες, διάφορους συλλόγους ή ομάδες νέων (Rinschede 1992).

• Μέσα μεταφοράς

Από την αρχαιότητα έως τα μέσα του 19ου αιώνα οι προσκυνητές συνήθιζαν να ταξιδεύουν με τα πόδια ή σε συνδυασμό με υποζύγιο ή πλοίο. Σε πολλές περιοχές του κόσμου ακόμα και σήμερα διατηρείται το προσκύνημα με τα πόδια, όπως σε χριστιανικά προσκυνήματα, στο Θιβέτ, τη Νοτιανατολική Ασία, στην Κομποστέλα, τη Λούρδη και τη Φατίμα. Ωστόσο, οι προσκυνηματικές περιηγήσεις με τα πόδια έχουν περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό (Αλμπάνη, 2014.σελ.59).

Η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αύξηση του αριθμού των θρησκευτικών τουριστών. Σήμερα τα συχνότερα χρησιμοποιούμενα μέσα μεταφοράς στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού είναι το

λεωφορείο και το αυτοκίνητο ενώ από τα μέσα του 20ου αιώνα το ταξίδι με το πλοίο άρχισε να παραχωρεί τη θέση του στα αεροπορικά ταξίδια (Rinschede, 1992).

• Εποχικότητα

Παρά το γεγονός ότι πολλοί θρησκευτικοί χώροι είναι επισκέψιμοι καθ' όλη την διάρκεια του έτους, οι παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία συνθηκών εποχικότητας είναι οι θρησκευτικές εορτές και εκδηλώσεις αλλά και οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε έναν τόπο προσκυνήματος (Αλμπάνη, 2014, σελ.60). Η εποχιακή έμφαση του προσκυνηματικού τουρισμού αποδεικνύεται όταν για παράδειγμα 1,5 περίπου εκατομμύριο προσκυνητές συγκεντρώνονται στη Μέκκα μέσα σε διάστημα δυο έως τριών εβδομάδων ώστε να συμμετάσχουν στο δωδεκαήμερο Hajj. Σύμφωνα με εκτιμήσεις ταξιδιωτικών γραφείων που δραστηριοποιούνται στην ειδική αυτή μορφή τουρισμού η περίοδος που σημειώνεται η μεγαλύτερη ανάπτυξη των οργανωμένων προσκυνηματικών περιηγήσεων είναι από τον Απρίλιο έως και τον Οκτώβριο (Rinschede, 1992).

• Κοινωνική δομή

Η ανάλυση και η μελέτη της κοινωνικής δομής των τουριστών με θρησκευτικά κίνητρα επιτρέπει την πληροφόρηση σχετικά με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της θρησκευτικής συμπεριφοράς στους προσκυνηματικούς τόπους τους οποίους επισκέπτονται. Η κατανομή των φύλων μεταξύ των προσκυνητών στις διάφορες θρησκείες του κόσμου διαφέρει, όπως επίσης είναι ανάλογη με τη θέση των γυναικών στην κοινωνία. Στη Λούρδη παρατηρείται εκπροσώπηση των γυναικών (69%) όπως και σε όλους τους αφιερωμένους στην Παναγία ναούς της Δυτικής Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής, αλλά και όλα τα καθολικά προσκυνήματα. Οι χριστιανικοί θρησκευτικοί ταξιδιώτες είναι κυρίως γυναίκες. Από την άλλη μεριά στη Μέκκα είναι έντονη η υπεροχή των ανδρών (65%) γεγονός το οποίο απορρέει από την κοινωνική θέση των γυναικών στον ισλαμικό κόσμο και τη θρησκεία. Ανάλογες διαφορές παρατηρούνται στις ηλικιακές ομάδες, την επαγγελματική και την κοινωνική θέση των θρησκευτικών τουριστών (Χατζηαντωνίου, 2016 σελ. 41).

3.9 Τυπολογία του θρησκευτικού τουρισμού

Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο, θρησκευτικοί χώροι ή θρησκευτικού περιεχομένου εκδηλώσεις να έχουν αποβάλλει το πνευματικό στοιχείο του προσκυνήματος και να λειτουργούν απλά και μόνο ως πολιτισμικοί χώροι και ως χώροι για πολιτιστικές εκδηλώσεις. Έτσι το θρησκευτικό στοιχείο απομονώνεται από κάθε εκδήλωση πίστης και καθίσταται για τον οποιονδήποτε επισκέπτη, ανεξαρτήτως θρησκείας πολιτισμικό αξιοθέατο. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται τουριστικό ρεύμα που βασίζεται στη θρησκεία ως στοιχείο πολιτισμού και εντάσσεται στον πολιτιστικό τουρισμό. (Μοίρα, 2008). Συνοπτικά, οι κατηγορίες των θρησκευτικών κτισμάτων που επηρεάζουν τις θρησκευτικές τουριστικές ροές είναι (Πολύζος, 2015).

- **Θρησκευτικώς ενεργά κτίσματα** : Πρόκειται για κτίσματα πολιτιστικής κληρονομιάς που διατηρούν τη θρησκευτική τους λειτουργία και παράλληλα ως μοναδικά μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς προσελκύουν επισκέπτες. Παραδείγματα : η Παναγία των Παρισίων, ο Άγιος Πέτρος στη Ρώμη και ο καθεδρικός ναός του Αγίου Παύλου στο Λονδίνο (Μοίρα, 2009).

- **Θρησκευτικώς ανενεργά κτίσματα** : Κτίσματα που δεν λειτουργούν ως θρησκευτικοί χώροι και αποτελούν μουσειακοί χώροι. Παράδειγμα η Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη, ή Ροτόντα στην Θεσσαλονίκη (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικά μνημεία ως τμήματα του φυσικού περιβάλλοντος** : Πρόκειται για ενεργά ή ανενεργά θρησκευτικά μνημεία που χωροθετούνται σε μέρη με ιδιαίτερη ομορφιά του φυσικού τοπίου. Αποτέλεσμα ο ασαφής λόγος της προσέλκυσης των επισκεπτών. Παράδειγμα το σύμπλεγμα των μονών των Μετεώρων και το Mont Saint Michel στη Γαλλία (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικοί χώροι ως κέντρα έρευνας** : χώροι που προσελκύουν κυρίως επιστήμονες για την πραγματοποίηση ερευνών σχετικών με τη θρησκεία, όπως είναι η Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά, το Άγιο Όρος. (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικά μουσεία** : Χώροι οργανωμένοι όπου συγκεντρώνονται, φυλάσσονται και εκτίθενται διαφόρων ειδών θρησκευτικά αντικείμενα μουσειακής αξίας. Παράδειγμα το Βυζαντινό Μουσείο και το Μουσείο Εκκλησιαστικής Τέχνης στη Θεσσαλονίκη(Μοίρα, 2009).
- **Εκθεσιακοί χώροι θρησκευτικών αντικειμένων** : Εκθεσιακοί χώροι που φιλοξενούν θρησκευτικά αντικείμενα σημαντικής αξίας τα οποία έχουν μεταφερθεί εκεί προσωρινά προκειμένου να είναι προσβάσιμα στο ευρύ κοινό για κάποιο χρονικό διάστημα, όπως για παράδειγμα η έκθεση «Θησαυροί του Αγίου Όρους» που πραγματοποιήθηκε στο Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης το 1997 (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικά σύμβολα** : Ανθρώπινες κατασκευές που δημιουργήθηκαν με κίνητρο την έκφραση θρησκευτικών συναισθημάτων πίστης και χαρακτηρίζονται από έντονα θρησκευτικά χαρακτηριστικά που τα καθιστά πόλους έλξης επισκεπτών. Παράδειγμα το άγαλμα του Χριστού του Ελευθερωτή στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας (Μοίρα, 2009).
- **Ιεροί φυσικοί πόροι** : Φυσικοί πόροι όπως ποτάμια, λίμνες, πηγές, όρη κ.λπ., στα οποία αποδίδεται ιερότητα από διάφορες θρησκείες. Σαν παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τον ιερό ποταμό Γάγγη της Ινδίας (Μοίρα, 2009).
- **Περιοχές δράσης ιερών προσώπων** : Πρόκειται για περιοχές που διαθέτουν τουριστικό ενδιαφέρον λόγω του γεγονότος ότι σε αυτές έζησαν ή έδρασαν σημαντικές θρησκευτικές προσωπικότητες, όπως οι Άγιοι Τόποι (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικές διαδρομές** : Διαδρομές που ακολούθησαν σημαίνοντα πρόσωπα διαφόρων θρησκειών, οι οποίες δημιουργούν κίνητρο μετακίνησης προκειμένου ο επισκέπτης να ακολουθήσει τις ίδιες διαδρομές του προφήτη, του Αγίου, του μάρτυρα κ.λπ. Παράδειγμα η διαδρομή «Στα βήματα του Αποστόλου Παύλου» του ΕΟΤ και η διαδρομή «Στα βήματα του Βούδα» (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικές εκδηλώσεις - θρησκευτικοί χοροί** : Εκδηλώσεις που διοργανώνονται από όλες τις θρησκείες, πραγματοποιούνται για θρησκευτικούς λόγους και προκαλούν τουριστικό ενδιαφέρον. Παράδειγμα αποτελεί ο εορτασμός του St. Fermin, προστάτη - Άγιου της Παμπλόνα στην Ισπανία, που τελείται από 6 έως 14 Ιουλίου, αποτελεί συνδυασμό θρησκευτικών και πολιτιστικών δρώμενων και συγκεντρώνει μεγάλο πλήθος ντόπιων και ξένων επισκεπτών. (Μοίρα, 2009).
- **Θρησκευτικά συνέδρια** : Είναι τα συνέδρια τα οποία διοργανώνονται από θρησκευτικούς φορείς και/ή έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο, όπως το συνέδριο

του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών το 2005 ή το συνέδριο του WTO το 2007 με θέμα «Διεθνές Συνέδριο για τον Τουρισμό, τις Θρησκείες και τον Διάλογο των Πολιτισμών», τα οποία αποτελούν αιτία μετακινήσεων θρησκευτικού τουρισμού (Μοίρα, 2009).

3.10 Η γεωγραφία των θρησκειών

Σήμερα υπάρχουν στον κόσμο πολλές διαφορετικές θρησκείες. Σύμφωνα με στοιχεία Pew Research Center, 2012, ο Χριστιανισμός είναι η μεγαλύτερη θρησκεία στον κόσμο, αφού το ένα τρίτο (31%) του παγκόσμιου πληθυσμού είναι χριστιανοί, ακολουθεί το Ισλάμ με ποσοστό 23%, οι μη δηλώσαντες θρησκεία (άθεοι, κ.λπ.), οι ινδουιστές με ποσοστά 16,4% και 15% αντίστοιχα κ.λπ. (Pew Research Center, 2012, Πολύζος, 2015).

Αν συνεχιστούν οι σημερινές δημογραφικές τάσεις, έως το έτος 2050 το ποσοστό των μουσουλμάνων σχεδόν θα εξισωθεί με εκείνο των χριστιανών, για πρώτη φορά στην ιστορία, αφού οι μουσουλμάνοι διαθέτουν συγκριτικά νεανικό πληθυσμό, με υψηλά ποσοστά γονιμότητας και η συνολική αύξησή τους υπολογίζεται σε 73%. Ο αριθμός των χριστιανών επίσης αναμένεται να αυξηθεί, αλλά πιο αργά, στο ίδιο περίπου ποσοστό (31,35%) με την αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού. Στον Πίνακα 3.1 παρουσιάζονται αναλυτικά οι προαναφερθείσες διαπιστώσεις (Πολύζος 2015).

Πίνακας 3.1 : Το μέγεθος και η προβλεπόμενη αύξηση των κύριων θρησκευτικών ομάδων παγκοσμίως

Θρησκεία	Πληθυσμός έτος 2011	Ποσοστό στον παγκόσμιο πληθυσμό %	Προβλεπόμενος πληθυσμός το έτος 2050	Ποσοστό στον παγκόσμιο πληθυσμό %	Μεγέθυνση 2010-2050	Αυξομείωση
Χριστιανοί	2.168.330.000	31,44%	2.918.070.000	31,35%	749.740.000	-0,09%
Μουσουλμάνοι	1.599.700.000	23,20%	2.761.480.000	29,67%	1.161.780.000	6,47%
Μη δηλώσαντες	1.131.150.000	16,40%	1.230.340.000	13,22%	99.190.000	-3,18%
Ινδουιστές	1.032.210.000	14,97%	1.384.360.000	14,87%	352.150.000	-0,09%
Βουδιστές	487.760.000	7,07%	486.270.000	5,22%	-1.490.000	-1,85%
Λαϊκές θρησκείες (Folk Religions)	404.690.000	5,87%	449.140.000	4,83%	44.450.000	-1,04%
Άλλες θρησκείες	58.150.000	0,84%	61.450.000	0,66%	3.300.000	-0,18%
Εβραίοι	13.860.000	0,20%	16.090.000	0,17%	2.230.000	-0,03%
Σύνολο	6.895.850.000	100,00%	9.307.200.000	100,00%	2.411.350.000	

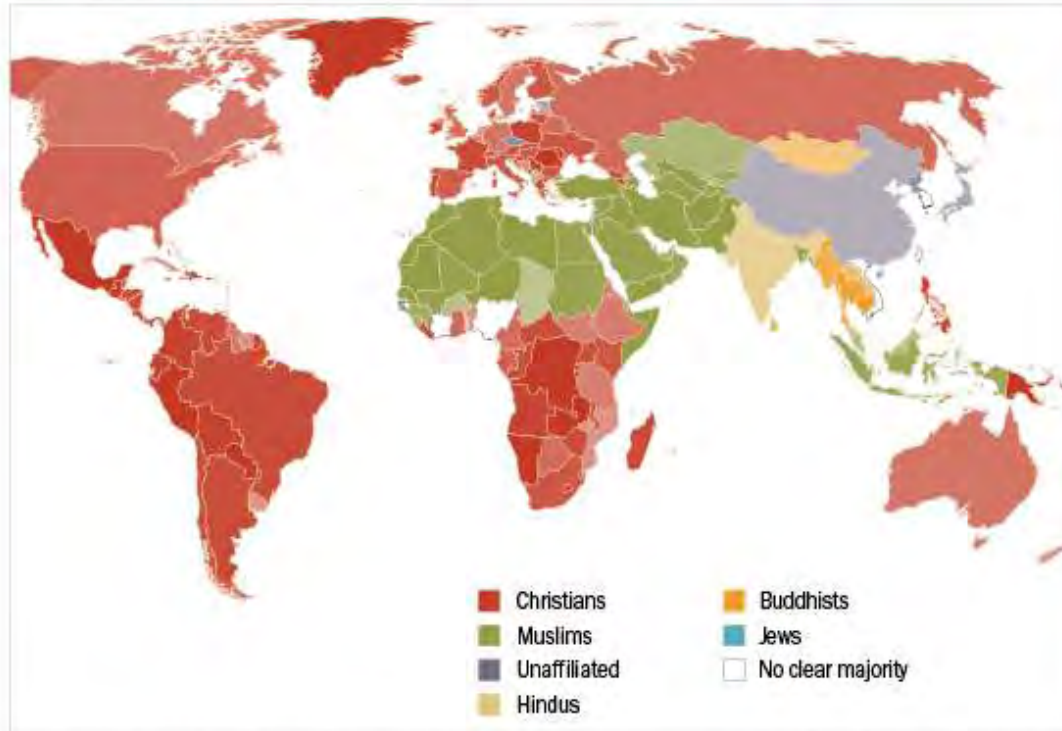
Πηγή Pew Research Center, (2012), Ιδία επεξεργασία

Οι σημαντικότερες μονοθεϊστικές θρησκείες είναι ο Χριστιανισμός, με τις διαφορετικές εκκλησίες (Ρωμαιοκαθολική, Ορθόδοξη, Λουθηριανή κ.λπ.), ο Ισλαμισμός, ο Βουδισμός, και ο Ιουδαϊσμός. Παράλληλα, υπάρχει και ένας μεγάλος αριθμός από πίστεις, λατρείες, μύθους, ομάδες, αιρέσεις κ.λπ. κυρίως μεταξύ των κατοίκων των υπό ανάπτυξη κρατών. Η κυριαρχία του Χριστιανισμού ως θρησκεία σε

παγκόσμιο επίπεδο αποτυπώνεται στον Χάρτη 3.1 όπου με διαφορετικό χρώμα σημειώνεται η επικρατούσα θρησκεία ανά χώρα στον παγκόσμιο χάρτη (Μοίρα, 2003).

Majority Religion, by Country

Countries are colored according to the majority religion. Darker shading represents a greater prevalence of the majority religion.

Nine countries have no clear religious majority: Guinea Bissau, Ivory Coast, Macau, Nigeria, Singapore, South Korea, Taiwan, Togo and Vietnam. There are no countries in which adherents of folk religions make up a clear majority. There are also no countries in which followers of other religions (such as Bahai's, Jains, Sikhs, Shintoists, Taoists, followers of Terrikyo, Wiccans or Zoroastrians) make up a clear majority.

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life • Global Religious Landscape, December 2012

Χάρτης 3.1 : Επικρατούσα θρησκεία ανά χώρα στον παγκόσμιο χάρτη
Πηγή : Pew Research Report, 2012

Οι μονοθεϊστικές θρησκείες επικεντρώνονται γύρω από μια θεότητα ή προφήτη / απεσταλμένο της θεότητας και το προσκύνημα των πιστών συνήθως κατευθύνεται στα σημεία όπου η θεότητα ή ο απεσταλμένος της, γεννήθηκε, έζησε ή έφυγε από τον κόσμο.

Ιδίως ο Βουδισμός και ο Μωαμεθανισμός είναι θρησκείες που κατευθύνουν τους πιστούς σε τέτοια μέρη π.χ. τεράστιος αριθμός ανθρώπων κατευθύνεται στο Καρίλβανστου όπου ο Γκαουντάμα/Βούδας άρχισε τη ζωή του, το Μπεναρές (Βαρανάσι) όπου άρχισε την ιερή αποστολή του και την Κασινάγαρα όπου πέθανε, ενώ οι Μουσουλμάνοι κατευθύνονται στα ιερά μέρη όπου γεννήθηκε και έζησε ο Μωάμεθ, στη Μέκκα και τη Μεδίνα. Οι Χριστιανοί κατευθύνονται κυρίως στην Ιερουσαλήμ, αλλά και στο Βατικανό (Μοίρα, 2003).

Τα θρησκευτικά κέντρα μπορούν να διακριθούν, ανάλογα με τη σπουδαιότητά τους σε :

- α) θρησκευτικά κέντρα παγκόσμιας και διεθνούς σημασίας, συνήθως είναι ένα για κάθε θρησκεία (π.χ. Μέκκα για τους Μουσουλμάνους, Ιερουσαλήμ για τους Χριστιανούς και τους Εβραίους, Βατικανό για τους Καθολικούς κ.λπ.) και

- β) σε θρησκευτικά κέντρα περιφερειακής ή τοπικής σημασίας, από τα οποία μπορεί να υπάρχουν δεκάδες για κάθε μια θρησκεία όπως η Φατίμα, η Λούρδη για τους Καθολικούς, Μεδίνα και Τέμενος του Ομάρ για τους Μουσουλμάνους, Τήνος για τους Ορθόδοξους κ.λπ.). (Μοίρα, 2003, Πολύζος, 2015).

3.11 Ο χριστιανικός πληθυσμός παγκοσμίως

Ο Χριστιανισμός είναι μία από τις πιο σημαντικές μονοθεϊστικές θρησκείες που κυριαρχεί στο παγκόσμιο στερέωμα και περιλαμβάνει τις εκκλησίες των Ρωμαιοκαθολικών, Προτεσταντών, Ορθοδόξων, κ.λπ. Στο Χάρτη 3.2 που ακολουθεί, με σκούρο χρώμα αποτυπώνονται οι χώρες στις οποίες ο Χριστιανισμός αποτελεί επικρατούσα θρησκεία. Σύμφωνα με το Ερευνητικό Κέντρο Pew Research Center (2012), ποσοστό 32%, σχεδόν 2,18δισεκατ. άνθρωποι, αριθμός που αντιστοιχεί σε έναν στους τρεις κατοίκους του πλανήτη, πιστεύουν σε κάποιο **χριστιανικό δόγμα**, ενώ υπολογίζεται ότι το 2020 το ποσό θα φτάσει στους 2.550.714.000 πιστούς, αντιπροσωπεύοντας το 33,3% του παγκόσμιου πληθυσμού (Μοίρα, 2008, σελ.152-166). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι εκατό χρόνια πριν, ο χριστιανικός πληθυσμός αντιστοιχούσε στο 35% του παγκόσμιου πληθυσμού. Μεγάλη διαφοροποίηση των στοιχείων παρατηρείται και ως προς τη γεωγραφική εξάπλωση των χριστιανών καθώς πριν εκατό χρόνια, το 93% των Χριστιανών ζούσε στην Αμερική και την Ευρώπη, φτάνοντας σήμερα στο 63%.

Χάρτης 3.2 : Οι χριστιανοί διεθνώς

Πηγή : Global Christianity, 2018

Τις αλλαγές αυτές πιθανότατα προκάλεσαν:

1. Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού στις χώρες του τρίτου κόσμου που είχε ως επακόλουθο την αύξηση και του χριστιανικού πληθυσμού σ' αυτές.
2. Το ιεραποστολικό έργο.
3. Η μετανάστευση στις ευρωπαϊκές χώρες πολλών μουσουλμάνων.

3.12 Θρησκευτικά κέντρα παγκόσμιας και διεθνούς σημασίας

Τα γνωστότερα παγκόσμια ενδιαφέροντος προσκυνηματικά κέντρα αποτελούν η Ιερουσαλήμ, το Βατικανό και η Μέκκα.

◆ Η Ιερουσαλήμ.

Είναι η πρωτεύουσα του Ισραήλ. Είναι κτισμένη ανάμεσα σε λόφους και κοιλάδες μεταξύ της Μεσογείου και της Νεκράς θάλασσας, περίπου 93χλμ. ανατολικά του Τελ Αβίβ – Γιάφα. Η Ιερουσαλήμ αποτελεί ιερή πόλη για τρεις μεγάλες θρησκείες, την Ιουδαϊκή, τη Χριστιανική και την Ισλαμική. Η πόλη αποτελεί ένα συναρπαστικό συνονθύλευμα από καλοδιατηρημένα ιστορικά μνημεία και κτίρια. Η μεγαλύτερη όμως συγκέντρωση θρησκευτικών και ιστορικών κτιρίων βρίσκεται στην Παλιά Πόλη, που περικλείεται από ένα τείχος, το οποίο κατασκευάστηκε το 1538 από το Σουλείμάν το Μεγαλοπρεπή.

Σύμφωνα με στοιχεία του υπουργείου Τουρισμού του Ισραήλ το 2017, επισκέφθηκαν την περιοχή 3,5 εκατομμύρια τουρίστες, περίπου 500.000 επιπλέον σε σύγκριση με το 2016, ενώ για την περίοδο των Χριστουγέννων, οι αφίξεις σημείωσαν άνοδο ειδικά στην Ιερουσαλήμ 20%. (Εικόνα 3.1).

Εικόνα 3.1 : Χριστούγεννα στην Ιερουσαλήμ
Πηγή : CNN Greece 25/12/2017

Η παλιά πόλη αποτελεί ιερό τόπο και για τις τρεις μεγάλες θρησκείες, καθώς, για τους Εβραίους ταυτίζεται με τα πάτρια εδάφη, όπου υπήρξε η πρωτεύουσα του πρώτου ιουδαϊκού βασιλείου, για τους Χριστιανούς αποτελεί τον τόπο, όπου ο Χριστός πέρασε τις τελευταίες μέρες του στη γη και για τους Μουσουλμάνους είναι ο τόπος απ' όπου ο προφήτης Μωάμεθ ανέβηκε στον ουρανό.

Στην περιοχή διατηρούνται σημαντικά κτίρια / σημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος, όπως η βασιλική του Πανάγιου Τάφου (Holy Sepulchre), που χρονολογείται από τον 4^ο αιώνα και ανεγέρθηκε πάνω από τον τάφο του Χριστού, το Ιουδαϊκό Δυτικό Τείχος που ονομάζεται και Τείχος των Δακρύων (Western Wall or Wailing Wall). Το τείχος αποτελεί ένα από τα ιερότερα μέρη για τους Ιουδαίους. Είναι ό,τι απέμεινε από το Δεύτερο Ναό του Σολομώντα που καταστράφηκε από τους Ρωμαίους το 70μ.Χ. Για χιλιάδες χρόνια οι Ιουδαίοι από ολόκληρο τον κόσμο επισκέπτονται το Τείχος για να προσευχηθούν.

Σημαντικό είναι και το τζαμί του Θόλου του Βράχου (of Dome of the Rock) ή Τέμενος του Ομάρ, που ανεγέρθηκε πάνω από το σημείο, απ' όπου, λέγεται ότι

ανέβηκε ο Μωάμεθ στον ουρανό (Εικόνα 3.2). Ο χρυσός θόλος που αποτελεί και το κυριότερο χαρακτηριστικό του κτίσματος, στηρίζεται στο οκταγωνικό κτίριο, στο οποίο φυλάσσονται ιερά κειμήλια των μουσουλμάνων μεταξύ των οποίων και ο βράχος επάνω στον οποίο ο Αβραάμ επρόκειτο να θυσιάσει τον υιό του στο θεό (Μοίρα, 2000).

Στην ευρύτερη περιοχή, η οποία είναι συνδεδεμένη με τη ζωή, τα θαύματα και τις τελευταίες ημέρες του Χριστού, χιλιάδες περιηγητές μπορούν να επισκεφθούν τη Ναζαρέτ, τη γενέθλια πόλη του Χριστού, τη θάλασσα της Γαλιλαίας, την Καισάρεια, τη Βηθλεέμ, τη Σαμάρια, την Καπερναούμ, κ.λπ. (Μοίρα, 2003).

Εικόνα 3.2 : Ο Θόλος του Βράχου (Παλιά Πόλη - Ιερουσαλήμ)
Πηγή : Καθημερινή, 2017

◆ Το Βατικανό.

Το κράτος του Βατικανού είναι ανεξάρτητο κρατίδιο, μέσα στην πόλη της Ρώμης. Έχει έκταση μόλις 0,44 τετρ.χλμ. και είναι το μικρότερο ανεξάρτητο κράτος στον κόσμο. Ιδρύθηκε το 1929 με τη συνθήκη του Λατερανού (μεταξύ του Πάπα και της Ιταλικής Κυβέρνησης), με την οποία αναγνωρίστηκε το κράτος του Βατικανού, ως η Αγία Έδρα της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, υπό την απόλυτη κυριαρχία του Πάπα. Η πόλη βρίσκεται στο λόφο του Βατικανού, στη βορειοδυτική πλευρά της Ρώμης, δυτικά του ποταμού Τίβερη. Το Βατικανό πέρα από έδρα της Καθολικής εκκλησίας, αποτελεί και σημαντικό πολιτισμικό κέντρο. Οι περισσότεροι από τους πιο γνωστούς καλλιτέχνες της Ιταλικής Αναγέννησης εργάστηκαν, για λογαριασμό του Πάπα, στην κατασκευή των κτιρίων του Βατικανού. Το σημαντικότερο κτίσμα είναι η **Βασιλική του Αγίου Πέτρου**, που χτίστηκε μεταξύ του 15^{ου} - 17^{ου} αιώνα και έχει έργα καλλιτεχνών όπως ο Μπραμάντε, ο Μιχαήλ Άγγελος και ο Τζιάν Λορέντζο Μπερνίνι. Γύρω από την εκκλησία απλώνεται η τεράστια πλατεία του Αγίου Πέτρου. Σημαντικό είναι επίσης και το Παλάτι του Βατικανού, όπου είναι ο χώρος κατοικίας του Πάπα. Είναι ένα κτιριακό συγκρότημα με περισσότερα από 1.000 δωμάτια, με τα διαμερίσματα του Πάπα, με τα κυβερνητικά γραφεία της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, με αρκετά παρεκκλήσια και τη βιβλιοθήκη. Το σημαντικότερο τμήμα του παλατιού είναι η πασίγνωστη Καπέλα

Σιξτίνα (Sistine Chapel) όπου υπάρχουν μερικά από τα ωραιότερα ζωγραφικά έργα (τοιχογραφίες) του Μιχαήλ Άγγελου και του Ραφαήλ (Μοίρα, 1999: 173).

Τα **μουσεία του Βατικανού** φιλοξενούν εξαιρετικά εκθέματα (Ελληνιστικής, Αιγυπτιακής, Ετρουσκικής, κ.λπ. τέχνης), ενώ η **Πινακοθήκη** περιλαμβάνει αντιπροσωπευτικά έργα κορυφαίων Ιταλών Ζωγράφων (Εικόνα 3.3).

Η **Βιβλιοθήκη** διαθέτει μία ανεκτίμητη συλλογή από αρχαία χειρόγραφα και περισσότερα από ένα εκατομμύριο βιβλία. Ολόκληρη η περιοχή υποδέχεται κάθε χρόνο χιλιάδες επισκεπτών καθώς ο ναός του Αγίου Πέτρου (Εικόνα 3.4), αποτελεί χώρο προσκυνήματος για πιστούς. Το Βατικανό δέχεται ετησίως 7 εκατομμύρια επισκέπτες. Μάλιστα λόγω του Ιωβηλαίου, για το έτος 2000, εκτιμάται ότι οι επισκέπτες ανήλθαν στα 20 εκατομμύρια (Εικόνα 3.5) (Μοίρα, 2003). Η συνύπαρξη του θρησκευτικού στοιχείου και του πολιτιστικού στοιχείου ευνοεί την ανάπτυξη τουριστικού ρεύματος. Είναι όμως εξαιρετικά δύσκολο να διαχωριστεί το τουριστικό ρεύμα, ανάμεσα σε αυτούς που επισκέπτονται το Βατικανό για καθαρά προσκυνηματικούς λόγους, σε αυτούς που συνδυάζουν το προσκύνημα με την επίσκεψη σε ορισμένα από τα σημαντικότερα έργα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς που στεγάζονται στους χώρους του Βατικανού και σε αυτούς που επισκέπτονται το Βατικανό μόνο για πολιτιστικούς λόγους. (Μοίρα, 2003).

Εικόνα 3.3 Μουσείο Βατικανού

Εικόνα 3.4 : Άγιος Πέτρος

Εικόνα 3.5 : Εικόνα από τον Άγιο Πέτρο με μεγάλο πλήθος πιστών
Πηγή : Καθημερινή, 2017

◆ Η Μέκκα

Η Μέκκα είναι πόλη της δυτικής Σαουδικής Αραβίας και πρωτεύουσα της επαρχίας Hejaz κοντά στη Τζέντα. Είναι η γενέθλια πόλη του προφήτη Μωάμεθ, κέντρο της Ισλαμικής θρησκείας και ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνηματικά κέντρα των μουσουλμάνων. Σύμφωνα με την ισλαμική παράδοση, οι μουσουλμάνοι σε ολόκληρο τον κόσμο, κατά τη διάρκεια της προσευχής τους οφείλουν να στρέφουν το πρόσωπό τους προς τη Μέκκα.

Εικόνα 3.6 : Προσκύνημα στη Μέκκα

Πηγή : Protagon.gr (Αύγουστος 2018).

Πάνω από 2,5 εκατομμύρια μουσουλμάνοι ταξίδεψαν από διάφορα μέρη του πλανήτη για το ετήσιο προσκύνημα Χατζ στην ιερότερη πόλη του Ισλάμ, το οποίο ολοκληρώθηκε στις 24 Αυγούστου. Είναι θρησκευτικό καθήκον των μουσουλμάνων να προσκυνήσουν έστω μία φορά στη ζωή τους στο Μεγάλο Τέμενος της Μέκκας, στη Σαουδική Αραβία. Η τεράστια κλίμακα του προσκυνήματος, αλλά και οι υποδομές που χρειάστηκαν για να φιλοξενήσουν τη μεγαλύτερη συγκέντρωση ανθρώπων στον κόσμο, αιχμαλωτίζονται εξαιρετικά μέσα από εντυπωσιακές αεροφωτογραφίες.

Κάθε μουσουλμάνος οφείλει να επισκεφθεί την ιερή πόλη και να προσκυνήσει την Καάμπα, μία τουλάχιστον φορά στη ζωή του (ιερή αποδημία ή προσκύνημα στα ιερά μνημεία της Μέκκας ή Χατζ/Ηατζ5). (Εικόνα 3.6). Οι τελετές που σχετίζονται με το προσκύνημα διαρκούν αρκετές ημέρες. Λόγω της διάρκειας των εορταστικών εκδηλώσεων οι περισσότεροι προσκυνητές παραμένουν στην πόλη και κάνουν μικρά ταξίδια σε κοντινές επίσης ιερές περιοχές, με αποτέλεσμα την εποχή αυτή να παρατηρούνται αυξημένες ανάγκες εστίασης, διατροφής, μεταφορικών μέσων, ακόμα και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Παράλληλα δημιουργούνται νέα μεταφορικά δίκτυα, καθώς οι πιστοί συρρέουν από κάθε κατεύθυνση. Εξίσου σημαντική για τους πιστούς είναι και η πόλη Μεδίνα, 230 μίλια βόρεια της Μέκκας, όπου βρίσκεται ο τάφος του Μωάμεθ. Η Μεδίνα είναι ιερή πόλη και πολιτισμικό κέντρο του Ισλάμ. Από τη μουσουλμανική θρησκεία συνιστάται στους πιστούς να επισκέπτονται την πόλη αυτή, αν και δεν είναι υποχρεωτικό, είτε πριν είτε μετά το Ηατζ.

Οι επισκέπτες των πόλεων Μέκκα και Μεδίνα είναι πραγματικά προσκυνητές και όχι τουρίστες. Με δεδομένη την αυστηρότητα της μουσουλμανικής θρησκείας, η επίσκεψη στις πόλεις αυτές κυριαρχείται από το θρησκευτικό στοιχείο και είναι ξένη με την έννοια του τουρίστα των δυτικών κοινωνιών.

Από τη συνοπτική αυτή παρουσίαση δεν πρέπει να παραληφθούν και τα σημαντικότερα προσκυνηματικά κέντρα που υπάρχουν στην Ινδία και την Ιαπωνία.

Στην Ινδία το μεγαλύτερο προσκυνηματικό κέντρο είναι η ιερή πόλη Μπεναρές/Βαρανάσι, στις όχθες του επίσης ιερού ποταμού Γάγγη (Μοίρα, 2003). Η

πόλη, η οποία θεμελιώθηκε από τον Σίβα, το δημιουργό του Σύμπαντος, θεωρείται από τους Ινδουιστές ως «η γη του ιερού φωτός» και υποδέχεται χιλιάδες προσκυνητές κάθε χρόνο. Κάθε Ινδουιστής κάνει ένα τουλάχιστον προσκύνημα στη ζωή του στο Γάγγη. Τα στοιχεία για το 2002 δείχνουν 1 εκατομμύριο αφίξεις προσκυνητών που προσήλθαν για να εξαγνισθούν στο Γάγγη. Ανάλογης σπουδαιότητας είναι το προσκύνημα των Ιαπώνων στους 88 Βουδιστικούς ναούς του νησιού Σικόκου (Shikoku), που καθιερώθηκε τον 9^ο αιώνα, από τον Kobo Daishi, τον ιδρυτή της δυναστείας Shingon (Μοίρα, 2003).

3.13 Θρησκευτικά κέντρα περιφερειακής ή τοπικής σημασίας

Εκτός των προσκυνηματικών κέντρων παγκόσμιου ενδιαφέροντος υπάρχουν και αρκετά σημαντικά θρησκευτικά κέντρα περιφερειακής ή τοπικής σημασίας, τα οποία συνήθως είναι τόποι όπου συνέβησαν σημαντικά θρησκευτικά γεγονότα (θαύματα, εμφανίσεις της Παναγίας κ.λπ.). Παρακάτω αναφέρονται κάποια από τα πιο σημαντικά.

Notre Dam, Παρίσι

Ο καθεδρικός ναός, στο κέντρο του Παρισιού, ή Παναγία των Παρισίων, είναι ο μητροπολιτικός χριστιανικός ναός της πόλης του Παρισιού και αποτελεί ένα από τα πλέον θαυμαστά αρχιτεκτονικά μνημεία του λεγόμενου οξυκόρυφου ή γοτθικού ρυθμού. Υπολογίζεται ότι δέχεται πάνω από 13 εκατ. επισκέπτες κάθε χρόνο.

Η Ιερή πόλη Μπεναρές-Βαρανάσι στην Ινδία

Σύμφωνα με τον μύθο, η πόλη ιδρύθηκε από τον ινδουιστή Θεό Σίβα, το δημιουργό του Σύμπαντος περίπου 5000 χρόνια πριν, καθιστώντας έτσι έναν από τους σημαντικότερους προορισμούς προσκυνήματος στη χώρα. Είναι μία από τις επτά ιερές πόλεις των Ινδουιστών. Θεωρείται από τους ινδουιστές ως «η γη του ιερού φωτός» και υποδέχεται χιλιάδες προσκυνητές κάθε χρόνο.

Η πόλη Σαντιάγκο Ντε Κομποστέλα της Ισπανίας

Είναι η πρωτεύουσα της αυτόνομης κοινότητας της Γαλικίας στην Ισπανία. Ο Καθεδρικός Ναός της πόλης, που είναι αφιερωμένος στον Άγιο Ιάκωβο (Santiago), είναι ο προορισμός ενός από τους πιο σημαντικούς δρόμους προσκυνήματος, γνωστός ήδη από τον 9^ο αιώνα ως ο Δρόμος του Αγίου Ιακώβου και δέχεται εκατομμύρια επισκέπτες κάθε χρόνο. Το 1985 όλη αυτή η διαδρομή αναγνωρίστηκε ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς από την UNESCO.

Παραδείγματα χώρων, όπου παρατηρήθηκαν εμφανίσεις της Παναγίας, ή έγιναν θαύματα φυσικά δεν εξαντλούνται με την περιγραφή των παραπάνω. Σε ολόκληρο τον κόσμο υπάρχουν ναοί και τόποι προσκυνήματος που συνδέονται με την εμφάνιση της παρθένου Μαρίας και με θαύματα που ακολούθησαν την εμφάνισή της, όπως της Παρθένου στο Montserrat της Ισπανίας (12^{ος} αιώνας), της Μαύρης Παρθένου στην Czestochowa στην Πολωνία (14^{ος} αιώνας), της Φατίμα στην Πορτογαλία (1917), της Παναγίας της Γουαδελούπης στο Μεξικό (Μοίρα, 2001: 157), η Παναγία της Λούρδης στη Γαλλία, Παναγία της Τήνου στην Ελλάδα κ.λπ. ή άλλα σημαντικά θρησκευτικά γεγονότα όπως στη Μονή Σινά στην Αίγυπτο, σημείο απ' όπου θεωρείται ότι ο Μωυσής παρέλαβε τις δέκα εντολές. (Μοίρα, 2003).

3.14 Η δυναμική των αναδυόμενων αγορών Ρωσίας και Κίνας

Η μελέτη του ΚΕΠΕ για την περίοδο 2012-2013 παρουσιάζει αυξανόμενη τάση στον αριθμό των ταξιδιών από την Κίνα και τη Ρωσία σε ποσοστά 26% και 12% αντίστοιχα, τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν τη σημασία της Κινεζικής και της Ρωσικής αγοράς για το παρόν και το μέλλον του παγκόσμιου τουρισμού (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2015, σελ.12). Άλλο στοιχείο άξιο παρατήρησης είναι ότι 4/10 Ορθόδοξους Χριστιανούς ανά τον κόσμο κατοικούν στη Ρωσία, όπως αποτυπώνεται στο Χάρτη (κόκκινες επισημάνσεις) (Pew Research Center's Report on Religion and Public Life, 2011).

Αναφορικά με τη γεωγραφική κατανομή των Χριστιανών σε παγκόσμιο επίπεδο η Ρωσία αριθμεί τον μεγαλύτερο σε απόλυτο μέγεθος χριστιανικό πληθυσμό στην Ευρώπη. Αγγίζει τα 105εκατ., αντιπροσωπεύοντας το 19% των Χριστιανών της Ευρώπης και το 5% των Χριστιανών παγκοσμίως, αποτελώντας παράλληλα τον τέταρτο μεγαλύτερο (σε απόλυτα μεγέθη) χριστιανικό πληθυσμό στον κόσμο. Το 71% του συνολικού πληθυσμού της είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι και συγκεκριμένα σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας φτάνει στους 101εκατ., αριθμός που αντιστοιχεί στο 39% του παγκόσμιου Ορθόδοξου πληθυσμού.

Το γεγονός αυτό αποτελεί αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των προοπτικών του εισερχόμενου προσκυνηματικού τουρισμού από τη Ρωσία προς την Ελλάδα. Επίσης τα τελευταία χρόνια αποτελεί την δεύτερη ταχύτερα αναπτυσσόμενη αγορά τουρισμού μετά την Κίνα.

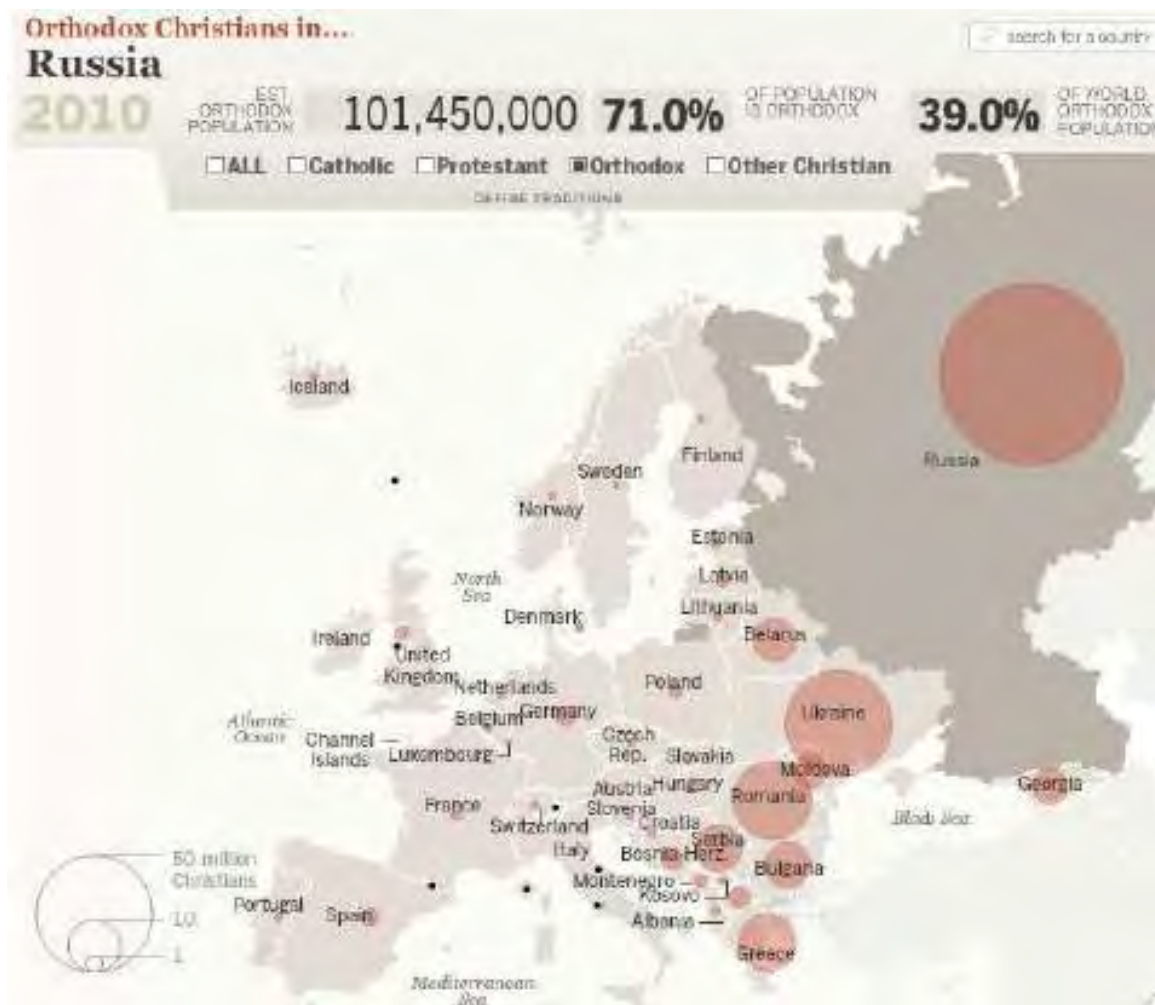
Ο κύριος όγκος των Ρώσων τουριστών, σύμφωνα με την ETC (2010), προέρχεται από τη μεσαία τάξη, προτιμούν το μοντέλο του τουρισμού «ήλιος και θάλασσα». Τα τελευταία χρόνια μάλιστα αυξάνεται με αλματώδεις ρυθμούς ο αριθμός των Ρώσων προσκυνητών, που επισκέπτονται την Ελλάδα, στο πλαίσιο οργανωμένων ταξιδιών, με αποκλειστικό στόχο να δουν από κοντά σημαντικά θρησκευτικά μνημεία της χώρας, αλλά και να προσκυνήσουν ιερά λείψανα. Από στοιχεία του ΗΑΤΤΑ, προκύπτει ότι περίπου 500.000 Ρώσοι τουρίστες κάθε χρόνο επισκέπτονται την Ελλάδα. Πιο πρόσφατες μελέτες δείχνουν ότι οι πολιτικοοικονομικές εξελίξεις στη Ρωσία τα τελευταία χρόνια, έχουν μειώσει σημαντικά την δυνατότητα των Ρώσων τουριστών για πραγματοποίηση ταξιδιών.

Η έρευνα του Pew Research Report (2011), αποδεικνύει ότι ενώ το 1910 η Ευρώπη συγκέντρωνε το 66,3% του παγκόσμιου χριστιανικού πληθυσμού, το 2010 μόνο το ¼ των Χριστιανών του κόσμου κατοικούσαν σε ευρωπαϊκές χώρες ενώ σύμφωνα με μελέτη του ΚΕΠΕ (2015, σελ.17), η περιοχή της Ασίας και του Ειρηνικού κάλυπτε το 13%.

Η ίδια έρευνα αναφέρει ότι 208εκατ. παγκοσμίως ζουν σε χώρες όπου οι Χριστιανοί αποτελούν θρησκευτική μειονότητα. Παράδειγμα αποτελεί, η Κίνα, ως η πιο πολυπληθής χώρα του κόσμου, η οποία όπως αναφέρει η Αλμπάνη (2014, σελ.71) σύμφωνα με στοιχεία της World Bank, το 2014 φιλοξενούσε τον έβδομο κατά σειρά μεγαλύτερο χριστιανικό πληθυσμό παγκοσμίως, των 67εκατ. (Χάρτης 3.3). Σύμφωνα με τον Κωτούλα (2014), ο εκχριστιανισμός της Κίνας αποτελεί εξέλιξη, η οποία σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην αποδοχή της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς καθώς και στο ότι οι επεκτεινόμενες χριστιανικές κοινότητες τις τελευταίες δεκαετίες λειτουργούν αφενός ως παράγοντες κοινωνικής συνοχής σε ένα μεταβαλλόμενο τοπίο κοινωνικών σχέσεων και ιεραρχιών και αφετέρου ως δίκτυα αξιόπιστων επαφών και οικονομικών συναλλαγών.

Η εντυπωσιακή διάδοση του Χριστιανισμού επήλθε μετά τη στροφή της Κίνας προς την ελεύθερη οικονομία, τον καπιταλισμό και την χαλάρωση του κοινωνικού ελέγχου. Σήμερα στην Κίνα επί συνόλου 1,3δισεκατ. κατοίκων τα 70 εκατ. είναι

χριστιανοί. Από το 1995 η πορεία του κινέζικου εξερχόμενου τουρισμού παρουσιάζει σταθερά ανοδική πορεία, γεγονός που επιβεβαιώνει το σημαντικό ρόλο της στις μεταβολές της τουριστικής ζήτησης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Χάρτης 3.3 : Ορθόδοξος Χριστιανικός Πληθυσμός της Ρωσίας

Πηγή : Pew Research Center's Project on Religion and Public Life, 2011

Σύμφωνα με τις δημογραφικές μετρήσεις το ποσοστό των Χριστιανών στην Κίνα θα σημειώσει αύξηση κατά τις επόμενες δεκαετίες, φτάνοντας τα επόμενα 30 έτη στο 20-30% επί του συνολικού πληθυσμού της παρά το ότι η κομμουνιστική Κίνα σύμφωνα με τον Κωτούλα (2014) είναι επίσημα αθεϊστική χώρα. Σύμφωνα με τον συγγραφέα Φενγκάνγκ Γιανγκ (2014), η ανάδειξη της Κίνας το 2030 σε πρώτη χριστιανική χώρα του κόσμου θα φέρει τεράστιες αλλαγές φτάνοντας στους 250εκατ. πιστούς περίπου. Άξια σχολιασμού είναι τα στοιχεία όπως : η αύξηση των εισοδημάτων, η μείωση των περιορισμών των ταξιδιών εξωτερικού αλλά και η ανατίμηση του κινέζικου νομίσιματος προκάλεσαν τον οκταπλασιασμό των δαπανών για τον τουρισμό τα τελευταία 12 χρόνια (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2015). Το 2013, η Κίνα ενίσχυσε τη θέση της στις παγκόσμιες δαπάνες τουρισμού, αγγίζοντας τα 129 δισεκατομμύρια δολάρια.

Τα χαρακτηριστικά των κινέζων τουριστών έχει τα χαρακτηριστικά : είναι νέοι σε ηλικία, ταξιδεύουν οικογενειακά μέσω ταξιδιωτικών πακέτων (Βαγιονής & Σκούλτσος, 2015). Αξίζει να σημειωθεί ότι στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ(2015) για τα έτη 2013-2014 παρουσιάζουν αύξηση κατά απόλυτες τιμές, 2,0% στις αφίξεις και 0,6% στις διανυκτερεύσεις τουριστών από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας στη χώρα μας.

3.15 Επίδραση του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη

Ο θρησκευτικός τουρισμός, όπως και όλες οι μορφές τουρισμού, συμβάλει στην εθνική και την τοπική ανάπτυξη και επηρεάζει θετικά την οικονομία των περιοχών επίσκεψης ή τουριστικών περιοχών (Πολύζος, 2015). Το είδος και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού διαμορφώνουν τις επιδράσεις του σε έναν αριθμό οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής επίσκεψης και καθορίζουν τις μεταβολές στο παραγόμενο προϊόν, την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη. Η αναγνώριση της θετικής επίδρασης του τουρισμού στην ευημερία μιας περιοχής μεγεθύνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των περιοχών για τη βελτίωση της τουριστικής τους ελκυστικότητας (Nieminen, 2012).

Ο τουρισμός γενικά και ο θρησκευτικός τουρισμός ειδικά, σε πολλές περιπτώσεις βοήθησε τις τοπικές οικονομίες με έμμεσο τρόπο. Πολλές φορές η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας σειράς θετικών επιδράσεων στις περιοχές επίσκεψης, που αφορούσαν στη βελτίωση των υποδομών τους, την επίλυση κυκλοφοριακών και περιβαλλοντικών προβλημάτων κ.λπ. Ταυτόχρονα, ο τουρισμός βοήθησε στην απορρόφηση ενός μέρους της ανεργίας της περιοχής μέσω της ενίσχυσης των δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν τις τουριστικές ανάγκες (Vukonic 1996, Πολύζος, 2010).

Ο «θρησκευτικός τουρίστας» μετά την εκπλήρωση των θρησκευτικών του καθηκόντων συμπεριφέρεται ως «τυπικός» καταναλωτής – τουρίστας. Με άλλα λόγια, ο θρησκευτικός τουρίστας εκτός από την ικανοποίηση του θρησκευτικού συναισθήματος αποβλέπει στην ικανοποίηση καταναλωτικών του αναγκών, υπό την έννοια ότι θα δαπανήσει ένα ποσό χρημάτων για κατάλυμα, γεύματα, αγορά τοπικών ενθυμίων ή άλλων προϊόντων κ.λπ. (Vukonic 1996).

Επίσης, ο θρησκευτικός τουρισμός σε πολλές περιπτώσεις έχει βοηθήσει στην **ανάδειξη και διατήρηση** των θρησκευτικών χώρων και μνημείων. Πολλά θρησκευτικά μνημεία εγκαταλειμμένα με το πέρασμα του χρόνου θα είχαν καταστραφεί, αν δεν αυξάνονταν η επισκεψιμότητά τους και δεν αναδεικνύονταν η ανάγκη συντήρησης και ανακαίνισής τους. Ένας σημαντικός αριθμός θρησκευτικών μνημείων κινδυνεύει με κατάρρευση εφόσον δεν υπάρξει μέριμνα για την ανάδειξη και τη συντήρησή τους.

Ο θρησκευτικός τουρισμός, ως τοπική οικονομική δραστηριότητα, είναι στενά συνδεδεμένος με την ανάπτυξη της περιοχής υποδοχής των τουριστών. Γενικότερα, η συμβολή του τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη είναι σημαντική, ενώ οι **σπουδαιότερες οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές** που επιφέρει ο τουρισμός σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο ως οικονομική δραστηριότητα είναι οι εξής : (Πολύζος, 2015, Πολύζος, 2017).

(α) Εισροή συναλλάγματος

Οι αλλοδαποί επισκέπτες ενισχύουν την εισροή συναλλάγματος στη χώρα ή των ημεδαπών στην περιοχή επίσκεψης, συμβάλλοντας στη βελτίωση του ισοζυγίου των εξωτερικών πληρωμών ή την τοπική ανάπτυξη.

(β) Αύξηση της απασχόλησης

Δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης στον τοπικό πληθυσμό, αλλά και γενικότερα όσους εξυπηρετούν τη ζήτηση που δημιουργείται για προϊόντα ή υπηρεσίες. Η απασχόληση αφορά τόσο τους άμεσα συνδεδεμένους με τον τουριστικό κλάδο, όσο και τους έμμεσα που κυρίως προσφέρουν στον κλάδο καταναλωτικά προϊόντα και υπηρεσίες.

(γ) Αύξηση εισοδημάτων

Αποτέλεσμα της προηγούμενης μεταβολής είναι η αύξηση των εισοδημάτων όσων άμεσα ή έμμεσα απασχολούνται στον τουριστικό κλάδο, αφού ο θρησκευτικός

τουρισμός αποτελεί πηγή ζήτησης αγαθών και υπηρεσιών (μεταφοράς, στέγασης, διατροφής, ψυχαγωγίας, πολιτισμικά αγαθά κ.λπ.).

(δ) Αύξηση εσόδων του κράτους και των ιερών μνημείων

Ενισχύει τα έσοδα του κράτους και βοηθά στην επίλυση του δημοσιονομικού προβλήματος, έχει σημαντική συνεισφορά στην αύξηση των τοπικών εσόδων (δημοτικά έσοδα) και αποτελεί τη βασική πηγή εσόδων για τις ιερές μονές και τα θρησκευτικά μνημεία.

(ε) Πολιτιστικά οφέλη

Η μετακίνηση ανθρώπων από μια περιοχή σε μια άλλη, έχει ως αποτέλεσμα την ταυτόχρονη ανταλλαγή πολιτιστικών και μορφωτικών στοιχείων. Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν νέα ήθη και έθιμα και την κουλτούρα των άλλων περιοχών, διευρύνοντας τους πολιτιστικούς και πνευματικούς του ορίζοντες και προάγοντας την πολιτιστική τους στάθμη. Υπάρχουν βέβαια και οι αντιρρήσεις σε αυτή την επίδραση, αφού πολλοί υποστηρίζουν ότι η απόκτηση συνηθειών και άλλου τρόπου ζωής, αλλοιώνει την τοπική κουλτούρα και συμβάλλει στην αλλοτρίωση των κοινωνικών θεσμών. Ανεξάρτητα πάντως της αρνητικής αυτής πτυχής, είναι γεγονός ότι ο τουρισμός φέρνει «κοντά» τους κατοίκους διαφορετικών περιοχών και διαφορετικούς λαούς και συμβάλλει στη διάδοση του πολιτισμού και των πνευματικών αγαθών.

Η οικονομική διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού και οι δυνατότητες που παρέχει για την ανάπτυξη ορισμένων περιοχών, έχει απασχολήσει έντονα τις εθνικές τουριστικές πολιτικές και πολλούς οργανισμούς ή ενώσεις όπως UNESCO, η Ευρωπαϊκή Ένωση, κ.λπ. (Μοίρα - Μυλωνοπούλου 2000, Λύτρας 2001). Για τους λόγους αυτούς αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες και εκπονούνται προγράμματα με στόχο την αύξηση του μεγέθους των θρησκευτικών ροών, αναδεικνύοντας και προβάλλοντας θρησκευτικές εορτές και εκδηλώσεις ή ακόμη χαρακτηριστικά των θρησκευτικών μνημείων. Στις περισσότερες των περιπτώσεων επιδιώκεται η σύνδεση του θρησκευτικού με το πολιτιστικό, το καλλιτεχνικό, το ιστορικό και το φυσικό στοιχείο, με στόχο την αύξηση της ελκυστικότητας των θρησκευτικών προορισμών.

Η οικονομική αξιοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού επιφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη για την περιοχή υποδοχής, αφού όπως προαναφέρθηκε, οι επισκέπτες είναι καταναλωτές τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις στους προορισμούς του θρησκευτικού τουρισμού απασχολείται ένας μεγάλος αριθμός επαγγελματιών, όπως τουριστικοί πράκτορες, αεροπορικές εταιρείες, ξενοδόχοι, μικροπωλητές αντικειμένων με θρησκευτικό περιεχόμενο ή αναφορές κ.λπ. Η αύξηση του μεγέθους του θρησκευτικού τουρισμού και του οικονομικού ενδιαφέροντος που προκαλεί, οδήγησε στη δημιουργία ειδικών ιδιωτικών ή δημόσιων γραφείων, τα οποία εξειδικεύονται στο θρησκευτικό τουρισμό με στόχο τη διοργάνωση ταξιδιών σε περιοχές με έντονο θρησκευτικό ενδιαφέρον.

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική. Όπως στο προηγούμενο κεφάλαιο φάνηκε, τα θρησκευτικά μνημεία βρίσκονται διεσπαρμένα σε όλους τους νομούς της χώρας και κατά συνέπεια, οι ροές του θρησκευτικού τουρισμού έχουν τον προσανατολισμό «κέντρο προς περιφέρεια» ή είναι κυρίως «μητροπολιτικής προέλευσης». Η μεγάλη χωρική διασπορά των θρησκευτικών μνημείων βοηθά στην ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα και την οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών (Polyzos and Arabatzis 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Γενικά

Ο θρησκευτικός τουρισμός συνιστά μία μορφή τουρισμού, που συνδυάζει πνευματικά, πολιτισμικά και ιστορικά στοιχεία, στην Ελλάδα είναι μία μορφή τουρισμού με αρκετά μεγάλη παράδοση. Η Ελλάδα είναι μια από τις λίγες χώρες στον κόσμο που μπορεί να αναπτύξει τη μορφή αυτή του τουρισμού. Διαθέτει πολλά μοναστήρια, κειμηλιακούς θησαυρούς σε διάφορες περιοχές της χώρας, καθεδρικούς ναούς, ξωκλήσια καθώς και βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες. Τα μεταβυζαντινά και τα βυζαντινά αριστουργήματα συνιστούν δύο από τους βασικότερους πόλους έλξης των θρησκευτικών τουριστών που επισκέπτονται την χώρα μας (Πολύζος, 2010).

Η χώρα μας βρίσκεται σε πλεονεκτική γεωγραφική θέση που ευνοεί την ανάπτυξη του τουρισμού και κατ' επέκταση του θρησκευτικού τουρισμού. Το ήπιο μεσογειακό κλίμα καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του έτους διευκολύνει καθοριστικά τις μετακινήσεις. Η παραδοσιακή φιλοξενία των Ελλήνων, οι θρησκευτικές παραδόσεις και τα έθιμα που ακόμη τηρούνται με ευλάβεια, σε συνδυασμό με το αίσθημα ασφάλειας που παρέχει η σύγχρονη ελληνική πολιτεία, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δημιουργούν αξεπέραστο πλεονέκτημα για την προσέλκυση τουριστών. (Μοίρα 2009).

Τα μνημεία της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς μαζί με αυτά της ελληνικής ορθοδοξίας που είναι άμεση συνέχειά τους, αποτελούν εθνικό κεφάλαιο για τη χώρα μας. Οι ελληνορθόδοξες εκκλησίες έχουν κτιστεί κυριολεκτικά στα θεμέλια των αρχαίων ελληνικών ναών, διαιώνίζοντας έτσι την ιεροσύνη των αρχαίων προσκυνημάτων. Οι βυζαντινές εκκλησίες, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί με τα αξιόλογα ψηφιδωτά, τις τοιχογραφίες και τις εικόνες, τα ξωκλήσια, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική Αθωνική Πολιτεία και τα μοναστήρια των Μετεώρων, αποτελούν ιερά μνημεία διεθνούς εμβέλειας που προσελκύουν πλήθος επισκεπτών απ' όλο τον κόσμο. (Μοίρα 2009).

Οι εκκλησίες, χώροι προορισμένοι να καλύψουν τις ανάγκες της χριστιανικής λατρείας, αποτελούν χαρακτηριστικό και αναπόσπαστο στοιχείο του ελληνικού τοπίου. Από τα λιτά, μονόχωρα ξωκλήσια έως τους επιβλητικούς εγγεγραμμένους σταυροειδείς ναούς, οι εκκλησίες ακολουθούν συγκεκριμένους αρχιτεκτονικούς τύπους που καθιερώθηκαν σταδιακά, από τους πρώτους αιώνες διάδοσης του χριστιανισμού και εξής. Η διακόσμησή τους, ζωγραφική, ψηφιδωτή ή άλλη αντανακλά πάντα το ορθόδοξο δόγμα ακολουθώντας συγκεκριμένα ρεύματα τεχνοτροπίας και καθιερωμένα εικονογραφικά προγράμματα (ΕΟΤ, 2005).

Σημαντικοί αρχιτέκτονες, κτίστες ή ζωγράφοι έχουν συμβάλλει ανά τους αιώνες στην κατασκευή και διακόσμηση των ελληνικών εκκλησιών, πολλές από τις οποίες αποτελούν πλέον διατηρητέα μνημεία. Οι παλαιότερες εκκλησίες στον ελληνικό χώρο,

οι σημαντικότερες από τις οποίες συναντώνται σε Θεσσαλονίκη, Νικόπολη, Αθήνα και Κόρινθο, χρονολογούνται στους πρώτους βυζαντινούς αιώνες (4^{ος} - 6^{ος} αι. μ.Χ.). Κατά την περίοδο αυτή, σημαντικοί αρχαιοελληνικοί ναοί, όπως ο Παρθενώνας, το Ερεχθείο ή το «Θησείο» στην Αθήνα, μετατράπηκαν και λειτούργησαν ως εκκλησίες, ενώ πολλοί χριστιανικοί ναοί χτίστηκαν κοντά ή στη θέση γνωστών ειδωλολατρικών κέντρων (π.χ. σε Δαφνί, Ελευσίνα, Δελφούς, Επίδαυρο, Δήλο). Εκκλησίες χτίστηκαν όμως και σε χώρους συνδεδεμένους με πρόσωπα ή συμβάντα σημαντικά για τους χριστιανούς, όπως π.χ. οι χώροι ταφής μαρτύρων. Οι ελληνικές εκκλησίες παρουσιάζουν έντονα τοπικό χαρακτήρα κατά την επόμενη, μεσοβυζαντινή περίοδο (7^{ος} αι. μ.Χ. - 1204), διαφέροντας αρκετά από τα αντίστοιχα μνημεία στην Κωνσταντινούπολη. Οι πιο αξιόλογες συναντούνται στην Αττική, τη Βοιωτία, την Αργολίδα, τη Μάνη κ.α. (ΕΟΤ, 2005).

Οι εκκλησίες της ύστερο βυζαντινής περιόδου (1204-1453) συνεχίζουν τους παραδοσιακούς αρχιτεκτονικούς τύπους. Σε Άρτα, Βέροια, Καστοριά, Θεσσαλονίκη και Μυστρά σώζονται ορισμένοι από τους πιο σημαντικούς ναούς που κτίστηκαν αυτή την περίοδο. Οι εκκλησίες, που κατασκευάστηκαν αυτή την εποχή σε περιοχές υπό φραγκική ή ενετική κατοχή, υιοθέτησαν αρκετά δυτικά στοιχεία, αρχιτεκτονικά ή διακοσμητικά (ΕΟΤ, 2005).

Οι εκκλησίες, που κατασκευάζονται στον ελληνικό χώρο κατά τους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, είναι ιδιαίτερα λιτές. Εξαιρεση αποτελούν οι ναοί σε περιοχές που βρίσκονταν υπό ενετική ή δυτική εν γένει κυριαρχία (Κρήτη, Επτάνησα). Μετά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας η οικονομική δυσπραγία δεν επέτρεψε την οικοδόμηση μεγάλωπων εκκλησιών. Εξαιρεση αποτελεί η Μητρόπολη Αθηνών, που χτίστηκε στα μέσα του 19ου αι., για να λειτουργήσει ως ο κεντρικός ναός στην πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Ωστόσο, από το τέλος του 19ου και κυρίως κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αι. παρατηρείται μια νέα άνθηση στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική (ΕΟΤ, 2005).

Όπως οι εκκλησίες, έτσι και τα μοναστήρια είναι στενά συνδεδεμένα με την ιστορία και την παράδοση της Ελλάδας. Ως μοναστήρι χαρακτηρίζεται το σύνολο των οικημάτων μέσα στα οποία διαβιούν μοναχοί ή γενικότερα τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας. Οι μονές απαρτίζονται συνήθως από ένα κεντρικό ναό (το λεγόμενο Καθολικό), παρεκκλήσια, τα κελιά των μοναχών, ξενώνες, την τράπεζα (τραπεζαρία), το μαγειρείο, τη βιβλιοθήκη κ.ά. (ΕΟΤ, 2005).

Ο θεσμός του μοναχισμού πρωτοεμφανίστηκε τον 4^ο αι. μ.Χ. με τους αναχωρητές (ή ασκητές) στην έρημο της Αιγύπτου, και γρήγορα εξαπλώθηκε σε άλλες περιοχές της τότε βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η μεγάλη ακμή του από τον 10^ο αι. μ.Χ. συνδυάστηκε με την ίδρυση πολλών μοναστηριών (ΕΟΤ, 2005).

Οι επισκέψεις σε μνημεία ή χώρους θρησκευτικής σημασίας είναι μια περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα δεδομένης της χωρικής διασποράς αυτών των μνημείων. Όπως σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο, έτσι στην Ελλάδα ο προσκυνητής είναι ένας ειδικός στόχος της τουριστικής βιομηχανίας. (Balomenou et all, 2015). Στο κέντρο των καθεδρικών ναών, μεγάλες ενορίες σε μεγάλες πόλεις και διάφορες θρησκευτικές οργανώσεις, διοργανώνουν επισκέψεις σε θρησκευτικούς χώρους, με αφορμή θρησκευτικές διακοπές, εκδηλώσεις ή τελετές ή όχι (Πολύζος, 2010).

Τα θρησκευτικά μνημεία στην Ελλάδα προσελκύουν κυρίως εσωτερικούς τουρίστες, με το ποσοστό να εκτιμάται περίπου στο 85% εσωτερικών τουριστών και 15% εισερχομένων (Τελώνης, 2012). Ο αριθμός των θρησκευτικών τουριστών εκτιμάται σε 300.000 ετησίως (ΚΕΠΕ, 2016). Επιπλέον, υπολογίζεται ότι περίπου ένα εκατομμύριο τουρίστες πραγματοποιούν τον παράπλου του Άθω ετησίως (Τελώνης, 2012). Οι εισερχόμενοι τουρίστες με θρησκευτικά κίνητρα προέρχονται κατά κύριο

λόγο από τις Ορθόδοξες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (π.χ. Ρωσία, Σερβία, Τσεχία) (ΗΑΤΤΑ, 2012). Η διάρκεια του ταξιδιού είναι περιορισμένη, ιδίως όσον αφορά στους εσωτερικούς τουρίστες και στις περιπτώσεις όπου το θρησκευτικό ταξίδι δε συνδυάζεται με επιπρόσθετες τουριστικές δραστηριότητες (Κοκκώσης κ.α. 2011, Πολύζος, 2010).

Η συμπληρωματικότητα των δραστηριοτήτων του θρησκευτικού τουρισμού με άλλες μορφές τουρισμού συντελεί στην αύξηση των επισκέψεων στα θρησκευτικά μνημεία τους θερινούς μήνες. Παρ' όλα αυτά, οι επισκέψεις σε θρησκευτικά αξιοθέατα στη χώρα μας παρουσιάζουν ομαλή κατανομή, η οποία παρατείνεται και εκτός τουριστικής περιόδου. Οι ηλικιακές κατηγορίες που κυριαρχούν αναφέρονται κυρίως σε τουρίστες μεγαλύτερης ηλικίας, ενώ κατά βάση οι θρησκευτικοί τουρίστες στη χώρα απευθύνονται σε χαμηλά και μεσαία καταλύματα, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις επιλέγεται και η διαμονή σε μοναστήρια (ΗΑΤΤΑ, 2012).

4.2 Χαρακτηριστικά, πλεονεκτήματα του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα

Η Ελλάδα διαθέτει πολλά δυνατά σημεία, τα οποία μπορεί να εκμεταλλευτεί για να προβάλλει την θρησκευτική τουριστική της δραστηριότητα στο εξωτερικό. Ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της που αποτελούν και πλεονεκτήματα συγκαταλέγονται τα εξής: (Πολύζος, 2010, Πολύζος 2017) :

- Οι τουριστικές επισκέψεις με θρησκευτικά κίνητρα μπορούν να πραγματοποιούνται σε όλη τη διάρκεια του έτους, με σχετική αύξηση τους θερινούς μήνες (λόγω «συμπληρωματικής» λειτουργίας των άλλων μορφών τουρισμού).
- Τα θρησκευτικά αξιοθέατα της χώρας βρίσκονται διάσπαρτα σε διάφορες περιοχές. Η διασπορά τους μπορεί να συμβάλλει στην τοπική και την περιφερειακή ανάπτυξη των εν λόγω περιοχών.
- Η διάρκεια παραμονής των τουριστών στην περιοχή προορισμού είναι σχετικά μικρή (short break holidays), ειδικότερα αν δεν συνδυάζεται με άλλες μορφές τουρισμού (Πολύζος, 2017).
- Υπάρχει θετική ανταπόκριση των τοπικών κοινωνιών σε αυτή τη μορφή τουρισμού, γεγονός που δημιουργεί ένα επιπλέον πλεονέκτημα για την περαιτέρω ανάπτυξη του (Konsolas & Zacharatos, 1993).
- Δεν υπάρχει επαρκής αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με αναφορά στη θρησκεία και ειδικά των θρησκευτικών μνημείων με διεθνή εμβέλεια και αναγνωρισιμότητα, όπως τα Μετέωρα, η Πάτμος, το Άγιο Όρος κ.ά.
- Η ηλικιακή σύνθεση των επισκεπτών είναι διαφορετική από εκείνη των άλλων μορφών του γενικού ή του εναλλακτικού τουρισμού, ενώ υπερτερούν στα ποσοστά οι σχετικά μεγάλες ηλικίες.
- Οι εκκλησιαστικές αρχές έχουν θετική αντιμετώπιση στις επισκέψεις στα θρησκευτικά μνημεία (Πολύζος, 2010, Πολύζος 2017).
- Όλες οι περιοχές της Ελλάδας κατέχουν θρησκευτικούς πόρους, γεγονός που τους καθιστά ελκυστικούς για θρησκευτικές τουριστικές ροές και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών.

- Η Ελλάδα είναι μία χώρα που διαθέτει μακρά ιστορία στην θρησκευτική παράδοση την οποία μπορεί και να εκμεταλλευτεί.

4.3 Χωρική κατανομή των προσκυνημάτων

Στην Ελλάδα υπάρχουν θρησκευτικά μνημεία που συγκαταλέγονται στον κατάλογο της UNESCO ως τμήματα παγκόσμιας φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (π.χ Άγιο Όρος, Μετέωρα). Επίσης, υπάρχουν πολλές περιοχές με θρησκευτικά αξιοθέατα που αποτελούν τμήμα της εθνικής μας κληρονομιάς και προσελκύουν μεγάλο αριθμό τουριστών. Ωστόσο δεν υπάρχει επίσημη στατιστική καταγραφή για την επισκεψιμότητα των θρησκευτικών χώρων, την προέλευση των επισκεπτών και τις αποστάσεις που διανύουν, τη χρονική περίοδο επίσκεψης, τα ηλικιακά, μορφωτικά και άλλα χαρακτηριστικά των επισκεπτών. Το μόνο αξιόλογο που υπάρχει είναι η καταγραφή των προσκυνημάτων ανά νομό της χώρας. Στον Πίνακα 4.1 φαίνεται η γεωγραφική θέση και ο αριθμός των προσκυνημάτων σε κάθε περιοχή της χώρας (Πολύζος 2017).

Πίνακας 4.1 : Αριθμός προσκυνημάτων στους νομούς της χώρας

Νομός	Αριθμός Προσκυνημάτων	Νομός	Αριθμός Προσκυνημάτων	Νομός	Αριθμός Προσκυνημάτων
Αιτ/νίας	25	Θες/νίκης	25	Μεσσηνίας	20
Αργολίδας	14	Ιωαννίνων	17	Ξάνθης	4
Αρκαδίας	33	Καβάλας	12	Πέλλας	8
Άρτας	17	Καρδίτσας	8	Πιερίας	6
Αττικής	69	Καστοριάς	5	Πρεβέζης	5
Αχαΐας	28	Κέρκυρας	24	Ρεθύμνης	13
Βοιωτίας	26	Κεφαλονιάς	14	Ροδόπης	1
Γρεβενών	2	Κιλκίς	3	Σάμου	30
Δράμας	2	Κοζάνης	11	Σερρών	17
Δωδ/νήσου	67	Κορινθίας	43	Τρικάλων	14
Έβρου	7	Κυκλάδων	41	Φθιώτιδας	19
Ευβοίας	18	Λακωνίας	16	Φλωρίνης	5
Ευρυτανίας	8	Λαρίσης	19	Φωκίδος	7
Ζακύνθου	9	Λασιθίου	10	Χαλκιδικής	8
Ηλείας	29	Λέσβου	14	Χανίων	11
Ημαθίας	13	Λευκάδος	7	Χίου	22
Ηρακλείου	27	Μαγνησίας	25	Άγιο Όρος	21
Θεσπρωτίας	11				

Πηγή : Πολύζος, 2017

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο αριθμός δεν καθορίζει κατ' ανάγκη και τη συνολική ελκυστικότητα του νομού, αφού υπάρχουν διάφορα στοιχεία όπως η παλαιότητα, το μέγεθος, η ιστορική και θρησκευτική αναφορά κ.α. μιας μονής που επηρεάζουν το συνολικό αριθμό των επισκεπτών.

Για τη χώρα μας η πρόκληση και οι προοπτικές είναι μεγάλες, καθώς ο θρησκευτικός τουρισμός, σύμφωνα με τον WTO, είναι το ταχύτερα αναπτυσσόμενο τουριστικό προϊόν από το 2007 και μετά. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, και φαίνεται και στον Πίνακα 4.2, στην Ελλάδα υπάρχουν δέκα επτά (17) μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς ενταγμένα στον κατάλογο της UNESCO, από τα οποία τα έξι (6) είναι

περιοχές θρησκευτικού ενδιαφέροντος όπως το Άγιον Όρος, τα Μετέωρα, η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη, η Μονή Δαφνίου, η Μονή Οσίου Λουκά, η Νέα Μονή Χίου, καθώς επίσης η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστή και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο, (Λαγός, 2011, Πουλάκη & Λαγός, 2013).

Θα ήταν δυνατό να υποστηριχθεί ότι η υφιστάμενη αξιοποίηση των θρησκευτικών μνημείων διεθνούς εμβέλειας κρίνεται ανεπαρκής, γεγονός που αναδεικνύει τις δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξή της. Ειδικότερα, αν ληφθεί υπόψη η θετική ανταπόκριση των τοπικών κοινωνιών στην ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τότε οι προοπτικές αυτές ενισχύονται (Πολύζος, 2010).

Πίνακας 4.2 : UNESCO : Ελληνικά μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α/α	Μνημείο και Τοποθεσία	Χρονολογία ένταξης
1	Ναός Επικούρειου Απόλλωνος – Βάσσεις	1986
2	Αρχαιολογικός Χώρος Ακροπόλεως	1987
3	Αρχαιολογικός Χώρος Δελφών	1987
4	Ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο	1988
5	Άγιον Όρος – Άθως	1988
6	Μετέωρα	1988
7	Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά Μνημεία Θεσσαλονίκης <ul style="list-style-type: none"> • Ναός της Αχειροποιήτου • Ροτόντα • Ναός Αγίου Δημητρίου • Μονή Λατόμου • Ναός Αγίας Σοφίας • Παναγία των Χαλκέων • Ναός Αγίου Παντελεήμονα • Ναός Αγίων Αποστόλων • Ναός Αγίου Νικολάου Ορφανού • Ναός Αγίας Αικατερίνης • Ναός του Παντοκράτορα Σωτήρα Χριστού • Μονή Βλατάδων 	1988
	<ul style="list-style-type: none"> • Ναός του Προφήτη Ηλία • Βυζαντινά Λουτρά • Τείχη της Θεσσαλονίκης 	
8	Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου	1988
9	Αρχαιολογικός Χώρος Ολυμπίας	1989
10	Αρχαιολογικός Χώρος Μυστρά	1989
11	Αρχαιολογικός Χώρος Δήλου	1990

α/α	Μνημείο και Τοποθεσία	Χρονολογία ένταξης
12	Μονή Δαφνίου, Μονή Οσίου Λουκά και Νέα Μονή Χίου	1990
13	Αρχαιολογικός Χώρος Ηραίου Σάμου	1992
14	Αρχαιολογικός Χώρος Αιγών (Βεργίνα)	1996
15	Αρχαιολογικοί Χώροι Μυκηνών και Τίρυνθας	1999
16	Ιστορικό Κέντρο (Χώρα) με τη Μονή Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο	1999
17	Παλαιά Πόλη της Κέρκυρας	2007

Πηγή: Unesco-hellas.org

4.4 Τα σημαντικότερα χριστιανικά κέντρα της Ελλάδας

Σύμφωνα με τον WTO, οι πιο επισκέψιμες περιοχές προσκυνήματος στην Ελλάδα είναι οι παρακάτω :

- **Περιοχές προσκυνήματος :** Άγιο Όρος, Μετέωρα.
- **Τόποι προσκυνήματος:** Σπήλαιο Αποκάλυψης Ιωάννη (Πάτμος), Ι. Ν. Μεγαλόχαρης (Τήνος), Παναγία Σουμελά (Βέροια).
- **Χριστιανικά μνημεία της UNESCO :** Μετέωρα, Άγιο Όρος, Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά μνημεία Θεσσαλονίκης (Ναοί Αγίου Δημητρίου, Αχειροποιήτου, Αγίας Σοφίας, Παναγίας Χαλκέων, Αγίων Αποστόλων, Αγίου Νικολάου Ορφανού, Αγίου Παντελεήμονα και Μονή Λατόμου), Μυστράς (Μητρόπολη), Αττική (Μονές Δαφνίου, Οσίου Λουκά), Νέα Μονή Χίου, Μονή Αγίου Ιωάννη Πάτμου.
- **Ιστορικά μοναστήρια :** Αρκάδι Ρέθυμνο, Αγία Λαύρα Αχαΐας, Άγιος Ραφαήλ Μυτιλήνης, Κούγκι Σουλίου.
- **Μοναστήρια ή ναοί με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος :** Άγιος Αχίλλειος - Ασκηταριά Πρεσπών, Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών, Μοναστήρια ορεινής Αρκαδίας (UNWTO, 2013).

Ακριβείς μετρήσεις δεν υπάρχουν, αλλά τα παρακάτω θεωρούνται οι πιο δημοφιλή θρησκευτικοί προορισμοί στην Ελλάδα, με εκατοντάδες χιλιάδες επισκέπτες τον χρόνο.

4.4.1 Άγιον Όρος

Η μοναστική πολιτεία στη χερσόνησο του Άθω της Χαλκιδικής θεωρείται παγκόσμιας εμβέλειας κέντρο του ορθόδοξου μοναχισμού, στο οποίο ας σημειωθεί ότι απαγορεύεται η είσοδος των γυναικών. Ασκητές έζησαν εκεί από τον 8ο-9ο αιώνα μ.Χ., ενώ το πρώτο μοναστήρι (Μεγίστη Λαύρα) άρχισε να χτίζεται από το 961μ.Χ. Μέσα σε ένα υπέροχο φυσικό περιβάλλον συναντά κανείς κτίρια αξεπέραστης αρχιτεκτονικής. Οι μονές και οι σκήτες αποτελούν ζωντανό μουσείο της ορθόδοξης τέχνης, καθώς εκτός από τα ιερά σκεύη και τα αντικείμενα που φυλάσσονται στα σκευοφυλάκια υπάρχουν και πολλά ακόμα που αποτελούν μέρος της καθημερινής λατρευτικής ζωής.

Η ιδιαιτερότητα του Αγίου Όρους έγκειται στο ότι αποτελεί αυτοδιοίκητο τμήμα του ελληνικού κράτους, υπαγόμενο πολιτικά στο Υπουργείο Εξωτερικών και θρησκευτικά στην δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Και οι είκοσι αθωνικές μονές λειτουργούν κοινοβιακά,

επιβάλλουν δηλαδή κοινή λειτουργία, προσευχή, στέγη, σίτιση και εργασία στους μοναχούς. Το Άγιο Όρος έχει τους πιο πλούσιους «Κειμηλιακούς Θησαυρούς». Είναι η πιο πλούσια σε ποιότητα και ποσότητα ελληνική περιοχή με έργα βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης. Μνημειακή ζωγραφική, φορητές εικόνες, εικονογραφημένα και μη χειρόγραφα, έργα μικροτεχνίας, κεντήματα, ξυλόγλυπτα, κεραμικά, αλλά και σκεύη λειτουργικά εκκλησιαστικά, εργαλεία εργαστηρίων είναι λίγες από τις υλικές μαρτυρίες της πολιτιστικής αυτής κληρονομιάς.

Εικόνα 4.1 : Μονή Σίμωνος Πέτρας στο Άγιον Όρος, γνωστή και ως Σιμωνόπετρα (1257)
Πηγή : Καθημερινή, 2017

Η πολιτιστική κληρονομιά του Αγίου Όρους δεν περιορίζεται μόνο στα αρχιτεκτονήματα και τα κειμήλια των Ναών, Ιερών Μονών, Σκητών και Κελλιών, αλλά εκτείνεται και στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον(www.visitgreece.gr).

4.4.2 Μετέωρα

Μοναδικής ομορφιάς τοπίο, με τα μοναστήρια να έχουν χτιστεί στις κορυφές πελώριων κάθετων βράχων. Ασκητές που έφυγαν από το Άγιον Όρος ίδρυσαν τον 11^ο αιώνα στη Θεσσαλία τη δική τους κοινότητα και μόνασαν σε δυσπρόσιτες περιοχές.

Οι παλαιότερες μονές ανάγονται όμως στο 14^ο αι. Αρχιτεκτονική και φύση βρίσκονται σε θαυμαστή αρμονία, καθιστώντας τα Μετέωρα Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO) και πόλο έλξης ταξιδιωτών απ' όλο τον κόσμο. Από τα 24 μοναστήρια σήμερα λειτουργούν μόνο έξι ενώ τα υπόλοιπα είναι ερειπωμένα. Από αυτά οι μονές Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, Βαρλαάμ, Αγίου Νικολάου και Αγίας Τριάδος φιλοξενούν άνδρες μοναχούς ενώ οι μονές Ρουσσάνου και Αγίου Στεφάνου είναι γυναικείες.

Οι μονές των Μετεώρων έχουν χαρακτηριστεί από την UNESCO ως μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς (www.visitgreece.gr). Κάποτε οι μοναχοί ανέβαιναν σε κάποια από αυτά σκαρφαλώνοντας ή με δίχτυ που τραβούσαν άλλοι μοναχοί.

Εικόνα 4.2:
Μονή Ρουσάνου,
στο κέντρο των
Μετεώρων

Πηγή :
Καθημερινή, 2017

Σήμερα, ιδιαίτερα ο βράχος Ντούπιανη αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή αναρριχητικά πεδία του κόσμου. Το 28% των επισκεπτών είναι Έλληνες και το 72% ξένοι (ΗΠΑ, Αυστραλία, Ινδία, Ιαπωνία, Κίνα), γεγονός που υπογραμμίζει την «ακτινοβολία» των Μετεώρων σε όλο τον κόσμο.

4.4.3 Παναγία της Τήνου

Η Τήνος το «Νησί της Μεγαλόχαρη» ή το «Εθνικό Προσκύνημα» όπως αλλιώς έχει χαρακτηριστεί η Παναγία της Τήνου αποτελεί το μεγαλύτερο προσκύνημα εικόνας της Παναγίας στον ελληνικό χώρο. Η Παναγία της Τήνου βρίσκεται στο απόγειο της επισκεψιμότητάς της κάθε Αύγουστο, αφενός λόγω της γιορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και αφετέρου λόγω της τουριστικής περιόδου. Σύμφωνα με στοιχεία του Πανελληνίου Ιερού Ιδρύματος Ευαγγελίστριας Τήνου, οι επισκέπτες της φτάνουν **το 1,5 εκατ. κάθε χρόνο**. Πρόκειται κυρίως για προσκυνητές οι οποίοι εκπληρώνουν κάποιο τάμα και συνήθως η παραμονή τους στο νησί είναι βραχυπρόθεσμη. Ο ναός χτίστηκε το 1823, στη θέση όπου βρέθηκε η εικόνα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (έπειτα από όραμα της μοναχής Πελαγίας), η οποία θεωρείται θαυματουργή. Γι' αυτό μεγάλη επισκεψιμότητα έχει και η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Κεχροβούνι, όπου έζησε η Αγία Πελαγία. (Καθημερινή, 2017). Αγαπημένος προορισμός είναι η Παναγία της Τήνου για όσους ενδιαφέρονται για τη θρησκεία, την τέχνη και την ιστορία. Ο ναός αυτός συνδέεται άμεσα με την ιστορία, την οικονομία και τον τουρισμό του νησιού. (Μοίρα, 2009, σελ.165).

4.4.4 Ο ναός της Παναγίας της Εκατονταπυλιανής στην Παροικιά της Πάρου

Ο Ναός είναι ένας από τους παλαιότερους και καλύτερα διατηρημένους χριστιανικούς ναούς της. Αποτελεί σημαντικό προσκύνημα ιδιαίτερα στις 15 Αυγούστου με λιτάνευση της εικόνας της Παναγίας της Εκατονταπυλιανής και πανηγύρι που πραγματοποιείται στις 16 Αυγούστου. Ανακηρύχθηκε σύμφωνα με τον Ιδρυτικό Κανονισμό 60/1992 (ΦΕΚ116/Α) ως πανελλήνιο Προσκύνημα από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος (Μοίρα, 2009, σελ.166-167).

4.4.5 Η ιστορική μονή της Αγίας Λαύρας

Η μονή βρίσκεται στα νότια των Καλαβρύτων, είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου η οποία γιορτάζει στις 15 Αυγούστου και στις 17 Μαρτίου ημέρα της εορτής του Αγίου Αλεξίου. Απετέλεσε το κέντρο της επανάστασης των Ελλήνων κατά των Τούρκων το 1821.

4.4.6 Η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου

Βρίσκεται στα Καλάβρυτα στη δυτική πλευρά του Χελμού σε ένα κοίλωμα στη ρίζα ενός τεράστιου βράχου. Η φήμη της Μονής οφείλεται κυρίως στην εικόνα της Θεοτόκου της Βρεφοκρατούσας. Δέχεται πιστούς απ' όλο τον κόσμο καθώς διαθέτει αγιογραφίες του 1653, ξυλόγλυπτο τέμπλο και άμβωνα, ένα πολύτιμο σταυρό με Τίμιο Ξύλο, σημαντικά κειμήλια, ένα σπάνιο λάβαρο με μορφές τριών βυζαντινών αυτοκρατόρων, εθνικές στολές Ευαγγέλια σε περγαμηνές Μεγάλης αξίας.

4.4.7 Ο ναός της Παναγίας της Αγιάσου στη Λέσβο

Ο ναός χρονολογείται από το 1815 & απέχει 27χλμ. από τη Μυτιλήνη. Σημαντικό προσκύνημα αποτελεί η εικόνα της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας την οποία θεωρείται ότι φιλοτέχνησε ο Ευαγγελιστής Λουκάς με μαστίχα και κεριά τον 4^ο αι. & μεταφέρθηκε στην Αγιάσω από τα Ιεροσόλυμα από τον καλόγερο Αγάθωνα από την Έφεσο το 803μ.Χ.

Τα λείψανα των **Αγίων Διονυσίου της Ζακύνθου, ο Σπυρίδωνα στην Κέρκυρα και Γερασίμου στην Κεφαλονιά** φιλοξενούνται στα υπέροχα Ιόνια νησιά και κατά την εορταστική περιφορά των ιερών λειψάνων την λιτανεία ακολουθούν η φιλαρμονική και πλήθος ντόπιων πιστών και τουριστών.

Άλλοι λαϊκοί θρησκευτικοί προορισμοί είναι ο Άγιος Ραφαήλ στη Μυτιλήνη, η Μονή Αγίου Ιωάννη στην Πάτμο, η Αγία Τριάδα στην Αίγινα, η Παναγία Προυσιώτισσα στην Ευρυτανία, η Μονή Παλαιοκαστρίτσας στην Κέρκυρα, η Αγία Ειρήνη κ.ά. (Balomenou et all, 2015).

4.5 Συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα σημαντική. Εξαιτίας της μεγάλης χωρικής διασποράς των θρησκευτικών μνημείων επιτυγχάνεται η ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα και η οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών (Polyzos and Arabatzis 2006).

Στις μέρες μας ο θρησκευτικός τουρίστας συμπεριφέρεται ως καταναλωτής και η καταναλωτική του δαπάνη ολοένα και αυξάνεται. Σχετικά με τις μέρες διανυκτέρευσης τους στην τουριστική περιοχή, και αυτές ολοένα και αυξάνονται και αυτό εξαρτάται από την ύπαρξη της αναγκαίας υποδομής, από το γενικότερο περιβάλλον και τον συνδυασμό του θρησκευτικού τουρισμού με άλλες μορφές τουρισμού (Polyzos and Sdrolias 2006, Polyzos 2006).

Η Ελλάδα μέσα σ αυτό το έντονο ανταγωνιστικό περιβάλλον βρίσκεται σε προνομιούχα θέση με σημαντικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα όπως η σημαντική πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά, που ασκεί παγκόσμια γοητεία, είναι μια χώρα που είναι αποδεκτή και προσιτή σε μεγάλο ποσοστό κατοίκων της γης, το φιλικό στον άνθρωπο μεσογειακό κλίμα και οι μοναδικές φυσικές ομορφιές και τέλος, η γειτνίαση τις με άλλες χώρες και η παρουσία της μέσα στην Ευρώπη (Βαρώτσου 2013).

Τέλος, ο θρησκευτικός τουρισμός έχει την δυνατότητα να διαφοροποιήσει την υπάρχουσα κατάσταση του τουριστικού τομέα στη χώρα, να βελτιώσει τα υπάρχοντα κίνητρα για επίσκεψη των τουριστικών περιοχών να επιμηκύνει την τουριστική περίοδο και να συμβάλει στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος (Πολύζος 2010).

4.6 Προοπτικές ανάπτυξης και αξιοποίησης του θρησκευτικού τουρισμού

Οι κύριοι μοχλοί ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού είναι ο πολιτιστικός, ο κοινωνικός και ο πολιτικός παράγοντας.

Ο πολιτιστικός παράγοντας είναι ισχυρός στη χώρα μας διαθέτοντας έναν τεράστιο θρησκευτικό και πολιτιστικό πλούτο παγκόσμιου ενδιαφέροντος για αξιοποίηση, για προσέλκυση τουριστών ειδικών ενδιαφερόντων αλλά και για ποιοτικό εμπλουτισμό του τουριστικού μείγματος. Σύμφωνα με το Οικονομικό Δελτίο της Τράπεζας της Ελλάδος (Τεύχος 42 - Δεκέμβριος 2015), «*Από τους ταξιδιώτες οι οποίοι επισκέπτονται την Ελλάδα για αναψυχή, μεγάλο μερίδιο αναζητά τα στοιχεία της πολιτιστικής και ιστορικής της ταυτότητας*».

Ο κοινωνικός παράγοντας υποβοηθά στην υποδοχή θρησκευτικών τουριστών εξ αιτίας της φιλόξενης διάθεσης του πληθυσμού σε έναν τόπο ήρεμο και ειρηνικό που χαρακτηρίζεται από βαθειά χριστιανική παράδοση και πίστη.

Ο πολιτικός παράγοντας τέλος εξασφαλίζει ένα ασφαλές περιβάλλον για τους θρησκευτικούς τουρίστες, επαυξάνοντας τις θετικές προοπτικές (Μοίρα, 2009).

Συνεπικουρούμενα με τα παραπάνω είναι πέντε σημεία, εννοϊκά που συνυπάρχουν και στηρίζουν και ενισχύουν την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού.

- α) Το ενδιαφέρον της επίσημης Εκκλησίας,
- β) Το επιστημονικό ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημών,
- γ) Το ερευνητικό ενδιαφέρον από φορείς,
- δ) Το ενδιαφέρον από τις τοπικές κοινωνίες που διαθέτουν ανάλογους πόρους και
- ε) Το ενδιαφέρον της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από επιχειρηματίες - επενδυτές (Αναστασίου, 2008).

Συμπερασματικά, οι προοπτικές ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα είτε αυτόνομα είτε σε συνδυασμό με άλλες μορφές τουρισμού και συνέπεια των πολλαπλασιαστικών ωφελειών τόσο σε περιφερειακό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εθνικής οικονομίας, είναι ευοίωνες. Απαιτούν μικρές επενδύσεις σε πόρους (χρηματικά και ανθρώπινα κεφάλαια).

Ο θρησκευτικός τουρισμός, παρουσιάζει σύμφωνα με τον WTO ανθεκτικότητα σε περιόδους κρίσης (σαν αυτή που βιώνει η χώρα μας τα τελευταία χρόνια), με τους θρησκευτικούς τουρίστες να χαρακτηρίζονται από «επαναληπτικότητα» των επισκέψεών τους, σε αντίθεση με τον τουρισμό διακοπών αναψυχής που θεωρείται πολυτέλεια (Αντωνιάδου και Πουτέτση, 2010).

Η διευκόλυνση και ενίσχυση προσπαθειών και δράσεων με σκοπό να καταστεί κατανοητή η τεράστια σημασία της ορθόδοξης παράδοσης και κληρονομιάς από τα μέλη των τοπικών κοινωνιών και τους υποψήφιους επισκέπτες, να προβληθεί και να διαχειριστεί ο θρησκευτικός τουρισμός από τους επιχειρηματίες με σεβασμό στον πολιτισμό και τις παραδόσεις, να ενισχυθεί η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού σε τοπικό επίπεδο από την Εκκλησία, να διοργανωθούν θρησκευτικά συνέδρια κοντά σε εκκλησιαστικούς χώρους και να δημιουργηθούν περιπατητικές διαδρομές οι οποίες θα συνδέουν μεταξύ τους θρησκευτικά μνημεία, αποτελούν κάποιες σημαντικές ενέργειες

που μπορούν να βοηθήσουν στην ευόδωση των θετικών προοπτικών (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα, 2011).

Τα θρησκευτικά ταξίδια στην Ελλάδα είναι σύντομα λόγω των μικρών αποστάσεων και μη πολυτελή λόγω του πνευματικού τους χαρακτήρα επίσης είναι προσιτά στους τουρίστες χαμηλών εισοδημάτων και χαρακτηρίζονται από την χρονική και τοπική διασπορά τέλος έχουν την ευκαιρία και τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν, αυτόνομα ή σε συνδυασμό, τον τεράστιο διαθέσιμο θρησκευτικό πλούτο ακολουθώντας βάσει σχεδιασμού τις ευνοϊκές τάσεις της παγκόσμιας αγοράς ώστε να αποτελέσουν πολύτιμη πηγή εσόδων και μοχλό οικονομικής ανάπτυξης (Παπακωστίδης, 2015).

4.7 Θρησκευτική τουριστική πολιτική στην Ελλάδα

Η τουριστική πολιτική στην Ελλάδα αντιμετωπίζει αναπτυξιακά προβλήματα (οικονομικά και κοινωνικά) που καλείται να αντιμετωπίσει. Το **πρώτο** σοβαρό πρόβλημα είναι η έντονη εποχικότητα της ζήτησης και κατ' επέκταση η μεγάλη συγκέντρωση της προσφοράς που προέρχονται από τον μαζικό τουρισμό. Το **δεύτερο** πρόβλημα είναι τα γενικότερα αναπτυξιακά προβλήματα της χώρας για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτείται, έμμεσα, η συμβολή του τουριστικού κλάδου (Πολύζος 2010).

Η τουριστική πολιτική, θα πρέπει να επιδιώκει στο στοιχείο της διαχρονικότητας, της καλής οργάνωσης και της σωστής προώθησης ώστε να φτάσει στην βέλτιστη εκμετάλλευση των χαρακτηριστικών αυτού του είδους τουρισμού (Μοίρα 2009). Δεν πρέπει να απευθύνεται μόνο στους ορθόδοξους χριστιανούς, αλλά σε όλους τους χριστιανούς όλων των δογμάτων με στόχο να προσεγγίσει χριστιανούς τουρίστες από όλες της χώρες. Επίσης, να απευθύνεται σε τουρίστες κάθε ηλικίας, εφόσον πολλοί είναι αυτοί που συνδυάζουν εναλλακτικές μορφές τουρισμού με επισκέψεις σε θρησκευτικά μνημεία όπου προέρχονται από χώρες του εξωτερικού (Λαχλάλι 2012).

Τα τελευταία χρόνια έχουν αναληφθεί σημαντικές πρωτοβουλίες προσέλκυσης θρησκευτικών τουριστών από χώρες του εξωτερικού όπως :

- Ο ΕΟΤ σε συνεργασία με την Τράπεζα της Ελλάδας δημιούργησαν την πρώτη θρησκευτική διαδρομή με τίτλο «Στα Βήματα του Αποστόλου Παύλου» που είχε σχέση με το έργο και τις επισκέψεις του ιδρυτή της Εκκλησίας της Ελλάδας Αποστόλου Παύλου στις ελληνικές πόλεις. Επικουρικά εκδόθηκε ένα βιβλίο-οδηγός σε πέντε γλώσσες, με το ιστορικό της δράσης και τις περιοδείες του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα (www.ecclesia.gr).
- Σύσταση Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος με σκοπό την οργάνωση και προώθηση, εντός και εκτός Ελλάδας των προσκυνηματικών περιηγήσεων και την ανάπτυξη τουρισμού θρησκευτικού ενδιαφέροντος (www.ecclesia.gr).
- Ίδρυση του «*Διαρκούς Forum για τον Θρησκευτικό Τουρισμό*», μία σημαντική και καινοτόμος πρωτοβουλία ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού της Ιεράς Μονής Πεντέλης (Νοέμβριος 2010). Στόχος του forum η δημιουργία ενός χώρου συνάντησης όλων των εμπλεκόμενων φορέων τόσο από τον ακαδημαϊκό όσο και από τον επιχειρηματικό χώρο (www.ecclesia.gr).
- Πρωτόκολλο συνεργασίας ανάμεσα στο Συνοδικό Γραφείο Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδας και της *Ορθόδοξης Εκκλησίας της*

Ρωσίας (Οκτώβριος 2012), με θέματα ανάπτυξης και προβολής των προσκυνηματικών περιηγήσεων των δύο χωρών (www.ecclesia.gr).

- Πρωτόκολλο συνεργασίας μεταξύ της Εκκλησίας της Ελλάδας και του Υπουργείου Τουρισμού 2013 (www.ecclesia.gr).
- Προσέλκυση των ελληνικών τουριστικών γραφείων μέσω ενός ειδικού ερωτηματολογίου το (2013) με στόχο τη συνεργασία της Συνόδου με τα τουριστικά γραφεία προσκυνηματικών περιηγήσεων. Στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν 46 Ταξιδιωτικά Γραφεία. (Πετρέας, 2014).
- Σύμφωνα Συνεργασίας ανάμεσα στην Εκκλησία της Κύπρου και της Εκκλησίας της Ελλάδος με στόχο την συστηματική προώθηση, ανάδειξη και προβολή των Ιερών Προσκυνημάτων της Ελλάδας και της Κύπρου και την ενίσχυση των προσκυνηματικών ταξιδιών από και προς τις δύο αυτές χώρες. (www.ecclesia.gr).
- Το **Υπουργείο Εξωτερικών** υλοποίησε σύστημα έκδοσης θεωρήσεων με βιομετρικά στοιχεία (σύστημα VIS) για την εξυπηρέτηση των πολιτών τρίτων χωρών (εκτός Ε.Ε.) που σχεδιάζουν να επισκεφθούν την Ελλάδα. Εκτιμώμενη αύξηση αφίξεων από τη Ρωσία οι οποίοι στην πλειοψηφία τους επισκέπτονται τα μοναστήρια της χώρας μας κ.α. (www.ecclesia.gr).
- Σειρά θεσμικών πρωτοβουλιών με στόχο από τη μια πλευρά τη βελτίωση της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων και από την άλλη τη θέσπιση διατάξεων που απλοποιούν και βελτιώνουν τη λειτουργία τους. (www.ecclesia.gr).
- Το Συνοδικό Γραφείο Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος συμμετέχει τα τελευταία χρόνια στις εκθέσεις τουρισμού της Ρωσίας – Μόσχας του Λονδίνου, της Αγίας Πετρούπολης, του Κιέβου και τέλος του Πεκίνου (www.ecclesia.gr).

Συμπερασματικά, αποδεικνύεται ότι ο θρησκευτικός τουρισμός έχει πολλά να προσφέρει στην Ελλάδα και αποτελεί σημαντικό στόχο της τουριστικής πολιτικής της χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο συνεισφέρουν η γεωγραφική θέση της χώρας στη Μεσόγειο Θάλασσα, το κλίμα και ο πολιτιστικός πλούτος της χώρας, που αποτελούν έναν ελκυστικό πρόσθετο πόρο για κάθε τουριστική δραστηριότητα. Όλοι οι παράγοντες πρέπει να ενώσουν τις δυνάμεις τους με στόχο να προβάλλουν και να προωθήσουν συγκεκριμένες στρατηγικές κατευθύνσεις για τη βελτίωση του θρησκευτικού τουριστικού προϊόντος και να καταστήσουν την Ελλάδα έναν από τους κορυφαίους προορισμούς παγκοσμίως, βασισμένο φυσικά στον ανεκτίμητο θησαυρό ιστορικών και πολιτιστικών μνημείων. (Balomenou et all, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕ ΛΑΡΙΣΑΣ

5.1 Εισαγωγή

Η ΠΕ Λάρισας μορφολογικά ανήκει στην ανατολική λεκάνη του θεσσαλικού βαθυπέδου, η οποία έχει ως δυτικό όριο μια λοφοσειρά με κατεύθυνση από τα νότια προς τα βορειοδυτικά. Σε αυτήν περιλαμβάνονται τα υψώματα Χαλκοδόσιο ή Μαυροβούνι ή Κυνός Κεφαλαί (725 μ.), Φυλλήιο (533 μ.), Τίτανος (693 μ.) και τα όρη του Ζάρκου (προεκτάσεις της κεντρικής Όθρυος), καταλήγοντας στα βόρεια στην προεξοχή των κρυσταλλικών Αντιχασίων (Οξιά, 1416 μ.). Τα υψώματα αυτά είναι κρυσταλλικά στα βόρεια και στα νότια και ιζηματογενή στο κέντρο τους, ενώ συμπληρώνονται με λόφους από νεογενείς αργίλους και μάργες. Στα βόρεια δεσπόζει ο όγκος του Ολύμπου, που μαζί με τον Τίταρο (1839 μ.) και τα Καμβούνια στα δυτικά αποτελούν το βόρειο και βορειοδυτικό τμήμα του νομού. Στη νότια προέκτασή του, ο Όλυμπος χαμηλώνει στον Κάτω Όλυμπο (Μεταμόρφωση, 1587 μ.), αφού διαχωριστεί πρώτα από τη χαράδρα του χειμάρρου Ξηρόλακου ή Ζηλιάνα. Ως συνέχεια του Ολύμπου στα νότια βρίσκεται η Όσσα ή Κίσαβος, που χωρίζεται από τον Όλυμπο με τη διαβρωσιγενή κοιλάδα των Τεμπών, καθώς και το Μαυροβούνι (1.054 μ.), που διαχωρίζεται από την Όσσα μέσω της μικρής πεδιάδας της Αγιάς με το Πλατανόρεμα. Στα όρια με τον νομό Φθιώτιδος, νότια των Φαρσάλων, υψώνεται ο Κασιδιάρης ή Ναρθάκιον (1.011 μ.). Το μεγαλύτερο τμήμα καταλαμβάνεται από την πεδιάδα Λαρίσης - Τιρνάβου, μία από τις μεγαλύτερες της χώρας. Στα νότια των υψωμάτων Χαλκοδοσίου και Φυλληίου σχηματίζεται η πεδιάδα των Φαρσάλων, στενή στα ανατολικά και διευρυμένη στα δυτικά.

Το βασικό υδρογραφικό στοιχείο είναι ο ποταμός Πηνεϊός. Διαρρέει την πεδιάδα Λάρισας Τιρνάβου, εισέρχεται στο έδαφος του νομού μεταξύ των υψωμάτων του Ζάρκου και του Τιτάνου, δέχεται (ύστερα από μαιανδρική πορεία) τα νερά του Τιταρήσιου και, μαζί με τους Σαραντάπορο, Ελασσονίτικο και ένα πλήθος από μικρά ποτάμια και χειμάρρους, αποχετεύει τα νερά της περιοχής Ελασσόνας (Αντιχάσια, Καμβούνια, Τίταρος) και των κλιτύων του Ολύμπου και του Κάτω Ολύμπου. Ο Πηνεϊός συνεχίζει διασχίζοντας την κοιλάδα των Τεμπών και εκβάλλει στο Αιγαίο. Η μικρή πεδιάδα των Φαρσάλων διαρρέεται από τον Ενιπέα, ο οποίος πηγάζει από την κεντρική Όθρυ, συλλέγει τα νερά των κλιτύων του Κασιδιάρη και του Καληδονίου, αποχετεύει την πεδιάδα και καταλήγει στον Πηνεϊό στο ύψος του νομού Τρικάλων, αφού πρώτα διασχίσει το νοτιανατολικό τμήμα της ΠΕ Καρδίτσας.

Η ακτογραμμή προς το Αιγαίο είναι απότομη και αλίμενη, με εξαίρεση το χαμηλό τμήμα των εκβολών του Πηνεϊού. Το κλίμα έχει βασικά τα στοιχεία του ηπειρωτικού κλίματος της πεδινής περιοχής της Θεσσαλίας, με ετήσιο θερμομετρικό εύρος άνω των 22°C. Η μέση ετήσια θερμοκρασία στις πεδινές περιοχές κυμαίνεται μεταξύ 16 και 17°C. Το καλοκαίρι είναι εξαιρετικά θερμό, με τη μέγιστη θερμοκρασία στην πόλη της

Λάρισα να έχει αγγίξει τους 45°C. Οι βροχές είναι λιγότερες στο εσωτερικό πεδινό τμήμα (400 - 600 χιλιοστά) και περισσότερες στα παράκτια τμήματα (1.000 χιλιοστά).

Η πρωτεύουσα της Θεσσαλίας είναι η Λάρισα, μια μεγαλούπολη με ζωηρή κίνηση και ενδιαφέροντα μνημεία. Η Λάρισα έχει αξιόλογη πνευματική κίνηση και ευρύχωρες πλατείες που σφύζουν από ζωή. Αποτελεί τον πυρήνα ζωής και πολιτιστικής δραστηριότητας. Κατοικείται **συνεχώς** από το 6000π.Χ. με σημάδια οργανωμένης ζωής, που βρέθηκαν στο λόφο του Φρουρίου, την Ακρόπολη της Αρχαίας Λάρισας. Στην πόλη σώζονται πλήθος μνημείων όπως τα ερείπια της τρίκλιτης παλαιοχριστιανικής Βασιλικής του 16^{ου} αιώνα, καθώς και τμήμα του αρχαίου θεάτρου της πόλης του 1^{ου} αιώνα, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για διδασκαλία και μουσικούς αγώνες. Σπουδαία αρχαιολογικά ευρήματα βρέθηκαν στην Ελασσόνα και στα Φάρσαλα, στον Κρανώνα και σε άλλες περιοχές.

Η έκταση είναι διάσπαρτη από τοποθεσίες με εθνική εμβέλεια και προορισμό κατάλληλο για τουριστικές αποδράσεις και χώρο διακοπών. Ο συνδυασμός βουνού και θάλασσας κάνουν την περιοχή μια απ' τις πιο όμορφες γωνιές της Ελλάδας.

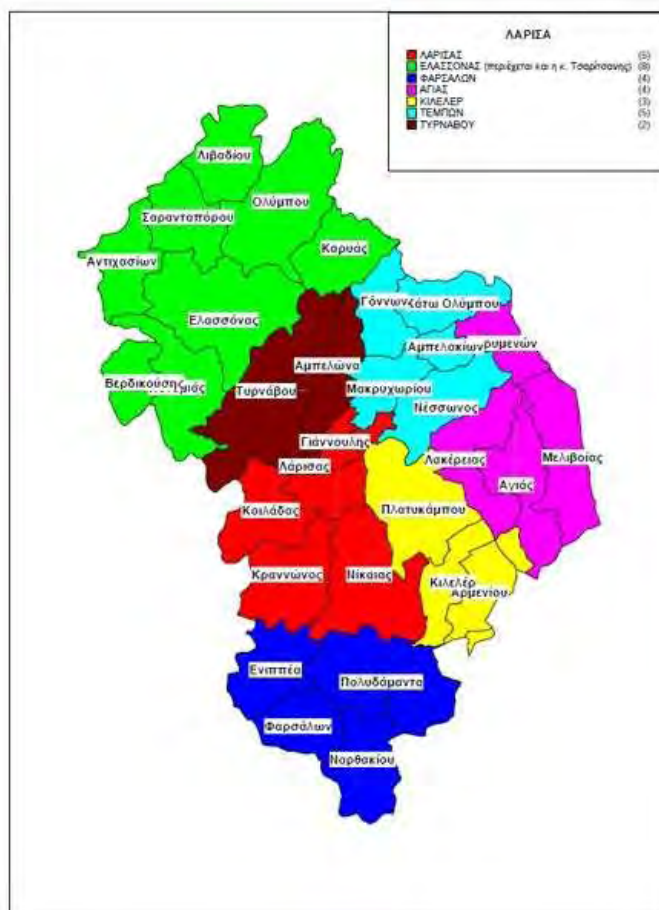
- Τα Τέμπη διασχίζει ο ποταμός Πηνειός που καταλήγει στο γνωστό δέλτα με σπάνια γλωρίδα και πανίδα.
- Οι παραλίες χαρακτηρίζονται από την φυσική ελληνική ομορφιά τους. Στις περιοχές αυτές, οι δρυμοί, τα καθαρά νερά της θάλασσας και οι ατελείωτες οργανωμένες και φυσικές παραλίες αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς τουρίστες που μπορούν να καταλύσουν τόσο σε πανέμορφα ξενοδοχεία με υπέροχη θέα όσο και σε πληθώρα εξοπλισμένων ενοικιαζομένων δωματίων.

Η μεγαλοπρέπεια του Ολύμπου, τόσο όσο ξετυλίγεται διαχρονικά μέσα από το μύθο του δωδεκάθεου όσο και σαν πηγή έμπνευσης φιλοσοφικών και καθημερινών αναζητήσεων, χαρακτηρίζουν αυτό το βουνό πασίγνωστο σύμβολο παγκόσμιας πολιτιστικής ταυτότητας και ιστορίας. Τα ιστορικά και γραφικά Αμπελάκια, η Μελιβοία και η πανέμορφη Σπηλιά είναι μερικά από τα ορεινά χωριά του Κισσάβου. Πλούσιες πολιτιστικές εκδηλώσεις πραγματοποιούνται σε διάφορες περιοχές του νομού, όπως το φημισμένο καρναβάλι του Τυρνάβου, Γιορτή κρασιού Αμπελώνα, Γιορτή κάστανου στην Καρίτσα, Γιορτή Κερασιού στην Αγιά κ.ά.

Στη συνέχεια γίνεται αναλυτική παρουσίαση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών της ΠΕ Λάρισας.

5.2 Γεωγραφική θέση της ΠΕ Λάρισας

Η Περιφερειακή Ενότητα (ΠΕ) Λάρισας σχηματίστηκε μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο νέο Ελληνικό Κράτος το 1881. Σήμερα περιλαμβάνει επτά (7) δήμους κι έχει πρωτεύουσα τη Λάρισα. Στο Χάρτη 5.1 εμφανίζονται οι επτά (7) δήμοι της ΠΕ Λάρισας είναι : ο Δήμος Λαρισαίων, Αγιάς, Ελασσόνας, Κιλελέρ, Τεμπών, Τυρνάβου και Φαρσάλων. Βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Θεσσαλίας και είναι η ΠΕ με την μεγαλύτερη έκταση και η δεύτερη σε έκταση της χώρας. Έχει έκταση 5.381km² και πληθυσμό 284.325 (ΕΛ.ΣΤΑΤ. 2011). Καταλαμβάνει το 38,3% της συνολικής έκτασης της περιφέρειας (ΠΕΔ, 2018). Γεωγραφικά βρίσκεται στο κέντρο της χώρας, μεταξύ της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, των δύο μεγαλύτερων αστικών κέντρων της Ελλάδας. Συνορεύει Δυτικά με τις ΠΕ Τρικάλων και Καρδίτσας, Νότια με τις ΠΕ Μαγνησίας και Φθιώτιδας, Βόρεια – Βορειοανατολικά και Βορειοδυτικά με τις ΠΕ Κοζάνης, Πιερίας και Γρεβενών και Ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο Πέλαγος σε μήκος 70 km περίπου. Εκτείνεται από τον Όλυμπο ως τις παρυφές της Όθρυς και του Αιγαίου. Ανάμεσα τους υπάρχει η γόνιμη πεδιάδα, που διαρρέει ο Πηνειός.

Χάρτης 5.1: ΠΕ Λάρισας και οι Καλλικρατικοί δήμοι
Πηγή : Υπουργείο Εσωτερικών, 2018

5.3 Ιστορική ταυτότητα

Η περιοχή κατοικήθηκε από τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή. Στο έδαφός της εντοπίστηκαν ορισμένοι από τους αρχαιότερους νεολιθικούς οικισμούς, από τους οποίους, όπως και από τους οικισμούς της Νεότερης Νεολιθικής Εποχής, προέρχονται σημαντικά ευρήματα - αγγεία, ειδώλια κ.ά., που μας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες των κατοίκων. Η ανάπτυξη συνεχίστηκε στην Εποχή του Χαλκού και στα Μυκηναϊκά Χρόνια, κατά τα οποία οι Λαπίθες τροφοδότησαν την ελληνική μυθολογία με τα κατορθώματά τους και πήραν μέρος στον Τρωικό Πόλεμο. Τότε αναδείχθηκε σε μεγαλύτερη πόλη η Λάρισα, πρωτεύουσα της Πελασγιώτιδας, μιας από τις τέσσερις θεσσαλικές τετραρχίες. Γνώρισε ιδιαίτερη ακμή τον 6^ο και τον 5^ο αι. π.Χ., κατά τους οποίους διοικήθηκε από τους ταγούς, μεταξύ των οποίων γνωστότεροι ήταν οι Αλευάδες, που έμειναν στη διακυβέρνηση ως το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. Η περιοχή συνέχισε να ακμάζει και στα κατοπινά χρόνια, παρ' όλο που από το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου (404π.Χ.) μαστιζόταν από πολιτικές έριδες. Στα κατοπινά χρόνια ακολούθησε την τύχη της υπόλοιπης Θεσσαλίας, ενώ από τον 3^ο αι. μ.Χ. η Λάρισα παρουσίασε σημαντική ακμή. Τη Βυζαντινή Εποχή χτίστηκαν μεγαλοπρεπή οικοδομήματα, εκκλησίες και φρούρια. Σημαντική πόλη, εκτός από τη Λάρισα, ήταν και η Φάρσαλος. Το 10^ο αι. η περιοχή καταλήφθηκε από το Σαμουήλ, στα τέλη του 11^{ου} αι. δέχθηκε επανειλημμένα νορμανδικές επιδρομές και το 13^ο αι. αρχικά πέρασε στους Φράγκους και στη συνέχεια ενσωματώθηκε στο Δεσποτάτο της Ηπείρου. Ακολούθησαν στα μέσα του 14^{ου} αι. η σερβική κατάκτηση του Στέφανου Δουσάν και η

άνθηση του μοναστικού βίου. Το 1423 η περιοχή καταλήφθηκε οριστικά από τους Τούρκους. Τότε οι κάτοικοι αποτραβήχτηκαν στα ορεινά, δημιουργώντας οικονομικά ακμαίες συντεχνίες. Η περιοχή απελευθερώθηκε το 1881, εκτός από την περιοχή της Ελασσόνας, που προσαρτήθηκε στο ελληνικό κράτος κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912).

5.4 Φυσικό περιβάλλον

5.4.1 Ανάγλυφο της περιοχής

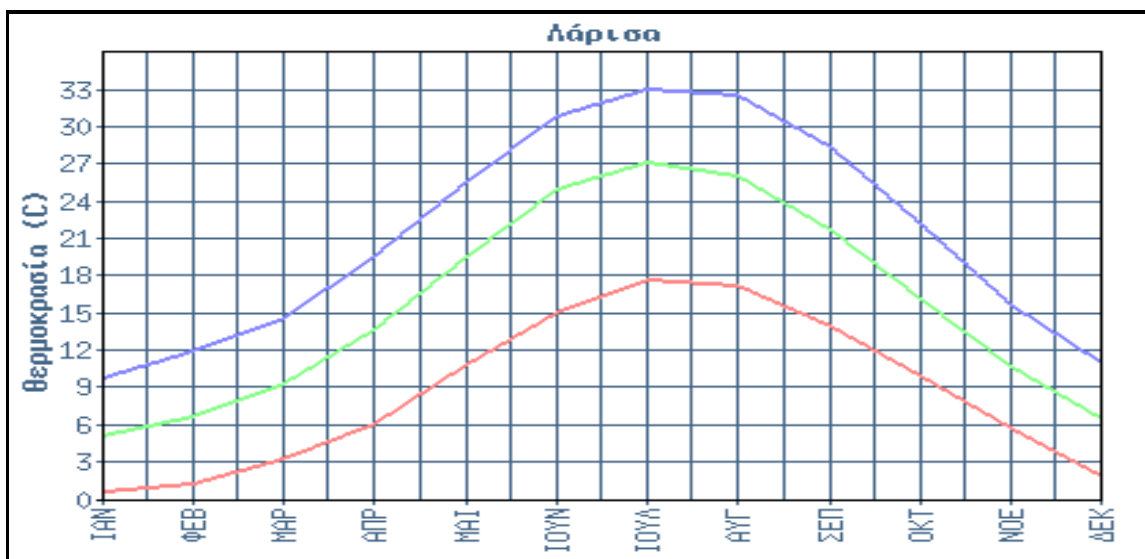
Η περιοχή χαρακτηρίζεται από την ετερογένεια του φυσικού περιβάλλοντος και παρουσιάζει τρία πρόσωπα. Από τη μια πλευρά έχουμε μια πεδινή έκταση – ζώνη εντατικής γεωργίας, στη βόρεια περιοχή έχουμε ορεινές περιοχές με πιο έντονο ανάγλυφο και εκτατικής μορφής συστήματα και στο ανατολικό τμήμα έχουμε ορεινές και παραθαλάσσιες περιοχές. Συναντώνται περιοχές με μικρά υψόμετρα (πεδινές και ημιορεινές περιοχές) όπου το υψόμετρο δεν ξεπερνά τα 100 μέτρα και μικρές κλίσεις κλιτύων, ενώ υπάρχουν περιοχές με μεγάλα υψόμετρα στα βόρεια και ανατολικά της ΠΕ όπου βρίσκονται ο Όλυμπος και οι περιοχές της Όσσας και του Μαυροβουνίου με υψόμετρο ως 1.500m περίπου στις κατοικημένες περιοχές και πολύ μεγαλύτερο στις κορυφογραμμές, καθώς και έντονες κλίσεις. Προς τα νότια διατηρείται το ήπιο ανάγλυφο με μικρές κλίσεις. Συνολικά θα χαρακτηρίζαμε την περιοχή ως περιοχή με έντονες εναλλαγές του ανάγλυφου οι οποίες διαφοροποιούνται από τα βόρεια προς τα νότια και ανατολικά στο Θεσσαλικό κάμπο. Παρουσιάζονται ποικιλία τοπίων και κλίσεων. Συνέπεια των οποίων είναι η ποικιλία οικοτόπων, ενδιαιτημάτων και μεγάλη βιοποικιλότητα. Εντός ή πλησίον της περιοχής υπάρχουν σημαντικά φυσικά μνημεία και περιοχές υψηλής περιβαλλοντικής αξίας (Όλυμπος, Τέμπη, περιοχές Natura, Δέλτα Πηνειού, παρακάρλια περιοχή). Γεγονός είναι ότι όλη η περιοχή αποτελεί τη λεκάνη απορροής του Πηνειού ποταμού.

5.4.2 Κλίμα

Το **κλίμα** της περιοχής ακολουθεί τα γενικά πλαίσια της Μεσογειακής λεκάνης που επηρεάζεται άμεσα από το αντικυκλωνικό σύστημα του Ατλαντικού μετά την επέκτασή του προς τη Ν.Α. Ευρώπη.

Θερμοκρασία : Η μέση ετήσια θερμοκρασία είναι 15,7°C. Το ετήσιο θερμομετρικό εύρος φτάνει τους 22°C. Οι πιο θερμοί μήνες είναι ο Ιούλιος και ο Αύγουστος και οι πιο ψυχροί ο Ιανουάριος, ο Φεβρουάριος και ο Δεκέμβριος. Οι παγετοί είναι συχνοί και εμφανίζονται κατά την περίοδο Νοεμβρίου - Απριλίου. Στο Γράφημα 5.1 και στον Πίνακα 5.1 που ακολουθούν απεικονίζονται οι διακυμάνσεις της θερμοκρασίας για την περιοχή.

Βροχοπτώσεις : Το ύψος των βροχοπτώσεων, είναι σχετικά μεγάλο στα δυτικά, μειώνεται στο πεδινό τμήμα και αυξάνεται πάλι στο ορεινό ανατολικό τμήμα. Ενδεικτικές τιμές της ετήσιας βροχόπτωσης είναι 468 mm στο σταθμό Λάρισας. Οι πιο βροχεροί μήνες είναι από τον Οκτώβριο ως τον Μάρτιο, ενώ οι πιο ξηροί οι Ιούλιος και Αύγουστος. Στο νότιο τμήμα εμφανίζεται ξηρή περίοδος 4 έως 5 μηνών στα ανατολικά, η οποία όμως μειώνεται βαθμιαία σε 2 έως 4 μήνες στα κεντρικά - δυτικά πεδινά και 1 έως 2 μήνες στα δυτικά ορεινά. Η μέση ετήσια σχετική υγρασία είναι 67%. Οι ψηλότερες τιμές νέφωσης εμφανίζονται στα δυτικά και οι χαμηλότερες στα ανατολικά

Γράφημα 5.1 : Απόλυτη μεγ.θερμ.: 45,2°C / Απόλυτη ελαχ.θερμ.: -21,6°C

Πηγή : Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε

Πίνακας 5.1 : Διακύμανσης Θερμοκρασιών

	ΙΑΝ	ΦΕΒ	ΜΑΡ	ΑΠΡ	ΜΑΙ	ΙΟΥΝ	ΙΟΥΛ	ΑΥΓ	ΣΕΠ	ΟΚΤ	ΝΟΕ	ΔΕΚ
Ελάχιστη Μηνιαία Θερμοκρασία	0,7	1,3	3,3	6,2	10,9	15,2	17,7	17,3	14	10	5,8	2
Μέση Μηνιαία Θερμοκρασία	5,2	6,8	9,4	13,8	19,7	25	27,2	26,2	21,8	16,2	10,8	6,6
Μέγιστη Μηνιαία Θερμοκρασία	9,8	12	14,7	19,6	25,7	31	33,1	32,6	28,4	22,2	15,8	11,1

Πηγή : Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε

Οι χαλαζοπτώσεις είναι επίσης συχνές, κυρίως κατά τους μήνες Μάιο και Ιούνιο στα βόρεια και κατά τους μήνες Φεβρουάριο ως Απρίλιο στο νοτιοανατολικό της τμήμα.

5.5 Υδάτινο δυναμικό

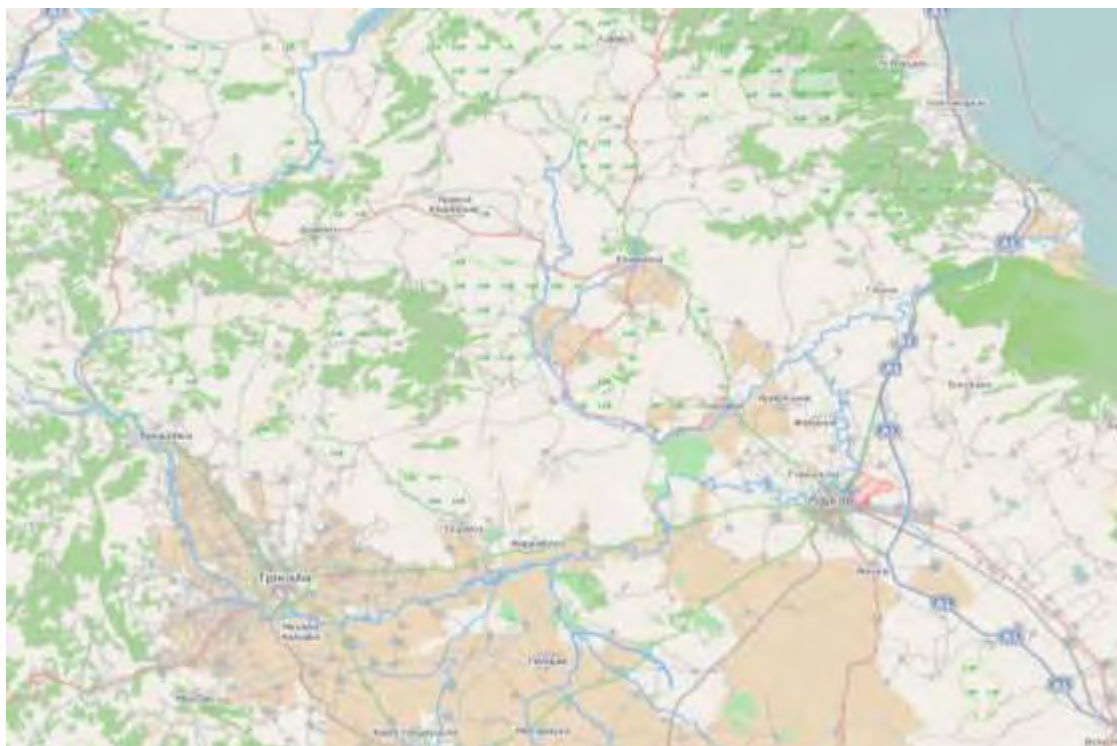
Η περιοχή αποτελεί τμήμα της ευρύτερης λεκάνης απορροής του Πηνειού ποταμού. Διαυλακώνεται από πλήθος παραποτάμων, ρεμάτων και χειμάρρων, που εκβάλλουν στον Πηνειό. Άλλοι σημαντικοί ποταμοί είναι ο Ενιπέας και ο Τιταρήσιος.

5.5.1 Ο Πηνειός

Ο Πηνειός κατά την αρχαιοελληνική θρησκεία ήταν θεός του ποταμού συνδεδεμένος κυρίως με τη γονιμότητα. Διασχίζει τον θεσσαλικό κάμπο, συναντάει τη Λάρισα και περνώντας τους πρόποδες του Κάτω Ολύμπου στρέφεται ανατολικά και περνά αγριεύοντας το Βερνέζι. Μετά από μια μαγική διαδρομή στην κοιλάδα των Τεμπών, καταλήγει στη θάλασσα μέσα από το ήρεμο Δέλτα του.

Στον Χάρτη 5.2 που ακολουθεί φαίνεται το υδρογραφικό δίκτυο του Πηνειού ποταμού.

Ο Πηνειός πριν εκβάλει στο Αιγαίο Πέλαγος δημιουργεί ένα δέλτα όπου υπάρχει ένας σπάνιος υδροβιότοπος.

Χάρτης 5.2 :Το υδρογραφικό Δίκτυο του ποταμού Πηνειού
Πηγή: geodata.gov.gr, (προσπέλαση 9.5.2018)

Ο υδροβιότοπος του Δέλτα προστατεύεται από τη συνθήκη RAMSAR και αποτελεί μόνιμο ενδιαφέρον ερευνητών. Στο Δέλτα φωλιάζουν ή ξεχειμωνιάζουν σπάνια είδη πουλιών, ενώ συχνά τα φλαμίγκος, ο ερωδιός και οι κορμοράνοι κάνουν με την παρουσία τους μαγευτικό το τοπίο. Υπάρχει πλούτος μύθων για την περιοχή των Τεμπών. Ο Ποσειδώνας ο Πετραίος, χτυπά με την τρίαινά του τα βράχια και ανοίγει δίοδο για να χυθούν τα νερά της Θεσσαλίας στη θάλασσα. Ο θεός Απόλλωνας κυνηγά την νύμφη Δάφνη. Η Αφροδίτη έρχεται κάθε φορά που θέλει να ανακτήσει την αγνότητά της. Ο Λύκειος Απόλλωνας νικά στον ποταμό το Σκοτάδι, ενώ οι Μούσες επιλέγουν τον Πηνειό για κατοικία τους. (Φυλλάδιο Νομαρχιακής Επιτροπής Τουριστικής Προβολής Λάρισας, 2003).

5.5.2 Υδατικοί αποδέκτες

Αποδέκτης των νερών της ευρύτερης περιοχής είναι η λίμνη Κάρλα σε μικρότερο βαθμό, η οποία εκτείνεται σε έκταση 40km². Η λίμνη Κάρλα ή Βοιβής η οποία βρίσκεται στα όρια των ΠΕ Λάρισας και Μαγνησίας αποξηράνθηκε και επανασυστήνεται στην σημερινή περίοδο.

5.6 Κύριες χρήσεις αγροτικής γης.

Το 51,60% της συνολικής έκτασης της ΠΕ Λάρισας είναι καλλιεργούμενες εκτάσεις και αγραναπαύσεις, το 32,8% είναι δάση και δασικές περιοχές, το 12,87% βοσκότοποι, το

1,70% καλύπτεται από οικισμούς, κτίρια δρόμους και λοιπές υποδομές, ενώ 0,39% της συνολικής έκτασης καλύπτεται από νερά και το 0,64% χρησιμοποιείται για άλλες χρήσεις.

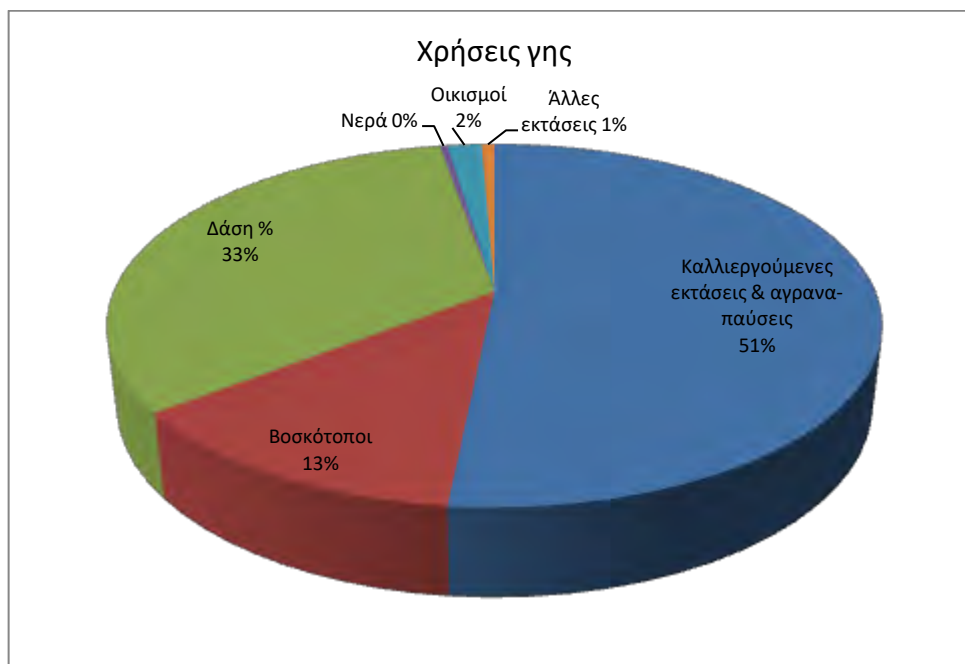
Στον Πίνακα 5.2 παρουσιάζεται η κατανομή της γεωργικής έκτασης σε γενικευμένες κατηγορίες χρήσης / κάλυψης σε επίπεδο χώρας, Περιφέρειας Θεσσαλίας και ΠΕ Λάρισας (τα νούμερα είναι σε χιλιάδες στρέμματα).

Πίνακας 5.2 : Κατανομή της έκτασης σε γενικευμένες κατηγορίες χρήσης / κάλυψης

	Καλλιεργούμενες εκτάσεις & αγροναπαύσεις %	Βοσκότοποι %	Δάση %	Εκτάσεις καλυπτόμενες από νερά %	Εκτάσεις οικισμών (κτίρια, δρόμοι, κλπ) %	Άλλες εκτάσεις %
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	38,40%	10,95%	43,92%	1,36%	1,75%	3,62%
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	42,66%	11,11%	41,75%	0,58%	1,68%	2,22%
ΠΕ ΛΑΡΙΣΑΣ	51,60%	12,87%	32,80%	0,39%	1,70%	0,64%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011

Στο Γράφημα 5.2 απεικονίζεται η κατανομή της γεωργικής έκτασης στις κατηγορίες χρήσης για την ΠΕ Λάρισας.

Γράφημα 5.2 : Έκταση της ΠΕ Λάρισας στις βασικές κατηγορίες χρήσεων γης

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011, Ίδια επεξεργασία.

Στον Πίνακα 5.3 παρουσιάζεται η κατανομή της γεωργικής έκτασης σε γενικευμένες κατηγορίες χρήσης / κάλυψης ανά Δήμο (τα νούμερα είναι σε χιλιάδες στρέμματα).

Πίνακας 5.3 : Κατανομή της έκτασης σε γενικευμένες κατηγορίες χρήσης / κάλυψης ανά Δήμο

ΔΗΜΟΣ	Σύνολο εκτάσεων	Καλλιεργούμενες εκτάσεις και αγροναπαύσεις	Βοσκότοποι	Δάση	Εκτάσεις καλυπτόμενες από νερά	Εκτάσεις οικισμών (κτίρια, δρόμοι, κ.λπ.)	Άλλες εκτάσεις
1.ΑΓΙΑΣ	664,1	189,1	26,5	439,6	1	3,7	4,3
2. ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	1.567,30	490,7	332,7	727	4,4	9	3,6
3.ΚΙΛΕΛΕΡ	976,7	867,1	42	43,4	0,9	22,5	0,8
4. ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	336	253,4	37,2	7,3	4	32,3	1,6
5.ΤΕΜΠΩΝ	576	205,6	74,9	269,5	4	7,4	14,5
6.ΤΥΡΝΑΒΟΥ	525,9	207,8	155	142,7	6,8	6,2	7,5
7.ΦΑΡΣΑΛΩΝ	739,6	565,1	24,7	136,6	0	10,8	2,4

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2011, Ιδία επεξεργασία

5.7 Φυσικοί Πόροι

5.7.1 Χλωρίδα

Η ΠΕ Λάρισας παρουσιάζει το μικρότερο ποσοστό δασικής κάλυψης, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιοχές της Θεσσαλίας. Τα είδη που υπάρχουν είναι - Δρυς, Οξιά, Ελάτη, Πεύκα, Καστανιά, Πλατάνια. Σημαντικές εκτάσεις καταλαμβάνουν και τα θαμνώδη φυτά ανθεκτικά σε ξηρικές συνθήκες. Στον τομέα αυτό απαιτούνται σοβαρά έργα προσπέλασης, αναδάσωσης και προστασίας των δασών.

Δάση και δασικές εκτάσεις : Τα δάση στην περιοχή ανέρχονται σε 42.333 Ha ενώ οι δασικές και λοιπές εκτάσεις (αγροί, γυμνά, άγονα κ.λπ.) σε 105.2013 Ha και συνολικά σε 147.596 Ha. Σε ότι αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς είναι δημόσια, δημοτικά, μοναστηριακά, ιδιωτικά, συνιδιοκτησιακά, διακατεχόμενα και συνδιακατεχόμενα

5.7.2 Πανίδα

Σε ότι αφορά την πανίδα των δασών της περιοχής, τα πιο κοινά είδη θηλαστικών που απαντώνται είναι ο αγριόχοιρος, ο λαγός, ο λύκος, η αλεπού, η νυφίτσα, το κουνάβι, ο σκίουρος, το ζαρκάδι κ.ά. καθώς και διάφορα είδη ποντικών, σαύρας και φιδιών. Στην ορνιθοπανίδα απαντώνται η πέρδικα, ο φασιανός, το ορτύκι, η μπεκάτσα, το τρυγόνι, ο σπουργίτης, ο κότσυφας, το γεράκι, η κάρνα, η κίτσα, η κουκουβάγια κ.λπ. Η ιχθυοπανίδα των ρεμάτων θεωρείται φτωχή. Τα είδη που διαβιώνουν είναι η μπριάννα (κοινώς λαδούσα) - *Barbus sp.*, ο κέφαλος - *Leuciscus cephalus* και το χέλι - *Anguilla*.

5.8 Προστατευόμενες Περιοχές

Η ΠΕ Λάρισας, αποτελείται από μια καθαρά πεδινή περιοχή που συμπληρώνεται από ημιορεινές και ορεινές περιοχές στα βόρεια και στα ανατολικά. Διαθέτει σημαντικούς

φυσικούς πόρους όπως εκτεταμένες δασικές εκτάσεις και τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τους οποίους δεν έχει αξιοποιήσει σε ικανοποιητικό βαθμό. Οι πόροι αυτοί μπορούν να αποτελέσουν σημεία στα οποία να στηριχθεί η δημιουργία πόλων έλξης με στόχο την ανάπτυξη.

Χαρακτηριστικές περιοχές μεγάλης αισθητικής και οικολογικής αξίας είναι οι:

- **Εθνικός Δρυμός Ολύμπου**, από το 1938 (Β.Δ. 248/30.6.1938), με αξιόλογη πανίδα και σημαντικά είδη που είναι προστατευμένα και θεωρείται ως περιοχή σημαντική για τα πουλιά (I.B.A), και χλωρίδα που καθιστά το οικοσύστημα του Ολύμπου παγκόσμια μοναδικό με 25 τοπικά ενδημικά είδη φυτών, και περιλαμβάνεται στο δίκτυο NATURA 2000 (Κοινοτική Οδηγία 92/43). Το 1981 με απόφαση της UNESCO έχει χαρακτηριστεί ως "Διατηρητέο τμήμα της παγκόσμιας βιόσφαιρας".
- **Κοιλιάδα Τεμπών**, η οποία χαρακτηρίστηκε το 1968 ως "Τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους" (ΦΕΚ 648B/1968) και από το 1974 ως "Αισθητικό Δάσος" (ΠΔ 92/1974). Περιλαμβάνεται στο Δίκτυο NATURA 2000, στις περιοχές βιοτόπων CORINE και στις περιοχές προστασίας της ορνιθοπανίδας SPA και IBA (Κοινοτική Οδηγία 79/409).
- **Δάσος Κισσάβου**, το οποίο χαρακτηρίστηκε το 1977 ως "Αισθητικό Δάσος" (ΠΔ 5/5/1977). Περιλαμβάνεται στο Δίκτυο NATURA 2000, στις περιοχές βιοτόπων CORINE και στις περιοχές προστασίας της ορνιθοπανίδας SPA και IBA.
- **Δέλτα Πηνειού**, το οποίο περιλαμβάνεται στις περιοχές βιοτόπων CORINE και στις 113 Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας.
- **Μαυροβούνι – Κάρλα - Κεφαλόβρυσο Βελεστίνου**, στην νότια παράκτια περιοχή υπάρχουν καταφύγια της φώκιας *monachus*. Το σύνολο του Μαυροβουνίου είναι ενδιαίτημα σπάνιας ορνιθοπανίδας, περιλαμβάνεται στο Δίκτυο NATURA 2000 στις περιοχές βιοτόπων CORINE και στις περιοχές προστασίας της ορνιθοπανίδας SPA και IBA.
- **Δάσος Φαρσάλων**, που είναι χαρακτηρισμένο ως "Αισθητικό Δάσος " το 1997, (ΠΔ 24/2/1977).
- **Σπήλαια στην περιοχή Γκορτσιά της Αετοράχης Ελασσόνας**, που έχουν χαρακτηριστεί ως "Τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους" (ΦΕΚ 936B/1971).

5.9 Περιοχές ειδικής προστασίας

Εκτός αυτών υπάρχουν **περιοχές ειδικής προστασίας SPA** και σημαντικές περιοχές για τα **πουλιά IBA** καθώς και περιοχές **CORINE**. Η περιοχή του όρους Μαυροβουνίου ανήκει και στις **περιοχές ειδικής προστασίας SPA**, ενώ οι σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά **IBA** (Important Bird Areas) της Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας (πηγή: Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία) είναι: Όρος Όλυμπος, Στενά Καλαμακίου και Όρη Ζάρκου, Περιοχή Ελασσόνας, Περιοχή Τυρνάβου, Μάτι Τυρνάβου, Κάτω Όλυμπος, Τέμπη, Όσσα, Δέλτα Πηνειού, Όρος Μαυροβούνι (Λάρισα), Ταμειυτήρες τέως Λίμνης Κάρλας, Θεσσαλικός Κάμπος, Περιοχή Φαρσάλων

5.10 Περιοχές Ελεγχόμενου Κυνηγιού

Με απόφαση του Υπ. Γεωργίας, έχουν θεσμοθετηθεί περιοχές καταφυγίων θηραμάτων στον Κάτω Όλυμπο και στο Μαυροβούνι και Ελεγχόμενη Κυνηγετική Περιοχή (ΕΚΠ)

στο όρος Όσσα (Κίσσαβος) (ΦΕΚ 88/Β/19-2-85). Σε αυτή επιτρέπεται το κυνήγι υπό όρους με την έκδοση κάθε χρόνο προγραμμάτων κυνηγιού σε Φ.Ε.Κ. Καθορίζονται πρόσθετα τέλη, ορίζονται ημέρες κυνηγιού, αριθμός και τιμή ειδών προς θήρευση. Είναι απαραίτητη η ικανοποιητική παρακολούθηση και φύλαξη των ήδη θεσμοθετημένων περιοχών, κάτι που σήμερα δεν γίνεται σε ικανοποιητικό βαθμό λόγω της ασαφούς οριοθέτησης (ανυπαρξία Εθνικού Κτηματολογίου) ή λόγω των εσφαλμένων διαχειριστικών μέτρων (αναδασώσεις με ξενικά είδη, άσκοπες διανοίξεις δασικών οδών κ.λπ.) και λόγω ελλιπούς προσωπικού. Αποτελέσματα της έλλειψης ευαισθητοποίησης του κοινού και της ανεπαρκούς φύλαξης είναι το παράνομο κυνήγι, οι εμπρησμοί, οι καταπατήσεις για την επέκταση των καλλιεργειών και των οικισμών ή η βόσκηση σε περιοχές όπου είναι απαραίτητη η ανάκαμψη της βλάστησης.

5.11 Δημογραφικά στοιχεία - Πληθυσμός

Η περιοχή έρευνας αποτελείται από 32 Δημοτικές Ενότητες, που περιλαμβάνουν 14 Δημοτικές Κοινότητες και 149 Τοπικές Κοινότητες που αντιστοιχούν στους επτά (7) Δήμους της ΠΕ Λάρισας. Η συνολική έκταση είναι **5.381km²** και ο μόνιμος πληθυσμός της σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2011 της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας είναι **284.325 άτομα**. Η αναλυτική κατανομή παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.4 παρουσιάζονται οι ΟΤΑ της περιοχής με την έκταση και τον πληθυσμό τους.

Πίνακας 5.4 : Μόνιμος πληθυσμός και έκταση Δήμων ΠΕ Λάρισας

ΔΗΜΟΣ	Μόνιμος Πληθυσμός 2001	Μόνιμος Πληθυσμός 2011	ΕΚΤΑΣΗ km ³
1) ΑΓΙΑΣ	13.120	11.470	662
2) ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	35.358	32.121	1.570
3) ΚΙΛΕΛΕΡ	22.719	20.854	976
4) ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	159.183	162.591	335
5) ΤΕΜΠΙΩΝ	15.439	13.712	575
6) ΤΥΡΝΑΒΟΥ	25.864	25.032	526
7) ΦΑΡΣΑΛΩΝ	23.675	18.545	740

Πηγή : ΕΛΣΤΑΤ, Ιδία επεξεργασία

Μελετώντας τον Πίνακα 5.5, συμπεραίνουμε ότι παρατηρείται μία μείωση του πληθυσμού της τάξης του 3,88%. Επίσης συμπεραίνουμε ότι ο μόνος δήμος που εμφανίζει πληθυσμιακή αύξηση είναι ο Δήμος Λαρισαίων με ποσοστό 2,10% γεγονός απόλυτα φυσιολογικό. Στον συγκεκριμένο δήμο συγκεντρώνεται το 60% περίπου του πληθυσμού της ΠΕ, ενώ στην ίδια την πόλη της Λάρισας συγκεντρώνεται πάνω από το 50% του συνολικού πληθυσμού της ΠΕ.

Πίνακας 5.5 : Μεταβολή του Πληθυσμού ΠΕ Λάρισας

Δήμος	Μόνιμος Πληθυσμός 2001	Μόνιμος Πληθυσμός 2011	Διαφορά	
			Απόσπασμα	Ποσοστό
1) ΑΓΙΑΣ	13.120	11.470	-1.650	-14,39%
2) ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	35.358	32.121	-3.237	-10,08%
3) ΚΙΛΕΛΕΡ	22.719	20.854	-1.865	-8,94%
4) ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	159.183	162.591	3.408	2,10%
5) ΤΕΜΠΩΝ	15.439	13.712	-1.727	-12,59%
6) ΤΥΡΝΑΒΟΥ	25.864	25.032	-832	-3,32%
7) ΦΑΡΣΑΛΩΝ	23.675	18.545	-5.130	-27,66%
Σύνολο	295.358	284.325	-11.033	-3,88%

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. 2011, Ιδία επεξεργασία

Διαφαίνεται επομένως το έντονο πληθυσμιακό βάρος που ασκεί το αστικό κέντρο της Λάρισας στο σύνολο της ΠΕ με τάση να καταλάβει πάνω από το μισό του πληθυσμού εάν υπολογίσουμε και τους ετεροδημότες που έχουν την τάση να απογράφονται στους τόπους καταγωγής των. Οι μεγαλύτερες διαφορές παρατηρούνται στους Δήμους Φαρσάλων -27,66% και η μικρότερη μείωση το Δήμο Τυρνάβου -3,32%.

5.12. Οικονομικά στοιχεία

Η οικονομική φυσιογνωμία αποτυπώνεται κυρίως με την ανάλυση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, της απασχόλησης και των τριών παραγωγικών τομέων πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς. Για τον τριτογενή τομέα, ειδικά θα γίνει διεξοδικότερη ανάλυση λόγω του αντικειμένου της διπλωματικής που άπτεται του τουρισμού.

5.12.1 Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ)

Το ΑΕΠ της ΠΕ Λάρισας παραμένει διαχρονικά σχετικά σταθερό στη συμβολή του στο ΑΕΠ της Περιφέρειας Θεσσαλίας σε ποσοστό περίπου 42,4% ενώ μειώνεται η συμβολή του σε εκείνο της χώρας από 24,5% σε 22,7% περίπου. Στον Πίνακα 5.6 φαίνεται ότι το ΑΕΠ το οποίο μετά το 2008 εμφανίζεται μειούμενο και το 2011 έχει ήδη κατέλθει στα επίπεδα περίπου του 2005, την ίδια στιγμή που το ΑΕΠ της Περιφέρειας έχει κατέλθει χαμηλότερα, στο επίπεδο του 2003, ενώ η μείωση του ΑΕΠ της χώρας κινείται σε χαμηλότερους ρυθμούς.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ΑΕΠ ανέρχεται στο 75,56% του κ.κ. μέσου όρου της χώρας, και η Διάθρωση της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας

διαμορφώνεται ως εξής: πρωτογενής τομέας 14,64 ΑΠΑ % δευτερογενής τομέας 13,04 ΑΠΑ % τριτογενής τομέας 72,32 ΑΠΑ%

Πίνακας 5.6 : ΑΕΠ Περιφέρεια Θεσσαλίας, ΠΕ Λάρισας, Συνολικό ΑΕΠ 2001-2011

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Σε εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)											
Χώρα Περιφέρεια ΠΕ	Έτη										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ΕΛΛΑΔΑ	14.011	14.994	16.371	17.683	18.134	19.769	21.061	21.845	21.386	20.324	18.643
Θεσσαλία	8.083	8.681	9.883	10.397	10.230	11.214	11.752	12.186	11.814	10.835	9.953
Λάρισα	3.426	3.650	4.246	4.476	4.318	4.771	5.037	5.210	5.067	4.666	4.223

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2013

5.12.2 Απασχόληση

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της απογραφής του 2011 της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας, στο σύνολο της περιοχής οι οικονομικά ενεργοί κάτοικοι ανέρχονται σε 112.522. Οι απασχολούμενοι είναι 92.713 και οι άνεργοι 19.809. Από τους απασχολούμενους το 18,65% απασχολούνται στο πρωτογενή τομέα, το 16,71% στο δευτερογενή και το 64,64% στον τριτογενή τομέα. Μεταξύ 2001 και 2011, στην ΠΕ Λάρισας παρατηρείται σημαντική μείωση των απασχολούμενων (βλέπε Πίνακα 5.7) στον πρωτογενή τομέα κατά 35,56% υπέρ αύξησης των απασχολούμενων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα.

Πίνακας 5.7: Εξέλιξη Οικονομικά Ενεργού Πληθυσμού, Απασχόλησης και Ανεργίας συνολικά και κατά κλάδο, 2001, 2011

	Έτος	Ποσοστό απασχολούμενων	Οικονομικός ενεργοί					Δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας	Σύνολο
			Απασχολούμενοι				Ανεργοί		
			Σύνολο	Πρωτογενής Τομέας NACE A-B	Δευτερογενής Τομέας NACE C-F	Τριτογενής Τομέας NACE G-Q			
ΠΕ ΛΑΡΙΣΑΣ	2001	90,47%	100,00%	28,94%	19,72%	49,22%	2,11%	9,53%	
	2011	82,40%	100,00%	18,65%	16,71%	64,64%	-	17,60%	
ΜΕΤΑΒΟΛΗ κατά%				-35,56%	15,26%	31,32%			

Πηγή : ΕΛ.ΣΤΑΤ. Απογραφές Πληθυσμού - Κατοικιών, 2011

5.13 Οι τομείς παραγωγής

5.13.1 Ο πρωτογενής τομέας

Η ΠΕ Λάρισας χαρακτηρίζεται από έντονη γεωργική δραστηριότητα, συγκεντρώνοντας το 38,5% των συνολικών εκμεταλλεύσεων της Περιφέρειας επίσης συγκεντρώνει περίπου το 46,4% των συνολικών εκτάσεων των γεωργικών καλλιεργειών της περιφέρειας Θεσσαλίας.

Κύριες χρήσεις αγροτικής γης : Το 51,60% της συνολικής έκτασης είναι καλλιεργούμενες εκτάσεις και αγραναπαύσεις, το 32,8% είναι δάση και δασικές περιοχές, το 12,87% βοσκότοποι, το 1,70% καλύπτεται από οικισμούς, κτίρια δρόμους και λοιπές υποδομές, ενώ 0,39% της συνολικής έκτασης καλύπτεται από νερά και το 0,64% χρησιμοποιείται για άλλες χρήσεις.

Δάση και δασικές εκτάσεις : Οι δασικές εκτάσεις είναι συνολικά 147.595,79 εκτάρια. Από αυτά 42.332,78 εκτάρια είναι δάση, 57.277,30 εκτάρια μερικός δασοσκεπείς εκτάσεις και 47.985,71 εκτάρια είναι αγροί, γυμνά και άγονες εκτάσεις εντός των δασών.

Όσον αφορά το **ιδιοκτησιακό** καθεστώς των δασικών εκτάσεων το 78% της συνολικής έκτασης είναι δημόσιες, το 13% δημοτικές, 1% μοναστηριακές, 2% ιδιωτικές, 2% διακατεχόμενες, 4% συνιδιόκτητες και 1% συνδιακατεχόμενες.

Σε ότι αφορά, τη δασική βλάστηση διαμορφώνεται, ως αποτέλεσμα των κλιματεδαφικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή, καθώς και όλων των ανθρωπογενών επιδράσεων σ' αυτό (Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε., 2016)

5.13.2 Ο δευτερογενής τομέας

Πρόκειται για ένα τομέα πολύ σημαντικό από πλευράς αριθμού επιχειρήσεων και συνόλου εργαζομένων. Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα αποτελούν το 21,62% του συνόλου των επιχειρήσεων της περιοχής συμβάλλοντας στο 35,6% του κύκλου εργασιών με τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην χώρο των κατασκευών να αποτελούν το 9,18% του συνολικού αριθμού και το 42,44% των επιχειρήσεων του δευτερογενούς. Παρατηρείται όμως ότι και οι επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα είναι στην πλειοψηφία τους μικρού μεγέθους, χωρίς δικτύσεις και συνεργασίες μεταξύ τους με Φορείς Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, δραστηριοποιούμενες σε κλασικές – παραδοσιακές δραστηριότητες, με μικρή σχετικά συμμετοχή σε χρηματοδοτούμενα προγράμματα ανάπτυξης και κυρίως με ελάχιστη εξωστρέφεια και εξαγωγική δυνατότητα. (Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε., 2016)

5.13.3 Ο τριτογενής τομέας

Ο τριτογενής τομέας συνδέεται και αυτός, όπως και ο δευτερογενής με το σημαντικό πρωτογενή τομέα της ΠΕ. Συνδέεται ακόμα και με την αστική ανάπτυξη και το μεταβαλλόμενο πρότυπο κατανάλωσης, καθώς και με την επιθυμητή σύγχρονη ποιότητα ζωής.

Στην ΠΕ Λάρισας λειτουργεί μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων με τον μεγαλύτερο αριθμό να εμφανίζεται στον τριτογενή τομέα ήτοι το 72,03% ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας ήτοι το 21,22% και τελευταίος είναι ο πρωτογενής τομέας με 1060 επιχειρήσεις που αντιστοιχεί στο 4,74% του συνόλου των επιχειρήσεων. Τέλος υπάρχει και 2,01% που δεν δηλώνει κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.

Στον τομέα ιδιαίτερο δυναμισμό παρουσιάζουν το εμπόριο (λιανικό και χονδρικό δηλ. 32,79% του συνόλου και 47,52% του τριτογενή), οι υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης (κυρίως ιδιωτικά εκπαιδευτήρια περί τη Λάρισα) και διοίκησης και ο τουρισμός (13,82% του συνόλου και 20,02% του τριτογενή. (Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε., 2016)

5.14 Βιομηχανία - Βιοτεχνία

Ιδιαίτερη συγκέντρωση βιομηχανικών - βιοτεχνικών μονάδων στο νομό παρατηρείται στην ευρύτερη περιοχή του πολεοδομικού συγκροτήματος της Λάρισας. Πολλές

μονάδες είναι εγκατεστημένες σε πολεοδομημένες και κατάλληλα οργανωμένες βιομηχανικές περιοχές της Ε.Τ.Β.Α. (ΒΙ.ΠΕ. Λάρισας), καθώς και σε περιοχές που βρίσκονται στις παρυφές των πόλεων ή κωμοπόλεων και έχουν χαρακτηριστεί ως βιομηχανικές, βιοτεχνικές, χονδρεμπορίου, κ.λπ., στα πλαίσια του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου. Συγκεκριμένα τέτοιες μονάδες συγκεντρώνονται στους οδικούς άξονες Λάρισα - Τεμπών (ΠΑΘΕ), όπου υπάρχει η ΒΙ.ΠΕ. (εκτός Ζ.Ο.Ε.), Λάρισα - Συκουρίου, όπου βρίσκεται και καθορισμένη βιομηχανική ζώνη εντός Γ.Π.Σ., Λάρισα - Βόλου (Π.Ε.Ο.), όπου βρίσκεται καθορισμένη βιομηχανική ζώνη εντός Γ.Π.Σ., Λάρισα - Νίκαιας και Λάρισα - Τυρνάβου με μεγάλη συγκέντρωση γύρω από τον οικισμό Γιάννουλη.

Μικρότερη συγκέντρωση μονάδων μεταποίησης υπάρχει κατά μήκος του περιφερειακού δρόμου νοτιοδυτικά της πόλης, κατά μήκος των οδικών αξόνων Λάρισα - Τρικάλων, Λάρισα - Κοιλάδας, Λάρισα - Αγιάς, καθώς και στην ευρύτερη περιοχή Φαρσάλων, Ελασσόνας και Αγιάς (Στυλιανάκης, 2000).

Η υπάρχουσα ΒΙ.ΠΕ. (Βιομηχανική Περιοχή) καταλαμβάνει συνολική έκταση ίση με 2.500 στρέμματα. Έχει σήμερα πληρότητα μόνο κατά 50%. Όμως, λόγω της πρόσφατης ολοκλήρωσης των έργων τεχνικής υποδομής, προβλέπεται να κορεστεί σε χρονικό διάστημα μιας πενταετίας. Για το λόγο αυτό απαιτείται διερεύνηση της δυνατότητας επέκτασής της ή της δημιουργίας νέας. Εκτιμάται ότι η κάλυψη των αναγκών σε ορίζοντα δεκαετίας θα απαιτήσει επέκταση τουλάχιστον 2.000 στρεμμάτων. Αν ληφθεί δε υπόψη ότι το μεγαλύτερο μέρος των βιομηχανικών μονάδων του πολεοδομικού συγκροτήματος της Λάρισας βρίσκεται εκτός οργανωμένων υποδοχέων κι ότι υπάρχει προοπτική μετεγκατάστασης κάποιων από αυτές, η οργάνωση του τομέα θα απαιτήσει επιπλέον έκταση 5.000 στρεμμάτων για την κάλυψη των τοπικών αναγκών μακροπρόθεσμα.

5.15 Εξόρυξη

Σύμφωνα με στοιχεία του 1996 στο νομό Λάρισας υπάρχουν 6 λατομεία εξόρυξης μαρμάρου με συνολική παραγωγή ίση με 260tn μαρμάρου και 7 λατομεία εξόρυξης αδρανών υλικών με αντίστοιχη παραγωγή ίση με 1.640.915 tn αδρανών υλικών. Σε ό,τι αφορά την εξόρυξη αδρανών, αυτή λαμβάνει χώρα στις περιοχές Κουτσοχερίου, Αγ. Γεωργίου Φαρσάλων, Μύρων, Αγιονερίου Ελασσόνας και Ποταμιάς (Γκόγκος κ.ά., 2001).

Στον τομέα των ενεργειακών ορυκτών διαθέτει αξιοποιήσιμα κοιτάσματα λιγνίτη, ορυκτό στρατηγικής σημασίας σε εθνικό επίπεδο, στις περιοχές Δομένικου και Αμουρίου Ελασσόνας. Αντίθετα στον τομέα των μεταλλικών ορυκτών δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όσον αφορά τα αμμοχάλικα ποταμού, σημαντικές απολήψεις γίνονται από την κοίτη του Τιταρήσιου ποταμού στην περιοχή Δαμασίου και του Βούλγαρη στην περιοχή Αγιονερίου.

Τέλος σημαντικές αργιλλοληψίες γίνονται στις περιοχές Καλοχωρίου, Ευαγγελισμού, Μύλου, Δρυμού, Τσαριτσάνης και Ελασσόνας (θέσεις Κάμπος και Μελούνα). Σύμφωνα με το Ι.Γ.Μ.Ε. (Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών) η ΠΕ Λάρισα μπορεί να θεωρηθεί ως το κέντρο της κεραμοποιίας, η οποία υποστηρίζεται από τις αργιλλοληψίες στη Δ. Μακεδονία και τη Θεσσαλία (Στυλιανάκης, 2000).

5.16 Γεωργία

Στην ΠΕ Λάρισα η γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας περιλαμβάνει κυρίως το σύνολο της πεδινής έκτασης που εν γένει αρδεύεται και ορισμένες ημιορεινές εκτάσεις

με μόνιμες καλλιέργειες στην επαρχία Αγιάς και την παραποτάμια ζώνη στην περιοχή Ελασσόνας. Όσον αφορά τους αναδασμούς, υπάρχει μια εκτεταμένη ζώνη αναδασμού που καλύπτει το κεντρικό-δυτικό και νότιο τμήμα της ΠΕ, τρεις διακεκριμένες ζώνες στο βόρειο τμήμα του και μία μικρότερη δίπλα στην έξοδο των Τεμπών (Στυλιανάκης, 2000).

5.17 Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία αποτελεί κατά σειρά σπουδαιότητας το δεύτερο παραγωγικό σκέλος του πρωτογενή τομέα της περιοχής με συμμετοχή 30% περίπου στο συνολικό γεωργικό εισόδημα. Στην περιοχή αναπτύσσονται κύρια τρεις βασικοί κλάδοι :

- α) Η αιγοπροβατοτροφία με 845.000 ζώα (640.000 πρόβατα και 235.000 αιγες).
- β) Η βοοτροφία 16.800 αγελάδες αναπαραγωγής και 12.000 μοσχάρια και
- γ) Η χοιροτροφία 6.500 χοιρομητέρες και 110-120.000 χοιρίδια.

Όσον αφορά στους βοσκότοπους αποτελούν το 39,9% της συνολικής έκτασης της ΠΕ. Παρά όμως την σημαντική έκταση που καταλαμβάνουν δεν είναι αποτελεσματική η χρησιμοποίησή της. Επισημαίνουμε το σημείο αυτό γιατί οι βοσκότοποι είναι σημαντικός συντελεστής ανάπτυξης της κτηνοτροφίας.

5.18 Αλιεία

Ο τομέας της θαλάσσιας αλιείας συμβάλει σε σημαντικό βαθμό στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό των κατοίκων των παραλίων της Λάρισας, λόγω της μεγάλης ακτογραμμής, του αριθμού των επαγγελματικών σκαφών, και των απασχολούμενων ατόμων. Η θαλάσσια αλιεία γίνεται με σκάφη μικρού μήκους 4 έως 14 μέτρα και η ισχύς τους κυμαίνεται από 5 έως 140HP. Η συνολική αλιευτική παραγωγή κατ' εκτίμηση ετήσια παραγωγή 450 τόνους και αποτελείται κυρίως από γαρίδες, χταπόδια, κεφαλόπουλα, σουπιές, μурμούρες, γλώσσες, μπαρμπούνια, κουτσομούρες, μπακαλιάρια, σαρδέλες, σαυρίδια κ.α.

5.19 Μεταφορικά δίκτυα

Η πόλη της Λάρισας αποτελεί ένα μεγάλο εμπορικό κέντρο και κέντρο παροχής υπηρεσιών περιφερειακής κλίμακας. Η περιοχή έχει ισχυρές σχέσεις με τη Λάρισα, οι οποίες προσδιορίζονται περισσότερο από τις διοικητικές λειτουργίες και την απασχόληση και λιγότερο με μια παραγωγική συνεργασία. Στο Χάρτη 5.3 φαίνεται η κεντροβαρής θέση της ΠΕ Λάρισας στη χώρα και η ύπαρξη του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου εξασφαλίζει την αναπτυξιακή προοπτική της περιοχής.

Οδικό δίκτυο

Το Εθνικό Οδικό Δίκτυο της Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας κατατάσσεται σε Βασικό (Πρωτεύον), Δευτερεύον και Τριτεύον. Η κατάταξη αυτή έχει ως εξής:

A. Βασικό Εθνικό Οδικό Δίκτυο: Νέα Εθνική Οδός «Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Εύζωνοι»

B. Δευτερεύον Εθνικό Οδικό Δίκτυο

Η Ε.Ο. 3 «Ελευσίνα - Θήβα - Λιβαδειά (μέσω παράκαμψης Λιβαδειάς και των συνδετήριων) - Χάνι Κατοίκου - Μπράλλος - Λαμία - Δομοκός - Φάρσαλα - Λάρισα -

Παράκαμψη Λάρισας (από Α.Κ. Λάρισας- Ι.Κ. Φαρσάλων- Ι.Κ. Γεωργικής Σχολής)- Τύρναβος - Ελασσόνα - Σέρβια - Κοζάνη- Πτολεμαΐδα (μέσω της παρακαμπτήριου των εγκαταστάσεων της ΔΕΗ στο Αμύνταιο) - Εύη- Φλώρινα- Νίκη -Σύνορα.

Χάρτης 5.3 : Η θέση της περιοχής σε σχέση με τους κύριους συγκοινωνιακούς κόμβους της Περιφέρειας Θεσσαλίας

Πηγή: Χωροταξικό Θεσσαλίας

Η Νότια παράκαμψη Λάρισας: από τη συμβολή με τη Νέα Εθνική Οδό Αθηνών, Θεσσαλονίκης (όπου και ο Α/Κ Λάρισας) διά του Ι/Κ Φαρσάλων στη συμβολή με την Ε.Ο. 3 μέχρι τον Ι/Κ της Γεωργικής Σχολής Λάρισας στη συμβολή με την Ε.Ο.6.

Η Ε.Ο. 6 «Βόλος-Α.Κ. Βελεστίνου-Λάρισα-Τρίκαλα (μέσω βόρειας και ανατολικής παράκαμψης της πόλης) - Καλαμπάκα - Γέφυρα Μουργκάνι-Κατάρα-Μέτσοβο-Ιωάννινα- Ηγουμενίτσα.

Η Εθνική Οδός 15 «Γέφυρα Μουργκάνι - Γρεβενά - Μπάρα - Νεάπολη (μέσω νέας χάραξης) - Δισπηλιό - Καστοριά - Τρίγωνο - Άγιος Γερμανός».

Τμήμα της ΠΕΟ. 1 «Αθηνών - Θεσσαλονίκης στην περιοχή της Λάρισας από Ανισόπεδο κόμβο Νίκαιας μέχρι Ανισόπεδο Κόμβο Γυρτώνης».

Γ. Τριτεύον Εθνικό Οδικό Δίκτυο:

Η Ε.Ο. 6 «Λάρισα – Βόλος από το πέρας του εγκεκριμένου Σχεδίου Πόλης Βόλου μέχρι το χείμαρρο Ξηριά».

Η Ε.Ο. 13 «Τύρναβος – Μελούνα - Ελασσόνα, Κατερίνη - Σβορώνος - Άγιος Δημήτριος - Καλλιθέα - συνάντηση με την Ε.Ο. 3».

Η Ε.Ο. 17 Παρακαμπτήριος Ελασσόνας Εθνικής Οδού Λαρίσης – Κοζάνης

Η Ε.Ο. 19 Ελασσόνα – Αγιονέρι προς Κονισκό και Καλαμπάκα από δγλμ. εθνικής οδού Ελασσόνας – Δεσκάτης και μέσω Αγιονερίου και Κονιατσής.

Η Ε.Ο. 26 «Ελασσών – Δεσκάτη - συνάντηση με την Ε.Ο. 15»

Το τμήμα της Ε.Ο. 30 «Μικροθήβες από τον Α/Κ της Ν.Ε.Ο. 1 - Φάρσαλα».

Η οδική σύνδεση της ΠΕ Λάρισας με την υπόλοιπη χώρα εξυπηρετείται κατά κύριο λόγο από τον άξονα Νέα Εθνική Οδός: Αθήνα-Λαμία-Λάρισα-Τέμπη-Κατερίνη-Θεσ/νίκη-Εύζωνοι ο οποίος εξυπηρετεί και το μεγαλύτερο ποσοστό των υπεραστικών μετακινήσεων Βορρά-Νότου σε εθνική κλίμακα. Ανήκει στο Ευρωπαϊκό σύστημα κύριων οδικών αρτηριών. Ο άξονας συνδέει δύο μεγάλα πληθυσμιακά και βιομηχανικά κέντρα της Θεσσαλίας (Βόλο- Λάρισα). Έχει χαρακτηριστικά κλειστού αυτοκινητόδρομου με δύο λωρίδες ανά κατεύθυνση, κεντρική νησίδα και βοηθητικές οδούς.

Το Επαρχιακό Οδικό Δίκτυο κατατάσσεται σε Πρωτεύον και Δευτερεύον Επαρχιακό Οδικό Δίκτυο. Όλες οι κοινότητες πλην ορισμένων, κυρίως ορεινών, έχουν εξασφαλίσει τη σύνδεσή τους με την πρωτεύουσα ή τις κυριότερες κωμοπόλεις. Σχετικά με την βατότητα του Επαρχιακού Οδικού Δικτύου το μεγαλύτερο μέρος των νομοθετημένων οδών είναι ασφαλοστρωμένα, με σχετικά καλή βατότητα, ενώ ένα μικρό ποσοστό παραμένει αμμοχαλικοστρωμένο με μέτρια έως κακή βατότητα. Τέλος, ένα ελάχιστο ποσοστό οδών παραμένει άνευ οδοστρώματος με δυσχερή ή μόνο εποχική βατότητα.

Σιδηροδρομικό δίκτυο Το υφιστάμενο δίκτυο του ΟΣΕ που εξυπηρετεί τους επιβάτες από την ΠΕ Λάρισας περιλαμβάνει:

- (α) Σιδηροδρομική γραμμή Αθήνα-Λάρισα-Θεσ/κη (τμήμα). Κινούνται σύγχρονο τύπου οχήματα επιτυγχάνοντας σαφώς μειωμένους, σε σχέση με το παρελθόν, χρόνους μετακίνησης από και προς τα αστικά κέντρα Αθήνας και Θεσσαλονίκης (περίπου 3 ώρες από Αθήνα και λιγότερο από 1,5 ώρες από Θεσσαλονίκη). Βραχυπρόθεσμα απαιτείται η κατασκευή ανισόπεδων διαβάσεων για την εξυπηρέτηση της κυκλοφορίας στην πόλη της Λάρισας. Μακροπρόθεσμα θα πρέπει να εξεταστεί η πρόταση του ΓΠΣ Λάρισας για υπογείωση των γραμμών σε όλη την διαδρομή μέσα στον αστικό ιστό.
- (β) Σιδηροδρομική γραμμή Λάρισα-Βόλος είναι κανονικού πλάτους και χρησιμοποιούνται σύγχρονα οχήματα αλλά για τα τοπικού χαρακτήρα δρομολόγια εξακολουθεί η χρήση οχημάτων παλαιού τύπου.
- (γ) Σιδηροδρομική γραμμή Παλιοφάρσαλος-Καλαμπάκα λειτουργεί ως μετρική (εύρους 1μ.).
- (δ) Προαστιακή Γραμμή Λάρισας – Θεσσαλονίκης, τα δρομολόγια εξυπηρετούν 10 ενδιάμεσες σταθμεύσεις και δίνουν πρόσβαση και στα παράλια της Πιερίας συνδέοντας τα με το αστικά κέντρα της Λάρισας και της Θεσσαλονίκης. Ο συνολικός χρόνος μετακίνησης μεταξύ Λάρισας – Θεσσαλονίκης είναι μιάμιση ώρα και η δυνατότητα εξυπηρέτησης επιβατικού κοινού ανά συρμό είναι μέχρι 500 άτομα.

Στην περιοχή υπάρχουν **επιβατικοί σταθμοί** του ΟΣΕ εκτός της Λάρισας στη Ραψάνη, Παλιοφάρσαλα, Κυψέλη και Αρμένιο.

Αλιευτικά καταφύγια : Τα σημαντικότερα αλιευτικά καταφύγια είναι από Βορρά προς Νότο τα εξής :Στομίου, Λιμενίσκου Κουτσουπιάς, Αγιόκαμπου.

Αεροδρόμια και Αεροπορικές Μεταφορές: Το μοναδικό αεροδρόμιο που βρίσκεται στην πόλη της Λάρισας, απέχει τρία χιλιόμετρα (3 χλμ). Πρόκειται για στρατιωτικό αεροδρόμιο που μέχρι το 1997 εξυπηρετούσε και τις πτήσεις της πολιτικής αεροπορίας (γραμμές Εσωτερικού της Ολυμπιακής). Η πρόταση να υποδέχεται και πτήσεις πολιτικών αεροσκαφών απορρίπτεται από την ΥΠΑ ως μη οικονομικά βιώσιμη.

5.20 Τηλεπικοινωνίες – Επικοινωνίες -ΤΠΕ

Το εκσυγχρονισμένο δίκτυο τηλεπικοινωνιών του ΟΤΕ (δακτύλιος οπτικών ινών) καλύπτει τις ζώνες ανάπτυξης της Περιφερειακής Ενότητας και το σύνολο των οικιστικών κέντρων, αναβαθμίζοντας το επίπεδο παροχής υπηρεσιών. Στον τομέα της υλοποίησης υποδομών δραστηριοποιούνται και άλλες εταιρείες του τομέα των τηλεπικοινωνιών σε συγκεκριμένες χωρικές μονάδες.

Όσον αφορά τον τομέα των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών, έχουν υλοποιηθεί ή / και υλοποιούνται έργα ανάπτυξης ευρυζωνικών δικτύων, έργα αξιοποίησης της κοινωνίας της πληροφορίας από την εκπαιδευτική και μαθητική κοινότητα, καθώς και έργα ψηφιακών υπηρεσιών για τον πολίτη και για την βελτίωση της πρόσβασης των ΜΜΕ στις ΤΠΕ.

Τέλος, ως προς τον τρόπο κάλυψης των ευρυζωνικών αναγκών, σήμερα κυριαρχούν οι τεχνολογίες τοπικού βρόχου (ADSL, με ικανοποιητικά επίπεδα κάλυψης) και χωρίς σημαντικές – και αμφίβολης βιωσιμότητας αποκλειστικά με οικονομικούς όρους – επενδύσεις σε οπτικά δίκτυα διανομής η μοναδική περίπτωση βελτίωσης της μέσης ταχύτητας των συνδέσεων είναι η βαθμιαία μετάβαση στην τεχνολογία VDSL.

5.21 Υποδομές διαχείρισης απορριμμάτων, ύδρευση -αποχέτευση

Τα δίκτυα υδροδότησης των οικισμών είναι σύγχρονα, ωστόσο σε κάποιες περιπτώσεις είναι παλιά και πρέπει να ανακαινισθούν ή/και να αντικατασταθούν. Γενικά οι υδρευτικές ανάγκες της ικανοποιούνται σε ικανοποιητικό βαθμό.

Αποχετευτικά δίκτυα με ελλείψεις, λειτουργούν σε όλους τους Δήμους. Στους οικισμούς που δεν υπάρχει ή και που δεν διαθέτουν ολοκληρωμένο αποχετευτικό δίκτυο, οι ανάγκες καλύπτονται με βόθρους.

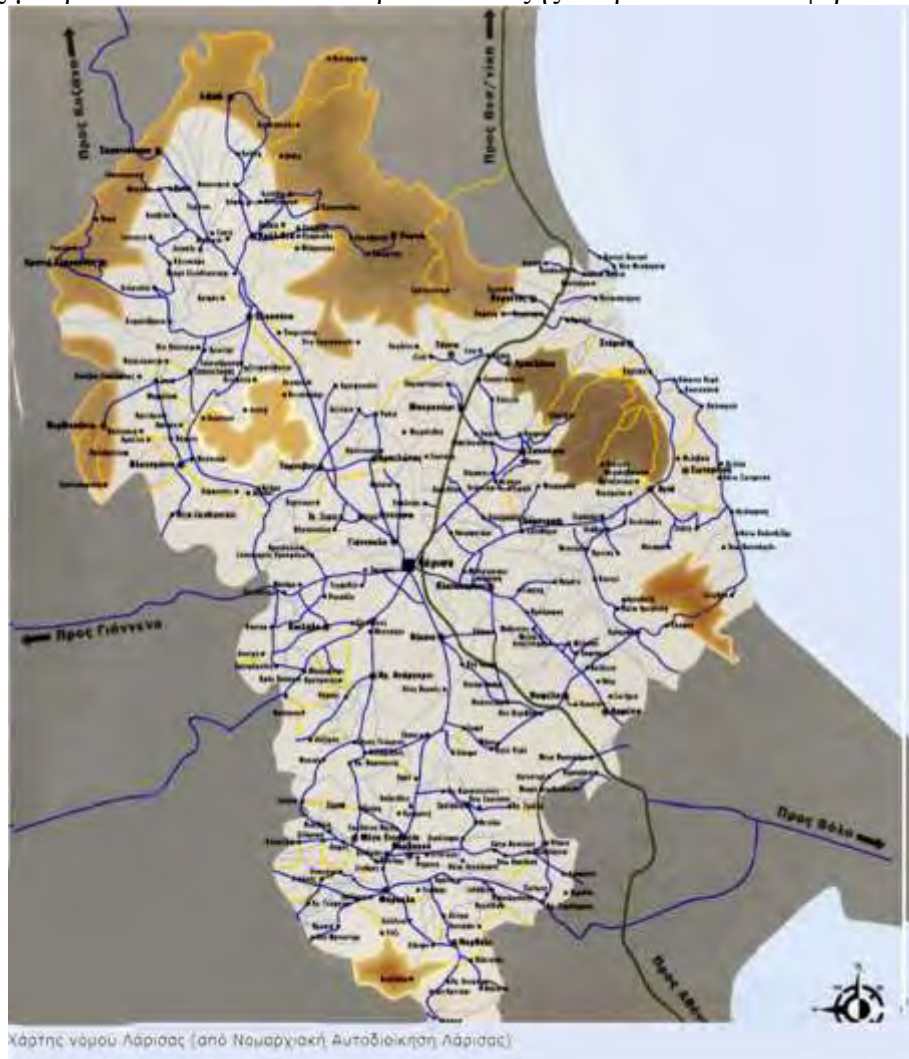
Στην περιοχή λειτουργεί σύγχρονος ΧΥΤΑ έκτασης 1.500 στρεμμάτων, κατασκευάστηκε και τέθηκε σε λειτουργία το 1998 σε περιοχή του Δ.Δ. Παραποτάμου του Δήμου Τεμπών Δυνατότητα διάθεσης στερεών αποβλήτων στο ΧΥΤΑ ΠΕ Λάρισας έχουν όλοι οι ΟΤΑ της ΠΕ, καθώς και ιδιώτες, οι οποίοι είναι παραγωγοί απορριμμάτων που προσομοιάζουν των αστικών. Όλοι οι δήμοι και κοινότητες εξυπηρετούνται από τον ΧΥΤΑ Λάρισας μέσω των τριών σταθμών μεταφόρτωσης στις περιοχές Αγιάς (στη θέση «Νταμάρι»), Ελασσόνας (στη θέση «Ισιώματα») και Φαρσάλων (στην θέση «Τσουμάκα»). Οι περιοχές αυτές έχουν επιλεγεί ώστε να καλύψουν τις ανάγκες του συνόλου της ΠΕ.

Η πηγή Α.Ε.ΝΟ.Α. Α.Ε. Πρόταση υποβολής «Τοπικού Προγράμματος CLLD / LEADER Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕ ΛΑΡΙΣΑΣ

6.1 Φυσικοί Πόροι

Η ΠΕ Λάρισας βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της Ελλάδας, ανάμεσα σε ορεινούς όγκους και εύφορες πεδιάδες. Τα βουνά, τα δάση, τα ποτάμια, οι λίμνες, οι ακτές, οι υδροβιότοποι και οι πεδιάδες, συγκροτούν ένα πλούσιο, ποικιλόμορφο φυσικό περιβάλλον, που μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Με την κατάλληλη αξιοποίηση και την προβολή των φυσικών αυτών πόρων, που σε σημαντικό βαθμό παραμένουν άγνωστοι και αναξιοποίητοι, η ΠΕ Λάρισας μπορεί να αποτελέσει σταθερό πόλο έλξης τουριστικού ενδιαφέροντος.

Χάρτης 6.1 : Γεωφυσικός χάρτης της ΠΕ Λάρισας
Πηγή : Διαδίκτυο

6.1.2 Ορεινοί όγκοι

Ο Όλυμπος

Ο Όλυμπος είναι το ψηλότερο βουνό της Ελλάδας γνωστό παγκοσμίως κυρίως για το μυθολογικό του πλαίσιο, καθώς στην κορυφή του (Μύτικας-2918 μ.) κατοικούσαν οι Δώδεκα «Ολύμπιοι» Θεοί σύμφωνα με τη θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων. Ο συμπαγής ορεινός του όγκος δεσπόζει επιβλητικός στα όρια Μακεδονίας και Θεσσαλίας, με μια σειρά από ψηλές κορυφές που αυλακώνουν βαθιές χαράδρες, γύρω από τις οποίες εκτείνεται μια περιοχή ιδιαίτερης βιοποικιλότητας. Για την προστασία της μοναδικής αυτής κληρονομιάς, ανακηρύχθηκε ήδη από το 1938 ως ο πρώτος Εθνικός Δρυμός της Ελλάδας. Τα όρια του βουνού εκτείνονται σχεδόν κυκλικά σε περίμετρο 150km, με μέση διάμετρο 26km ως εξής: στα βορειοδυτικά, ξεκινώντας από τον Κοκκινοπηλό, το Μακρύρεμα χωρίζει τον Όλυμπο από τον ορεινό όγκο της Βουλγάρας και στις βορειοανατολικές υπώρειες συναντούμε τα χωριά Πέτρα, Βροντού και Δίον ενώ στην ανατολική πλευρά υπάρχει η κωμόπολη του Λιτόχωρου, όπου καταλήγει το φαράγγι του Ενιπέα (Βύθου), που κόβει στη μέση τον ορεινό όγκο. Στη νοτιοανατολική πλευρά η χαράδρα της Ζηλιάνας αποτελεί φυσικό διαχωριστικό όριο από τον Κάτω Όλυμπο ενώ στις νοτιοδυτικές υπώρειες βρίσκονται τα χωριά Συκαμινέα και Καρυά. Δυτικά τα όρια ορίζονται από τη Μονή Αγίας Τριάδας Σπαρμού και το χωριό Πύθιο.

Σύμφωνα με μελέτες, ο Εθνικός Δρυμός χαρακτηρίζεται από τις πλουσιότερες σε χλωρίδα περιοχές της Ελλάδας, με περίπου 1.700 είδη και υποείδη, που αντιστοιχούν περίπου στο 25% της ελληνικής χλωρίδας. Από αυτά, τα 187 χαρακτηρίζονται ως σημαντικά, 56 είναι ενδημικά ελληνικά εκ των οποίων 23 τοπικά ενδημικά, δηλαδή βρίσκονται μόνο στον Όλυμπο και 16 είναι σπάνια στην Ελλάδα ή και εμφανίζουν τα ακραία όρια εξάπλωσής τους στη Βόρεια Ελλάδα. Τα περισσότερα από αυτά που βρίσκονται σε χαμηλό υψόμετρο είναι τα συνηθισμένα μεσογειακά και κεντροευρωπαϊκά είδη.

Η έντονη ποικιλότητα του ανάγλυφου, ο διαφορετικός προσανατολισμός των πλαγιών και η θέση τους σε σχέση με την θάλασσα επηρεάζουν κατά τόπους το κλίμα του Ολύμπου με αποτέλεσμα να επικρατούν τοπικές συνθήκες μικροκλίματος που σε συνδυασμό με το γεωλογικό υπόβαθρο και το έδαφος, ευνοούν την ανάπτυξη ιδιαίτερων τύπων βλάστησης και χαρακτηριστικών βιοτόπων αντίστοιχα.

Η βλάστηση του Ολύμπου και ιδιαίτερα η κατατομή της, παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες. Γενικά, η βορειοανατολική πλευρά του Ολύμπου είναι πυκνά δασωμένη, αφού δέχεται και τις περισσότερες βροχές, ενώ η νοτιοδυτική έχει σημαντικά αραιότερη βλάστηση. Επίσης, ενώ στις γειτονικές οροσειρές των Πιερίων, του Κάτω Ολύμπου και της Όσσας υπάρχει μια σαφής διαδοχή των ζωνών βλάστησης, ακολουθώντας το υψόμετρο, στον Όλυμπο παρατηρείται αναρχία στη διαδοχή των ζωνών βλάστησης. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη μεγάλη ποικιλία μικροκλιμάτων που δημιουργεί το ανάγλυφο της περιοχής.

Η πανίδα του Ολύμπου, που δεν έχει μελετηθεί συστηματικά μέχρι σήμερα, περιλαμβάνει σημαντική ποικιλία και χαρακτηρίζεται από την παρουσία σημαντικών, σπάνιων και απειλούμενων ειδών. Τα μεγάλα θηλαστικά, που ζούσαν παλαιότερα στην περιοχή, όπως το ελάφι, έχουν πλέον εξαφανιστεί από τον Όλυμπο. Στην αρχαιότητα υπήρχαν λιοντάρια (Παυσανίας) ενώ τουλάχιστον μέχρι τον 16ο αιώνα υπήρχαν αρκούδες (Βίος Αγίου Διονυσίου του Νεωτέρου).

Έχουν καταγραφεί 32 είδη θηλαστικών, στα οποία περιλαμβάνονται το αγριοκάτσικο (*Rupicapra rupicapra*), το ζαρκάδι (*Capreolus capreolus*), το αγριογούρουνο (*Sus scrofa*), η αγριόγατα (*Felis sylvestris*), το κουνάβι (*Martes foina*), η

αλεπού (*Vulpes vulpes*), ο σκίουρος (*Sciurus vulgaris*) κ.ά. Έχουν εντοπιστεί επίσης 108 είδη πτηνών (όπως τσιχλογέρακο, μαυρόγυπας, πετροπέρδικα, λευκοπελαργός, αγριοπερίστερο, κοκκινολαίμη, χρυσογέρακο, πετρίτης, δεντρογέρακο, χρυσαετός, φίδαετός, σταυραετός, τσαλαπετεινός) πολλά από τα οποία, ιδιαίτερα τα αρπακτικά, είναι σπάνια και προστατεύονται αυστηρά από διεθνείς συμβάσεις.

Υπάρχουν ακόμα τα συνηθισμένα ερπετά του ελληνικού χώρου (22 είδη όπως φίδια, χελώνες, σαύρες κ.λπ.) και ορισμένα αμφίβια (8 είδη) στα ρέματα και τις εποχιακές λίμνες, καθώς και μια μεγάλη ποικιλία εντόμων, κυρίως πεταλούδες, για τις οποίες ο Όλυμπος φημίζεται.

Ο Όλυμπος είναι παγκόσμια γνωστός τόσο για τα οικολογικά χαρακτηριστικά και την ανεπανάληπτη φυσική ομορφιά του, όσο και για την σχέση του με την αρχαία ελληνική μυθολογία. Η ποικιλία των οικοτόπων του είναι εκπληκτική. Η έντονη ποικιλότητα του ανάγλυφου του Ολύμπου, ο διαφορετικός προσανατολισμός των πλαγιών, το πέτρωμα, το μεγάλο ύψος και η μικρή απόσταση των κορυφών από τη θάλασσα, δημιουργούν μεγάλη ποικιλία τύπων βλάστησης και βιοτόπων. Η σημασία του Δρυμού έχει αναγνωριστεί όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην Ευρώπη και παγκόσμια.

Το 1981 η UNESCO ανακήρυξε τον Όλυμπο «**Διατηρητέο Οικοσύστημα της Παγκόσμιας Βιόσφαιρας**». Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει συμπεριλάβει τον Όλυμπο στις «Σημαντικές για την Ορνιθοπανίδα Περιοχές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας». Έχει επίσης καταχωρηθεί στον κατάλογο του **ευρωπαϊκού Δικτύου Natura 2000** ως «ζώνη ειδικής προστασίας» και «τόπος κοινοτικού ενδιαφέροντος».

Το δασικό σύμπλεγμα Κάτω Ολύμπου

Ο Κάτω Όλυμπος αποτελεί μία από τις πιο ενδιαφέρουσες οικολογικά περιοχές της Ελλάδας, αν και η σπουδαιότητά της δεν έχει ακόμη αναγνωρισθεί όπως στην περίπτωση του Εθνικού Δρυμού Ολύμπου. Ο συνολικός αριθμός των φυσικών τύπων οικοτόπων που καταγράφηκαν ανέρχεται σε 14, εννέα από τους οποίους περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.

Η ευρύτερη περιοχή, στα μεγάλα υψόμετρα, καλύπτεται κυρίως από δάση φυλλοβόλων ειδών όπως η οξιά και από δάση κωνοφόρων (μαύρης πεύκης και ελάτης). Στα χαμηλά υψόμετρα θαμνώνες αποτελούν την κύρια βλάστηση ενώ η υπόλοιπη έκταση του Κάτω Ολύμπου περιλαμβάνει γεωργικές καλλιέργειες και βραχώδεις εξάρσεις.

Στις υψηλές και απότομες θέσεις αναπτύσσονται τα δάση της ελάτης, με κυρίαρχο είδος την υβριδογενή ελάτη ενώ στις λιγότερο απότομες θέσεις αλλά εξίσου υψηλές, αναπτύσσονται τα δάση της μαύρης πεύκης, σε αμιγείς συστάδες κατά το μεγαλύτερο μέρος και με σποραδική την παρουσία της ελάτης σε κάποιες θέσεις. Στον υπόροφο των κωνοφόρων δασών χαρακτηριστική είναι η παρουσία του αρκουδοπούρναρου. Σε ορισμένες θέσεις, στο βόρειο τμήμα του Κάτω Ολύμπου, χαρακτηριστική είναι και η συνύπαρξη ελάτης και καστανιάς.

Στα δάση της οξιάς, τα οποία καλύπτουν το 22% της έκτασης έχουν καταγραφεί τρεις τύποι οικοτόπων : τα οξύφιλα δάση (αναπτύσσονται σε μαρμαρυγικό σχιστόλιθο), τα ασβεστόφιλα δάση, τα οποία αναπτύσσονται σε ασβεστολιθικό υπόστρωμα, και οι μικτές συστάδες με ελάτη. Στις νοτιοανατολικές και κεντρικές εκτάσεις του Κάτω Ολύμπου σημαντική θέση καταλαμβάνουν τα δάση της πλατύφυλλης δρυός, με συχνή παρουσία της χνοώδους δρυός, του γαύρου και σποραδική εμφάνιση του φράξου. Τα δάση της καστανιάς εντοπίζονται στο βόρειο τμήμα του Κάτω Ολύμπου. Δάση της ανατολικής πλατάνου εκτείνονται σε στενή λωρίδα στις όχθες ρέματος και κατά θέσεις εμφανίζονται σκλήθρα και ιτιές. Αριές,

κουμαριές, γλυστροκουμαριές, φιλικία, σχίνοι, ρείκια κ.α. είδη συνθέτουν τη βλάστηση στα χαμηλότερα υψόμετρα των πλαγιών του Κάτω Ολύμπου. Στα μεγάλα υψόμετρα σε ανοικτές εκτάσεις συναντώνται σχηματισμοί με κέδρα καθώς και πτεριδώνες. Οι περιοχές αυτές προέρχονται από δάση τα οποία υποβαθμίστηκαν εξαιτίας ανθρωπογενών επεμβάσεων και κυρίως λόγω της υπερβόσκησης. Τα ψευδομακκί καταλαμβάνουν το ένα τρίτο περίπου της περιοχής και βρίσκονται το νοτιοδυτικό άκρο, πάνω από τα χωριά Γόννοι και Ιτέα. Αναπτύσσονται σε φτωχά και υποβαθμισμένα εδάφη, κυρίως λόγω υπερβόσκησης και πυρκαγιών ενώ συχνή είναι η παρουσία βράχων. Ειδικότερα κοντά στο χωριό Ιτέα, εμφανίζονται απότομες βραχώδεις εξάρσεις με ελάχιστα ξηροφυτική βλάστηση.

Η χλωρίδα της ευρύτερης περιοχής του Κάτω Ολύμπου περιλαμβάνει περίπου 1.000 είδη, από τα οποία τα 155 είδη είναι τα πιο σημαντικά. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται 23 ενδημικά ελληνικά είδη, 91 βαλκανικά ενδημικά ενώ 41 είδη είναι ευρύτερης γεωγραφικής εξάπλωσης στην ανατολική ή και δυτική Μεσόγειο. Ενδεικτικά ορισμένα από αυτά τα είδη είναι τα ακόλουθα: *Allium heldreichii*, *Centaurea lithochorea*, *Aubrieta thessala*, *Eriopactis cf persica*, *Lathraea squamaria*, *Gnaphalium uliginosum*, κ.α.

Αξίζει να σημειωθεί ότι 45 από τα είδη αυτά προστατεύονται από διεθνείς συμβάσεις και την εθνική νομοθεσία (όπως η Σύμβαση «για το διεθνές εμπόριο των απειλούμενων ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας» και το ΠΔ 67/1981).

Η ποικιλομορφία του Κάτω Ολύμπου (εκτεταμένα δάση, θαμνώνες, βοσκότοποι, βραχώδεις εξάρσεις, γεωργικές καλλιέργειες) συμβάλλει στην ποικιλότητα των ειδών φιλοξενώντας μεγάλους αριθμούς αρκετά από τα οποία είναι σπάνια ή και απειλούμενα.

Ο **Κάτω Όλυμπος** μαζί με την Όσσα, τα Τέμπη και το Δέλτα του Πηνειού, ανήκει σε μία από τις 113 **Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας**. Συνολικά έχουν παρατηρηθεί 120 είδη πουλιών (αρπακτικά, στρουθιόμορφα και μη στρουθιόμορφα), ορισμένα από τα οποία είναι: ο Σφηκιάρης, ο Τσίφτης, το Όρνιο, ο Ασπροπάρης, ο Φίδαετός, ο Κραυγαετός, ο Στικταετός, ο Μαυροπετρίτης, η Αετογερακίνα, ο Χρυσαιετός, η Βαλκανοτσικλιτάρα, ο Αερομάχος, ο Γαϊδουροκεφαλός, η Χαμοκελάδα, κ.α.

Η λοιπή πανίδα σπονδυλωτών αποτελείται από 6 είδη θηλαστικών, τα οποία είναι τυπικά των ορεινών περιοχών (Νυφίτσα, Ασβός, Πετροκούναβο, Σκίουρος, Αγριογούρουνο και Λύκος), 8 είδη αμφιβίων (Σαλαμάνδρα, Κοινός τρίτωνας, Χωματόφρυνος, Πράσινος φρύνος, Δενδροβάτραχος, Βάτραχος των ρυακιών, Λιμνοβάτραχος κ.α.) και πιθανή είναι η παρουσία ενός ακόμη είδους του Ευκίνητου βάτραχου. Η περιοχή του Κάτω Ολύμπου είναι πολύ ενδιαφέρουσα σε ό,τι αφορά και τα είδη ερπετών, τόσο σε αριθμό ειδών όσο και σε αφθονία. Στην περιοχή εμφανίζονται συνολικά 10 είδη, όπως οι χελώνες *Testudo hermanni* και *Testudo marginata*, τα φίδια *Elaphe quatuorlineata*, *Elaphe longissima*, *Malpolon monspessulanus* και *Vipera ammodytes* και οι σαύρες *Lacerta viridis*, *Cyrtodactylus kotschyi*, *Ablepharus kitaibelii* και *Ophisaurus apodus*. Η ιχθυοπανίδα του Κάτω Ολύμπου ανήκει στο σύστημα του Θεσσαλικού Πηνειού και στα ρέματα της περιοχής διαβιεί ένα είδος ψαριού, το *Barbus cyclolepis strumicae*. Η πανίδα των ασπονδύλων είναι εξίσου σημαντική, παραμένει όμως λιγότερο γνωστή από αυτή των σπονδυλωτών. Στην περιοχή του Κάτω Ολύμπου υπάρχουν 14 είδη λεπιδόπτερων και 17 κολεόπτερων, από τα οποία 3 αναφέρονται στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.

Το δασικό σύμπλεγμα Όσσας

Η ύπαρξη και η αναγνώριση των Αισθητικών Δασών της Ελλάδας καθιερώθηκε το 1971. Μεγάλος αριθμός αυτών καταλαμβάνουν τα Αισθητικά Δάση της Θεσσαλίας,

τρία εκ των οποίων ανήκουν στην ΠΕ Λάρισας. Τα δάση αυτά διακρίνονται για την ιδιαίτερη ομορφιά και θέα τους και έχουν μεγάλη τουριστική και αισθητική σημασία, γεγονός που καθιστά απαραίτητη την προστασία τους. Για την οργάνωση της προστασίας αυτής λαμβάνονται μέτρα παρόμοια με αυτά, που ισχύουν για τους εθνικούς δρόμους.

Ο Κίσσαβος αποτελεί ένα τεράστιο **βοτανικό κήπο** για την αφθονία και ποικιλία της βλάστησης του. Για αυτό μια έκταση 16.900 εκταρίων στο Β.Α. τμήμα του Βουνού έχει χαρακτηριστεί Αισθητικό Δάσος (Π.Δ. 5/5/1977, Φ.Ε.Κ. 175Δ/77 και Π.Δ. 444/29/8/1985, Φ.Ε.Κ. 160Α/85 και 5Α/86). Αποτελεί ένα από τα 19 αισθητικά δάση της Ελλάδας και έχει ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο προστασίας ΦΥΣΗ 2000 (NATURA 2000) ως περιοχή εξαιρετού φυσικού κάλλους.

Χαμηλά στο βουνό φύονται αείφυλλα – πλατύφυλλα, όπως αριές, κουτσουπιές, ρείκια, κουμαριές αλλά και άφθονα ποώδη (ρίγανη, θυμάρι). Ψηλότερα επικρατούν οι βαλανιδιές, οι καστανιές, οι κρانيές, οι φράζοι, τα σφενδάμια και φλαμουριές, ενώ ένα μικρό τμήμα αυτής της ζώνης αναδασώθηκε με μαύρη πεύκη. Στα βόρεια υπάρχουν πολλά καστανοπερίβολα, από τα οποία παράγονται σχεδόν αποκλειστικά κάστανα και ελάχιστη ξυλεία. Από τα 500 ως τα 1600μ. κυριαρχεί η οξιά είτε σε αμιγή δάση είτε σε μικτά με ελάτη, κυρίως στις Β. και Α. πλαγιές του Βουνού.

Το 13% της δασοκάλυψης του αισθητικού δάσους του Κισσάβου αποτελείται από έλατα, που επανεγκαθίστανται έπειτα από μακροχρόνιο διάστημα υπερεκμετάλλευσης. Πάνω από το δασόριο αρχίζει αλπική ζώνη με μεγάλη ποικιλία ειδών. Περιορισμένη είναι η εμφάνιση της ιπποκαστανιάς (*Aesculus hippocastanum*), που αποτελεί σπάνιο είδος ως αυτοφυές. Τέλος, τμήμα του δάσους αποτελεί την ελεγχόμενη κυνηγετική περιοχή της Όσσας.

Στον Πίνακα 6.1 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι ορεινοί όγκοι της περιοχής.

Πίνακας 6.1 : Ορεινοί Όγκοι της ΠΕ Λάρισας

α/α	Όνομασία	Περιγραφή
1	Όλυμπος – Κάτω Όλυμπος	Βρίσκεται μεταξύ Θεσσαλίας και Μακεδονίας. Ο ορεινός όγκος του Ολύμπου μπορεί να χωριστεί σε δύο επιμέρους τμήματα, το βόρειο ή Υψηλό και τον Κάτω Όλυμπο. Ο πρώτος φτάνει σε ύψος 2.917μ., ενώ ο δεύτερος, που βρίσκεται ολόκληρος στην ΠΕ Λάρισα, είναι περίπου 1.590μ.
2	Όσσα (ή Κίσσαβος)	Ορεινός όγκος της ΠΕ Λάρισας, μέγιστου ύψους 1.978μ. Αναπτύσσεται παράλληλα προς τις ακτές του Αιγαίου και χωρίζεται από τον Κάτω Όλυμπο από την κοιλάδα των Τεμπών. Νότια συνδέεται με το Πήλιο μέσω του Μαυροβουνίου
3	Μαυροβούνι	Ορεινός όγκος μικρού ύψους στα ανατολικά, που ενώνει το Πήλιο με την Όσσα
4	Ναρθάκι	Μικρού ύψους ορεινός όγκος νότια των Φαρσάλων
5	Αντιχάσια Όρη	Βόρεια – Βορειοδυτικά της ΠΕ, στις δυτικές προεκτάσεις τους βρίσκονται οι βράχοι των Μετεώρων
6	Χαλκοδόνιο	Μικρού ύψους βουνολοφώδης όγκος μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων Λάρισας και Μαγνησίας. Ανατολικά εκτείνεται ως το Βελεστίνο και δυτικά συνδέεται με το Φυλλήιο όρος

α/α	Όνομασία	Περιγραφή
7	Φυλλήιο	Μικρού ύψους βουνολοφώδης όγκος μεταξύ Φαρσάλων και Λάρισας
8	Τίταρος	Ορεινός όγκος μέγιστου ύψους 1.839 μέτρα (κορυφή «Σάπκα» στα σύνορα ανατολικής Θεσσαλίας και Μακεδονίας. Βορειοανατολικά συνδέεται με τα Πιέρια και νοτιοδυτικά με τα Καμβούνια. Μεταξύ Καμβουνίων και Τίταρου βρίσκονται τα στενά του Σαρανταπόρου, από τα οποία περνά ο δρόμος Ελασσόνας-Κοζάνης
9	Καμβούνια Όρη	Πολύπλοκος ορεινός όγκος, που ανήκει στο ορεινό σύστημα το οποίο χωρίζει τη Θεσσαλία από τη νότια Μακεδονία

Πηγή : Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε, 2016

6.1.3 Δάση και δασικές εκτάσεις

Οι δασικές εκτάσεις στην ΠΕ Λάρισας είναι συνολικά 147.595,79 εκτάρια. Από αυτά 42.332,78 εκτάρια είναι δάση, 57.277,30 εκτάρια μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις και 47.985,71 εκτάρια είναι αγροί, γυμνά και άγονες εκτάσεις εντός των δασών.

Όσον αφορά το **ιδιοκτησιακό** καθεστώς των δασικών εκτάσεων το 78% της συνολικής έκτασης είναι δημόσιες, το 13% δημοτικές, 1% μοναστηριακές, 2% ιδιωτικές, 2% διακατεχόμενες, 4% συνιδιόκτητες και 1% συνδιακατεχόμενες.

Σε ότι αφορά, τη δασική βλάστηση της περιοχής διαμορφώνεται, ως αποτέλεσμα των κλιματεδαφικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή μελέτης, καθώς και όλων των ανθρωπογενών επιδράσεων σ' αυτό. Σύμφωνα με τον Σπ. Ντάφη, ο οποίος χρησιμοποιεί τις ανώτερες φυτοκοινωνικές μονάδες του συστήματος του BRAUN – BLANQUET (τάξη, σύνδεσμος, φυτοκοινωνία) και ακολουθεί την ταξινόμηση της βλάστησης της ΝΑ Ευρώπης, που έγινε από τον HORVAT διακρίνουμε για την περιοχή μελέτης όλες τις ζώνες βλάστησης.

6.1.4 Τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους

Τα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους είναι περιοχές που έχουν μεγάλη αισθητική και πολιτιστική αξία, περιοχές που είναι ιδιαίτερα πρόσφορες για την αναψυχή του κοινού και συμβάλλουν στην προστασία και την αποδοτικότητα των φυσικών πόρων λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους.

Πίνακας 6.2 : Κατάλογος τοπιών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους

Α/Α	Νομός	Όνομασία	Νομοθετική διάταξη (ΦΕΚ)
1	Λάρισα	Αμπελάκια	ΥΑ Φ31/377/36/30.8.74 (ΦΕΚ 855/Β/4.9.74)
2	Λάρισα	Κοιλάδα Τεμπών	ΥΑ 25777/8.11.68(ΦΕΚ648/Β/25.11.68)
3	Λάρισα	Σπήλαιο στην τοποθεσία Καλιούρα Κοινότητας Αετοράχης Ελασσόνας	ΥΑ 10755/15.11.71(ΦΕΚ 936/Β/22.11.71)
4	Λάρισα	Σπήλαιο στην τοποθεσία Γκορτσιά Κοινότητας Αετοράχης Ελασσόνας	ΥΑ 10755/15.11.71(ΦΕΚ 936/Β/22.11.71)

Πηγή : Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε.

Στον Πίνακα 6.2 παρουσιάζονται τα τοπία τα οποία έχουν με νομοθετική διάταξη χαρακτηριστεί ως τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλους για την περιοχή της Λάρισας.

6.1.5 Λίμνες

Εικόνα 6.1: Κορμοράνοι στη Λίμνη Κάρλα.
Πηγή : (ΑΠΕ-ΜΠΕ)

Η **λίμνη Κάρλα**, ή λίμνη **Βοιβηίδα** (παλαιότερα) είναι λίμνη η οποία αποξηράνθηκε το 1962, επειδή την εποχή εκείνη προκαλούσε πλημμύρες στις πέριξ γεωργικές καλλιέργειες, ενώ ορισμένες βαλτώδεις εκτάσεις γύρω της προκαλούσαν την έντονη παρουσία εντόμων. Βρισκόταν νοτιοανατολικά της Λάρισας, κοντά στις βόρειες πλαγιές του Πηλίου, στα όρια των Νομών Λάρισας και Μαγνησίας.

Η αποξήρανση της λίμνης Κάρλας άρχισε στο τέλος Αυγούστου του 1962. Αποδόθηκαν 80.000 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης στους αγρότες της Θεσσαλίας. Ωστόσο, διαπιστώθηκε ότι οι επιπτώσεις στο οικοσύστημα της περιοχής ήταν μεγαλύτερες από το όφελος που προσέφερε η αποξήρανσή της.

Η αρχική λίμνη είχε μέγεθος 180χιλιάδες στρέμματα. Σήμερα γίνεται προσπάθεια ανασύστασης της λίμνης. Στη νέα μορφή της, η λίμνη θα έχει έκταση 38.000 στρεμμάτων. Η λίμνη αναδημιουργήθηκε με άντληση νερού από τον ποταμό Πηνειό. Η ανασύστασή της θα συμβάλλει στην αντιπλημμυρική προστασία, στην αποκατάσταση του υπόγειου υδροφόρου ορίζοντα, στην άρδευση 100.000 στρεμμάτων, την ενίσχυση της ύδρευσης της πόλης του Βόλου με 15 εκατ. κυβικά μέτρα νερού ετησίως - το 50% των αναγκών της πόλης. Στην ανασυσταθείσα λίμνη Κάρλα ζουν σήμερα 181 είδη πουλιών και 14 είδη ψαριών.

6.1.6 Ποτάμια - Δέλτα Πηνειού

Ο Πηνειός είναι ο μεγαλύτερος ποταμός της Θεσσαλίας με συνολικό μήκος που ξεπερνά τα 200 χιλιόμετρα. Πηγάζει από την Πίνδο, διασχίζει τη θεσσαλική πεδιάδα

δημιουργώντας εντυπωσιακούς μαιάνδρους, διέρχεται την κοιλάδα των Τεμπών και χύνεται στο Αιγαίο Πέλαγος. Αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους υδροβιότοπους της Ελλάδας, καθώς διαθέτει παραποτάμια δάση, πλούσια πανίδα και εκτεταμένες θίνες στο Δέλτα του. Ανήκει στο δίκτυο NATURA και έχει χαρακτηριστεί ως Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους.

Εικόνα 6.2 : Δέλτα Πηνειού
Πηγή : larissa-beach.gr

Το δέλτα του Πηνειού ποταμού είναι μια μεγάλη πεδινή έκταση, με μικρές κλίσεις του εδάφους προς τη θάλασσα, η οποία εμφανίζεται με τη μορφή τριγωνικού σχήματος. Η κορυφή του τριγώνου τοποθετείται στην έξοδο του Πηνειού ποταμού από την κοιλάδα των Τεμπών. Τη βάση αποτελεί η ακτογραμμή με συνολικό μήκος περίπου 18 χιλιομέτρων, που ξεκινά από τον οικισμό του Στομίου και φθάνει μέχρι τον οικισμό του Πλαταμώνα. Οι δύο άλλες πλευρές του τριγώνου οριοθετούνται από τις υπώρειες των όρων της Όσσας και του Κάτω Ολύμπου.

Το δέλτα του Πηνειού περιλαμβάνει πολύ σημαντικούς βιότοπους, που, παρά τις συνεχείς και αλόγιστες ανθρώπινες επεμβάσεις, δεν έχει ακόμη καταστραφεί εντελώς. Στην περιοχή διακρίνονται τρεις βασικοί τύποι οικοσυστημάτων, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν ως επιμέρους μορφές του ενιαίου υγροτοπικού οικοσυστήματος :

- Υγροί βιότοποι (ποτάμια και αποκομμένες κοίτες).
- Υγροτοπικά δάση σε οριακές εκτάσεις.
- Ανοικτές και αμμώδεις εκτάσεις (παραλίες και χερσαία αναπτύγματα).

Από άποψη φυσικής βλάστησης, ιδιαίτερα σημαντικοί κρίνονται οι βιότοποι, οι οποίοι φιλοξενούν τα φυσικά υπολείμματα της αζωνικής υδροχαρούς βλάστησης των υγροτοπικών δασών σκληρού και μαλακού ξύλου, που αποτελούν σπάνια πρότυπα της άλλοτε φυσικής, με ανεκτίμητη αξία, δασικής βλάστησης της περιοχής. Η υψηλή

βλάστηση της περιοχής, εκτός των άλλων, προσφέρει άσυλο σε δασόβια είδη. Στις όχθες των ποταμών φωλιάζουν επίσης πολλά είδη υδρόβιων και στουθιόμορφων πουλιών, ενώ στις υγροτοπικές εκτάσεις βρίσκουν καταφύγιο πολλά ερπετά (βατράχια, νεροφίδα). Εξάλλου ο Πηνειός ποταμός και η θαλάσσια περιοχή των εκβολών του αξιολογούνται ως σημαντικοί βιότοποι για την πλούσια ιχθυοπανίδα που διαβιεί εκεί.

6.2 Θρησκευτικοί – Πολιτιστικοί – Ιστορικοί Πόροι

6.2.1 Θρησκευτικά μνημεία - Προσκυνήματα

Η περιοχή της Λάρισας διαθέτει πολλούς αξιόλογους θρησκευτικούς, πολιτιστικούς ιστορικούς χώρους και μνημεία που παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας έχει αναδείξει και έχει καταστήσει επισκέψιμα πολλά από αυτά, με αποτέλεσμα ο επισκέπτης να έχει πλήθος επιλογών από την προϊστορική περίοδο έως την νεώτερη ιστορία.

Αρχικά θα γίνει αναλυτική παρουσίαση των χώρων και των μνημείων θρησκευτικού ενδιαφέροντος λόγω του αντικειμένου της διπλωματικής. Στην περιοχή υπάρχουν διάσπαρτα σημαντικά προσκυνήματα, μοναστήρια κ.α. τόσο της βυζαντινής όσο και της νεότερης περιόδου. Στον Πίνακα 6.3 παρουσιάζονται τα αξιολογότερα προσκυνήματα της περιοχής που περιλαμβάνονται στις τέσσερις μητροπόλεις της περιοχής που είναι : η Μητρόπολη Λαρίσης και Τυρνάβου, Ελασσόνας, Δημητριάδος (περιοχής της Αγιάς) και Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανείων (περιοχή των Φαρσάλων).

Πίνακας 6.3 : Προσκυνήματα της ΠΕ Λάρισας

α/α	Προσκύνημα
1.Ιερά Μητρόπολη «Λαρίσης και Τυρνάβου»	
1.1	Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλίου
1.2	Αγία Παρασκευή Τεμπών
1.3	Ιερά Μονή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος Ραψάνης
1.4	Ιερά Μονή Αγίου Νικόδημου Αγορείτου Πυργετού
1.5	Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου & Αγίου Δημητρίου (Μονή Κομνηνείου) Στομίου
2.Ιερά Μητρόπολη «Δημητριάδος»	
2.1	Ιερός Ναός Αγίου Αντωνίου και Οσίου Αντωνίου του Νέου εκ Βεροίας
2.2	Ασκηταριά Αγίων Αναργύρων Αγιάς (12 ^{ος} – 17 ^{ος} αι.)
2.3	Ιερός Ναός Παναγίας Βαθυρέματος
2.4	Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου – Αγίου Παντελεήμονος
2.5	Ιερά Μονή Παναγίας Μεγαλόβρυσου (13 ^{ος} αι. – 1639)
2.6	Ιερά Μονή Γεωργίου Μεταξοχωρίου (17 ^{ος} αι.)
2.7	Ιερός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου (Αετόλοφος)
2.8	Ιερός Ναός Κοιμήσεως Παναγίας – Αγιάς (Ξωκλήσι)

α/α	Προσκύνημα
2.9	Ιερά Μονή Θεολόγου – Βελίκας
2.10	Ιερός Ναός Παναγία Βελίκας
2.11	Ιερός Ναός Παναγίας Μεταξοχωρίου:
2.12	Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγίας
3.Ιερά Μητρόπολη «Ελασσόνας»	
3.1	Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας (Ελασσόνα)
3.2	Ιερά Μονή Αναλήψεως του Σωτήρος (Συκιά)
3.3	Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμός)
3.4	Ιερά Μονή Γενέσιου Θεοτόκου Κανάλων
3.5	Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Λιβαδίου
3.6	Ιερά Μονή Αγίου Δημητρίου (Βαλέτσικο Τσαριτσάνης)
4.Ιερά Μητρόπολη «Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων»	
4.1	Παναγία Ελεούσα η Δεμερλιώτισσα
4.2	Ναός Αγίων Αναργύρων στη Ζωοδόχο Πηγή Φαρσάλων
4.3	Ναός της Υπαπαντής στο Θετίδιο Φαρσάλων

Πηγή : Εφορία Αρχαιοτήτων Λάρισα, ΟΤΑ της περιοχής, Ιερές Μητροπόλεις, Επεξεργασία

6.2.1.1 Ιερά Μητρόπολη «Λαρίσης και Τυρνάβου»

Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλίου

Αποκαλύφθηκε το 1978 κατά τις εργασίες διαμόρφωσης της υπαίθριας αγοράς της «Τετάρτης». Βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο του λόφου του Φρουρίου, μεταξύ του θεάτρου και του μπεζεστενίου. Ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με νάρθηκα και εξωνάρθηκα. Μέσα και γύρω από το ναό αποκαλύφθηκαν τάφοι, μεταξύ των οποίων τρεις καμαρωτοί και αρκετοί κιβωτιόσχημοι.

Εικόνα 6.3 : Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλίου
Πηγή : <http://larisa.culture.gr/>

Στο ανατολικό άκρο του βόρειου κλίτους διατηρείται πολυτελής καμαρωτός τάφος, ο οποίος ταυτίζεται με τον τάφο που αναφέρεται στο βίο του Αγίου Αχιλλίου. Ο άγιος έζησε στα χρόνια της βασιλείας του Μ. Κωνσταντίνου και υπήρξε μητροπολίτης

Λάρισα επί τριάντα πέντε έτη. Κατατάσσεται στους θαυματουργούς και μυροβλύτες αγίους, στον τάφο του οποίου συνέρρεε πλήθος προσκυνητών. Η ανέγερση της βασιλικής χρονολογείται στα μέσα του 6ου αι. Η ύπαρξή της μαρτυρείται μέχρι και τα μέσα του 14^{ου} αι., ενώ η οριστική κατάρρευσή της συνδυάζεται με την ανέγερση του μπεζεστενίου στα τέλη του 15^{ου} αι.

Ιερό Προσκύνημα Αγίας Παρασκευή Τεμπών

Αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προσκυνήματα στην Ελλάδα, με πολλούς επισκέπτες κάθε χρόνο. Η εντυπωσιακή Εκκλησία, μέσα στον βράχο, βρίσκεται στο κέντρο των στενών της κοιλάδας των Τεμπών, από την πλευρά του Ολύμπου. Το μέρος αυτό ήταν πάντα συνδεδεμένο με την Αγία Παρασκευή. Στη θέση αυτή από παλιά υπήρχε Προσκύνημα, αφιερωμένο στην Αγία Παρασκευή, καθώς και Αγίασμα (σε μια μικρή σπηλιά) που υπάρχει μέχρι και σήμερα. Η εκκλησία χτίστηκε το 1921 από σιδηροδρομικούς και αφορμή στάθηκε η θαυματουργή επέμβαση της Αγίας Παρασκευής, όταν ένας μεγάλος βράχος αποκολλήθηκε από τον Όλυμπο και αντί να καταλήξει στο διερχόμενο τρένο, άλλαξε πορεία και έπεσε στον Πηνειό. Η εκκλησία ανακαινίστηκε με δωρεά το 1987. Μέχρι το 1960, που χτίστηκε η κρεμαστή γέφυρα, ο ναός ήταν προσιτός μέσω βάρκας. Σήμερα οι προσκυνητές διασχίζουν τον Πηνειό μέσω της κρεμαστής πεζογέφυρας, απολαμβάνοντας το υπέροχο φυσικό τοπίο που προσφέρει η κοιλάδα των Τεμπών, δίπλα στην Εθνική Οδό. Χιλιάδες είναι οι προσκυνητές όλο τον χρόνο - κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες, με αποκορύφωμα τις 26 Ιουλίου, στην εορτή της Αγίας Παρθενομάρτυρος Παρασκευής.

Ιερά Μονή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος Ραψάνης

Ο Ιερός Ναός της Μονής, το Καθολικό, το οποίο τιμάται στη μεγάλη Δεσποτική Εορτή του Καλοκαιριού, η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, είναι κτίσμα του 16^{ου} αι. και κατά την επικρατούσα παράδοση κτίστηκε από τον Όσιο Διονύσιο τον εν Ολύμπω. Η αρχιτεκτονική του περιγράφεται κατά την αντίστοιχη των Ιερών Μονών του Αγίου Όρους, δηλαδή, σταυροειδής βασιλική με τρούλο. Στο τέμπλο του σώζονται οι πρώτες εικόνες του Ναού οι οποίες απεικονίζουν τον Κύριο, την Παναγία, τον Τίμιο Πρόδρομο, την Θεία Μεταμόρφωση και τον Μέγα Αθανάσιο. Και οι πέντε αυτές εικόνες αγιογραφήθηκαν με μία ιδιάζουσα τεχνοτροπία, η οποία εμπνέει δέος και σεβασμό στον ευλαβή προσκυνητή. Γενικότερα, η ατμόσφαιρα που επικρατεί στον ευλογημένο αυτό Ναό κατανύσσει και εξυψώνει τους προσευχόμενους. Τα υπόλοιπα κτίσματα της Μονής είναι οι δύο μεταγενέστερες πτέρυγες στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και ένας ναΐσκος τιμώμενος στο Γενέσιο της Παναγίας.

Μετά από πολλά χρόνια κατά τα οποία η Ιερά Μονή βρισκόταν ερειπωμένη επανδρώθηκε από μια ενάρετη μοναχή, την ονομαστή για την ανδρεία και την υπομονή της, Γερόντισσα Χριστονύμφη, η οποία παρέμεινε σε αυτή για τριάντα περίπου χρόνια έως της κοιμήσεως της κατά την 14^η Δεκεμβρίου 2011. Σήμερα εγκαταβιούν η Γερόντισσα Υπομονή δύο μοναχές και μία δόκιμη

Ιερά Μονή Αγίου Νικόδημου Αγιορείτου Πυργετού

Ιδρύθηκε το 2011 με την προτροπή και την ευλογία του μακαριστού Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λαρίσης και Τυρνάβου Ιγνατίου. Βρίσκεται στους πρόποδες του Ολύμπου, κοντά στα χωριά Πυργετός και Αιγάνη, σε υψόμετρο 300 μέτρων, απέχοντας μερικές δεκάδες μέτρα από την Ιερά Μονή των Αγίων Ραφαήλ, Νικολάου και Ειρήνης.

Με το βλέμμα της αγκαλιάζει μέρος του Κάτω Ολύμπου, τη βόρεια πλευρά του Κισσάβου, το δέλτα του Πηνειού ποταμού και μεγάλο τμήμα του Θερμαϊκού κόλπου.

Αριθμεί επτά μοναχούς και τρεις δοκίμους, υπό την καθοδήγηση του σεβαστού Γέροντος Αρχιμανδρίτου Ειρηναίου Βαϊοπούλου. Πολύ σύντομα και παρ' όλες τις δυσκολίες της εποχής μας, οργανώθηκε σύμφωνα με τον παραδοσιακό αγιορείτικο μοναχισμό.

Παράλληλα με την πλούσια λατρευτική ζωή εξασκεί και ιεραποστολική δράση αναπαύοντας τους ευλαβείς προσκυνητές με το Μυστήριο της Ιεράς Εξομολογήσεως και την προσφορά του λόγου του Θεού, διακονώντας πάντοτε στα πλαίσια της μοναστηριακής ζωής.

Ιερά Μονή Κομνηνείου - Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Αγίου Δημητρίου

Εικόνα 6.4 : Ιερά Μονή Κομνηνείου

Πηγή Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας, <http://larisa.culture.gr/>

Ονομαζόταν παλιότερα και «Κομνήνεις» Μονή, ονομασία για την οποία υπάρχουν δύο εκδοχές: ή από τον κτήτορα της Μονής, τον αυτοκράτορα Αλέξιο Κομνηνό, για το οποίο δεν υπάρχει ιστορική μνεία ή από παραφθορά του «Οικονομείου», ονομασία μικρού παρακείμενου χωριού «Κονομειό» ή «Οικονομείο». Η χρονολογία ίδρυσης δεν είναι γνωστή, πρέπει όμως να αναζητηθεί πριν το 1492 (στο 14^ο αι. πιθανότατα), χρονιά ανακαίνισής της από τον επίσκοπο Πέτρας (Ολύμπου), Ακάκιο. Οι σωζόμενοι αρχαιοελληνικοί κίονες στο κέντρο του συγκροτήματος της Μονής, αποδεικνύουν ότι υπήρχε εδώ αρχαίος ναός πιθανόν του «Πετρώου» Ποσειδώνα, ενώ προχριστιανικές επιγραφές και γλυπτά που βρέθηκαν, φανερώουν την ύπαρξη στο χώρο του καθολικού, ενός παλαιοχριστιανικού ναού (4^ο - 5^ο αι.). Το αναστηλωμένο σήμερα καθολικό είναι ένας ναός αθωνικού τύπου στην πλήρως απαρτισμένη του μορφή. Χρονολογείται στον 16^ο αιώνα, ενώ μέρος του κτιρίου σώζεται από την προηγούμενη φάση, του 14^ο. Κάτω από αυτό βρέθηκε με ανασκαφή το Κομνήναιο καθολικό. Οι τοιχογραφίες που διατηρούνται στα παρεκκλήσια έγιναν στα 1758, ενώ στις εξωτερικές

όψεις του ναού βρίσκονται εντοιχισμένα πολλά γλυπτά της παλαιοχριστιανικής, μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου. Ήδη από το 1868, μετά την πυρκαγιά που κατέστρεψε το μοναστήρι, το μνημείο διατηρούνταν σε ερειπιώδη κατάσταση, έχοντας απολέσει ολόκληρη την ανωδομή του.

Σήμερα η Ιερά Μονή Κομνείου αποτελείται από πενταμελή αδελφότητα υπό την καθοδήγηση του ηγουμένου π. Πολυκάρπου Σαρμανιώτη.

6.2.1.2 Ιερά Μητρόπολη «Δημητριάδος»

Ιερός Ναός Αγίου Αντωνίου και Οσίου Αντωνίου του Νέου εκ Βεροίας

Η χρονολογία που φέρει λίθινη με ανάγλυφους χαρακτήρες πλάκα στον ανατολικό τοίχο του κυρίως ναού εξωτερικά, είναι το έτος 1857, ωστόσο ο ναός υπήρχε κατά τα μέσα του 17^{ου} αιώνα ως καθολικό Μονής, όπως φανερώνουν ενθυμήσεις σχετικές με τη λεηλασία της Αγιάς από Αρβανίτες (1663) και από τη χρονολογία σταχωμένου Ευαγγελίου του Ναού.

Ο ρυθμός είναι βασιλική τρίκλιτη στεγασμένη εσωτερικά με καμάρα και εξωτερικά με κεραμίδια. Ο ναός έφερε ελάχιστες τοιχογραφίες στο Ιερό Βήμα και εξωτερικά πάνω από την δυτική είσοδο. Στο νάρθηκα επίσης έργα του ιερέα αγιογράφου Γεωργίου Σαμαριναίου (1856-1860). Η μετώπη του γυναικωνίτου τοιχογραφήθηκε το 1877 (Απριλίου 29). Φέρει τέμπλο γύψινο κατασκευασμένο το έτος 1875. Οι εικόνες του φιλοτεχνήθηκαν από τον Χαλκιδαίο αγιογράφο Ιωάννη Κ. Βασδέκη και χρονολογούνται επίσης στο έτος 1875.

Διαθέτει μεγάλη συλλογή εικόνων και άλλων κειμηλίων από πολλούς ναούς της περιοχής τα οποία τα τελευταία χρόνια αποτελούν μέρος της συλλογής του Κειμηλιοφυλακείου που στεγάζεται στο Πνευματικό Κέντρο του Ναού, το οποίο βρίσκεται σε χώρο δίπλα από το Ναό. Πανηγυρίζει : Την 17^η Ιανουαρίου και την 1^η Σεπτεμβρίου (7ήμερο πανηγύρι).

Εικόνα 6.5 : Ιερός Ναός Αγίου Αντωνίου και Οσίου Αντωνίου του Νέου εκ Βεροίας

Πηγή : Δήμος Αγιάς

Τα Ασκηταριά των Αγίων Αναργύρων

Βρίσκονται 10χλμ περίπου ανατολικά από την Αγιά, στη βραχώδη δυτική πλευρά του Μαυροβουνίου. Πρόκειται για δύο ναΐδρια, το κυρίως ασκηταριό και ένα μικρό θολωτό ναΐσκο, καθώς και για τα ησυχαστήρια που βρίσκονται στα φυσικά κοιλάματα των γύρω βράχων. Το ασκηταριό είναι κτισμένο στο βορειοδυτικό τμήμα της αίθουσας του σπηλαίου και αποτελείται από τρία συνεχόμενα ναΐδρια, ενώ το υπόλοιπο χρησίμευε ως οστεοφυλάκιο. Ο θολωτός ναΐσκος βρίσκεται κάπως ψηλότερα και νοτιότερα από το ασκηταριό και είναι κτισμένος μέσα σε φυσική κοιλότητα. Τέλος, τα ησυχαστήρια των αναχωρητών μοιράστηκαν στις μικρές φυσικές κοιλότητες στους γύρω βράχους.

Ιερός Ναός Παναγίας Βαθυρέματος

Είναι ο αρχαιότερος εν λειτουργία Βυζαντινός ναός της Θεσσαλίας. Είναι τρίκλιτη βασιλική με πεσσοστοιχίες του 9^{ου} αιώνας και εορτάζει την Κοίμηση της Παναγίας. Δείγμα αρχιτεκτονικής του παλαιού ναού αποτελεί η κόγχη της ανατολικής πλευράς. Ο ναός φέρει εσωτερικά τρία στρώματα τοιχογραφιών. Πανηγυρίζει : Την 23^η Αυγούστου.

Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου – Αγίου Παντελεήμονος (1292-1568)

Το Καθολικό της Μονής είναι μεταβυζαντινό κτίσμα, κατάγραφο τοιχογραφιών του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνας. Σταυροειδής, τετρακίονιος με χορούς αθωνίτικου τύπου, εικάζεται ότι ανηγέρθη το πρώτον, επί Ανδρόνικου Β΄ του Παλαιολόγου - 1292μ.Χ. Η «δενδροχρονολόγηση» ξυλείας της ναοδομής εκτιμήθηκε του 1358 μ.Χ. και 1557μ.Χ. Τα «λυπηρά» του τέμπλου (1600μ.Χ.) φυλάσσονται στο Κειμηλιοφυλάκειο Αγίων Αντωνίων Αγιάς και το Καθολικό της Μονής επανεξωγράφησε το 1724μ.Χ. ο Πελοποννήσιος μοναχός Γαβριήλ. Η Τράπεζα της Μονής τοιχογραφήθηκε το 1616.

Εικόνα 6.6 : Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου – Αγίου Παντελεήμονος

Πηγή : Μητρόπολη Δημητριάδος <http://old.imd.gr>

Από τον Ιούνιο του 2005 εγκαταβιώνει νέα αδελφότητα. Ηγούμενος είναι ο Αρχιμανδρίτης Αιμιλιανός Καζαντζίδης και η αδελφότητα αριθμεί δύο (2) ιερομονάχους. Πανηγυρίζει την 27^η Ιουλίου.

Ιερά Μονή Παναγίας Μεγαλόβρυσου (13^{ος} αι. – 1639)

Λίγο πριν την είσοδο του χωριού Μεγαλόβρυσο, σε ένα πλάτωμα με θέα προς τον κάμπο της Αγιάς, είναι κτισμένο ένα από τα σπουδαιότερα βυζαντινά μοναστήρια της περιοχής. Πρόκειται για ένα σχετικά μικρό μοναστηριακό συγκρότημα, **χωρίς μοναχούς σήμερα**, στο οποίο γύρω από μία ορθογώνια εσωτερική αυλή διατάσσονται το ένα δίπλα στο άλλο τα διάφορα κτίσματα. Η τράπεζα, τα κελιά, οι αποθήκες και οι λοιποί βοηθητικοί χώροι διατηρούνται σε κακή κατάσταση και βρίσκονται στη βόρεια, δυτική και σε ένα μεγάλο μέρος της νότιας πλευράς, ενώ το καθολικό, που συντηρήθηκε πρόσφατα, καταλαμβάνει την υπόλοιπη νότια πλευρά και σχεδόν όλη την ανατολική. Το καθολικό είναι ένας τρίκλιτος ναός με υπερυψωμένο το κεντρικό κλίτος, που διατηρεί στο ιερό την πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία του 13^{ου} αιώνα. Η στέγη του ναού είναι ξύλινη, επίπεδη εσωτερικά. Ο ναός διαθέτει ξυλόγλυπτο τέμπλο, ενώ στο εσωτερικό του ναού φυλάσσονται αξιόλογα κομμάτια από ξυλόγλυπτα τέμπλα. Ο ναός ανακαινίστηκε το 16^ο αιώνα και είναι κατάγραφος με τοιχογραφίες του 1639.

Ιερός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου – Αετόλοφος

Ο ναός είναι βυζαντινή ξυλοστέγη τρίκλιτη βασιλική με πεσοστοιχίες, κτισμένη σε θεμέλια παλαιοχριστιανικού ναού. Από τις αλλεπάλληλες ανακαινίσεις διατηρείται το ξυλόγλυπτο τέμπλο του 17^{ου} αιώνα και οι τοιχογραφίες του 19^{ου} (1820-1859). Το επισκοπικό σύνθρονο, που σώζεται στο ιερό, οδήγησε στην ταύτισή του με τον επισκοπικό ναό Βεσαίνης, που αναφέρεται σε επιγραφή του 11^{ου} αιώνα.

Ιερός Ναός Παναγίας Μεταξοχωρίου

Το καθολικό είναι τρίκλιτη Βασιλική, ξυλόστέγη με υπερυψωμένο γυναικωνίτη. Τοιχογραφήθηκε το 1797 από τον ιερομόναχο Κωνσταντίνο (Σελιτσανιώτη). Ελάχιστα τμήματα των κελλιών σώζονται. Το τέμπλο (1794) είναι έργο ντόπιων ξυλογλυπτών (Κωνσταντής και Δημήτρης) από το Μεγαλόβρυσο. Αρχικά το καθολικό ήταν ένας μικρός ναΐσκος που ενσωματώθηκε στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στο νέο Ναό, του οποίου αποτελεί τη βόρεια κόγχη στο ανατολικό του τμήμα. Εξωτερικά ο Ναός ήταν κατάγραφος στη βόρεια πλευρά. Διασώζονται οι τοιχογραφίες των Αγίων Δημητρίου και Γεωργίου. Εις επιγραφή του έτους 1797 που ευρίσκεται εσωτερικά στο υπέρθυρο της βόρειας εισόδου του Καθολικού της Ι. Μ. Εισοδίων της Θεοτόκου Μεταξοχωρίου, αναφέρεται ο ιερέας Γραμμένος ως ένας από τους συνδρομητές για την ιστόρηση του καθολικού ο οποίος ήταν πατέρας του Αγίωτη Πρωτοσύγκελου και προσκυνητή του Παναγίου Τάφου Ιερομονάχου Ιωακείμ.

Ιερά Μονή Γεωργίου Μεταξοχωρίου (17^{ος} αι.)

Το «Καθολικό» της Μονής είναι τρίκλιτη Βασιλική. Αναγέρθηκε το 1663 και στολίστηκε με τέμπλο σκαλιστό. Το 1715 ζωγράφησε τις εικόνες ο αρτινός μοναχός Αρσένιος. Στα μέσα του 19^{ου} αι. ο ναός επεκτάθηκε και απέκτησε καινούργιο ζωγραφικό διάκοσμο από τους χιοναδίτες (της Ηπείρου) Μιχαήλ Ζήκο και την συντροφιά του (1843 - 1852). Οι δεσπότες εικόνες του τέμπλου εκλάπησαν το 1979.

Εικόνα 6.7 : Ιερά Μονή Γεωργίου Μεταξοχωρίου
Πηγή : Δήμος Αγιάς

Ιερός Ναός Παναγίας Μεταξοχωρίου

Το καθολικό είναι τρίκλιτη Βασιλική, ξυλόστεγη με υπερυψωμένο γυναικωνίτη. Τοιχογραφήθηκε το 1797 από τον ιερομόναχο Κωνσταντίνο (Σελιτσανιώτη). Ελάχιστα τμήματα των κελλιών σώζονται. Το τέμπλο (1794) είναι έργο ντόπιων ξυλογλυπτών (Κωνσταντής και Δημήτρης) από το Μεγαλόβρυσο. Αρχικά το καθολικό ήταν ένας μικρός ναΐσκος που ενσωματώθηκε στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στο νέο Ναό, του οποίου αποτελεί τη βόρεια κόγχη στο ανατολικό του τμήμα. Εξωτερικά ο Ναός ήταν κατάγραφος στη βόρεια πλευρά. Διασώζονται οι τοιχογραφίες των Αγίων Δημητρίου και Γεωργίου. Εις επιγραφή του έτους 1797 που ευρίσκεται εσωτερικά στο υπέρθυρο της βόρειας εισόδου του Καθολικού της Ι. Μ. Εισοδίων της Θεοτόκου Μεταξοχωρίου, αναφέρεται ο ιερέας Γραμμένος ως ένας από τους συνδρομητές για την ιστόρηση του καθολικού ο οποίος ήταν πατέρας του Αγιώτη Πρωτοσύγκελου και προσκυνητή του Παναγίου Τάφου Ιερομονάχου Ιωακείμ.

Ιερός Ναός Κοιμήσεως Παναγίας – Αγιάς

Ο ναός είναι τρίκλιτη βασιλική του 1569 -1570μ.Χ. Εντυπωσιάζει η αρχοντική λιτότητα του καμπαναριού και η κυματοειδής απόληξη της στέγης, στη νότια πλευρά του ναού. Κειμήλιο της παλαιάς ενορίας, ο «Επιτάφιος» του 1668μ.Χ. κεντημένος με μεταξοκλωστή και χρυσοκλωστή, ο οποίος φυλάσσεται στο Κειμηλιοφυλάκιο των Αγίων Αντωνίων.

Συνεχείς ανακαινίσεις μέχρι το 1860 και νεότερες από την 7^η ΕΒΑ. Πλάκα λίθινη με ανάγλυφα γράμματα στο πρόστυλο της Εκκλησίας που βρέθηκε – σαν λίθος της δόμησης – κάτω από το τσιμέντο της σημερινής εξωτερικής εισόδου του Ναού.

Εικόνα 6.8 : Ιερός Ναός Κοιμήσεως Παναγίας – Αγιάς
Πηγή : Δήμος Αγιάς

Ιερά Μονή Θεολόγου – Βελίκας

Βρίσκεται σε κατάφυτο ύψωμα, που προσφέρει εποπτεία όλης της παραλιακής περιοχής, απέναντι από το Κάστρο της Βελίκας.

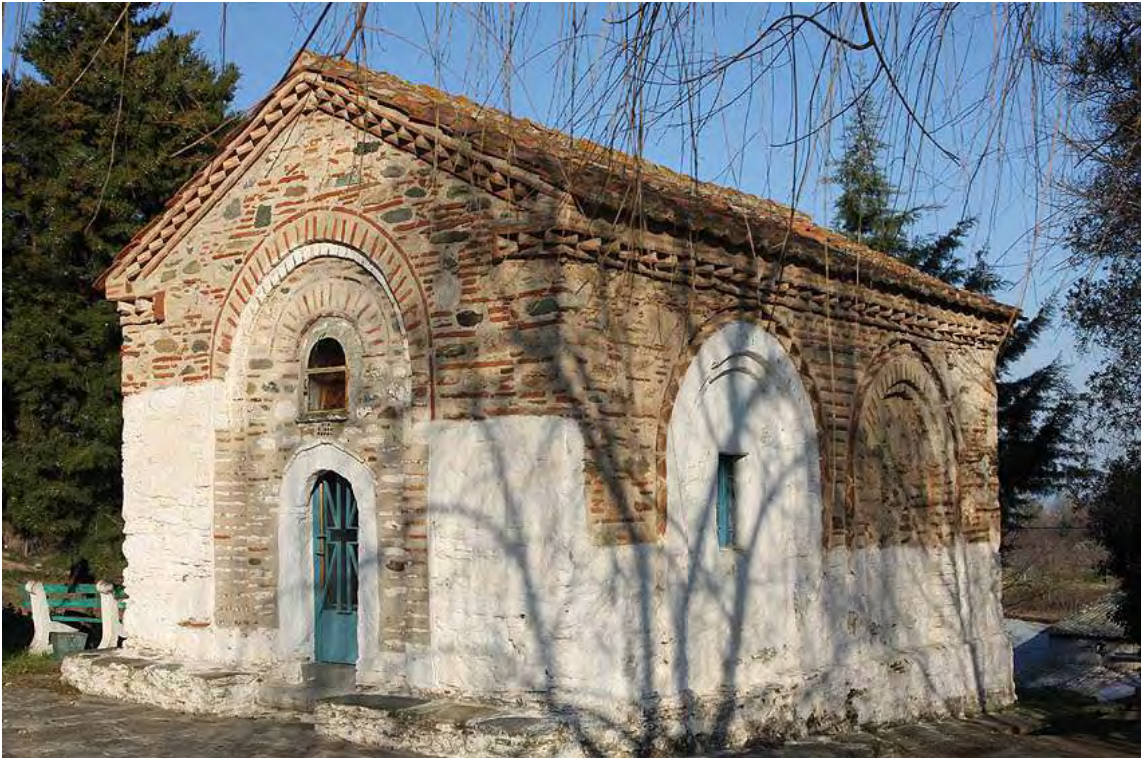

Εικόνα 6.9 : Ιερά Μονή Θεολόγου – Βελίκας
Πηγή : Δήμος Αγιάς

Σώζεται το καθολικό της μονής, που ανήκει στον σταυροειδή εγγεγραμμένο τύπο με τρούλο, ο οποίος, σύμφωνα με επιγραφή, κτίστηκε το 1851 και τοιχογραφήθηκε το 1860. Σώζει ενδιαφέροντα διάκοσμο στο ιερό, που έγινε από τον Σαμαριναίο ζωγράφο Γεώργιο και περιλαμβάνει θέματα σχετικά με τη Θεία Ευχαριστία και την Παλαιά Διαθήκη. Η αρχική φάση της μονής βρισκόταν στο ύψωμα Κούτζιμπος, στη θέση Παλιοθεολόγος, όπου και άλλα ερείπια μοναστηριών. Κατά την ισοπέδωση της βυζαντινής μονής το 1994 βρέθηκαν βυζαντινά γλυπτά, καθώς και θησαυρός χρυσών νομισμάτων της εποχής των Κομνηνών, τμήματα του οποίου φυλάσσονται στο Νομισματικό Μουσείο και στο Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε η κτητορική επιγραφή του 1571, από τη δεύτερη φάση της μονής, που βρίσκεται σήμερα στην Αρχαιολογική Συλλογή Μελιβοίας. Από το Καλοκαίρι του 2018 μοναχός του Αγίου Όρους (Γέροντας Αλέξιος) εγκαταστάθηκε στην Ιερά μονή με σκοπό την αξιοποίηση της. Πανηγυρίζει : Την 8^η Μαΐου και την 26^η Σεπτεμβρίου.

Ιερός Ναός Παναγία Βελίκας

Όμορφος Βυζαντινός ναΐσκος με άφθονα δομικά υλικά από αρχαίο Ελληνικό ναό. Είναι μονόχωρος δρομικός ναός, κοντά στο ομώνυμο ρέμα, με εξωτερικές διαστάσεις 4.90 X 7.50. Καλύπτεται με θολοδομία και έχει τρίπλευρη κόγχη ιερού. Οι εξωτερικοί τοίχοι φέρουν τα γνωστά και από άλλα μνημεία της περιοχής τυφλά αψιδώματα, τα οποία περιβάλλουν τα δίλοβα παράθυρα. Η τοιχοδομία ακολουθεί το αμελές πλινθοπερίκλειστο σύστημα. Ορισμένα τμήματα πλινθοδομής παρουσιάζουν το χαρακτηριστικό σύστημα της κρυμμένης πλίνθου, ενώ η ανατολική όψη κοσμείται με αξιόλογα κεραμικά σχέδια (βαθμιδωτό κόσμημα, σειρά στυλίσκων, πλίνθινος σταυρός). Η μορφολογία και η διακόσμηση του ναού τον καθιστούν το πιο αξιόλογο μνημείο του Όρους των Κελίων και το μόνο που διατηρήθηκε από τον 12^ο αιώνα σε όλο του το ύψος. Η τοιχογράφηση του ιερού ανήκει στον 16^ο αιώνα. Πανηγυρίζει στις 23 Αυγούστου.

Εικόνα 6.10 : Ιερός Ναός Παναγία Βελίκας

Πηγή : Δήμος Αγιάς

Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγιάς

Στο χωριό Ανατολή, βρίσκεται μία πρωτότυπη, πολυεθνική Μονή, αυτή του Τιμίου Προδρόμου. Το υπάρχον σήμερα μοναστήρι κτίστηκε το 1797 στη θέση του παλαιότερου. Το παλαιότερο χρονολογείται το 1550μ.Χ. και συνδέεται με τον Άγιο Δαμιανό τον εκ Κισσάβου, ο οποίος οργάνωσε και την κοινοβιακή μοναστική αδελφότητα που ήκμαζε μέχρι και πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Μονή εγκαταλείφθηκε και ερημώθηκε. Το ασκηταριό - ερημητήριο του Αγίου Δαμιανού βρίσκεται πολύ κοντά στο μοναστήρι. Τη Μονή ανέδειξαν και συντηρούν ως και σήμερα μια πολυεθνική ομάδα γυναικών μοναχών από 18 διαφορετικές χώρες. Οι 20 (περίπου) μοναχές κατάγονται από την Αυστραλία, τις Η.Π.Α, τη Φινλανδία, την Αγγλία, τον Λίβανο, την Κύπρο, την Ελλάδα, την Εσθονία, την Ιαπωνία, τη Ρωσία και τη Γερμανία. Οι μοναχές με ζήλο και αγάπη παράγουν βιολογικά προϊόντα, όπως είναι τα γαλακτοκομικά και τα τυροκομικά, ελιές, βότανα και μαρμελάδες, τα οποία κάθε επισκέπτης μπορεί να αγοράσει κατά την επίσκεψη του.

Ηγουμένη : Θεοδέκτη.

6.2.1.3 Ιερά Μητρόπολη «Ελασσόνας»

Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας

Αποτελεί το σπουδαιότερο μοναστήρι της περιοχής και ένα από τα παλιότερα σωζόμενα βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλίας. Δεσπόζει πάνω από την πόλη της Ελασσόνας, στο λόφο που ορίζουν οι χείμαρροι Ελασσονίτης και Κουραδιάρης, στο χώρο της ακρόπολης της αρχαίας Ολοσσόνας. Ιδρυτές του υπήρξαν οι σεβαστοκράτορες Κωνσταντίνος και Θεόδωρος (1289-1302) στα τέλη του 13^{ου} αι., στα χρόνια του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου.

Εικόνα 6.11 Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας
Πηγή : imelassonos.gr

Αφιερωμένο αρχικά στη Μεταμόρφωση του Σωτήρα, μετονομάστηκε σε Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Μονή της Παναγίας Ολυμπιώτισσας, όταν μοναχοί που εγκατέλειψαν το μοναστήρι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Καρυά (Μονή Κανάλων), έφεραν εδώ τη μικρή εικόνα της Παναγίας. Το καθολικό ανήκει στον σπάνιο τύπο περίστωου τρουλαίου ναού. Χαρακτηριστικός είναι ο πλούσιος κεραμοπλαστικός διάκοσμος εξωτερικά της τετράπλευρης αψίδας του ιερού και ο πλινθόκτιστος τρούλος με τα πολλαπλά επίπεδα και τις επάλληλες τοξωτές οδοντωτές ταινίες. Τόσο η αρχιτεκτονική όσο και η ζωγραφική της Ολυμπιώτισσας εντάσσονται στις καλύτερες δημιουργίες της παλαιολόγιας τέχνης. Η Μονή άκμασε και απέκτησε μεγάλη κτηματική περιουσία, την οποία κατοχύρωσε ο Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος με χρυσόβουλο του 1336 και ταυτόχρονα την απάλλαξε από τη φορολογία. Προήγαγε τα γράμματα και απέκτησε σπουδαία βιβλιοθήκη με χειρόγραφα και σπάνια βιβλία. Αριστουργήματα ξυλογλυπτικής αποτελούν το τέμπλο και ο επισκοπικός θρόνος. Μεγάλης σημασίας είναι πλούσια συλλογή οστρακοειδών που διαθέτει το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, που στεγάζεται στο μοναστήρι.

Ηγουμενή: Μοναχή Ευλογία, Μοναχές: τέσσερις (4).

Ιερά Μονή Αναλήψεως του Σωτήρος

Βρίσκεται κτισμένη στα δυτικά του χωριού Συκιά Ελασσόνας σε απόσταση 3χλμ. από αυτό και δίπλα στο προσφυγικό συνοικισμό Ανάληψη. Το όνομα της Μονής είναι Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Αναλήψεως, αλλά πανηγυρίζει την ημέρα της Αναλήψεως του Σωτήρος. Η Ιερά Μονή ιδρύθηκε το 1650 από τους μοναχούς Ιωακείμ και Ιωάννη και από τον ιερομόναχο Διονύσιο επί αρχιερατείας Αρχιεπισκόπου Ελασσόνας Γερμανού. Για την κτίση της Μονής μας πληροφορεί επιγραφή του υπέρθυρου της δυτικής θύρας του Καθολικού, καθώς και από μαρτυρία του Γάλλου περιηγητή Léon Heuzey το 1858 που βρήκε την επιγραφή σε καλή κατάσταση. Ήταν ανδρώα από την ίδρυση της. Το 1932 έπαψε να λειτουργεί, αλλά από το 1988 εγκαταστάθηκε γυναικεία αδελφότητα. Σήμερα έχουν ανακαινισθεί οι χώροι της Μονής. Τα κτίρια είναι περιμετρικά, ενώ στο κέντρο βρίσκεται το καθολικό και περιβάλλεται από τετράγωνο περίβολο. Η είσοδος στο νότιο μέρος είναι πρόσφατα κατασκευασμένη και εκεί βρίσκεται ένας βαρύς πέτρινος πυλώνας – καμπαναριό με βαθιά καμάρα. Εσωτερικά υπάρχει η αυλή και στη δεξιά πλευρά ένα διώροφο οίκημα με τα κελιά των μοναχών. Αριστερά είναι το αρχονταρίκι. Στη δυτική πλευρά ο περίβολος κλείνει με τους ξενώνες, που τους χαρακτηρίζει η λιτότητα.

Ηγουμενή: Παντάνασσα μοναχή, Μοναχές : πέντε (5).

Ιερά Μονή Γενέσιου Θεοτόκου Κανάλων

Η ιστορική μονή των Κανάλων, βρίσκεται σε απόσταση 8χλμ. ανατολικά της Καρυάς Ολύμπου. Η ίδρυσή της, κατά τον περιηγητή Léon Heuzey (19^{ος} αι.), ανάγεται στον 9^ο αιώνα. Άλλες πηγές αναφέρουν πως το μοναστήρι δέχτηκε λεηλασίες σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία για την μονή απαντά σε επιγραφή του 1638, η οποία αφορά στην αγιογράφηση του μικρού ναού των Αγίων Πάντων. Από το μοναστηριακό συγκρότημα σώζονται ο οχυρωματικός περίβολος, με την τραπεζαρία στο βόρειο τμήμα του, δύο - τρία κελιά στη βορειοανατολική πλευρά του, το αφιερωμένο στη Γέννηση της Θεοτόκου καθολικό και ένα παρεκκλήσιο, του 1684, που τιμάται στη μνήμη του Αγίου Δημητρίου. Το καθολικό της μονής που ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης θολοσκέπαστης βασιλικής, σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή, κτίστηκε το 1833 καταστράφηκε το 1881 και ανακαινίστηκε εκ νέου το 1883. Το μονόχωρο παρεκκλήσιο του Αγίου Δημητρίου κοσμεύεται με ενδιαφέρουσες

τοιχογραφίες του 1696. Τοιχογραφίες σώζονται και στον ανατολικό τοίχο της τράπεζας της μονής. **Ηγουμένη:** Ορθοδοξία μοναχή, **Μοναχές:** δύο (2).

Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμού)

Ο οικισμός του Σπαρμού του Δήμου Ελασσόνας είναι γνωστός για τη Μονή Αγ. Τριάδος ή Μονή Σπαρμού. Ο γεωργοκτηνοτροφικός αυτός οικισμός απέχει 20χλμ. από την Ελασσόνα, 60χλμ. από τη Λάρισα και βρίσκεται σε υψόμετρο 670 μ. Το μοναστήρι της Αγ. Τριάδος (Μονή Σπαρμού), σταυροπηγιακό ίδρυμα με πλούσιες τοιχογραφίες, χτίστηκε το 13^ο αι. και έλαβε το όνομά του από το βυζαντινό οικισμό, Σφαριμό, που έφθασε στα νεότερα χρόνια με το όνομα Σπαρμός. Η μονή κατοικείται από τον 14^ο αι. Επίσημα ιδρύθηκε τον 16^ο αι. και άκμασε τον 8^ο αι. αποκτώντας μεγάλη φήμη. Διέθετε πλούσια βιβλιοθήκη με σπάνια έγγραφα τα οποία σήμερα βρίσκονται στην Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας Ελασσόνας. Η εκκλησία (Καθολικό) της μονής έχει μήκος 23 μέτρα και η στέγη του είναι κεραμοσκεπή. Οι τοιχογραφίες στο καθολικό της Αγίας Τριάδας είναι σπάνιες και εξαιρετικές. Η φορητή εικόνα της Αγίας Τριάδας που δεσπόζει στο Καθολικό φιλοτεγήθηκε το 1835.

Εικόνα 6.12 : Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμού)

Πηγή : imelassonos.gr

Το μοναστήρι αποτελούσε κέντρο γραμμάτων με παρουσία πολλών διδασκάλων του γένους. Το μοναστήρι ανακαινίστηκε στο 2000 από την νέα ανδρική αδελφότητα (τετραμελή αδελφότητα στην ίδια οικογένεια) σήμερα είναι ένα ολοκληρωμένο μοναστηριακό οικοδόμημα.

Ηγούμενος είναι ο Αρχιμανδρίτης Νικάνωρ. **Μοναχοί** τρεις (3).

Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Λιβαδίου

Η Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Λιβαδίου, βρίσκεται στις ανατολικές πλαγιές του Τίταρου όρους, απέναντι από τον Όλυμπο και κάτω από το χωριό Λιβάδι, σε υψόμετρο 1000 περίπου μέτρων. Είναι από τις παλαιές Ιερές Μονές της Μητροπόλεως Ελασσώνας. Ακριβή χρονολογία ιδρύσεως δεν γνωρίζουμε. Σε μηναίο του 1740, μαρτυρούνται ως αδερφοί της Μονής οι Παρθένιος, ιερομόναχος και Βενιαμίν ιεροδιάκονος, που διακονούν τον επίσκοπο Πέτρας, ο οποίος έχει την έδρα του στο Λιβάδι. Το 1905

αναφέρεται ηγούμενος με το όνομα Διονύσιος. Το έτος 1942 πυρπολείται από τους Ιταλούς, σε αντίποινα για την υπόνοια υπόθαλψης ανταρτών. Έκτοτε αρχίζει η παρακμή της και η Ιερά Μονή μένει χωρίς αδελφότητα. Το κτιριακό συγκρότημα της Ιεράς Μονής σήμερα, μετά την εγκατάσταση γυναικείας αδελφότητας, την ανακαίνιση και ευπρεπισμό όλων των χώρων, παρουσιάζει ενδιαφέρον και ελκεί τους προσκυνητές από τα διάφορα μέρη της περιοχής. Η κύρια είσοδος της Μονής βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της. Ο σημερινός ναός, τα κελιά των μοναχών, οι χώροι υποδοχής και τα υπόλοιπα κτίσματα σχηματίζουν ένα Π, στο εσωτερικό του οποίου περικλείεται ο αύλειος χώρος με τη φιάλη του αγιασμού. Το Καθολικό της Ιεράς Μονής, κατεστράφη και δεν υπάρχουν ούτε θεμέλια. Ως Ναός χρησιμοποιήθηκε η Τράπεζα, κτίσμα του 18ου αιώνας, η οποία το 2005, ανακαινίσθηκε και προσετέθη ένας χώρος έμπροσθεν, που καλύπτει τις ανάγκες της Μονής. Εσωτερικά του Ναού σώζεται το παλαιό περίτεχνο, επιχρυσωμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Την χρονολογία κατασκευής του μας την μαρτυρεί η επιγραφή που βρίσκεται πάνω σ' αυτό, «ΕΛΑΒΑΝ ΤΕΛΟΣ ΤΑ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΤΕΜΠΛΟΣ ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ 1750. ΔΕΗΣΙΣ ΚΥΡΙΕ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΙΜΟΥ ΛΑΖΟΥ». Το Καθολικό της Ιεράς Μονής, όπως και τα υπόλοιπα κτίσματα, ανακαινίσθηκαν τα τελευταία χρόνια. Η Ιερά Μονή πανηγυρίζει την Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος και του αγίου Προκοπίου.

Ηγούμενη: Θεοφανώ μοναχή, Μοναχές: δύο (2).

Ιερά Μονή Αγίου Δημητρίου (Βαλέτσικο Τσαριτσάνης)

Ηγούμενος: Αρχμ. Ισαάκ Τσαπόγλου **Μοναχοί:** τρεις (3).

6.2.1.4 Ιερά Μητρόπολη «Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων»

Παναγία Ελεούσα η Δεμερλιώτισσα

Εικόνα 6.13 : Παναγία Ελεούσα η Δεμερλιώτισσα

Πηγή : Δήμος Φαρσάλων

Στο Σταυρό Φαρσάλων βρίσκεται ο μεταβυζαντινός Ιερός Ναός του 18^{ου} αιώνα της Παναγίας της Δεμερλιώτισσας. Το προσωνύμιο του Ναού οφείλεται στην τουρκική ονομασία του χωριού Σταυρός, που ήταν Δεμερλί. Ο Ιερός Ναός είναι τρίκλιτη βασιλική με εξωνάρθηκα.

Πρόκειται για ένα μονόχωρο επιμήκη ναό με νάρθηκα, που χωρίζεται κατά μήκος, με σειρά ξύλινων στύλων, σε τρία ψευδοκλίτη. Το μεσαίο κλίτος στεγάζεται με καμάρα. Όπως μας πληροφορεί κτητορική επιγραφή, που βρίσκεται επάνω από τη νότια είσοδο του Ναού, χτίστηκε το 1778 και αγιογραφήθηκε οχτώ χρόνια αργότερα, το 1786 με έξοδα ευσεβών χριστιανών και με τη συνδρομή «του Αιδεσιμωτάτου παπα-Ρίζου και Αθανασίου ιερέως και Γεραποστόλη του Πίκλην Νταούτη επιτρόπου, επί Μητροπολίτου Λαρίσης Μελετίου του Γ'». Η αγιογράφηση έγινε από μαθητές του σπουδαίου αγιογράφου και μελετητή της βυζαντινής αγιογραφίας, Διονυσίου εκ Φουρνά Ευρυτανίας. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος διατάσσεται σε τρεις ζώνες. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο είναι πληροεπίκτης τεχνοτροπίας και παρουσιάζει ομοιότητες με το τέμπλο του ναού της Υπαπαντής του Βένετου. Στο Ναό στεγάζεται η ιερή, θαυματουργική εικόνα της Παναγίας της «Δεμερλιώτισσης» διαστάσεων 0,64 X 0,48μ. Στοιχεία για την προέλευση της εικόνας δεν γνωρίζουμε. Όπως και για πολλές άλλες εικόνες της Θεοτόκου, έτσι και για την Παναγία τη «Δεμερλιώτισσα» θρυλείται από την Ιερά Παράδοση ότι αγιογραφήθηκε από τον Απόστολο και Ευαγγελιστή Λουκά. Τεχνοτροπικά η εικόνα παρουσιάζει ομοιότητες με αυτήν της Παναγίας της Τήνου.

Ναός Αγίων Αναργύρων στη Ζωοδόχο Πηγή Φαρσάλων

Στις βόρειες παρυφές της Τοπικής Κοινότητας Ζωοδόχου Πηγής Φαρσάλων, επάνω σε χαμηλό λόφο με ίχνη αρχαίων λειψάνων, υψώνεται η τρίκλιτη βασιλική του 18^{ου} αιώνα, αφιερωμένη στη λατρεία των Αγίων Αναργύρων. Ο Ναός, που έχει κηρυχθεί διατηρητέο μνημείο, σώζεται σε ερειπιώδη κατάσταση και στον αύλειο χώρο του φιλοξενεί το σύγχρονο νεκροταφείο του χωριού, γεγονός που αλλοιώνει τον αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα. Πρόκειται για μια επιμήκη τρίκλιτη βασιλική. Η διάκριση της στα τρία κλίτη γίνεται με δύο σειρές από πέντε λίθινους κίονες η καθεμιά. Ο πρώτος κίονας της αριστερής σειράς είναι ρωμαϊκός, όπως φανερώνει η εγγάρκτη επιγραφή που σώζεται στην επιφάνεια του κορμού του. Το μεσαίο κλίτος, ως είθισται, είναι ευρύτερο των πλαϊνών και αισθητά υπερυψωμένο. Οι κίονες ενώνονται μεταξύ τους με τοξοστοιχίες. Ο νάρθηκας είναι υπερυψωμένος του υπολοίπου ναού κατά τέσσερα σκαλιά. Το δάπεδο του ναού, στην τελική φάση χρήσης του, συνίστατο από τετράγωνα πλακίδια. Το τέμπλο δεν σώζεται, ούτε η στέγη του ναού. Κατά τόπους διακρίνονται αμυδρά ίχνη του αγιογραφικού τοιχογραφικού διακόσμου. Χρονολογήθηκε στο 17^ο αιώνα, αλλά πιο πιθανό είναι να κατασκευάστηκε το 18^ο αιώνα, μια περίοδο κατά την οποία υπάρχει αξιόλογη οικοδομική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή των Φαρσάλων. Οι βαριές αναλογίες του κτηρίου του προσδίδουν μια πλαστική αίσθηση πρωιμότητας.

Ναός της Υπαπαντής στο Θετίδιο Φαρσάλων

Στις δυτικές παρυφές του οικισμού του Θετιδίου Φαρσάλων βρίσκεται ένας μοναδικός μικρός βυζαντινός ναός, βυθισμένος και καλά προφυλαγμένος μέσα στην αγκαλιά της θεσσαλικής γης. Σύμφωνα με τις τοπικές προφορικές παραδόσεις, ο ναός πρωτο – οικοδομήθηκε με ταπεινά υλικά, πέτρα και πηλό, ενδεχομένως ως χώρος ασκητικού μοναχισμού, γύρω στις αρχές του 12^{ου} αιώνα, σε μια περιοχή δύσβατη και δυσπρόσιτη. Κατά μία άποψη, με βάση διαβρωμένη και μη αναγνώσιμη σήμερα επιγραφή, ο Ναός

αγιογραφήθηκε αρχικά το έτος 1438 από ανώνυμο αγιογράφο. Το 1720 στην περιοχή εγκαθίστανται κάτοικοι και ιδρύουν χωριό με την ονομασία «Αλχανί».

Εικόνα 6.14 : Ναός της Υπαπαντής στο Θετίδιο Φαρσάλων
Πηγή : Δήμος Φαρσάλων

Αυτοί κάνουν και την πρώτη αρχιτεκτονική μετατροπή στο Ναό, προσθέτοντας στη δυτική πλευρά του μικρό κτίσμα, το οποίο αποτέλεσε το γυναικωνίτη του, ακριβώς εκεί που αρχικά έστεκε ο χώρος διαβίωσης των μοναχών. Έκτοτε ο Ναός της Υπαπαντής χρησιμοποιήθηκε ως η εκκλησία του χωριού. Όπως σώζεται, σήμερα, είναι μικρός, μονόχωρος ναός με στενό νάρθηκα. Σύμφωνα με μελετητές του μνημείου, η αγιογράφηση του, τουλάχιστον αυτή που σώζεται έως σήμερα, έγινε τότε, μέσα στο 18ο αιώνα. Στο μνημείο έχει γίνει σειρά επεμβάσεων, σε παλαιότερες περιόδους, που έχουν αλλοιώσει την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του. Αναφέρεται η αλλαγή της στέγης, η κάλυψη με ασβεστοκονίαμα του εξωτερικού κελύφους και τέλος, η κατασκευή λίθινου περιβόλου περιμετρικά του Ναού, καθώς και το στρώσιμο με τσιμέντο της επιφάνειας του εδάφους πέριξ του ναού.

6.2.2 Μνημεία Πολιτισμού

Η περιοχή διαθέτει σημαντικότερους πολιτισμικούς πόρους. Υπάρχουν διάσπαρτα μνημεία στο χώρο από την κλασική, τη βυζαντινή και τη νεώτερη περίοδο. Στον Πίνακα 6.4 παρουσιάζονται οι πολιτιστικοί πόροι και περιλαμβάνονται όλα τα μνημεία των τριών προαναφερθέντων περιόδων, οι οικισμοί και οι εγκαταστάσεις με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες καθώς και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που οργανώνονται σε όλη την περιοχή. Αρκετά από τα στοιχεία αυτά συνιστούν ήδη πόλους έλξης τουριστών (Ελλήνων και αλλοδαπών) κατά τη θερινή και χειμερινή περίοδο και θα έπρεπε να προστατευθούν και να ενισχυθούν ενώ άλλα, κατάλληλα αξιοποιημένα, είναι δυνατό να στηρίξουν τη δημιουργία ή / και αξιοποίηση επιπλέον πόλων έλξης τουριστικού ενδιαφέροντος. Ο πολιτισμικός πλούτος είναι άμεσα διαθέσιμος στο ευρύ κοινό τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στις αγροτικές περιοχές.

Πίνακας 6.4 : Μνημεία πολιτισμού της ΠΕ Λάρισας (ανά Δήμο)

Μνημείο	Δήμος
1. Το ρωμαϊκό Λουτρό στους Νερόμυλους	Αγιάς
2. Κάστρο Βελίκας	Αγιάς
3. Κάστρο Σκήτης	Αγιάς
4. Καστρί Αγιάς	Αγιάς
5. Όρος Κελλίων	Αγιάς
6. Αρχοντικό Αλεξούλη Αγιά	Αγιάς
7. Τα Ασκηταριά των Αγίων Αναργύρων	Αγιάς
8. Μία από τις πόλεις της Περραιβικής Τρίπολης, Άζωρος	Ελασσόνας
9. Τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα, Μηλέα	Ελασσόνας
10. Καστρί Δολίχης	Ελασσόνας
11. Άγιος Γεώργιος Δομένικου	Ελασσόνας
12. Τελωνείο Ελασσόνας	Ελασσόνας
13. Οθωμανικό Τέμενος Ελασσόνας	Ελασσόνας
14. Η αρχαία Κραννών	Κιλελέρ
15. Α' Αρχαίο Θέατρο, Λάρισα	Λαρισαίων
16. Β' Αρχαίο Θέατρο Λάρισα	Λαρισαίων
17. Το Μπεζεστένι, Λάρισα	Λαρισαίων
18. Το Γενί (Νέο) Τζαμί, Λάρισα	Λαρισαίων
19. Δημοτική Πινακοθήκη, Λάρισα	Λαρισαίων
20. Διαχρονικό Μουσείο	Λαρισαίων
21. Αρχοντικό Γεωργίου Σβάρτς, Αμπελάκια	Τεμπών
22. Ανασκαφή Τεμπών	Τεμπών
23. Το Κάστρο της Ωριάς, Κοιλάδα των Τεμπών	Τεμπών
24. Τεκές Χασάν Μπαμπά, Τέμπη	Τεμπών
25. Το Λουτρό Τυρνάβου	Τυρνάβου
26. Κάστρο Φαρσάλων : Η ακρόπολη των Φαρσάλων	Φαρσάλων
27. Τεκές Ντουρπαλί Σουλτάν στα Ασπρόγεια Φάρσαλα	Φαρσάλων

Πηγή : Εφορία Αρχαιοτήτων Λάρισα (<http://larisa.culture.gr>), Ιδία επεξεργασία

Δήμος Αγιάς

- Το ρωμαϊκό Λουτρό στους Νερόμυλους:** Το λουτρό υδρευόταν από τις πηγές του Βαθυρέματος και αποτελεί το μοναδικό ανεσκαμμένο μνημείο του αρχαίου οικισμού, που ταυτίζεται από ορισμένους ερευνητές με το Συκούριον. Πρόκειται για συγκρότημα κτιρίων διαστάσεων 22x16μ. που ανασκάφηκε το 1990 στα νότια του δρόμου Λάρισας - Αγιάς. Περιλαμβάνει όλους τους γνωστούς χώρους των ρωμαϊκών λουτρών με κεντρική αίθουσα, καθώς και χώρους ψυχρού, χλιαρού, και θερμού λουτρού, διατεταγμένους από βορρά προς νότο. Οι αίθουσες θερμαίνονταν με υπόκαυστα, ενώ σε αρκετά σημεία διατηρήθηκαν ψηφιδωτά δάπεδα. Το λουτρό χρονολογείται στον 2^ο αιώνα μ.Χ., ενώ το μέγεθος και η ποιότητα κατασκευής του υποδηλώνουν την ύπαρξη σημαντικού αρχαίου οικισμού στην περιοχή.
- Κάστρο Βελίκας:** Πρόκειται για οχύρωση των παλαιοχριστιανικών χρόνων (6^{ος} αιώνας), που βρίσκεται στο λόφο ανατολικά της Μονής Θεολόγου Μελιβοίας, σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα. Κτίστηκε στη θέση της Ακρόπολης της αρχαίας Μελιβοίας, της πόλης του Ομηρικού βασιλιά Φιλοκτήτη, που καταστράφηκε από τους Ρωμαίους το 168 π.Χ. Προσφέρει εποπτεία σε όλους τους παράλιους οικισμούς, από το ακρωτήριο Δερματάς μέχρι το Μαυροβούνι, που ανήκαν στην επικράτεια της Αρχαίας πόλης και βρίσκονταν κατά μήκος του παραθαλάσσιου δρόμου από τη Μακεδονία προς τη νότια Ελλάδα. Το κάστρο έχει έκταση είκοσι ενός (21) στρεμμάτων με πάχος τείχους δύο (2) μέτρα, ενώ το ύψος του φθάνει κατά τόπους τα τρία (3) μέτρα. Στην ανατολική και νότια πλευρά, που σώζονται σε μεγαλύτερο ύψος, έχουν αποκαλυφθεί πέντε πύργοι και δύο πύλες. Στη νότια πλευρά, παράλληλα με το βυζαντινό τείχος, διατηρείται σημαντικό τμήμα της αρχαίας οχύρωσης.
- Κάστρο Σκήτης:** Αμέσως μετά το χωριό Σκήτη πάνω σε έναν απότομο και υψηλό λόφο σχηματίζεται ένα πλάτωμα γνωστό ως «Κάστρο». Στο πλάτωμα αυτό διατηρούνται τείχη σε μήκος περίπου δύο χιλιομέτρων, υπολείμματα πύργων, τα ερείπια μιας δεξαμενής, ερείπια κτισμάτων. Το σωζόμενο ύψος στα τείχη φτάνει τα 3μ., ενώ ένας τετράγωνος πύργος στη νότια πλευρά έχει ύψος 6μ. περίπου. Η τοιχοδομία στα τείχη είναι από αργιολιθοδομή, ανάμεσα στην οποία παρεμβάλλονται κομμάτια από οπτοπλίνθους. Τα ερείπια αυτά ανήκουν σε κάποια μεσαιωνική οχυρωμένη πόλη και η οποία δέσποζε στη νοτιοδυτική πλευρά του Κισσάβου και στη βόρεια του Μαυροβουνίου και έλεγχε τον δρόμο που οδηγούσε από τον Αγίοκαμπο στη Λάρισα. Το κάστρο Σκήτης είναι σημαντικό λόγω της θέσης, του μεγέθους και των οικιστικών λειψάνων που διασώζει. Εδώ τοποθετείται η βυζαντινή Κενταυρόπολη, τα τείχη της οποίας επισκέυασε ο Ιουστινιανός, μαζί με εκείνα των Ευρυμενών.
- Καστρί Αγιάς:** Σε βραχώδη λόφο των δυτικών υπωρειών του Μαυροβουνίου όρους, πάνω από τον ομώνυμο σύγχρονο οικισμό, βρίσκεται το Καστρί, βυζαντινό κάστρο που δέσποζε της άλλοτε λίμνης Βοιβηίδας ή Κάρλας. Η ύπαρξη της λίμνης από τη μια και ο ορεινός όγκος του Μαυροβουνίου από την άλλη καθιστούσαν το λόφο οχυρό. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τη φυσική προστασία που παρέχουν οι πλαγιές του λόφου, οι οποίες σε ορισμένα σημεία είναι ιδιαίτερα απόκρημνες, δικαιολογούν το χαρακτηρισμό της θέσης «μικραί Θερμοπύλαι παρά την λίμνην Βοιβηίδα». Η στρατηγική σημασία του κάστρου έγκειται στο ό,τι εξασφάλιζε τον έλεγχο της πεδιάδας της Λάρισας, ευρισκόμενο στην παραλίμνια οδό που οδηγούσε από τη Λάρισα στο Βόλο αλλά και στην έξοδο της παράλιας οδού Κισσάβου - Μαυροβουνίου που κατέληγε στην περιοχή της λίμνης Βοιβηίδας. Τα αρχαιότερα

ίχνη κατοίκησης της περιοχής ανάγονται στην προϊστορία. Κατάλοιπα αρχαίας οχύρωσης στη βάση του τείχους καθώς και νομίσματα και κεραμική πρώιμης ελληνιστικής περιόδου υποδηλώνουν την ύπαρξη οχυρωμένης πόλης ήδη από την περίοδο αυτή. Επιπλέον, υπολείμματα ρωμαϊκών λουτρών μαρτυρούν την ύπαρξη οικισμού στην πεδινή έκταση κάτω και γύρω από το λόφο του κάστρου, την κορυφή του οποίου θα καταλάμβανε η ακρόπολη. Στις πλαγιές βορειοανατολικά του κάστρου λειτουργούσαν κατά τους ελληνιστικούς, ρωμαϊκούς και πιθανόν μέχρι και τους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους λατομεία λευκού μαρμάρου. Ελλείπει επιγραφικών ή ανασκαφικών δεδομένων δεν είναι δυνατή με βεβαιότητα η ταύτιση της θέσης με κάποια από τις παραλίμνιες πόλεις που αναφέρονται στις πηγές. Ορισμένοι ερευνητές τοποθετούν εδώ την αρχαία πόλη Άμυρο, κάποιοι άλλοι το παλαιοχριστιανικό Κερκίνεον, η οχύρωση του οποίου επισκευάστηκε από τον Ιουστινιανό. Το Καστρί αναφέρεται για πρώτη φορά στις γραπτές πηγές το 14ο αιώνα. Ο οχυρωματικός περίβολος έχει τριγωνικό σχήμα, περικλείει την πόλη και την ακρόπολη και ακολουθεί τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους. Σε ορισμένα σημεία είναι τελείως κατεστραμμένος ενώ σε άλλα διατηρείται σε μεγάλο ύψος. Στο εσωτερικό του κάστρου διατηρούνται σήμερα ορατά ο βυζαντινός ναός του Αγίου Γεωργίου (τέλη του 12^{ου} - αρχές του 13^{ου} αι.) και μία ορθογώνια δεξαμενή.

- **Όρος Κελλίων:** Με την ονομασία Όρος των Κελλίων έγινε γνωστή η παραλιακή περιοχή του Κισσάβου στα βυζαντινά χρόνια, όταν αναπτύχθηκε ένα σύνολο μονών και ασκηταριών που διέθετε πλήθος μοναχών και κεντρική διοίκηση με επικεφαλής τον πρώτο, όπως συνέβαινε επίσης στο Άγιο Όρος. Οι ιστορικές πηγές για το Όρος των Κελλίων ξεκινούν από τον 11^ο αιώνα, στην εποχή του βυζαντινού αυτοκράτορα Αλέξιου Κομνηνού, ο οποίος πέρασε από την περιοχή κατά την εκστρατεία του εναντίον των Νορμανδών που πολιορκούσαν τη Λάρισα το 1083. Το πλήθος των μοναχών που συνάντησε ο Αλέξιος και η επιθυμία του να αποκτήσουν κοινοβιακή οργάνωση δείχνει ότι υπήρχε και προγενέστερη ιστορία μοναχισμού στην περιοχή. Το ίδιο απηγούν και τα αγιολογικά κείμενα, που την αναφέρουν ως χώρο στάσης των μοναχών που περιηγούνταν τον ελληνικό χώρο με προορισμό την Κωνσταντινούπολη και τον Πόντο. Η έκταση της οργανωμένης μοναστικής κοινότητας υπολογίζεται από τα Τέμπη μέχρι το Μαυροβούνι, όπου έχουν εντοπισθεί περισσότερες από 50 μοναστηριακές θέσεις, αλλά η μεγαλύτερη πυκνότητα παρατηρείται στην περιοχή από την Καρίτσα έως τη Μελοιβία. Από την εποχή της ερήμωσής τους τον 14^ο αιώνα, τα πυκνά δάση του Ανατολικού Κισσάβου καλύπτουν και προφυλάσσουν τα ερείπια, καθιστώντας δύσκολη κάθε απόπειρα προσέγγισής τους. Μόνο σε λίγες περιπτώσεις κατέστη δυνατή η ανασκαφική έρευνα από την 7^η ΕΒΑ (Κόκκινο Νερό, Κουτσουπιά, Παλιουριά, ακρωτήριο Δερματάς) με αποτέλεσμα να υπάρχουν σήμερα επισκέψιμοι χώροι.
- **Αρχοντικό Αλεξούλη:** Μεγάλη διώροφη οικία, με συμμετρική κάτοψη, κελάρια, παράσπιτα και οργανωμένη αυλή με ψηλό περίβολο, που χρονολογείται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και αποτελεί δείγμα οικιών της κυρίαρχης τάξης της εποχής, που ασχολούνταν με την κατεργασία νημάτων και την εξαγωγή τους. Συνδέεται με τη γνωστότερη οικογένεια του οικισμού, εκείνη των Χατζηιωάννου - Αλεξούλη, που κυριαρχούσε στην περίοδο της εμπορικής ακμής του, με την εξαγωγή βαμμένων νημάτων και αργότερα του μεταξιού. Διατηρεί σε μεγάλο ποσοστό την αρχική της μορφή, παλιά επίπλωση και αρχεία, ενώ στεγάζει σήμερα την Αρχαιολογική Συλλογή Αγιάς, με ευρήματα από όλα τα χωριά της επαρχίας.

Δήμος Ελασσόνας

- **Η Αζώρος:** είναι μία από τις πόλεις της Περραιβικής Τρίπολης κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο έχουν βρεθεί τρεις παλαιοχριστιανικές βασιλικές, ένα παλαιοχριστιανικό και δύο μεσοβυζαντινά νεκροταφεία. Ο αρχαιολογικός χώρος της Αζώρου έχει δώσει πλήθος σημαντικών ευρημάτων. Άξια αναφοράς είναι το βαπτιστήριο και η φιάλη που βρέθηκαν στη Βασιλική στη θέση «Παλιοκκλήσι», ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το αρχαίο δομικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε στη Βασιλική στη θέση «Κοπάνα». Επιπλέον, η έρευνα στα νεκροταφεία έφερε στο φως μεγάλο αριθμό αργυρών και χάλκινων κοσμημάτων υψηλής τέχνης, νομισμάτων, αγγείων και άλλων ευρημάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ευρήματα των νεκροταφείων της Αζώρου και της Μηλέας εμπλουτίζουν τις συλλογές του Διαχρονικού Μουσείου Λάρισας.
- **Μηλέα:** Η αρχαιολογική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1998 στη θέση «Αγία Τριάδα» της Μηλέας, αποκάλυψε τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα, αίθριο και βαπτιστήριο προσκολλημένο στη νότια πλευρά. Ο ναός, σύμφωνα με τα νομίσματα που βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής που κάλυπτε τους τοίχους του φαίνεται πως καταστράφηκε τον 5^ο μ.Χ. αιώνα. Κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο κτίζεται πάνω στα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής μικρότερη, επίσης τρίκλιτη, μέσα και γύρω από την οποία οργανώνεται εκτεταμένο νεκροταφείο του 11^{ου} - 12^{ου} αιώνα, από το οποίο προέρχεται μεγάλος αριθμός κοσμημάτων, αγγείων και νομισμάτων. Η κοιμητηριακή χρήση του ναού εξακολούθησε και μετά την καταστροφή του, μέχρι και την μεταβυζαντινή περίοδο.
- **Καστρί Δολίχης:** Στο λόφο Καστρί της Δολίχης τοποθετείται η ρωμαϊκή και παλαιοχριστιανική Δολίχη. Η ανασκαφή του χώρου ξεκίνησε το 2002 και διεξήχθη επί μια δεκαετία. Αποκαλύφθηκαν τμήμα του περιβόλου της ακρόπολης της Δολίχης με αποθήκες και εργαστήρια κτισμένα σε επαφή με την εσωτερική πλευρά του τείχους καθώς και τρεις τρίκλιτες βασιλικές, μία εντός του χώρου της ακρόπολης και δύο εκτός. Η πρώτη βασιλική εκτός της ακρόπολης διατηρεί στο κεντρικό κλίτος αξιόλογα ψηφιδωτά δάπεδα με γεωμετρικά σχέδια και σκηνές από το ζωικό βασίλειο, όπου κυριαρχούν κύκνοι, ελάφια, πέρδικες κ.ά. Ψηφιδωτό με γεωμετρικό διάκοσμο καλύπτει επίσης το δάπεδο του Ιερού Βήματος, όπου μπροστά από την Αγία Τράπεζα υπάρχει η σπάνια σε δάπεδα απεικόνιση του σταυρού. Από την Αγία Τράπεζα διατηρείται μόνο η βάση και δύο από τους τέσσερις κιονίσκους που στήριζαν την πλάκα της Τράπεζας από πράσινο θεσσαλικό μάρμαρο από τα περίφημα λατομεία της Χασάμπαλης. Σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής δεδομένα της έρευνας ο οικισμός δεν φαίνεται να κατοικείται μετά από τον 7^ο αι. Η εγκατάλειψη του οικισμού οφείλεται σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα σε βίαιη καταστροφή και θα μπορούσε να συνδυαστεί με τις αβαροσλαβικές επιδρομές. Η αδιάκοπη και συστηματική έρευνα του λόφου οδήγησε μέσα σε μια δεκαετία στην αποκάλυψη ικανού τμήματος του παλαιοχριστιανικού οικισμού της Δολίχης που συνιστά αξιόλογο και συγκροτημένο αρχαιολογικό χώρο καθώς συνδυάζει διαφορετικού είδους κτίσματα, κοσμικού, θρησκευτικού και αμυντικού χαρακτήρα.
- **Άγιος Γεώργιος Δομένικου:** Το Δομένικο είναι ένα από τα σημαντικότερα ιστορικά κέντρα της επαρχίας Ελασσόνας. Η βυζαντινή πόλη, η οποία βρίσκεται στην ακρόπολη των αρχαίων Χυρετιών, εμφανίζεται στις ιστορικές πηγές ως έδρα επισκοπής από τις αρχές του 11ου αιώνα. Ο ναός του Αγίου Γεωργίου είναι τρίκλιτη, μεσοβυζαντινή βασιλική που χρονολογείται στα τέλη του 10^{ου} με αρχές 11^{ου} αιώνα.

Υπήρξε ο επισκοπικός ναός της πόλης μέχρι και τα τέλη του 13^{ου} αιώνα, οπότε διευρύνθηκε ο νάρθηκας και ο ναός μετατράπηκε σε μοναστήρι. Στο εσωτερικό του ναού σώζονται τοιχογραφίες του 1611 και του 1615. Επίσης, στο νάρθηκα του ναού σώζονται ψηφιδωτά δάπεδα της παλαιοχριστιανικής περιόδου.

- **Τελωνείο Ελασσόνας:** Το οθωμανικό τελωνείο της Ελασσόνας βρίσκεται στο δρόμο που οδηγεί στη Μελούνα, όπου ήταν τα σύνορα Ελλάδας – Οθωμανικής αυτοκρατορίας μέχρι το 1912. Πρόκειται για δημόσιο κτίριο μεταβυζαντινής περιόδου, το οποίο κατασκευάστηκε προκειμένου να στεγάσει το Τελωνείο και άλλες δημόσιες υπηρεσίες. Κτίστηκε το έτος 1881, χρονιά που απελευθερώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας, εκτός της επαρχίας Ελασσόνας και τα σύνορα του ελληνικού κράτους έφθασαν μέχρι τα υψώματα της Μελούνας, λίγα χιλιόμετρα έξω από την πόλη. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 συντάχθηκε μελέτη επισκευής του κτηρίου και μετασκευής του σε Λαογραφικό Μουσείο και ξεκίνησε η επισκευή του.
- **Οθωμανικό Τέμενος Ελασσόνας:** Το μνημείο βρίσκεται στη συνοικία Βαρόσι Ελασσόνας και πιθανά χρονολογείται το 17^ο – 18^ο αιώνα. Πρόκειται για μονόχωρο κτίσμα τετραγωνικής κάτοψης. Καλύπτεται με τρούλο επί οκταγωνικού τυμπάνου, που στηρίζεται στους τοίχους μέσω σφαιρικών τριγώνων. Η αίθουσα προσευχής φωτίζεται από δεκαέξι παράθυρα, σε δύο σειρές, τα οποία εσωτερικά περιβάλλονται με γύψινα ανάγλυφα πλαίσια με οξυκόρυφη απόληξη. Η κόγχη του μιχράμπ φέρει απλή γεωμετρική διακόσμηση από σχηματοποιημένους σταλακτίτες. Πάνω από την είσοδο υπήρχε ξύλινο υπερώο. Η τοιχοδομία του κτηρίου αποτελείται από ακατέργαστους λίθους και πλίνθους σε ακανόνιστες σειρές και επιστρέφεται με οδοντωτές ταινίες. Στην πρόσοψη υπήρχε ξύλινο προστώο. Στη βορειοδυτική γωνία σώζεται η βάση του μιναρέ. Πάνω από την είσοδο υπήρχε γραπτή κτητορική επιγραφή, η οποία έχει σβηστεί. Στο παρελθόν πραγματοποιήθηκαν στερεωτικές εργασίες, αλλά το μνημείο δεν είναι επισκέψιμο. Παλαιότερα στο τέμενος φυλάσσονταν αντικείμενα της Αρχαιολογικής Συλλογής Ελασσόνας.

Δήμος Κιλελέρ

- **Η αρχαία Κραννών:** Τα λείψανα της αρχαίας Κραννώνος, σημαντικότερης πόλης της Πελασγιώτιδας, που άκμασε κυρίως κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους (6^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) έχουν εντοπιστεί περίπου 25χλμ νοτιοδυτικά της Λάρισας. Το όνομά της οφείλεται πιθανότατα στις άφθονες πηγές και ειδικότερα σε μια θερμή πηγή - κρήνη, "κράνα" στην αιολική, θεσσαλική διάλεκτο. Η θέση της στο εύφορο, νοτιοδυτικό τμήμα της πεδιάδας της Λάρισας, την κατέστησε μια από τις πλουσιότερες πόλεις της Θεσσαλίας κατά τον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ., καθώς έκοψε αργυρά και χάλκινα νομίσματα από το 480π.Χ. Υπήρξε έδρα του ισχυρού γένους των Σκοπάδων, που μαζί με τους Αλευάδες της Λάρισας ανέδειξαν πολλούς Ταγούς της Πελασγιώτιδας (ανώτατους πολιτικούς και στρατιωτικούς άρχοντες). Μετά το 370π.Χ., λόγω των πολεμικών συγκρούσεων στην περιοχή μεταξύ Μακεδόνων, Θεσσαλών και Βοιωτών, άρχισε η σταδιακή παρακμή της. Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, κατά τη διάρκεια του Λαμιακού πολέμου για την απελευθέρωση των Ελλήνων της νότιας Ελλάδος από τους Μακεδόνες, η Κραννών υπήρξε χώρος διεξαγωγής μάχης το 322π.Χ.

Δήμος Λαρισαίων

- **Α' Αρχαίο Θέατρο:** Το αρχαίο θέατρο αποτελεί για την Λάρισα του σήμερα, τον ομφάλιο λώρο με το λαμπρό παρελθόν της, καθώς είναι από τα ελάχιστα και σημαντικότερα κτιριακά λείψανα που έχουν διασωθεί ως τις μέρες μας. Η αποκάλυψη και αναστύλωση του αρχαίου θεάτρου, επιτεύχθηκε μόλις τα τελευταία χρόνια παρά το γεγονός ότι οι η ύπαρξή του ήταν γνωστή από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Χρονολογείται από τον 3^ο π.Χ. αιώνα και σύμφωνα με τους αρχαιολόγους δεν υπολείπεται σε σπουδαιότητα, ποιότητα και χωρητικότητα από αυτό της Επιδαύρου. Το αρχαίο θέατρο της Λάρισας ήταν αφιερωμένο στο θεό Διόνυσο και χρησιμοποιήθηκε για τουλάχιστον έξι αιώνες όταν και διακόπηκε απότομα η λειτουργία του. Εδώ δίδονταν οι θεατρικές παραστάσεις, τελούνταν οι μουσικοί και ωδικοί αγώνες, πραγματοποιούνταν οι συνεδριάσεις, του Κοινού των Θετταλών και της Εκκλησίας του Δήμου και διεξάγονταν οι μονομαχικοί αγώνες κατά την ρωμαϊκή περίοδο.

Εικόνα 6.15 : Α' Αρχαίο Θέατρο Λάρισας
Πηγή : Δήμος Λαρισαίων

Το καλύτερα διατηρημένο τμήμα του θεάτρου είναι η σκηνή, η οποία γνώρισε τρεις οικοδομικές φάσεις:

- Η πρώτη φάση ανάγεται στο πρώτο μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ.
- Η δεύτερη στο πρώτο μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ.
- Η τρίτη οικοδομική φάση χρονολογείται στα χρόνια του Ρωμαίου αυτοκράτορα Οκταβιανού Αύγουστου (28π.Χ. - 14 μ.Χ.) και του διαδόχου του, Τιβέριο (14 μ.Χ - 31 μ.Χ.)

Μετά την παύση λειτουργίας του θεάτρου, τον 4^ο αιώνα μ.Χ., άρχισε το μνημείο να επιχωματώνεται και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κατασκευάστηκαν καταστήματα και ισόγειες κατοικίες. Το μεγαλειώδες Α' Αρχαίο Θέατρο της Λάρισας, κατασκευάστηκε στις νότιες υπώρειες του λόφου «Φρούριο», όπου βρισκόταν η οχυρωμένη Ακρόπολη της αρχαίας πόλης. Λειτούργησε μέχρι το τέλος του 3^{ου} αιώνα ή τις αρχές του 4^{ου} αι. μ.Χ., οπότε και διακόπηκε απότομα η ζωή του. Ένας σεισμός στα τέλη του 2^{ου} αιώνα ή τις αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. κατέστρεψε τον δεύτερο όροφο της σκηνής, τον δωρικό θριγκό και τμήμα του υπερέχοντος επιθεάτρου. Ένας

δεύτερος ισχυρότατος σεισμός του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. επέφερε σχεδόν την ολοκληρωτική του καταστροφή. Κατέπεσε η μεγάλη στοά πίσω από τη σκηνή και υπέστησαν σοβαρές ζημιές τα αναλήματα. Στον λόφο του Φρουρίου εκτός από το Αρχαίο Θέατρο υπήρχε ο ναός της Πολιάδος Αθηνάς, τα Ιερά του Διός Ομολώου, του Διός Θαυλίου, της Αρτέμιδας Θροσίας, της Αρτέμιδας Ειλειθίας, της Αρτέμιδας Βενδίδος (στο αρχαίο θέατρο), του Ηρακλή απ' όπου είλκαν την καταγωγή τους οι Αλευάδες. Ακόμα πολύ κοντά στο Θέατρο βρισκόταν και ο ναός του Διονύσου με την προσωνομία Κάρπιος. Όλα αυτά τα Ιερά συνθέτουν ένα σπουδαίο μνημειακό σύνολο που βρίσκεται στην πιο θελκτική πλευρά της Ακρόπολης και της Ελεύθερης Αγοράς, αναπόσπαστο μέρος της οποίας αποτελούσε το ίδιο το θέατρο.

- **Β' Αρχαίο Θέατρο Λάρισας:** Ο σημερινός επισκέπτης της περιοχής δύσκολα αντιλαμβάνεται ότι εδώ υπήρχε άλλοτε ένας λόφος με το όνομα «Πευκάκια», στις νοτιοδυτικές παρυφές του οποίου κατασκευάστηκε το β' αρχαίο θέατρο Λάρισας τον 1^ο αι. π.Χ. Το μνημείο εντοπίστηκε το 1978 και ανασκάφθηκε συστηματικά τα έτη 1985-1986 από την ΙΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων οπότε και αποκαλύφθηκαν η σκηνή, η ορχήστρα, το κοίλο, η δεξιά και τμήμα της αριστερής παρόδου του. Η σκηνή του θεάτρου έχει διαστάσεις 15,70μ. x 4,50μ, η ορχήστρα του θεάτρου έχει διάμετρο 29,70μ ενώ το κοίλο του θεάτρου χωρίζεται με δεκατέσσερις κλίμακες σε δεκατρείς κερκίδες, καθεμιά από τις οποίες έχει δύο σειρές εδωλίων από γκριζόλευκο μάρμαρο, προερχόμενο πιθανόν από τα λατομεία των Γόννων. Η μαρμάρωση του κοίλου, όπως και των παρόδων, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ για οικονομικούς μάλλον λόγους. Έτσι στο υπόλοιπο τμήμα του κοίλου θα πρέπει να τοποθετούνταν ξύλινα καθίσματα, τα γνωστά ίκρια.
- **Τα Οθωμανικά Μνημεία της Λάρισας :** Μια σημαντική κατηγορία μνημείων της Λάρισας αποτελούν τα οθωμανικά κτίσματα, αφού είναι γνωστό ότι η πόλη αποτελούσε ένα από τα σπουδαιότερα στρατιωτικά και εμπορικά κέντρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Σώζεται μόνο ένα από τα παλιά τεμένη, το Μπαιρακλί τζαμί, όπου διακρίνεται ενδιαφέρουσα τοιχοδομία από λίθους και τούβλα, κατά το βυζαντινό πλινθοπερίκλειστο σύστημα. Το τέμενος χρονολογείται στο 15^ο αι. Στον λόφο του Φρουρίου ανεγέρθηκε στα τέλη του 15^{ου} αι. ένα πολύ σημαντικό κτίριο, το Μπεζεστένι (τουρκική αγορά υφασμάτων), που αποτελούσε το κέντρο της αγοράς και στέγαζε σημαντικές λειτουργίες του εμπορίου και της οικονομίας. Το Μπεζεστένι σώζεται σε καλή κατάσταση και αποτελεί το ένα από τα τρία διατηρούμενα αντίστοιχα κτίρια του ελληνικού χώρου. Επίσης, υπάρχει τμήμα από ένα μεγάλο χαμάμ (λουτρό), του οποίου διακρίνονται ακόμη οι δύο τρούλοι, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του περικλείεται στα σύγχρονα εμπορικά καταστήματα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης, το Γενί Τζαμί, κτίριο του 19^{ου} αιώνα, όπου το σημερινό αρχαιολογικό μουσείο, καθώς και η παλιά Πυριτιδαποθήκη στην οδό Ιουστινιανού, του 18^{ου} αιώνα, που χρησίμευσε ως Φυλακές μέχρι τον αιώνα μας.
- **Το Μπεζεστένι :** Το Μπεζεστένι της Λάρισας υψώνεται στην κορυφή του λόφου του Φρουρίου. Πρόκειται για ορθογώνιο κτίριο με τρία τοξωτά μνημειακά πρόπυλα στη νότια, ανατολική και δυτική πλευρά. Η χαμηλή θύρα της βόρειας πλευράς οδηγούσε σε μικρό καμαροσκεπή χώρο, πιθανότατα θησαυροφυλάκιο. Στεγαζόταν από έξι μολυβδοσκεπάστους θόλους που στηρίζονταν σε δύο ογκώδεις πεσσούς. Σε ανοικτή στοά, περιμετρικά του κτιρίου και ανάμεσα στα πρόπυλα παρατάσσονταν δέκα εννέα καμαροσκεπή εμπορικά καταστήματα. Η ανέγερσή του χρονολογείται στα τέλη του 15^{ου} αι. Λειτουργήσε ως κλειστή αγορά υφασμάτων (bez) και πολύτιμων εμπορευμάτων. Για τρεις αιώνες αποτελούσε τον πυρήνα της οικονομικής

δραστηριότητας της πόλης. Γύρω του οργανώθηκε το εμπορικό κέντρο με το τσαρσί και το "τρανό παζάρι". Το 1799 καταστράφηκε από πυρκαγιά, ενώ κατά τον 19ο αι. μετατράπηκε σε πυριτιδαποθήκη.

- **Το Γενί (Νέο) Τζαμί:** Μουσουλμανικό τέμενος που χρονολογείται στα τέλη του 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αιώνα. Βρίσκεται στο κέντρο της σύγχρονης Λάρισας, επί της οδού 31^{ης} Αυγούστου. Πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο τέμενος στεγαζόταν η Δημοτική Βιβλιοθήκη, ενώ από τα τέλη του 1950 και μέχρι το 2011 στο κτήριο στεγαζόταν το Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης. Το κτήριο, τετράγωνο στην κάτοψη, αποτελείται από την αίθουσα προσευχής, που φωτίζεται από εννέα τοξωτά ανοίγματα και καλύπτεται με τετράριχτη κεραμοσκεπή στέγη. Στην πρόσοψη τριμερής στοά στηρίζεται σε πεσσούς και καλύπτεται με τρεις ημισφαιρικούς θόλους. Στη βορειοδυτική γωνία της πρόσοψης υψώνεται ο μιναρές, που σώζεται μέχρι τον εξώστη. Το κτήριο διαθέτει νεοκλασικά διακοσμητικά στοιχεία. Το μνημείο, χάρη και στη λειτουργία του ως μουσείου και στη συνεχή μέριμνα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, βρίσκεται σε καλή κατάσταση.
- **Δημοτική Πινακοθήκη:** Η Λάρισα είναι από τις ελάχιστες πόλεις που μπορεί να υπερηφανεύεται για τον εικαστικό της πλούτο. Πυρήνας του είναι η περίφημη συλλογή έργων του συλλέκτη και φιλότεχνου γιατρού, Γεωργίου Κατσίγρα, η οποία έχει εκτιμηθεί από ειδικούς ως η σπουδαιότερη μετά τη συλλογή της Εθνικής Πινακοθήκης και τη συλλογή Κουλτίδη. Η δωρεά του φιλότεχνου Κατσίγρα έγινε το 1982 και περιλάμβανε 700 πίνακες ζωγραφικής του 19ου και 20ου αιώνα που είχε συλλέξει από το 1950 έως το 1965. Η Δημοτική Πινακοθήκη στεγάζεται σε δικό της κτίριο. Οι εκθεσιακοί χώροι ξεπερνούν τα 2.500 τετραγωνικά μέτρα και σε αυτούς περιλαμβάνονται εκτός από την συλλογή Κατσίγρα άλλα 250 περίπου έργα ζωγραφικής, γλυπτικής και χαρακτικής, πολλά από τα οποία δώρισαν οι ίδιοι οι καλλιτέχνες. Στη Δημοτική Πινακοθήκη λειτουργούν ακόμα πωλητήριο, εκθετήριο εκδόσεων της Πινακοθήκης, βιβλιοπωλείο εκδόσεων Τέχνης και άλλων ενημερωτικών εντύπων, αμφιθέατρο 220 θέσεων, εργαστήρι ζωγραφικής και φωτογραφίας, χώροι φύλαξης έργων τέχνης και εργαστήρια συντήρησης.
- **Το Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας:** είναι κτισμένο στο λόφο «Μεζούρλο» στις νότιες παρυφές της πόλης, πάνω στον περιφερειακό δρόμο της Λάρισας, σε έκταση 54 στρεμμάτων. Το Μουσείο εγκαινιάστηκε στις 28 Νοεμβρίου του 2015 και πλέον είναι επισκέψιμο για το κοινό. Τα εκθέματα προέρχονται από ανασκαφές που διενεργήθηκαν κατά τη διάρκεια του 20ου αι. μέχρι σήμερα στους νομούς Λάρισας, Τρικάλων και Καρδίτσας, από παραδόσεις και δωρεές αντικειμένων καθώς και από επαναπατρισμό αρχαιοτήτων. Συνολικά στην έκθεση εκτίθενται περί τα 2000 αντικείμενα.

Δήμος Τεμπών

- **Αρχοντικό Γεωργίου Σβάρτς στα Αμπελάκια:** Το αρχοντικό του Γεωργίου Σβάρτς αποτελεί εξαιρετικό δείγμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του 18^{ου} αιώνα. Άρχισε να κτίζεται το 1787 και ολοκληρώθηκε το 1798. Πρόκειται για ένα τριώροφο οίκημα με κάτοψη σε σχήμα Γ, που αποτελείται από λιθόκτιστο ισόγειο, ημιώροφο και όροφο κατασκευασμένο από ελαφριά υλικά και διάτρητο από μεγάλα ανοίγματα. Το αρχοντικό εντυπωσιάζει λόγω, τόσο της επιβλητικής αρχιτεκτονικής του, όσο και της πλούσιας εσωτερικής του διακόσμησης. Ξυλόγλυπτες οροφές και επενδύσεις, πορσελάνινα τζάκια και κυρίως ο πλούσιος ζωγραφικός διάκοσμος προσδίδουν στο

κτίριο λαμπρότητα και πολυτέλεια. Το αρχοντικό, μαζί με αυτό του Δημητρίου Σβαρτς, αδελφού του Γεωργίου, αγοράστηκε από το ελληνικό κράτος το 1965 και αφού αναστηλώθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού, αποτελεί δε επισκέψιμο μνημείο.

- **Ανασκαφή Τεμπών:** Δίπλα σε αρχαίο ιερό, στη δυτική είσοδο της κοιλάδας, εντοπίστηκε βυζαντινό συγκρότημα με εκκλησία και πανδοχείο, που χρησίμευε για την ανάπαυση των ταξιδιωτών της σημαντικής οδού που περνούσε από τα Τέμπη. Ο ναός ανήκει στον τύπο του δρομικού ναού με περίστωο και είναι κατασκευασμένος σε δύο φάσεις, μεταξύ του 10^{ου}- 12^{ου} αι. Γύρω από αυτόν αναπτύχθηκε νεκροταφείο από 50 τάφους. Το πανδοχείο είναι ένα ορθογώνιο οικοδόμημα της ίδιας περιόδου, διαστάσεων 7,00 X 27,00 μ., με τριμερή διαίρεση και ανοιχτή στοά στα βόρεια, προσανατολισμένη προς το μεγάλο δρόμο. Υποδηλώνει την προσπάθεια ανασυγκρότησης του κράτους και των συγκοινωνιών που έγινε στο βυζαντινό κράτος την εποχή του Βασιλείου Β΄ μετά τις καταστροφές των Βουλγάρων. Στα νότια του παραπάνω συγκροτήματος εντοπίστηκαν λείψανα παλαιοχριστιανικού οικισμού, από τον οποίο ερευνήθηκαν ληνός, κεραμικός κλίβανος, ασβεστοκάμινος και τμήμα νεκροταφείου. Τα ευρήματα αυτά, που βρίσκονταν κάτω από τη μεγάλη σήραγγα Τεμπών, απομακρύνθηκαν με σκοπό την κατασκευή της νέας εθνικής οδού. Ο οικισμός αυτός σχετιζόταν με τη λειτουργία σημαντικού λατομείου λευκού μαρμάρου, που βρίσκεται στην υπερκείμενη πλαγιά του βουνού.
- **Το Κάστρο της Ωριάς:** Στο στενότερο σημείο της κοιλάδας, 2χλμ. νότια της Αγίας Παρασκευής, σώζονται λείψανα της οχύρωσης που υπήρχε σ' όλες τις εποχές για την υπεράσπιση της σημαντικής διάβασης. Σήμερα σώζεται τμήμα του βυζαντινού τείχους στο ύψος της εθνικής οδού, καθώς και ένας πύργος ψηλά, κάτω από τα Αμπελάκια, ενώ μεγάλο μέρος του έργου καταστράφηκε κατά την διάνοιξη της οδού την δεκαετία του 1960.
- **Τεκές Χασάν Μπαμπά στα Τέμπη:** Ο τεκές ιδρύθηκε από ομάδα μπεκτασήδων δερβίσηδων και περιλαμβάνει το μασωλείο του τεκέ Χασάν Μπαμπά, το οποίο περιλάμβανε τον τάφο του ιδρυτή και χρονολογείται στα τέλη του 14^{ου} – αρχές 15^{ου} αιώνα. Είναι κτίσμα τετράγωνο στην κάτοψη άποψης, με πλευρά 5,90μ. και ύψος 9μ. Καλύπτεται με τρούλο επί οκταγωνικού τυμπάνου που στηρίζεται στους τοίχους με τη μεσολάβηση ημιχωνίων. Ο χώρος φωτίζεται από σειρές τοξωτών παραθύρων, με ελαφρώς οξυκόρυφη απόληξη, τρεις στη βόρεια και νότια πλευρά και στις δύο στις άλλες δύο πλευρές. Η ανώτερη ζώνη φέρει μόνο ένα άνοιγμα στο κέντρο της κάθε πλευράς. Το μνημείο περιέτρεχε εσωτερικά γραπτή επιγραφή με στίχους του Κορανίου, η οποία σώζεται τμηματικά. Η τοιχοδομία αποτελείται από ορθογώνιους λίθους διαφόρων μεγεθών συναρμοσμένων αρμονικά με λεπτό κονίαμα. Στην είσοδο υπήρχε στοά που στηριζόταν σε κίονες και καλυπτόταν με τρεις χαμηλούς θόλους. Στη βορειοδυτική γωνία σώζονται ερείπια του τεμένους, τη μορφή του οποίου γνωρίζουμε από χαλκογραφία του Edward Dodwell (1819). Το μνημείο, στο οποίο έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες υποστύλωσης, δεν είναι επισκέψιμο.

Δήμος Τυρνάβου

- **Το Λουτρό Τυρνάβου:** Το λουτρό Τυρνάβου βρίσκεται έξω από την είσοδο της πόλης. Πρόκειται για λουτρό που διασώζεται εν μέρει. Δεν διαθέτουμε σαφείς ενδείξεις για τη λειτουργία των χώρων ούτε για τη θέση της εστίας – δεξαμενής. Η κατασκευή του πιθανολογείται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η σημερινή κάτοψη του

κτηρίου διαμορφώνεται σε ορθογώνιο σχήμα και περιλαμβάνει μία κύρια τετράγωνη στην κάτοψη αίθουσα, δύο επιμήκεις ορθογώνιους εκατέρωθεν της τετράγωνης αίθουσας και ένα μικρό τετράγωνο δωμάτιο. Οι τετράγωνοι χώροι καλύπτονται με ημισφαιρικούς θόλους και οι άλλοι δύο με σκαφοειδείς. Το μνημείο αποκαταστάθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990. τον περιβάλλοντα χώρο του κτηρίου έγιναν επίσης εργασίες ανάδειξης, ενώ κατασκευάστηκαν μικρό αμφιθέατρο και αναψυκτήριο, με στόχο τη χρήση του μουσείου σε εκδηλώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα. Το λουτρό έχει χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν περιστασιακά για πολιτιστικές χρήσεις. Σήμερα παραμένει κλειστό.

Δήμος Φαρσάλων

- **Κάστρο Φαρσάλων :** Η ακρόπολη των Φαρσάλων καταλαμβάνει την κορυφή του υψώματος «Προφήτης Ηλίας» και αποτελείται από δύο υψώματα με ένα διάσελο ανάμεσά τους. Διακρίνονται τέσσερις κύριες φάσεις οχύρωσης του χώρου. Η πρώτη χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} με αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ., η δεύτερη στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ., η τρίτη στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο (6ος αι.) και η τέταρτη στα ύστερα βυζαντινά χρόνια (13^{ος} -14^{ος} αι.).
- **Τεκές Ντουρπαλί Σουλτάν στα Ασπρόγεια Φαρσάλων :** Ο τεκές ανήκε στο τάγμα των Μπεκτασί δερβίσηδων, που από δογματική άποψη τοποθετείται ανάμεσα στα δύο μεγάλα ρεύματα του Ισλάμ, τους Σουνίτες και τους Σίιτες. Υπήρξε ιδιαίτερα γνωστός κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο και εξακολούθησε και μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1881). Ο τεκές αποτελείται από δύο ανεξάρτητα τμήματα εντός περιβόλων. Στα νότια εκτείνεται το κοιμητήριο και στα βόρεια τα υπόλοιπα κτήρια του συγκροτήματος. Στο κοιμητήριο (νότιος περίβολος) δεσπόζουν δύο μαυσωλεία (τουρμπέδες), που περιβάλλονται με τριάντα τρεις τάφους. Τα δύο μαυσωλεία επικοινωνούν με σύγχρονη τσιμεντένια κατασκευή, στην οποία επίσης περιλαμβάνονται δύο τάφοι. Αυτοί οι τελευταίοι καθώς και οι τάφοι των μαυσωλείων ανήκαν στους ηγουμένους της μονής (σεΐχηδες). Στο βόρειο περίβολο, τα κτήρια αναπτύσσονται γύρω από μια πλακόστρωτη αυλή. Στο βάθος της αυλής υψώνεται το μεϊντάν, δηλαδή ο χώρος που προοριζόταν για τις τελετές. Από το συσχετισμό των μορφολογικών στοιχείων των μαυσωλείων, τον αριθμό των τάφων, καθώς και τις χρονολογίες στις σωζόμενες επιτύμβιες στήλες, προτείνεται η χρονολόγηση της ίδρυσης του τεκέ στο β' μισό του 18^{ου} αιώνα.

6.2.3 Άλλοι χώροι πολιτισμού: Μουσεία, βιβλιοθήκες

Δήμος Αγιάς

- **Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο Χρυσαλλίδα:** είναι ένας πολυχώρος με ανοιχτό και κλειστό θέατρο, το κτίριο είναι ανακαινισμένο, παλιότερα χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικός χώρος κουκουλιού, όπου πραγματοποιούνται πολλές εκδηλώσεις.
- **Εκκλησιαστικό Μουσείο:** Δημιουργήθηκε το 1986 και στεγάζεται σε αίθουσα του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Ανατολής. Στη συλλογή του μουσείου περιλαμβάνονται βενετσιάνικα ευαγγέλια του 1600, εικόνες και τρίπτυχα εικόνων του 17^{ου} αιώνα, ξυλόγλυπτα τέμπλα, ιερά σκευή, καθώς και σπάνιας ιστορικής αξίας ιερά χειρόγραφα.
- **Γεωργικό Εκθετήριο «Μαρίνος Αντύπας»:** εγκαινιάστηκε το Μάρτιο του 2007 στο Ομόλιο όπου φιλοξενούνται εκθέματα από τη ζωή της υπαίθρου των κατοίκων της περιοχής (αγροτικά και κτηνοτροφικά εργαλεία παραδοσιακά επαγγέλματα).

Στεγάζεται στο τέως Κοινοτικό κατάστημα Ομολίου. Οι συλλογές του Εκθετηρίου περιλαμβάνουν αξιόλογα έργα από όλους τους κλάδους της νεοελληνικής χειροτεχνίας: Αγροτικά εργαλεία προμηχανικού αγροτικού βίου, Χρηστικά είδη οικοσκευής, Ενδυματολογικά σύνολα και εξαρτήματα φορεσιάς από πολλές περιοχές της Ελλάδας, Αντικείμενα ξυλογλυπτικής, Κεντήματα και υφαντά, Επιστολικά δελτάρια και χαρακτηριστικά.

- **Λαογραφικό μουσείο Ποταμιάς:** Πρόκειται για ένα νεοϊδρυθέν μουσείο που με ζήλο και μεράκι επιμελήθηκε ο σύλλογος γυναικών Ποταμιάς και φιλοξενεί σε ένα πολύ όμορφο χώρο διάφορα αντικείμενα τόσο από την καθημερινή ζωή των κατοίκων αλλοτινών και περασμένων εποχών όσο και από τα εργαλεία της δουλειάς τους.
- **Αρχαιολογική Συλλογή Μελιβοιάς:** Δημιουργήθηκε το 2009 από την 7^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων σε αίθουσα του Γυμνασίου που παραχωρήθηκε από το Δήμο. Φιλοξενούνται βυζαντινά γλυπτά, κεραμικά, τοιχογραφίες και νομίσματα από τις πρόσφατες ανασκαφές στην περιοχή του Κισσάβου, με σημαντικότερες εκείνες στο Κάστρο Βελίκας και τα βυζαντινά μοναστήρια του Όρους των Κελλίων.
- **Βυζαντινή Συλλογή:** Δημιουργήθηκε σταδιακά από τη δεκαετία του 1930 και φυλάσσεται στο Αρχοντικό Αλεξούλη στην Αγιά. Περιλαμβάνει πλήθος γλυπτών από τα σημαντικότερα μνημεία της επαρχίας Αγιάς, καθώς και κεραμικά και νομίσματα από τις ανασκαφές της 7^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην περιοχή. Ανάμεσα στα σημαντικότερα ευρήματα συγκαταλέγονται παλαιοχριστιανικά κιονόκρανα από την Αγιά, γλυπτά από τους βυζαντινούς ναούς του Αετολόφου και του Βαθυρέματος, όπου τοποθετείται η βυζαντινή πόλη Βέσαινα, επίκρανα από τη Μαρμαρίνη, παλαιοχριστιανικά γλυπτά από την Κάτω Σωτηρίτσα, επιστύλιο από την Παλιουριά, βυζαντινά γλυπτά από τις μονές του Κόκκινου Νερού και της Καρύτσα, καθώς και άλλα μνημεία του Όρους των Κελλίων.
- **Εκκλησιαστική Συλλογή Αγιάς στο ναό Αγίων Αντωνίων:** Συλλογή εικόνων και κειμηλίων από τον 16^ο έως τον 19^ο αιώνα, που δείχνουν τις αξιόλογες μορφές λατρείας και τέχνης που αναπτύχθηκαν την εποχή αυτή στην Αγιά. Ανάμεσα τους υπάρχουν εικόνες του γνωστού **Αγιώτη ζωγράφου και ιερέα Θεοδώρου**, των μέσων του 18^{ου} αιώνα.
- **ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο:** ανήκει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) και ήταν το πρώτο Κρατικό Αρχείο που ιδρύθηκε και λειτούργησε στο Νομό Λάρισας το 1978. Στο Αρχείο φυλάσσονται ποικίλα ιστορικά έγγραφα, σημαντικά **ιδιωτικά και δημόσια αρχεία, συλλογές, φωτογραφίες και παλαιύπα**, με πολύτιμα στοιχεία για την Αγιά και την επαρχία της, που χρονολογούνται από το 18ο αι. μέχρι σήμερα. Στεγάζεται στο πρώην Δημοτικό Σχολείο Μεταξοχωρίου, το οποίο το 2001 παραχώρησε ο Δήμος διαθέτει αναγνωστήριο και πλούσια βιβλιοθήκη. Μέρος των συλλογών του εκτίθενται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο και έχουν ψηφιοποιηθεί.
- **Κειμηλιοφυλακίο Αγιάς :** Κειμήλια ανεκτίμητης αξίας, μεταβυζαντινής περιόδου, μια πλούσια συλλογή ιερών σκευών και εικόνων -από το 1600 τα περισσότερα - εκτίθενται πλέον στο μοναδικό κειμηλιοφυλάκιο της ΠΕ Λάρισας, στην Αγιά. Το Κειμηλιοφυλάκιο Αγιάς στεγάζεται στο Πνευματικό Κέντρο του Ιερού Ναού Αγίων Αντωνίων Αγιάς. Μία σημαντική ψηφίδα στο ψηφιδωτό της ιστορίας του τόπου και των θησαυρών του, το Κειμηλιοφυλάκιο προσφέρεται στην κοινωνία με την ευχή και την ελπίδα ότι θα βοηθήσει στην ανάδειξη της εκκλησιαστικής κληρονομιάς και την ανάπτυξη του τουρισμού. Σπάνια χειροποίητα έργα τέχνης, που έχουν συντηρηθεί για να αντέξουν στη φθορά του χρόνου, αναλλοίωτα στους αιώνες. Άγια δισκοπότηρα, περίτεχνοι σταυροί, καντήλια κατασκευασμένα από αργυροχρυσόχρους, Ευαγγέλια τυπωμένα στη Βενετία, φορητές θρησκευτικές

εικόνες, μυροδοχεία, στέφανα γάμου, είναι μόνο ελάχιστα από τα κειμήλια της συλλογής των ναών της Ενορίας των Αγίων Αντωνίων, τα οποία θα εκτίθενται σε κατάλληλα διαμορφωμένη αίθουσα, επισκέψιμη στο κοινό.

Δήμος Ελασσόνας

- **Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Ελασσόνας:** Ιδρύθηκε το 2006. Πρόκειται για ένα μοντέρνο κτίριο, ειδικά διαμορφωμένο για τη διατήρηση των εκθεμάτων του. Φιλοξενεί μια μεγάλη συλλογή από απολιθώματα, πετρώματα, ταριχευμένα είδη της πανίδας και βότανα. Διαθέτει τρεις επισκέψιμες αίθουσες.
- **Αγροτικό-Εθνογραφικό Μουσείο Αραδοσιβίων:** πρόκειται για μουσείο με πλούσια εκθέματα της λαογραφικής/αγροτικής/πολιτιστικής κληρονομιάς επίσης υπάρχει έκθεση με παραδοσιακές ποντιακές φορεσιές ακόμη ειδών οικοκυρικής, εργαλείων και άλλων αντικείμενων.
- **Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ελασσόνας:** ιδρύθηκε το 2008 υποστηρίζει προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που ανταποκρίνονται στο τοπικό και ιδιαίτερο τοπίο της επαρχίας Ελασσόνας. Η ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα αειφορικής διαχείρισης των φυσικών πόρων και προστασίας των συστημάτων ζωής επιδιώκεται με την προσέγγιση οικολογικών πεδίων όπως είναι το οικοσύστημα του Ολύμπου, η οικολογική γεωργία και κτηνοτροφία, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική κ.α. Παράλληλα το Κέντρο υποστηρίζει τις επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών που δραστηριοποιούνται στο χώρο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με τη διοργάνωση συνεδρίων, σεμιναρίων και σχετικών ημερίδων. Τέλος το Κέντρο αποτελεί ένα πόλο περιβαλλοντικού προβληματισμού για την ευρύτερη περιοχή του Δήμου Ελασσόνας.
- **Μουσείο Μάχης Σαρανταπόρου:** Το Στρατιωτικό Μουσείο της Μάχης του Σαρανταπόρου βρίσκεται πάνω στην Ε.Ο. Λάρισας - Κοζάνης και απέχει από την Ελασσόνα 20χλμ. Είναι η τοποθεσία όπου, κατά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, έγινε η ομώνυμη μάχη. Στα εκθέματα του μουσείου συμπεριλαμβάνονται: οπλισμός από την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, στολές και παράσημα, φωτογραφίες και εφημερίδες της εποχής όπως έχουν διασωθεί. Αξιοσημείωτη είναι η δυνατότητα οπτικοακουστικής περιγραφής της μάχης, με τη βοήθεια της οποίας ο επισκέπτης πραγματικά βιώνει τα γεγονότα της εποχής.
- **Δημοτική Βιβλιοθήκη Ελασσόνα.**
- **Θέατρο Βασίλειος Φαρμάκης Ελασσόνα.**
- **Ανοιχτό θέατρο Ελασσόνα.**
- **Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο Ελασσόνα.**
- **Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο Μορφωτικού Εκπολιτιστικού Κρανέα.**

Δήμος Λαρισαίων

- **Λαογραφικό - Ιστορικό Μουσείο Λάρισας.** Το μουσείο φιλοξενεί έκθεση που παρουσιάζει τον νεότερο ελληνικό πολιτισμό και ιδιαίτερα τον πολιτισμό στον Θεσσαλικό χώρο, από τον 16ο αιώνα έως και τα μέσα του 20ού. Το μουσείο παρουσιάζει τον προβιομηχανικό πολιτισμό στην Θεσσαλική ύπαιθρο, καθώς και σκηνές αστικής ζωής από την πόλη της Λάρισας. Σκοπός του είναι η προβολή και διάσωση του προβιομηχανικού πολιτισμού της Θεσσαλίας.
- **Μουσείο Στρατιωτικής Κτηνιατρικής Υπηρεσίας.** Βρίσκεται στο Στρατόπεδο Νικολάου Πλαστήρα και στεγάζεται σε δύο (2) πέτρινα κτήρια. Είναι μοναδικό στο

είδος του για τα ελληνικά και ευρωπαϊκά δεδομένα. Η έκθεση του, περιλαμβάνει υλικό από την λειτουργία της Κτηνιατρικής Υπηρεσίας του ελληνικού στρατού.

- **Μουσείο Εθνικής Αντίστασης.** Βρίσκεται επί της οδού Ιουστινιανού, στον αύλειο χώρο του 5^{ου} Γυμνασίου - Λυκείου Λάρισας. Στεγάζεται στο κτίριο της παλιάς Πυριτιδαποθήκης.
- **Ιατρικό Μουσείο.** Στο Μνημείο του Ιπποκράτη, το οποίο βρίσκεται επί της οδού Γρηγορίου Λαμπράκη. Στεγάζεται στο κενοτάφιο.
- **Μουσείο Κούκλας.** Στεγάζεται στο Μύλο του Παππά. Είναι το μοναδικό στην Ελλάδα. Στην έκθεση του υπάρχουν πάνω από 300 χειροποίητες κούκλες
- **Σιδηροδρομικό Μουσείο Λάρισας.** Ιδρύθηκε το 2005 και στεγάζεται σε βοηθητικά κτήρια του Σιδηροδρομικού Σταθμού της Λάρισας. Η συλλογή περιλαμβάνει στολές και καπέλα σταθμάρχη και προϊσταμένου αμαξοστοιχίας, σφυρίχτρες, καραμούζες, τσιμπίδες ακύρωσης εισιτηρίων, φανοί θυέλλης (πετρελαίου), ασετιλίνης, ηλεκτρικοί και αλλαγής τροχιάς, τηλέγραφοι, τηλέφωνα, ρολόγια τσέπης και τοίχου και σημαιάκια.
- **Μουσείο Σιτηρών και Αλεύρων.** Στεγάζεται στο κεντρικό κτήριο του βιομηχανικού συγκροτήματος του Μύλου του Παππά επί της οδού Γεωργιάδου. Το μουσείο παρουσιάζει όλη την πορεία της τεχνολογικής εξέλιξης του Μύλου καθώς και τα μυστικά της βιομηχανικής επεξεργασίας του σιταριού. Το σύνολο των χώρων του μουσείου δεν έχει ανοίξει ακόμη για το κοινό.

Δήμος Κιλελέρ

- **Πολιτιστικό Κέντρο Νίκαιας:** είναι ένας πολυχώρος όπου διενεργούνται πολλές εκδηλώσεις του Δήμου Κιλελέρ.
- **Δημοτική Δανειστική βιβλιοθήκη** του Οργανισμού πολιτισμού και Περιβάλλοντος Δήμου Κιλελέρ. Στεγάζεται σε χώρο του Δήμου. Λειτουργεί από το 2015 και επιδοτήθηκε από το πρόγραμμα "Προσέγγιση LEADER"
- **Η Μουσική Σχολή του δήμου Κιλελέρ** Είναι από το 1995 αναγνωρισμένη από το κράτος και απονέμει επίσημους τίτλους σπουδών. Έργο της είναι η μουσική εκπαίδευση των παιδιών από τα πρώτα στάδια μέχρι το τέλος των σπουδών τους. Στεγάζεται σε σύγχρονο διδακτήριο με άνετους εξοπλισμένους χώρους στο κέντρο της Νίκαιας (δημαρχείο). Λειτουργούν τμήματα μουσική προπαιδείας- προωδειακής, κλασικό (ευρωπαϊκή μουσική), παραδοσιακό, μοντέρνο, μαθητική ορχήστρα, χορωδία, ανώτερα θεωρητικά, προετοιμασία πανελλαδικών εξετάσεων ΑΕΙ και ΤΕΙ. Παράρτημα της Μουσικής Σχολής λειτουργεί στον Πλατύκαμπο.
- **Η Φιλαρμονική μπάντα του Δήμου Κιλελέρ** ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 2004 και αριθμεί περί τα 45 μέλη, μαθητές Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου, καθώς και φοιτητές που διαμένουν στο Δήμο Κιλελέρ. Στεγάζεται στο χώρο του νέου Δημαρχείου και παρέχει όλες τις υλικοτεχνικές υποδομές που απαιτούνται για την διδασκαλία των μαθητών. Τα όργανα που διδάσκονται είναι πνευστά και κρουστά. Με την παρουσία της λαμπρύνει τις επετειακές, θρησκευτικές και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις της περιοχής.
- **Η Θεατρική Ομάδα Νίκαιας – Θεατρικό Εργαστήρι Δήμου Κιλελέρ** αριθμεί 25 χρόνια συνεχούς θεατρικής παρουσίας και απαρτίζεται από μια πολύ ευρεία ομάδα εθελοντών ηθοποιών που διακρίνονται για την αγάπη τους για το θέατρο και τη θέληση για ενεργό συμμετοχή. Οι παραστάσεις της Ομάδας ταξιδεύουν σε όλο το δήμο Κιλελέρ προσφέροντας ποιοτική ψυχαγωγία στους δημότες αλλά και εκτός δήμου.

Δήμος Τυρνάβου

- **Αρχοντικό Καράσσου:** Λαογραφικό Μουσείου, Μουσείο Οίνου, Αμπέλου, Οίκου και Ανθρώπου. Λαογραφικό Μουσείο.
- **Δημοτική βιβλιοθήκη στον Τύρναβο** η οποία αριθμεί 13.000 τίτλους βιβλίων και περιοδικών. Με τη συλλογή αυτή καλύπτει ολόκληρο το φάσμα της γνώσης στους τομείς της φιλοσοφίας, ψυχολογίας, θρησκείας, φυσικών επιστημών, τεχνολογίας, λογοτεχνίας, ρητορικής, γεωγραφίας, ιστορίας κα. οι οποίοι είναι διαθέσιμοι στο φίλομαθές κοινό του δήμου μέσω του τμήματος του δανεισμού που λειτουργεί. Επίσης υπάρχει συλλογή 493 παλαιτύπων βιβλίων και 47 χειρογράφων που χρονολογούνται από το 10^ο έως τον 19^ο αιώνα μ.Χ. ξεχωριστής ιστορικής και πολιτιστικής αξίας. Το διατηρητέο νεοκλασικό κτίριο Το κτίριο του παλιού δημαρχείου όπου στεγάζεται η δημοτική βιβλιοθήκη αποτελεί σημαντικό μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς για τον Τύρναβο.
- **Δημοτική βιβλιοθήκη της δημοτικής ενότητας Αμπελώνα.** Ιδρύθηκε το 1968. Ο αριθμός των αντιτύπων ανέρχεται στις 6.500 βιβλία και περιλαμβάνει κυρίως Εγκυκλοπαίδειες, Λεξικά, Ιστορικά, Μυθιστορήματα της Ελληνικής και Παγκόσμιας Λογοτεχνίας και άλλων επιστημών, καθώς και της Παιδικής Λογοτεχνίας. Η θεματική περιγραφή βασίζεται σε θεματικές επικεφαλίδες του αρχείου καθιερωμένων αποδόσεων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας. Διαθέτει χώρο υποδοχής, τμήμα περιοδικών, Βιβλιοθήκη, Αναγνωστήριο, παιδικό τμήμα καθώς και Κέντρο Πληροφόρησης. Τα μέλη της Βιβλιοθήκης ανέρχονται σε 3.070 άτομα, που προέρχονται από τον Αμπελώνα τον Τύρναβο τη Φαλάνη τη Γιάννουλη και τα άλλα μικρότερα γύρω χωριά.
- **Δημοτικό Θέατρο** χωρητικότητας τετρακοσίων (400) ατόμων στον Τύρναβο.
- **Ανοιχτό Θέατρο «Λατόμι».** Στον Προφήτη Ηλία στον Τύρναβο.
- **Εμμανουήλαιο Πνευματικό Κέντρο** χωρητικότητας 100 ατόμων στον Τύρναβο.
- **Δημοτική Πινακοθήκη Δανιήλ Δανιήλ** στον Τύρναβο.
- **Μέγαρο Δεληχείου Ιδρύματος** στο Δαμάσι.
- **Φιλαρμονική Ορχήστρα** που κοσμεί με την παρουσία της κάθε πολιτιστική εκδήλωση του Δήμου Τυρνάβου και των τοπικών κοινοτήτων. Προϋπήρχε ως Δημοτική Μπάντα πριν το 1925. Στοχεύει στην εξύψωση και προαγωγή του μουσικού αισθήματος των νέων, τη μετάδοση μουσικής γνώσης, τη διδασκαλία της ενόργανης μουσικής, την πλαισίωση εθνικών και θρησκευτικών εορτών, καθώς και την ψυχαγωγία των κατοίκων του Δήμου Τυρνάβου. Λειτουργούν τμήματα: Ξύλινων Πνευστών (Φλάουτο, Κουαρτίνο, Κλαρίνο, Σαξόφωνο), Χάλκινων Πνευστών (Κόρνο, Τρομπέτα, Φλικόρνο, Αλτικόρνο, Εφώνιο, Μπάσο) και Κρουστών (Τύμπανο, Κύμβαλα, Γκραν Κάσα).

Δήμος Τεμπών

- **Μουσείο Οίνου και Αμπέλου.** Ξεκίνησε τη λειτουργία του το έτος 2012 και παρουσιάζει την ιστορία της αμπελοκαλλιέργειας και τη οινοποίησης στην περιοχή της Ραψάνης από τιν 17^ο – 18^ο μέχρι τις μέρες μας. Στα εκθέματα που εκτίθενται είναι παλιά αντικείμενα αμπελοκαλλιέργειας και οινοποίησης ταυτόχρονα παρουσιάζονται πληροφορίες που αφορούν το κρασί και το αμπέλι και επίσης παρουσιάζονται και τα οινοποιεία της περιοχής.
- **Λαογραφικό Μουσείο** (Ιδιωτικό- Μορφωτικός Σύλλογος) στους Γόννους.
- **Πινακοθήκη (Γόννοι)** διαθέτει πέντε (5) αίθουσες με συνολικά 140 έργα. Στην πρώτη αίθουσα εκτίθενται 72 έργα 63 ζωγράφων από 22 χώρες, τα οποία αποτελούν

την θεματική ενότητα της Έκθεσης Ταχυδρομικής Τέχνης, στη δεύτερη αίθουσα εκτίθενται έργα ντόπιων και ξένων ζωγράφων. Εδώ κυριαρχεί η τοιχογραφία «Ήμουν κι εγώ στην Αρκαδία» του ζωγράφου Κώστα Παπαργύρη, στο διάδρομο της Πινακοθήκης και στην τρίτη αίθουσα, εκτίθενται πίνακες ζωγραφικής, χαρακτηριστικά και φωτογραφίες Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών. Στην τέταρτη αίθουσα εκτίθενται αποκλειστικά έργα Ελλήνων καλλιτεχνών. Το ίδιο και στην τελευταία μεγάλη αίθουσα στο μέσον της οποίας βρίσκεται τραπέζι - αναγνωστήριο όπου ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να ξεφυλλίσει έντυπα και λευκώματα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών, τα οποία φυλάσσονται στη βιβλιοθήκη, δωρεά φίλων του Ιδρύματος OMINA-FREUNDENSHILFE με έδρα τη Ζυρίχη της Ελβετίας.

- **Το Μουσείο Θεσσαλικής Ζωής**, της οικογένειας Συρμακέζη στην Ελάτεια.
- **Δημοτική Βιβλιοθήκη Συκουρίου.**
- **Μανιάρειος Σχολή (Αμπελάκια).** Η Μανιάρειος Σχολή η οποία λειτούργησε από το 1879 έως το 1938, περιείχε τετραετές δημοτικό σχολείο αρρένων, νηπιαγωγείο και τετραετές δημοτικό σχολείο θηλέων και τριετές ελληνικό σχολείο αρρένων, διέθετε δε σπάνια βιβλιοθήκη, δύο μεγάλους σχολικούς κήπους, γυμναστήριο, αίθουσα τελετών και κατοικίες για το διδακτικό προσωπικό, ανέδειξε δε πολλούς και μεγάλους επιστήμονες της εποχής. Σήμερα στο χώρο στον οποίο στεγάζονταν η Μανιάρειος Σχολή σώζονται μόνο ερείπια αυτής καθώς δεν υπήρξε αποκατάσταση των ζημιών που είχε υποστεί το κτίριο ύστερα από σεισμό.
- **Αρχοντικό Γεωργίου Σβάρτς (Μαύρου).** Η ιδιόκτητη κατοικία του προέδρου του συνεταιρισμού, που θεμελιώθηκε το έτος 1787 και αποπερατώθηκε το έτος 1798. Το ισόγειο του αρχοντικού χρησιμοποιούνταν για κάποιες λειτουργικές ανάγκες του συνεταιρισμού και το εσωτερικό του είναι περίτεχνα διακοσμημένο και ζωγραφισμένο ανάλογα. Έχει τρία πατώματα το κατώι, το μετζοπάτωμα και το ανώι. Από την μακέτα του σπιτιού στο τρίτο πάτωμα γνωρίζουμε ότι χτίστηκε από τον Ιωάννη Ζερμπηνό και ζωγραφίστηκε (τοιχογραφίες) από τον Λ. Λόλη.
- **Κέντρο Πολιτιστικής Κληρονομιάς των Αμπελακίων.** Έγινε το έτος 1997 και τα εγκαίνια στις 24/1/1998 οπότε και άρχισε η λειτουργία του από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αμπελακίων, αφού διαμορφώθηκαν και αξιοποιήθηκαν χώροι του παλιού εργοστασίου υφαντουργίας του Κληροδοτήματος Αστερίου Αλεβίζου και συγχρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Rizari One/Raphael της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φορείς και ιδιωτικές εταιρείες. Στο δεύτερο όροφο εκτίθενται αργαλειοί και άλλα εργαλεία ύφανσης.
- **Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Αμπελακίων.** Η έκθεση του Μουσείου περιλαμβάνει μια μεγάλη συλλογή από λαογραφικά αντικείμενα, τα οποία δεν παρουσιάζονται μέσα σε προθήκες όπως συνηθίζεται αλλά είναι τοποθετημένα σε φυσικό περιβάλλον, προσφέροντας έτσι την εικόνα ενός αμπελακιώτικου αρχοντικού της εποχής της «Κοινής Συντροφιάς» των Αμπελακίων. Το μουσείο φιλοξενεί αντικείμενα όπως: οικιακά σκεύη, βιοτεχνικά εργαλεία, θραύσματα τοιχογραφιών από αρχοντικά, είδη ενδύσεως, παλιές φωτογραφίες και ιστορικά ντοκουμέντα που έχουν σχέση με τις εργασίες, τις λειτουργίες και τη ζωή των Αμπελακιωτών. Χτισμένο σύμφωνα με τις παραδοσιακές τεχνικές και με κύριο δομικό υλικό την πέτρα, διαθέτει ισόγειο και ανώγι. Στο ισόγειο υπάρχει ένα λιθόστρωτο χαγιάτι όπου εκτίθενται αγροτοποιομενικά εργαλεία, είδη ψαρικής και δισάκια, ενώ στο καθιστικό μπορεί κανείς να δει αναπαραστάσεις της καθημερινής ζωής, εργαλεία καθώς και το μαγειρείο με όλα τα κουζίνα σκεύη. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι οντάδες, ο καθημερινός χειμωνιάτικος οντάς που λειτουργούσε ως χώρος εργασίας και ο καλός χειμωνιάτικος οντάς των επισκεπτών, όπου ξεχωρίζει η ζωγραφική του τζακιού. Στο

ανώγι υπάρχουν τέσσερις χώροι στους οποίους εκτίθενται ανδρικές και γυναικείες φορεσιές, παλιές εκδόσεις βιβλίων, τουρκικά φαρμάνια, έπιπλα, κ.α.

- **Αρχοντικά** : Στα Αμπελάκια υπάρχουν δέκα επτά (17) αρχοντικά, τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα και είναι αξιόλογα δείγματα της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, με κορυφαίο αυτό του Γεωργίου Σβάρτς, το οποίο λειτουργεί ως μουσείο ενώ τα υπόλοιπα είναι ιδιωτικά. Επίσης ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού και ανακατασκευάζεται για να λειτουργήσει Μουσείο του Δημητρίου Σβάρτς.
- **Βιβλιοθήκη «Μανιαρείου Κληροδοτήματος»**, η οποία διαθέτει 549 αξιόλογα βιβλία, κυρίως του 16^{ου}, 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα μ.Χ., καθώς χειρόγραφα του 14^{ου} αιώνα μ.Χ.
- **Κοινοτική Βιβλιοθήκη Αμπελακίων**, η οποία διαθέτει 1.200 βιβλία.
- **Βιβλιοθήκη Πολιτιστικού Συλλόγου Αμπελακίων**, η οποία διαθέτει 200 βιβλία και ιδρύθηκε το 1995.

Δήμος Φαρσάλων

- **Στα Φάρσαλα** υπάρχει η **Αρχαιολογική Έκθεση** για τις έρευνες, στη θέση **Κάστρο Καλλιθέας** (αρχαίο Πνεύμα) η οποία στεγάζεται μόνιμα στο Πολιτιστικό Κέντρο Φαρσάλων.
- Επίσης υπάρχει η **Αρχαιολογική Συλλογή Φαρσάλων** (προς το παρόν μη επισκέψιμη – βρίσκονται σε εξέλιξη οι διαδικασίες ανανέωσης της και μεταστέγασης της στο παλιό κτήριο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Φαρσάλων, το οποίο χαρακτηρίστηκε προσφάτως από το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟΤ ως μνημείο αρχιτεκτονικής κληρονομιάς).

Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τις σελίδες των δήμων της ΠΕ Λάρισας.

6.2.4 Πολιτιστικές εκδήλωσης της ΠΕ Λάρισας

Ιδιαίτερο πολιτιστικό πόρο αποτελούν οι πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, οι οποίες οργανώνονται κατά κύριο λόγο τους θερινούς μήνες όταν η τουριστική κίνηση είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Το χειμώνα οι εκδηλώσεις είναι μάλλον περιορισμένες και σποραδικές. Οι περισσότερες εκδηλώσεις οργανώνονται τους καλοκαιρινούς μήνες όταν η τουριστική κίνηση είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Το χειμώνα οι εκδηλώσεις είναι περιορισμένες και σποραδικές (απόκριες, ιδιαίτερα στην περιοχή Τυρνάβου κ.α.). Επισημαίνεται ωστόσο ότι, γενικά, οι εκδηλώσεις πολιτιστικού ενδιαφέροντος είναι πολυάριθμες (Βλέπε Πίνακα 6.5) αλλά συσχετίζονται με ένα τοπικό και εσωτερικό τουρισμό και δεν μπορούν, στις περισσότερες περιπτώσεις, να θεωρηθούν ευρύτερος πόλος έλξης τουριστών.

Πίνακας 6.5 : Εκδηλώσεις ΠΕ Λάρισας

α/α	Εκδηλώσεις	Δήμος
1	Γιορτή κερασιού, Μεταξοχώρι	Αγιάς
2	Γιορτή Θάλασσας, Στόμιο	Αγιάς
3	Γιορτή Καλαμποκιού, Ομόλιο	Αγιάς
4	Γιορτή Μαρίνου Αντύπα, Ομόλιο	Αγιάς

α/α	Εκδηλώσεις	Δήμος
5	Γιορτή μήλου, Αγιά	Αγιάς
6	Γιορτή κάστανου, Καρίτσα	Αγιάς
7	Γιορτή Μανιταριού, Σκλήθρο	Αγιάς
8	Γιορτή Μανιταριού, Ανατολή	Αγιάς
9	Τα Δώρα της Γης, Σκήτη	Αγιάς
10	Με θέα τη θάλασσα	Αγιάς
11	"Φιλοκτῆτεια"	Αγιάς
12	Ελευθέρια, Ελασσόνα	Ελασσόνας
13	Πανελλήνια Γιορτή Φέτας, Ελασσόνα	Ελασσόνας
14	Αποκριάτικες εκδηλώσεις, Ελασσόνα	Ελασσόνας
15	Καυκάκια, Δομένικο	Ελασσόνας
16	Παγκόσμια Ημέρα Μουσικής, Ελασσόνα	Ελασσόνας
17	Καλοκαιρινές Συναυλίες, Ελασσόνα	Ελασσόνας
18	Φεστιβάλ Χορωδιών, Ελασσόνα	Ελασσόνας
19	Γιορτή της Μητέρας, Ελασσόνα	Ελασσόνας
20	Γεωργάκης Ολύμπιος, Λιβάδι	Ελασσόνας
21	Καλοκαιρινό Αθλητικό Τουρνουά, Ελασσόνα	Ελασσόνας
22	Θερινά Δρώμενα σε όλο το δήμο	Κιλελέρ
23	Γιορτή Βαμβακιού, Κιλελέρ	Κιλελέρ
24	Επέτειος αγροτικής εξέγερσης 1910, Κιλελέρ	Κιλελέρ
25	Γιορτή Σκόρδου, Πλατόκαμπος	Κιλελέρ
26	Θεσσαλικό Θέατρο - ΔΗΠΕΘΕ Λάρισας	Λαρισαίων
27	Διεθνές Κινηματογραφικό Φεστιβάλ Λάρισας	Λαρισαίων
28	Το Μεσογειακό Φεστιβάλ Νέων Κινηματογραφιστών Λάρισας	Λαρισαίων
29	Φεστιβάλ Πηνειού.	Λαρισαίων
30	Εμποροπανήγυρη Λάρισας.	Λαρισαίων
31	Η Agrothessaly	Λαρισαίων
32	Γιορτή κρασιού, Ραψάνη	Τεμπών
33	Γιορτή ακτινιδίου, Πυργετός	Τεμπών
34	Γιορτή πίττας, Πυργετός	Τεμπών
35	Γιορτή Αμυγδάλου, Συκούριο	Τεμπών

α/α	Εκδηλώσεις	Δήμος
36	Barra Party. λίμνη Συκουρίου	Τεμπών
37	Γιορτή Ελιάς, Γόννοι	Τεμπών
38	Φεστιβάλ Αφήγησης, Καλλιπεύκης	Τεμπών
39	Με θέα τη θάλασσα, σε όλο το Δήμο.	Τεμπών
40	Καρναβάλι και Μπουρανί Απόκριες, Τύρναβος	Τυρνάβου
41	Γιορτή Κρασιού, Αμπελώνας	Τυρνάβου
42	Γιορτή Τσίπουρου, Τύρναβος	Τυρνάβου
43	Πολιτιστικό καλοκαίρι, Φάρσαλα	Φαρσάλων
44	Γιορτή Χαλβά, Φάρσαλα	Φαρσάλων
45	Γιορτή Πίτας, Σταυρός	Φαρσάλων
46	Γιορτή Σιταριού, Μεγάλο Ευύδριο	Φαρσάλων
47	Γιορτή Πλιγουριού, Χαλκιάδες	Φαρσάλων
48	Γιορτή Ψωμιού, Σκοτούσα	Φαρσάλων

Πηγή : Ο.Τ.Α. της περιοχής, 2018

Δήμος Αγιάς

- **Γιορτή κερασιού.** Διοργανώνεται εδώ και 40 χρόνια, στο Μεταξοχώρι το 2^ο δεκαήμερο Ιουνίου, αντιπροσωπεύει την άνοιξη και τους καρπούς της γης, με **αφορμή το μάζεμα των κερασιών.** Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις **γίνονται στο Πολιτιστικό Κέντρο του χωριού, το παλαιό Παρθεναγωγείο και περιλαμβάνουν** θεατρικές παραστάσεις και συναυλίες λαϊκής μουσικής.
- **Γιορτή Θάλασσας.** Διοργανώνεται στο Στόμιο από τις 23 έως τις 25 Ιουλίου. Περιλαμβάνει τριήμερες εκδηλώσεις μεταξύ των άλλων αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, παραδοσιακούς χορούς και ψήσιμο σαρδέλας σε υπαίθριες ψησταριές και λαϊκό γλέντι.
- **Γιορτή Καλαμποκιού.** Διοργανώνεται στο Ομόλιο το 1^ο δεκαήμερο του Αυγούστου, περιλαμβάνει χορευτικές εκδηλώσεις, θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, προβολή slides σχετικά με την περιοχή, ενώ απολαμβάνουν δωρεάν το χρυσό καλαμπόκι του χωριού με διάφορους τρόπους σε ατέλειωτες ποσότητες: καλαμπόκι ψητό στα κάρβουνα και βραστό καθώς και παραδοσιακή μπιμπότα από αγνό καλαμποκάλευρο.
- **Γιορτή Μαρίνου Αντύπα.** Διοργανώνεται στο Ομόλιο, στη μνήμη του αγωνιστή Μαρίνου Αντύπα και γιορτάζεται την 4^η Κυριακή του Μαρτίου με δοξολογία, κατάθεση στεφάνων, ομιλία, σύντομο ιστορικό για τον αγωνιστή και διανομή αναμνηστικών πλακετών στους επισκέπτες.
- **Γιορτή μήλου.** Στην Αγιά το διάστημα από 31 Αυγούστου με 10 Σεπτεμβρίου, διοργανώνεται η **Γιορτή Μήλου**, με επτάμερη εμποροπανήγυρη, θρησκευτικές τελετές, πλούσιες μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις και παρουσίαση του βασικού προϊόντος του μήλου. Ταυτόχρονα είναι καθιερωμένο το Αγιώτικο Πανηγύρι,

παράλληλα με τον εορτασμό των πολιούχων Αγίου Αντωνίου εκ Βεροίας και Αγίου Αντωνίου του ασκητή. Η Γιορτή Μήλου καθιερώθηκε από το 1966.

- **Γιορτή κάστανου.** Στην Καρίτσα, την 3^η εβδομάδα του Οκτωβρίου πραγματοποιείται η Γιορτή του Κάστανου, είναι εκδήλωση με εκθέματα του προϊόντος σε μορφή γλυκού, ψητά και βραστά κάστανα καθώς και με παρουσίαση φωτογραφικού υλικού από τη διαδικασία παραγωγής του. Επίσης πραγματοποιούνται ομιλίες επιστημόνων και ερευνητών (ΕΘΙΑΓΕ) με σκοπό τη βελτίωση της παραγωγής του προϊόντος.
- **Γιορτή Μανιταριού.** Διοργανώνεται, στο Σκλήθρο τον Οκτώβριο, στο χώρο του σχολείου (μέσα στον οικισμό). Οι μανιταρόφιλοι συγκεντρώνονται στο Σκλήθρο για να ανταλλάξουν γνώσεις και εμπειρίες για τα μανιτάρια. Η εκδήλωση περιλαμβάνει διαλέξεις, εξόρμηση στο δάσος για την ανεύρεση μανιταριών, γευσιγνωσία (προσφέρεται μανιταρόσουπα, μανιταρόπιτα, ψητά μανιτάρια) και υπαίθριες δραστηριότητες για τα παιδιά (πύργο αναρρίχησης, flying fox, εναέριο πέρασμα δίχτυ αράχνης, τοξοβολία).
- **Γιορτή Μανιταριού.** Διοργανώνεται στην Ανατολή στα μέσα Οκτωβρίου.
- **Τα Δώρα της Γης.** Διοργανώνεται στη Σκήτη τον Οκτώβριο. Είναι ένα φεστιβάλ γεύσεων, επιτροπή από μάγειρες διατροφολόγους βραβεύει τους συμμετέχοντες, ενώ, στον χώρο της εκδήλωσης, μαγειρεύονται εδέσματα από τα δώρα της γης. Επίσης λειτουργεί έκθεση ντόπιων αγροτικών προϊόντων (κάστανα, καρύδια, μήλα κ.λπ.).
- **Με θέα τη θάλασσα.:** συνδιοργανώνονται με την Περιφέρεια το Δήμο και φορείς και λαμβάνει χώρα σε όλες τις παραθαλάσσιες τοπικές κοινότητες.
- **«Φιλοκτήτεια»** Στο τέλος Ιουλίου – Αρχές Αυγούστου, ανά δύο έτη, διοργανώνονται στα παράλια του δήμου Αγιάς, διαρκούν 3-5 μέρες και περιλαμβάνουν πλήθος εκδηλώσεων όπως: Θεατρικές παραστάσεις, Παιδικά εργαστήρια, Μουσικές βραδιές, Προβολές θερινού σινεμά, τοπικά πανηγύρια και παραδοσιακούς χορούς, εκθέσεις βιβλίου, αθλητικά τουρνουά, κ.λπ.

Δήμος Ελασσόνας

- **Ελευθέρια:** Πραγματοποιούνται κάθε χρόνο στις **6 Οκτωβρίου** είναι εκδηλώσεις σε ανάμνηση της ημέρας της απελευθέρωσης της πόλης από τον τουρκικό ζυγό, με παρέλαση (μαθητική και στρατιωτική) και άλλες εκδηλώσεις όπως θεατρικές παραστάσεις, παραδοσιακά χορευτικά συγκροτήματα, συναυλίες, συναντήσεις φιλαρμονικών και χορωδιών.
- **Πανελλήνια Γιορτή Φέτας:** Η διοργάνωσή της γίνεται με συχνότητα ανά δύο χρόνια (κάθε Οκτώβριο) στην Κεντρική Πλατεία Ελασσόνας. Περιλαμβάνει εκθέσεις του προϊόντος αλλά και των παραδοσιακών προϊόντων της περιοχής, επιστημονικές συναντήσεις αλλά και πλήθος άλλων εκδηλώσεων όπως μουσικοχορευτικές παραστάσεις, συναυλίες από παραδοσιακά και σύγχρονα συγκροτήματα, εικαστικές εκθέσεις με θέμα τη φέτα, επιστημονικές συναντήσεις, αθλητικές δραστηριότητες.
- **Αποκριάτικες εκδηλώσεις:** Περιλαμβάνουν μουσική με Απόκριες με παραδοσιακές ορχήστρες, άναμμα φωτιών, παραδοσιακά κούλουμα και ιπτάμενους καρναβαλιστές
- **Καυκάκια:** Μνημόσυνο πεσόντων στην τοποθεσία "Καυκάκι" στο Δομένικο 16-Φεβρουαρίου.
- **Παγκόσμια Ημέρα Μουσικής:** Συναυλία της Φιλαρμονικής του Δήμου Ελασσόνας στις 21 Ιουνίου στην Κεντρική Πλατεία Ελασσόνας.

- **Καλοκαιρινές Συναυλίες:** Συναυλίες από την Φιλαρμονική του Δήμου Ελασσόνας στην πόλη και στα δημοτικά διαμερίσματα κατά του καλοκαιρινούς μήνες Ιούνιο και Αύγουστο
- **Ετήσια Συναυλία της Φιλαρμονικής του Δήμου Ελασσόνας:** με καλεσμένους γνωστούς καλλιτέχνες διοργανώνεται κάθε Νοέμβριο στο Θέατρο «Βασίλειος Φαρμάκης».
- **Φεστιβάλ Χορωδιών:** Διενεργείται κατά τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο και Μάιο στο Θέατρο «Βασίλειος Φαρμάκης».
- **Γιορτή της Μητέρας:** Εκδήλωση για τη γιορτή της μητέρας τον Μάιο στο Θέατρο «Βασίλειος Φαρμάκης».
- **Γεωργάκης Ολύμπιος:** Μνημόσυνο στη μνήμη του αγωνιστή Γεωργάκη Ολύμπιου στο Λιβάδι Ελασσόνας στις 4-Σεπτεμβρίου.
- **Καλοκαιρινό Αθλητικό Τουρνουά:** διενεργείται κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο και γίνονται αγώνες βόλεϊ, μπάσκετ.

Δήμος Κιλελέρ

- **Θερινά Δρώμενα.** Πραγματοποιούνται το τελευταίο δεκαήμερο του Αυγούστου έως το πρώτο του Σεπτεμβρίου. Οι εκδηλώσεις λαμβάνουν χώρα τόσο στη έδρα του Δήμου Κιλελέρ (Νίκαια) αλλά και σε άλλες Τοπικές Κοινότητες. Τα Θερινά Δρώμενα ενδεικτικά περιλαμβάνουν εκδηλώσεις όπως : Μουσικές βραδιές με παραδοσιακή και λαϊκή μουσική, Παραδοσιακή Χορωδία, Φιλαρμονική Ορχήστρα και εκδηλώσεις της Μουσικής Σχολής του Δήμου, Εκδηλώσεις με παραδοσιακούς χορούς και τραγούδια στις οποίες συμμετέχουν τόσο τα τμήματα του Οργανισμού όσο και φιλοξενούμενα χορευτικά από την Ελλάδα και το εξωτερικό, Εκδηλώσεις για παιδιά: κουκλοθέατρο, παραστάσεις καραγκιόζη, παιδικές κατασκευές, παιδικό θέατρο, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις ζωγραφικής, αγιογραφίας και χειροτεχνίας.
- **Γιορτή Βαμβακιού.** Διεξάγεται στο Κιλελέρ στις αρχές Σεπτεμβρίου είναι πανελληνίου ενδιαφέροντος οι εκδηλώσεις διαρκούν τέσσερις ημέρες.
- **Επέτειος αγροτικής εξέγερσης 1910.** Κάθε χρόνο στις 6 Μαρτίου, γιορτάζεται η επέτειος των γεγονότων της αγροτικής εξέγερσης του 1910, που έμειναν γνωστά με το παλιό όνομα του χωριού, ως «το Κιλελέρ».
- **Γιορτή Σκόρδου.** Διοργανώνεται στον Πλατύκαμπο κάθε Ιούλιο και περιλαμβάνει μουσικές, αθλητικές εκδηλώσεις και εκδηλώσεις για παιδιά επιπλέον παράλληλα διενεργείται προώθηση του προϊόντος.

Δήμος Λαρισαίων

• Θεσσαλικό Θέατρο - ΔΗΠΕΘΕ Λάρισας

Το "ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ" ιδρύθηκε το 1975 από τους Λαρισαίους καλλιτέχνες Άννα Βαγενά, Κώστα Τσιάνο και Γιώργο Ζιάκα. Ήταν το πρώτο επαγγελματικό θέατρο στην Ελλάδα που έκανε έδρα του μια επαρχιακή πόλη και έκανε πράξη την ιδέα της πολιτιστικής αποκέντρωσης. Χωρίς κρατική επιχορήγηση, για οκτώ χρόνια περιόδευσε τον Θεσσαλικό κάμπο και στα πιο απομακρυσμένα ορεινά χωριά. Από το 1983 μετατρέπεται σε Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο (ΔΗΠΕΘΕ) και επιχορηγείται από τον Δήμο Λάρισας και το Υπουργείο Πολιτισμού. Έγινε το πρώτο ΔΗΠΕΘΕ της Ελλάδας, που αποτέλεσε εφελτήριο ανάδειξης σπουδαίων καλλιτεχνών, σκηνοθετών και σκηνογράφων. Σε αυτά τα 44 χρόνια ζωής έχει

ανεβάσει πολλές παραστάσεις και έχει συμμετάσχει σε πολλά ελληνικά και διεθνή φεστιβάλ και πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα οποία είναι:

- 1989. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Ηλέκτρα", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου.
- 1990. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Ιφιγένεια εν Ταύροις", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου.
- 1991. Φεστιβάλ Μερίδας Ισπανίας, με το έργο "Ιφιγένεια εν Ταύροις", σε σκηνοθεσία Κώστας Τσιάνου.
- 1992. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Χοηφόρες", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου. Φεστιβάλ Κύπρου, με το έργο "Χοηφόρες", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου.
- 1993. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Ηλέκτρα", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου. Αμβέρσα, στο πλαίσιο εκδηλώσεων για την πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης, με το έργο "Ηλέκτρα", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου.
- 1997. Λάρνακα Κύπρου, με το έργο "Φιλάργυρος", σε σκηνοθεσία Κώστα Τσιάνου.
- 1998. Φιλιππούπολη, Διεθνές Φεστιβάλ Θεάτρου, με το έργο "Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας", σε σκηνοθεσία Κυριάκου Αργυρόπουλου.
- 2004. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Φιλοκτήτης", σε σκηνοθεσία Γιάννη Ιορδανίδη.
- 2005. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Προμηθέας Δεσμώτης", σε σκηνοθεσία Κώστα Καζάκου.
- 2017. Φεστιβάλ Αθηνών "Επίδαυρος", με το έργο "Βάκχες", σε σκηνοθεσία Έκτορα Λυγίζου.

Το ΔΗΠΕΘΕ Λάρισας στεγάζεται στο μύλο του Παππά, αλλά θα μετακομίσει σε νέο κτήριο στην οδό Ανθίμου Γαζή η κατασκευή του οποίου δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη.

- **Διεθνές Κινηματογραφικό Φεστιβάλ Λάρισας/Artfools International Film Festival¹**
- Το **LiFF** (Larissa International Film Festival – Artfools) είναι ένα φεστιβάλ που πραγματοποιείται κάθε χρόνο εδώ και 9 χρόνια. Το 2018 θα γίνει το 10 επετειακό.
- Γίνεται στην πόλη της Λάρισας με ταινίες από όλη την Ελλάδα και τον κόσμο, μαθητικό τμήμα και animation. Στη διάρκεια του φεστιβάλ πραγματοποιούνται αφιερώματα, εργαστήρια κινηματογράφου, φωτογραφίας, μόδας, παράλληλες προβολές, διαγωνιστικό ταινιών και φυσικά την τελευταία μέρα η απονομή βραβείων με την καθιερωμένη τελετή λήξης. Στο φεστιβάλ υπάρχει οργανωτική επιτροπή, κριτική επιτροπή, επιτροπή για το μαθητικό τμήμα και κυρίως πολλοί εθελοντές που μας στηρίζουν όλα αυτά τα χρόνια.
- Το **Μεσογειακό Φεστιβάλ Νέων Κινηματογραφιστών Λάρισας** είναι διεθνές κινηματογραφικό φεστιβάλ για νέους κινηματογραφιστές ηλικίας 22-29 ετών. Διεξάγεται κάθε χρόνο, από το 1992, στη Λάρισα και οργανώνεται από το Δήμο Λαρισαίων, υποστηριζόμενο παράλληλα από το Υπουργείο Πολιτισμού, τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και την ΕΡΤ. Φιλοξενεί ταινίες μικρού μήκους και περιλαμβάνει δύο διαφορετικά διαγωνιστικά τμήματα, το «Διεθνές» και το «Μεσογειακό». Απονέμονται τα βραβεία του Χρυσού, Αργυρού ή Χάλκινου Ίππου.
- **Φεστιβάλ Πηνειού.** Το Φεστιβάλ Πηνειού ξεκίνησε ως μια γιορτή προκειμένου να αναδειχθούν τα έργα διαμόρφωσης της κοίτης και να ενταχθεί το ποτάμι στη ζωή της πόλης. Όταν τον Ιούνιο του 2001 ο Δήμος Λαρισαίων διοργάνωσε για πρώτη φορά πολιτιστικές εκδηλώσεις με τον τίτλο «Γιορτές Πηνειού» στην αναμορφωμένη με πεζοδρόμους, ποδηλατοδρόμους και πεζογέφυρες ιστορική κοίτη του Πηνειού

Ποταμού, λίγοι πίστευαν ότι μέσα σε τόσα λίγα χρόνια θα καθιερώνονταν ως ένα σπουδαίο πολιτιστικό γεγονός, η φήμη του οποίου απηχεί πλέον σε Πανελλαδικό επίπεδο. Οι «Γιορτές Πηνειού» μετατράπηκαν σε ένα πολύ-πολιτισμικό Φεστιβάλ που διοργανώνεται κάθε χρόνο στα μέσα του Ιουνίου, κατά μήκος 4 χιλιομέτρων και στις δύο πλευρές της κοίτης του Πηνειού σε απόσταση μόλις 300 μέτρων από την Κεντρική Πλατεία της Λάρισας, με τους επισκέπτες του να ξεπερνούν κατά πολύ τους 200.000. Στο πλαίσιο του «Φεστιβάλ Πηνειού» έως το 2014 λειτουργούσαν πλήθος ενημερωτικών περιπτέρων από φορείς και συλλόγους της Λάρισας και όχι μόνο, με θεματικές ενότητες τον πολιτισμό, τις τέχνες, το περιβάλλον, τον εθελοντισμό και την κοινωνική αλληλεγγύη. Κατά τη διάρκεια των Φεστιβαλικών εκδηλώσεων, διοργανώνονταν κάθε χρόνο θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, αθλητικές δραστηριότητες με επίκεντρο τον Πηνειό, καθώς και διάφορες εκθέσεις εικαστικών και happenings, που πρόσφεραν αξέχαστες εμπειρίες σε μικρούς και μεγάλους.

- **Εμποροπανήγυρη Λάρισας:** Κάθε Σεπτέμβριο, το Παζάρι της Λάρισας ανοίγει τις πύλες του στους κατοίκους αλλά και επισκέπτες της πόλης, προσφέροντας για 7 μέρες μία δραστηριότητα που κρατά από παλιά, από τότε που η Λάρισα ήταν κέντρο εμπορίου στην Οθωμανική ακόμα περίοδο. Για τους μεγάλους είναι μία ευκαιρία για αγορές και «παζαρέματα» και για τους μικρούς μια βόλτα σε πολύβουους διαδρόμους και στο διπλανό Λούνα Παρκ, ενώ οι ταβέρνες και τα μαγαζιά με το χαλβά Φαρσάλων αποτελούν παραδοσιακές στάσεις για ξεκούραση.
- Η **Agrothessaly** αποτελεί μία στρατηγική συνεργασία της **ΔΕΘ-Helexpo** και του **Δήμου Λαρισαίων** και φιλοξενεί πλήθος επισκεπτών και μεγάλο αριθμό ετικετών Έχει διεθνή χαρακτήρα, καθώς πέρσι υποδέχθηκε ομαδικές επισκέψεις από τη **Βουλγαρία**, την **ΠΓΔΜ**, την **Αλβανία** και την **Τουρκία**, αλλά και επισκέπτες από **Κύπρο** και **Ιταλία**. Μεγάλο είναι το ενδιαφέρον και για τις παράλληλες εκδηλώσεις της έκθεσης, που καλύπτουν ένα ευρύ πεδίο του αγροτικού κλάδου και συγκεντρώνουν πλήθος κόσμου, που ενημερώνεται από φορείς του πρωτογενούς τομέα, αλλά και από εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και το ΤΕΙ Θεσσαλίας.

Δήμος Τεμπών

- **Γιορτή κρασιού:** Διοργανώνεται στην Ραψάνη το τελευταίο σαββατοκύριακο του Αυγούστου, πριν το τρύγο, διήμερη γιορτή για το περίφημο κρασί Ραψάνης, στη περιοχή αλώνι της Ραψάνης με ζωντανή μουσική, χορευτικά της περιοχής, περίπτερα με τοπικά προϊόντα, πίτες από το Σύλλογο Γυναικών και μαγαζιά με φαγητό.
- **Γιορτή ακτινιδίου:** Διοργανώνεται στον Πυργετό (διασταύρωση με ΠΑΘΕ) την τελευταία εβδομάδα του Οκτωβρίου, έχει διάρκεια δύο ημερών και περιλαμβάνει σεμινάρια για τους αγρότες, εδέσματα από το ακτινίδιο από τις γυναίκες της περιοχής, μουσικά και χορευτικά συγκροτήματα.
- **Γιορτή πίττας:** Διοργανώνεται στον Πυργετό το τελευταίο δεκαήμερο του Ιουλίου.
- **Γιορτή Αμυγδάλου:** Διοργανώνεται στο Συκούριο (μέσα Σεπτεμβρίου) στην πλατεία του χωριού με εδέσματα από αμύγδαλο από τις γυναίκες του Συκούριου και περιλαμβάνει χορούς και τραγούδια.
- **Barra Party:** Πρόκειται για ένα υπαίθριο Φεστιβάλ Συναυλίας στη λίμνη Συκουρίου το οποίο διενεργείται κάθε Ιούνιο.
- **Γιορτή Ελιάς:** Διοργανώνεται στους Γόννους στις αρχές Νοεμβρίου στην πλατεία, είναι διήμερη και περιλαμβάνει σεμινάρια για τους αγρότες, τοπικά προϊόντα της ελιάς, χορευτικά και ζωντανή μουσική.

- **Φεστιβάλ Αφήγησης:** Διενεργείται κάθε δύο χρόνια Καλοκαίρι, στην Πατωμένη της Καλλιπεύκης είναι διήμερης διάρκειας, με αφηγήσεις παραμυθιών και σεμινάρια, εργαστήρια, διαλέξεις γύρω από την αφήγηση.
- **Με θέα τη θάλασσα :** Συνδιοργανώνεται με την Περιφέρεια σε όλες τις παραθαλάσσιες τοπικές κοινότητες.

Δήμος Τυρνάβου

- **Καρναβάλι και Μπουρανί Απόκριες.** Διενεργείται στον Τύρναβο. Περιλαμβάνει μεγάλη παρέλαση αρμάτων αλλά και κατά τη διάρκεια του Τριωδίου διεξάγονται ποικίλες εκδηλώσεις. Την Καθαρά Δευτέρα, το έθιμο του Μπουρανί στον χώρο του άλσους Προφήτη Ηλία Τυρνάβου, την Κεντρική Πλατεία της.
- **Γιορτή Κρασιού.** Το τελευταίο Σαββατοκύριακο του Αυγούστου στον χώρο του άλσους Αγίου Γεωργίου στον Αμπελώνα, διάρκειας 4 ή 5 ημερών πραγματοποιείται η Γιορτή Κρασιού που περιλαμβάνει συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις προϊόντων κρασιού και άλλων τοπικών παραγωγών.
- **Γιορτή Τσίπουρου.** Από τον Οκτώβριο έως και τον Δεκέμβριο διοργανώνεται γιορτές τσίπουρου με σκοπό την προβολή του τοπικού αυτού προϊόντος με αναφορές στον τρόπο παρασκευής Περιλαμβάνει και παράλληλες πολιτιστικές και γευσιγνωστικές εκδηλώσεις.

Δήμος Φαρσάλων

- **Πολιτιστικό καλοκαίρι.** Διενεργείται στα **Φάρσαλα** κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο.
- **Γιορτή Χαλβά** στις αρχές Σεπτεμβρη διοργανώνεται και συνοδεύεται πάντοτε με πολιτιστικές εκδηλώσεις.
- **Γιορτή Πίτας.** Διοργανώνεται από το Σύλλογο γυναικών Σταυρού, το 1ο δεκαήμερο Ιουλίου.
- **Γιορτή Σιταριού.** Διοργανώνεται στο Ευυδρίου, στα τέλη Ιουνίου – αρχές Ιουλίου.
- **Γιορτή Πλιγουριού.** Διοργανώνεται στους Χαλκιάδες, στα τέλη Αυγούστου ή το 1ο δεκαήμερο Σεπτεμβρίου) και τέλος
- **Γιορτή Ψωμιού,** η οποία διοργανώνεται στη Σκοτούσα στα τέλη Ιουνίου – αρχές Ιουλίου.

Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τους Δήμους της περιοχής.

6.3. Ο τουριστικός τομέας

6.3.1 Γενικά

Δεδομένης της από δεκαετίες υφιστάμενη τουριστική ανάπτυξη στην ΠΕ Λάρισας υπάρχουν υποδομές και εμπειρία στον τομέα της τουριστικής διαχείρισης αλλά κυρίως στις παραθαλάσσιες περιοχές παρά για τις ορεινές-ημιορεινές ή και πεδινές περιοχές οι οποίες υστερούν σημαντικά σε σχέση με τις πρώτες.

Όσον αφορά την ποιοτική και ποσοτική επάρκεια της υφιστάμενης υποδομής, αυτή είναι συνάρτηση της χωροθέτησής τους σε σχέση με τους τουριστικούς πόρους, των σύγχρονων απαιτήσεων παροχής υπηρεσιών, του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης και των ποσοτικών χαρακτηριστικών τους. Σε πολλές περιπτώσεις πάντως διαπιστώθηκε η ποιοτική ανεπάρκεια των υποδομών και παροχών έναντι των απαιτήσεων. Ο αριθμός των κλινών σημειώνει αυξητική τάση, Η περιοχή των παραλίων

της Λάρισας, παρόλο που συγκεντρώνει τουριστική κίνηση, κύρια εσωτερικό τουρισμό, δεν παρουσιάζει σημαντική τουριστική ανάπτυξη από την άποψη των ξενοδοχειακών υποδομών. Η τουριστική προσφορά αυξάνεται κυρίως τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο. Ειδικότερα στις παράλιες ζώνες, η επικρατούσα μορφή τουρισμού είναι ο παραθερισμός, ως εποχιακό φαινόμενο μαζικών μετακινήσεων από τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο με αποτέλεσμα την πληθυσμιακή φόρτιση της περιοχής. Η κλασική μορφή της τουριστικής κίνησης εμφανίζεται συγκριτικά περιορισμένη και με μικρή ζήτηση. Ο χειμερινός τουρισμός, κύρια εσωτερικός, παρουσιάζει κάποια ανάπτυξη στα ορεινά/ημιορεινά της περιοχής. Εκτιμάται ωστόσο ότι στις ζώνες αυτές της περιοχής υπάρχουν προϋποθέσεις για σημαντική περαιτέρω ανάπτυξη. Οι εγκαταστάσεις του χειμερινού τουρισμού διακρίνονται στα ορεινά καταφύγια και τα χιονοδρομικά κέντρα.

Ένα από τα πιο διαδεδομένα προβλήματα του τουρισμού αναψυχής είναι η συγκέντρωσή του σε συγκεκριμένες, περιορισμένες εποχές του έτους, γεγονός που συνδέεται τόσο με το κλίμα όσο και με τις πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της καθημερινής ζωής με αποτέλεσμα τον εποχικό κορεσμό των υποδομών επικοινωνίας, των τουριστικών εγκαταστάσεων και της φέρουσας ικανότητας των προορισμών που οδηγεί σε μείωση της ποιότητας.

6.3.2 Τουριστικά καταλύματα, κέντρα αναψυχής και ψυχαγωγίας

Τα τουριστικά καταλύματα, διακρίνονται όπως και στην υπόλοιπη χώρα σε «επίσημα» και «ανεπίσημα» (ή παράνομα). Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις τουριστικές μονάδες που διαθέτουν νόμιμη άδεια λειτουργίας και έχουν καταγραφεί στα επίσημα αρχεία του ΕΟΤ. Η δεύτερη κατηγορία, που δεν είναι αμελητέα, δεν έχει καταγραφεί και αφορά τα τουριστικά καταλύματα που λειτουργούν χωρίς άδεια του ΕΟΤ. Τα καταγεγραμμένα ξενοδοχειακά καταλύματα όλων των κατηγοριών βάσει των στοιχείων του ΕΟΤ ή φορέων του τουρισμού καταγράφονται στους Πίνακες 6.6, 6.7, 6.8, και 6.9 που ακολουθούν.

Πίνακας 6.6 : Ξενοδοχεία

α/α	Επωνυμία	Τόπος	Κατηγορία	Αριθμός δωματίων	Αριθμός κλινών
1	ΛΑΡΙΣΑ ΙΜΠΕΡΙΑΛ	ΛΑΡΙΣΑ	5*	150	287
2	ΔΙΒΑΝΗ ΠΑΛΛΑΣ	ΛΑΡΙΣΑ	4*	77	144
3	GRANT HOTEL	ΛΑΡΙΣΑ	3*	91	173
4	ΑΣΤΕΡΑΣ	ΛΑΡΙΣΑ	3*	63	107
5	ΔΙΟΝΥΣΟΣ	ΛΑΡΙΣΑ	3*	84	156
6	ΜΕΤΡΟΠΟΛ	ΛΑΡΙΣΑ	3*	95	176
7	ΠΑΡΚ	ΛΑΡΙΣΑ	3*	54	
10	ΑΚΡΟΠΟΛ	ΛΑΡΙΣΑ	2*	50	88
11	ΑΜΠΙΑΣΣΑΝΤΕΡ	ΛΑΡΙΣΑ	2*	89	160
12	ΑΧΙΛΛΙΟΝ	ΛΑΡΙΣΑ	2*	45	80

α/α	Επωνυμία	Τόπος	Κατηγορία	Αριθμός δωματίων	Αριθμός κλινών
13	ΕΛΕΝΑ	ΛΑΡΙΣΑ	2*	48	85
15	ΔΙΕΘΝΕΣ	ΛΑΡΙΣΑ	1*	14	23
16	ΛΙΝΤΟ	ΛΑΡΙΣΑ	2*	15	
17	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΛΑΡΙΣΑ	1*	15	24
18	ΝΕΟΝ	ΛΑΡΙΣΑ	1*		
19	ΠΑΝΘΕΟΝ	ΛΑΡΙΣΑ	1*	19	28
20	GOLDEN BEACH	ΑΓΙΟΚΑΜΠΙΟΣ	2*	68	131
21	ΚΟΥΡΙΑ ΑΜΠΕΛ.	ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ	3*	16	32
22	9 ΜΟΥΣΕΣ	ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ	2*	9	
24	ΜΕΛΑΣΤΡΟΝ	ΕΛΑΣΣΟΝΑ	3*	10	25
25	ΟΛΥΜΠΙΟΝ	ΕΛΑΣΣΟΝΑ	2*	20	
26	ΒΕΡΔΙΚΟΥΣΙΑ	ΒΕΡΔΙΚΟΥΣΙΑ	2*	8	
27	ΑΓΝΑΝΤΙ ΣΩΤΗΡΙΤΣΑ	ΑΝΩ ΣΩΤΗΡΙΤΣΑ	2*	16	24
28	ΧΑΒΑΗ ΒΕΛΙΚΑ	ΒΕΛΙΚΑ	1*	17	32
29	ΜΕΛΙΒΟΙΑ ΜΠΗΤΣ	ΒΕΛΙΚΑ	2*	8	15
30	ΔΟΧΟΣ ΚΑΡΙΤΣΑ	ΚΑΡΙΤΣΑ	3*	9	17
31	ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΑΡΙΤΣΑ	ΚΑΡΙΤΣΑ	2*	15	30
32	ΚΑΣΤΡΙ	ΚΑΣΤΡΙ	3*	35	58
33	ΚΟΚΚΙΝΟ ΝΕΡΟ	ΚΟΚΚΙΝΟ ΝΕΡΟ	2*	27	57
34	ΓΙΟΥΛΗ	ΚΟΚΚΙΝΟ ΝΕΡΟ	2*	14	21
35	ΧΡΥΣΑΦΕΝΙΟΣ ΗΛΙΟΣ	ΜΕΣΑΓΚΑΛΑ	3*	37	63
36	ΒΛΑΣΣΗΣ ΣΤΟΜΙΟ	ΣΤΟΜΙΟ	3*	35	76
38	ΜΕΛΑΘΡΟΝ ΜΑΓΝΑΥΡΑΣ	ΣΤΟΜΙΟ	2*	27	55
39	ΠΑΝΟΡΑΜΑ	ΣΤΟΜΙΟ	2*	7	
40	ΣΤΟΜΙΟ ΜΠΗΤΣ	ΣΤΟΜΙΟ	2*	25	60
41	ΜΕΛΙΒΟΙΑ ΜΠΗΤΣ	ΣΩΤΗΡΙΤΣΑ	2*	8	15
43	ΜΕΤΟΧΙ	ΣΠΗΛΙΑ	3*	12	

Πηγή : Σύλλογος Ξενοδόχων Λάρισας, 2018

Πίνακας 6.7: Επιχειρήσεις ενοικιαζομένων δωματίων, ανά κατηγορία κλειδιών

α/α	Κατηγορία καταλύματος	Κλειδιά				Αριθμός	Ποσοστό
		1	2	3	4		
1	ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΩΜΑΤΙΑ	54	116	21	4	195	89,04%
2	ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	1	3	5	2	11	5,02%
3	ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΑ ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΩΜΑΤΙΑ & ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	1	3	5	2	11	5,02%
4	ΜΙΚΤΗ ΜΟΡΦΗ ΕΝΟΙΚ. ΔΩΜ. & ΕΝΟΙΚ. ΕΠΙΠΛ. ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ			2		2	0,91%
ΣΥΝΟΛΟ		56	122	33	8	219	100,00%

Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 6.8 : Ενοικιαζόμενα δωμάτια (ανά περιοχή - οικισμό)

Α/Α	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1	ΒΕΛΙΚΑ	58	26,48%
2	ΚΟΚΚΙΝΟ ΝΕΡΟ	50	22,83%
3	ΑΓΙΟΚΑΜΠΟΣ	26	11,87%
4	ΜΕΣΑΓΓΑΛΑ	24	10,96%
5	ΚΑΤΩ ΣΩΤΗΡΙΤΣΑ	15	6,85%
6	ΚΟΥΤΣΟΥΠΙΑ	13	5,94%
7	ΣΤΟΜΙΟ	8	3,65%
8	ΠΑΛΙΟΥΡΙΑ	5	2,28%
9	ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ	2	0,91%
10	ΕΛΑΣΣΟΝΑ	2	0,91%
11	ΚΑΣΤΡΙ ΛΟΥΤΡΟ	2	0,91%
12	ΛΙΒΑΔΙ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	2	0,91%
13	ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΙ	2	0,91%
14	ΣΚΗΤΗ	2	0,91%
15	ΕΛΛΑΣΣΟΝΑ	1	0,46%
16	ΚΟΚΚΙΝΟΠΗΛΟΣ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	1	0,46%
17	ΚΡΑΝΕΑ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	1	0,46%
18	ΛΑΡΙΣΑ, ΑΒΕΡΩΦ	1	0,46%
19	ΜΕΤΑΞΟΧΩΡΙ	1	0,46%
20	ΡΑΨΑΝΗ	1	0,46%
21	ΣΥΚΑΜΙΝΕΑ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	1	0,46%
22	ΦΑΡΣΑΛΑ	1	0,46%

Πηγή : Σύλλογος ενοικιαζομένων δωματίων Λάρισας, 2015

Στην περιοχή λειτουργούν 219 επιχειρήσεις ενοικιαζομένων δωματίων με σύνολο δωματίων 1595 και 3315 κλίνες. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση των ενοικιαζομένων δωματίων παρουσιάζεται στην Βελίκα σε ποσοστό 26,48%, στο Κόκκινο Νερό σε ποσοστό 22,73%, στον Αγιοκάμπο σε ποσοστό 11,87% και στα Μεσάγγαλα σε ποσοστό 10,96%.

Στην συντριπτική πλειοψηφία τα ενοικιαζόμενα δωμάτια είναι ενοικιαζόμενα επιπλωμένα δωμάτια ήτοι σε ποσοστό 89,04% και τέλος τα ενοικιαζόμενα δωμάτια σχεδόν κατά το ήμισυ είναι κατηγορίας 2 κλειδιών (σε ποσοστό 55,70%).

Πίνακας 6.9 : Κάμπινγκ

α/α	Επωνυμία	Τόπος	Κατηγορία	Αριθμός Θέσεων	Αριθμός Ατόμων
1	ΑΙΓΕΑΣ Α.Ε.	ΑΓΙΟΚΑΜΠΟΣ	Γ	72	216
2	ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ	ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ	Γ	100	300
3	ΚΑΜΠΙΝΓΚ ΣΤΟΜΙΟΥ	ΣΤΟΜΙΟ	Γ	90	270

Πηγή : ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Στην περιοχή λειτουργεί μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων εστίασης και αναψυχής. Στον Πίνακα 6.10 που ακολουθεί παρουσιάζεται ο αριθμός των επιχειρήσεων ανά Δήμο από τα στοιχεία των εγγραμμένων στο Επιμελητήριο Λάρισας.

Πίνακας 6.10 : Μονάδες εστίασης και αναψυχής ανά Δήμο, περιοχή

α/α	Δήμος	Αριθμός Επιχειρήσεων
1	ΑΓΙΑΣ	138
2	ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ	343
3	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	1678
4	ΚΙΛΕΛΕΡ	138
5	ΤΕΜΠΩΝ	149
6	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	167
7	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	124
	ΣΥΝΟΛΟ	2.737

Πηγή : Επιμελητήριο Λάρισας Μητρώο Επιχειρήσεων 2018

6.3.3 Ειδικές τουριστικές υποδομές.

Στην περιοχή **υπάρχουν ορισμένες ειδικές τουριστικές εγκαταστάσεις**. Ωστόσο, στην πόλη της Λάρισας υπάρχουν **τέσσερα νέα μεγάλα συνεδριακά κέντρα** (ΤΕΙ Λάρισας, Ιατρική Σχολή, Ξενοδοχείο ΙΜΠΕΡΙΑΛ, Ξενοδοχείο ΔΙΒΑΝΗ) και μικρότερα σε άλλα ξενοδοχεία της πόλης. Η σύγχρονη συνεδριακή υποδομή των ξενοδοχείων της πόλης της Λάρισας και ευρύτερα, μπορεί να ικανοποιήσει σε μεγάλο βαθμό τις σύγχρονες απαιτήσεις για συνέδρια και μεγάλες εκδηλώσεις. Το γεγονός ωστόσο ότι η Λάρισα τα τελευταία χρόνια διαμορφώνει ταυτότητα **συνεδριακού και εκθεσιακού τουριστικού προορισμού** μέσω της διοργάνωσης κλαδικών εκθέσεων, εμπορικών και μη δημιουργεί ανάγκη για περισσότερες και καλύτερες υποδομές διανυκτέρευσης και εστίασης σε κοντινή απόσταση από την πόλη και κοντά στους οδικούς άξονες.

Στην ΠΕ Λάρισας υπάρχουν **δύο σύγχρονα χιονοδρομικά κέντρα:**

- **Βρυσοπούλες – Όλυμπος** σε υψόμετρο 1.800μ, με πέντε (5) πίστες καταβάσεων.
- **ΧΚ Ολύμπου Ελασσόνας-** σε υψόμετρο 1.900μ-2450μ με μία πίστα κατάβασης, Στο Χιονοδρομικό Κέντρο γίνονται αγώνες χιονοδρομίας και τελευταία διεξάγεται ο Πανελλήνιος Αγώνας Ορειβατικού Σκι με συμμετοχή και ξένων αθλητών.

6.3.4 Ορεινός Τουρισμός

- **Σκι:** Στη θέση Βρυσοπούλες, στις ΝΔ πλαγιές του Ολύμπου και σε υψόμετρο 1.800 μ., λειτουργούν οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις του Κέντρου Εκπαίδευσης Ορεινού Αγώνα και Χιονοδρόμων (Κ.Ε.Ο.Α.Χ.) οι οποίες είναι προσβάσιμες και για το κοινό. Το κέντρο διαθέτει μία πίστα, το ανώτερο υψόμετρο της οποίας είναι 2.450 μ., και το κατώτερο 1.900 μ. Στο κέντρο λειτουργεί ένα συρόμενο ski-lift, ενώ απουσιάζουν υποδομές σχολών σκι και ενοικίασης εξοπλισμού. Τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο του προγράμματος αγώνων Ορειβατικού Σκι της Ελληνικής Ομοσπονδίας Ορειβασίας Αναρρίχησης (Ε.Ο.Ο.Α.), διεξάγονται Πανελλήνιοι Αγώνες Ορειβατικού Σκι με συμμετοχή αθλητών από όλο τον Κόσμο.
- **Ορειβασία - Αναρρίχηση – Πεζοπορία:** Το ανάγλυφο της περιοχής ευνοεί ταυτόχρονα και τον ορειβατικό τουρισμό με ύπαρξη πλήθους μονοπατιών που προσελκύουν όλο και περισσότερους επισκέπτες τα τελευταία χρόνια.
- Την περιοχή διασχίζουν τα μονοπάτια Ο2 και Ε4 τα οποία είναι γνωστά διεθνώς με αποτέλεσμα να δέχονται πολλούς ορειβάτες κάθε χρόνο. Επιπλέον στην ΠΕ Λάρισας υπάρχουν αξιόλογα ορειβατικά μονοπάτια ή γειτονικών σε αυτή περιοχών: Ο ΕΟΣ Λάρισας, προχώρησε στην **χαρτογράφηση είκοσι (20) ορειβατικών μονοπατιών**. Υπάρχουν ακόμη δύο αξιόλογα τα μονοπάτια : Σκήτης (διαδρομή loop της Σκήτης – Χάρτης 6.3), Σκλήθρου παραλία Μύλος Γλυμένης.

Τα μονοπάτια είναι τα ακόλουθα:

1. ΚΑΡΙΤΣΑ - ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ
2. ΣΤΟΜΙΟ - ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ
3. ΣΤΟΜΙΟ - ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΚΟΡΥΦΗ ΚΙΣΣΑΒΟΥ
4. ΟΜΟΛΙΟ - ΠΡ. ΗΛΙΑΣ - ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ
5. ΤΕΜΠΗ - ΚΑΣΤΡΟ ΩΡΙΑΣ – ΠΡ. ΗΛΙΑΣ – ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ
6. ΣΠΗΛΙΑ - ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ
7. ΣΠΗΛΙΑ - ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ
8. ΣΠΗΛΙΑ - ΑΝΑΤΟΛΗ
9. ΜΑΡΜΑΡΙΝΗ - ΑΝΑΤΟΛΗ
10. ΜΕΤΑΞΟΧΩΡΙ - ΑΝΑΤΟΛΗ
11. ΑΝΑΤΟΛΗ - ΠΕΡΔΙΚΟΒΡΥΣΗ - ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ
12. ΑΓΙΑ - ΜΕΓΑΛΟΒΡΥΣΟ - ΠΡ. ΗΛΙΑΣ
13. ΒΕΛΙΚΑ - ΜΕΛΙΒΟΙΑ
4. ΑΓΙΟΚΑΜΠΟΣ - ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΙ – ΠΑΝΑΓΙΑ - ΠΡ. ΗΛΙΑΣ (Χάρτης 6.2)
15. ΑΜΥΓΔΑΛΗ - ΚΟΥΚΟΥΡΑΒΑ - ΠΡ. ΗΛΙΑΣ - ΣΚΟΥΤΛΗ
16. ΕΛΑΦΟΣ - ΚΑΜΠΑΝΑ ΠΑΝΑΓΙΑ - ΠΡ. ΗΛΙΑΣ - ΣΚΟΥΤΛΗ
17. ΙΤΕΑ - ΚΛΕΦΤΙΚΟ ΤΕΜΠΩΝ - ΣΤΑΘΜΟΣ ΡΑΨΑΝΗΣ
18. ΙΤΕΑ - ΠΡ. ΗΛΙΑΣ - ΑΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΙ - ΡΑΨΑΝΗ
19. ΡΑΨΑΝΗ - ΚΑΛΛΙΠΕΥΚΗ
20. ΚΡΑΝΙΑ - ΠΟΥΡΛΙΑ (ΠΟΡΟΙ)

Χάρτης 6.2 : Μονοπάτι Πολυδενδρίου (Φυλλάδιο του Δήμου Αγιάς)

Χάρτης 6.3 : Μονοπάτι Σκήτης (loop Σκήτης) (Φυλλάδιο του Δήμου Αγιάς)

6.3.5 Ειδικός και εναλλακτικός τουρισμός

Έντονες προσπάθειες από συλλόγους και οργανώσεις της περιοχής, συμβάλλουν τα τελευταία χρόνια στην ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού σε ολόκληρη την περιοχή και κυρίως σε τμήματα του Ολύμπου, του Κισσάβου και του Μαυροβουνίου με δραστηριότητες όπως ποδηλασία βουνού, αλεξίπτωτο πλαγιάς, αερόπτερο, rafting, canoe-kayak, ιππασία, jeep safari.

- **Ποδηλασία βουνού:** Ιδανική είναι η θεσσαλική πλευρά του Ολύμπου και τα υπόλοιπα βουνά της Ελασσόνας (Τίταρος, Αντιχάσια) για περιηγήσεις με ποδήλατο βουνού, λόγω της μορφολογίας της. Στο Πύθιο και τον Κοκκινοπηλό, στο Λιβάδι, στο Δρυμό καθώς και στη Βερδικούσια, ένα πλούσιο δίκτυο δασικών δρόμων και μονοπατιών, αποτελούν φυσικές πίστες γι' αυτή τη δραστηριότητα. Επίσης νοτιότερα, στα δάση της Καρυάς και το οροπέδιο της Καλλιπεύκης όπως επίσης και στο Κίσαβο.
- **Αλεξίπτωτο πλαγιάς (παρα-πέντε) & Αιωρόπτερο (αετός):** Κοντά στο χωριό Καλύβια Ελασσόνας, βρίσκεται το Αεραθλητικό Κέντρο Ολύμπου. Πρόκειται για έναν οργανωμένο χώρο, που διαθέτει πολύ καλή πίστα απογείωσης (6 χλμ. χωματόδρομου από το χωριό) για αλεξίπτωτα πλαγιάς και αιωρόπτερα στη θέση «Τουρτοφωλιά» (1.240 μ.) και χώρο προσγείωσης με πολλές εναλλακτικές δυνατότητες (600 μ.). Πίστα απογείωσης χωρίς μεγάλη κλίση υπάρχει κοντά στο χωριό Δρυμός Ελασσόνας σε υψόμετρο 400μ. Η προσγείωση γίνεται λίγο έξω από την Ελασσόνα (100 μ.) σ' ένα χώρο, που προσφέρει πολλές εναλλακτικές λύσεις. Εδώ οργανώνεται το ιπτάμενο καρναβάλι τις Αποκριές και αποτελεί χώρο προπόνησης του Συλλόγου Αεραθλητών Λάρισας. Άλλες περιοχές που προσφέρονται για πτήσεις είναι το κυνηγετικό περίπτερο κοντά στην Καλλιπεύκη και η θέση «Πέταλο» πάνω από τους Γόννους.
- **Rafting – Canoe/kayak:** Από το Νοέμβριο έως τον Ιούνιο πραγματοποιούνται καταβάσεις του ποταμού Πηνειού (περιοχή Βερνέζι) ενώ στην Κοιλιάδα των Τεμπών και στο Δέλτα του Πηνειού πραγματοποιείται (όλο το χρόνο) μια ήρεμη κατάβαση Canoe-Kayak ως τις εκβολές του στο Αιγαίο Πέλαγος. Επίσης υπάρχει δυνατότητα κατάβασης φαρυγγίων (canyoning) μικρού ή μεγάλου υψομέτρου μέσα από καταρράκτες και λίμνες με τη χρήση καταρριχτικού εξοπλισμού σε αρκετές περιοχές όπως το Κρυονέρι, το Ομόλιο, την Καλυψώ, την Κακόσκαλα, την Καρίτσα, την Παλιουριά και το Ρακοπόταμο.
- **Ιππασία:** Δυνατότητες για **ιππασία** δίνονται στην περιοχή με την ύπαρξη ιππικών ομίλων (ο Θεσσαλικός Ιππικός Όμιλος σε Δ.Δ. Τυρνάβου-Δένδρα και το Ιππικό Κέντρο Θεσσαλίας σε Δ.Δ. Γιάννουλης καθώς και ο Ιππικός Όμιλος Ολύμπου στο Πύθιο.
- **Jeep Safari:** Με οχήματα 4X4 δίνεται η δυνατότητα για διάσχιση δασικών δρόμων, περάσματα ποταμών και ανάβαση βουνών του ορεινού όγκου της Αν. Θεσσαλίας (Κίσαβος- Κάτω Όλυμπος). Χαρακτηριστική είναι η ποικιλία διαδρομών μέσα σε πυκνή βλάστηση και μαγευτικά τοπία με φόντο τη θάλασσα στα βουνά Κίσαβο, Μαυροβούνι και Κάτω Όλυμπο.
- **Θαλάσσιες δραστηριότητες:** Καταδύσεις, sea-kayak, ποδήλατο θαλάσσης, catamaran, ιστιοπλοΐα (Laser Optimist), zodiac, beach volley, Wind Serf, Kite Serf, multy-activity adventure club για παιδιά (9-15 ετών), είναι μόνο μερικά από τα αθλήματα που λαμβάνουν χώρα στα παράλια της Λάρισας για μια σειρά εκδηλώσεων ποικίλου ενδιαφέροντος. Πραγματοποιούνται επίσης θαλάσσιες αποδράσεις με ιστιοπλοϊκά σκάφη από τον Αγίοκαμπο και το Στόμιο και με

φουσκωτά σκάφη από το λιμάνι του Αγιοκάμπου για τις Σπηλιές του Βένετου, τη Νταμούχαρη, τη Σκιάθο, την Αλόνησο και τη Χαλκιδική.

6.3.6 Αθλητικός τουρισμός – αθλητικά γεγονότα

Τα τελευταία χρόνια διοργανώνονται με επιτυχία με βάση την αθλητική υποδομή η οποία συνεχώς βελτιώνεται, σημαντικά αθλητικά γεγονότα εθνικής εμβέλειας όπως:

- Ο αγώνας δρόμου "Phaethon Olympus Marathon" στον Κοκκινοπηλό Ελασσόνας
- Ο Ορειβατικός Αγώνας «Μαραθώνιο Κισσάβου 32 χιλιομέτρων» ο οποίος πραγματοποιείται κάθε χρόνο στον Κίτσαβο.
- Ο Αχιλλεύς Άθλος - Ημι-μαραθώνιος Δρόμος στα Φάρσαλα.
- Με Θέα το Αιγαίο στα παράλια της ΠΕ Λάρισας (Αγιοκάμπο, Βελίκα, Στόμιο, Σκλήθρο, Ομόλιο, Μεσάγγαλα, Καστρί Λουτρό) διοργανώνονται αθλητικές εκδηλώσεις όπως : Αγώνας δρόμου 10 χλμ., τουρνουά beach soccer και τουρνουά beach volley.
- Πρωταθλήματα αγώνων Ποδοσφαίρου - Μπάσκετ - Βόλεϊ - beach volley σε όλους τους δήμους της περιοχής.
- Πανελλήνιος Μαραθώνιος Κολυμβητικός Αγώνας «Φιλοκτήτης».

6.3.7 Οικοτουρισμός – Αγροτουρισμός

Στην περιοχή παρατηρείται μια δραστηριοποίηση φορέων και επιχειρήσεων στο πλαίσιο ανάπτυξης του Οικοτουρισμού – Αγροτουρισμού μέσω της συνεισφοράς στην εκπαίδευση και γνωριμία του επισκέπτη με την τοπική κουλτούρα, τα τοπικά προϊόντα, τα ήθη και τα έθιμα και τις λοιπές τοπικές συνήθειες. Διαδρομές που περιλαμβάνουν αναψυχή και ψυχαγωγία σε τόπους φυσικού κάλλους συνδυάζονται είτε με τοπικές εορτές είτε με επίσκεψη σε χώρους γευσιγνωσίας (οινοποιία, εργαστήρια παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων, τυροκομεία) ενισχύοντας την προβολή του περιβάλλοντος των αγροτικών περιοχών.

6.3.8 Τουριστική ζήτηση (διανυκτερεύσεις, πληρότητα καταλυμάτων).

Η τουριστική ζήτηση στην περιοχή αυξάνεται κυρίως τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο. Ειδικότερα στις παράλιες ζώνες, η επικρατούσα μορφή τουρισμού είναι ο παραθερισμός, ως εποχιακό φαινόμενο μαζικών μετακινήσεων από τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο με αποτέλεσμα την πληθυσμιακή φόρτιση της περιοχής. Η κλασική μορφή της τουριστικής κίνησης εμφανίζεται συγκριτικά περιορισμένη και με μικρή ζήτηση. Οι πίνακες 6.11 και 6.12 που ακολουθούν παρουσιάζουν την εικόνα των αφίξεων στην περιοχή της έρευνας.

Πίνακας 6.11 Αφιξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ, ανά ΠΕ (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΠΑΗΝ CAMPINGS								CAMPINGS					
	2013				2014				2013			2014		
	ΑΦΙΞΕΙΣ			ΚΑΙΝΕΣ ΠΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓ.	ΑΦΙΞΕΙΣ			ΚΑΙΝΕΣ ΠΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓ.	ΑΦΙΞΕΙΣ					
	ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ		ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ		ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ	ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	5.518.835	10.490.113	16.008.948	799.067	5.536.719	11.882.134	17.418.853	802.883	140.179	176.635	316.814	125.012	199.628	324.641
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	500.466	240.648	741.114	35.608	494.815	288.400	783.215	27.125	7.927	14.315	22.242	7.626	12.751	20.377
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	62.041	2.006	64.047	1.907	64.672	2.887	67.559	1.939	0	0	0	0	0	0
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ	98.736	9.422	108.158	11.198	104.346	13.495	117.841	2.503	657	40	697	664	73	737
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	239.798	100.995	340.793	18.558	228.973	110.099	339.072	18.741	6.607	5.398	12.005	6.351	4.227	10.578
ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	99.891	128.225	228.116	3.945	96.824	161.919	258.743	3.942	663	8.877	9.540	611	8.451	9.062

Πίνακας 6.12 Διανυκτερεύσεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ, ανά ΠΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΠΑΗΝ CAMPINGS								CAMPINGS							
	2013				ΠΑΗΡΟ-ΤΗΤΑ %	2014				ΠΑΗΡΟ-ΤΗΤΑ %	2013			2014		
	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ			ΚΑΙΝΕΣ ΠΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓ.		ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ			ΚΑΙΝΕΣ ΠΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓ.		ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ					
	ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ		ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ	ΗΜΕΔΑΠΟΙ		ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ	ΗΜΕΔΑΠΟΙ	ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ		
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	13.007.272	57.058.282	70.065.554	799.067	45.20%	13.049.668	60.901.973	73.951.641	802.883	47.30%	716.186	687.449	1.403.635	682.114	756.690	1.438.804
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	1.034.651	773.954	1.808.605	35.608	26.60%	1.033.333	919.727	1.953.060	27.125	29.50%	40.430	35.723	76.153	31.186	32.804	63.990
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	116.473	4.405	120.878	1.907	21.60%	123.083	5.481	128.564	1.939	22.70%	0	0	0	0	0	0
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ	176.164	24.157	200.321	11.198	19.30%	185.553	41.477	227.030	2.503	29.10%	13.451	133	13584	8.882	234	9.116
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	575.609	586.943	1.162.552	18.558	29.90%	561.024	643.597	1.204.621	18.741	30.60%	25.994	24.151	50145	21.446	18.881	40.327
ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	166.405	158.449	324.854	3.945	24.70%	163.673	229.172	392.845	3.942	29.50%	985	11.439	12424	858	13.689	14.547

Πηγή : ΕΛ.ΣΤΑΤ., Διανυκτερεύσεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ, 2013-2014

6.3.9 Αξιοποίηση ευκαιριών που προσφέρονται από τη θάλασσα - ακτές.

Η ΠΕ Λάρισα από την ανατολική πλευρά της βρέχεται από το Αιγαίο Πέλαγος, το οποίο δημιουργεί μια πλούσια δαντέλα από μεγάλες σε έκταση αμμώδεις παραλίες ή απόκρημνες ακτές. Η περιοχή οριοθετείται στα νότια από το όρος Μαυροβούνι και το Πήλιο και στα βόρεια από τον Κίσαβο (γνωστός και ως Όσσα). Η ακτογραμμή της έχει μήκος 70 περίπου χιλιόμετρα και αναπτύσσεται στους Δήμους Αγιάς και Τεμπών. Στον Πίνακα 6.13 που ακολουθεί παρουσιάζονται όλες οι παραλίες της περιοχής με την ονομασία τους και μία μικρή περιγραφή με τα χαρακτηριστικά της.

Πίνακας 6.13 : Ακτές της ΠΕ Λάρισα

α/α	Παραλία	Περιγραφή
1	Μύλος Γλυμένης	Εύκολη πρόσβαση (χωμάτινος δρόμος) τέλος μονοπατιού - παλιό ορυχείο - με βράχια
2	Ρακοπόταμος	Εύκολη πρόσβαση Αμμουδιά, beach bar, εκβολές ποταμού Ρακοποτάμου, τελείωμα φαραγγιού
3	Παπακόστα	Εύκολη πρόσβαση, άμμος
4	Αγιοκάμπου	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, μπλε σημαία (2), δραστηριότητες, άμμος-χαλίκι, λιμάνι
5	Σωτηρίτσας	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, μπλε σημαία, δραστηριότητες, άμμος-χαλίκι
6	Βελίκας	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, μπλε σημαία, δραστηριότητες, άμμος-χαλίκι
7	Κουτσουπιάς	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, χαλίκι, αλιευτικό καταφύγιο
8	Παλιουριάς	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, χαλίκι
9	Κόκκινο Νερό	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, χαλίκι
10	Πλατιά Άμμος	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη,
11	Παναγίτσα	Πρόσβαση με trekk περίπου 200μ.
12	Καλύβι	
13	Πηγάδι	
14	Ψαρόλακας	
15	Στόμιο	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, μπλε σημαία, δραστηριότητες, άμμος-χαλίκι, λιμάνι, φιόρδ Πηνειού
16	Αλεξανδρινή	Εύκολη πρόσβαση, αμμουδιά beach bar ερημική
17	Δέλτα Πηνειού Στρίντζος	Εύκολη πρόσβαση, αμμουδιά, μικρό νησάκι
18	Κουλούρα	Εύκολη πρόσβαση, αμμουδιά
19	Μεσάγαλα	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, δύο (2) μπλε σημαίες, δραστηριότητες, άμμος
20	Καστρί Λουτρό	Εύκολη πρόσβαση, οργανωμένη, μπλε σημαία, δραστηριότητες, άμμος

Πηγή : Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε.

6.3.10 Τα τοπικά προϊόντα

Τα τοπικά προϊόντα της περιοχής παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον και εκτιμάται ότι στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης θα πρέπει η παραγωγή αυτών των προϊόντων να τονωθεί και να υποστηριχθεί έμπρακτα από τους τοπικούς φορείς. Διοργανώνονται γιορτές όπως (ενδεικτικά) η γιορτή φέτας στην Ελασσόνα, γιορτή κρασιού στον Αμπελώνα, Τσίπουρου στον Τύρναβο, Φακής στη Νίκαια, Μήλου και κρασιού στην Αγιά, Χαλβά στα Φάρσαλα και άλλες.

6.3.11 Παραδοσιακοί οικισμοί

Με το Π.Δ. της 19/10/78 που δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. 594Δ/13-11-78 χαρακτηρίστηκαν ως παραδοσιακοί οικισμοί οι τότε κοινότητες της επαρχίας Λάρισας, Τέμπη και Αμπελάκια. Αυτοί οι δύο οικισμοί σήμερα αποτελούν την κοινότητα Αμπελακίων. Τα Τέμπη οφείλουν τον χαρακτηρισμό τους στο γεγονός ότι ήταν και είναι η "πόρτα" της κοιλάδας των Τεμπών. Η παλαιά τους ονομασία "Μπαμπάς" οφείλεται στον Μουσουλμανικό Τεκέ του Χασάν Μπαμπά, κτίριο του 15 ου αιώνα που αποτελεί και σήμερα χαρακτηριστικό σημείο αναφοράς. Τα Αμπελάκια οφείλουν τον χαρακτηρισμό τους στην συνεταιριστική τους ιστορία και στα παλαιά αρχοντικά τους, με πιο γνωστό το αρχοντικό του Γεωργίου Σβάρτς. Επίσης έχει χαρακτηριστεί ως παραδοσιακός ο οικισμός Κρανέα στην επαρχία Τυρνάβου και οι οικισμοί Ανατολή, Μεγαλόβρυσσο και Μεταξοχώρι στην επαρχία Αγιάς (Στυλιανάκης, 2000).

6.3.12 Συμπέρασμα

Σύμφωνα με τα αναφερθέντα σ' αυτή την ενότητα και στα προηγούμενα κεφάλαια, η περιοχή διαθέτει τις απαραίτητες προϋποθέσεις, την δυναμική και τους πόρους για την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη κυρίως εναλλακτικού και ειδικού, μη μαζικού τουρισμού. όπως είναι ο κοινωνικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο περιηγητικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο πολιτιστικός και θρησκευτικός τουρισμός, ο ορεινός τουρισμός και ο τουρισμός περιπέτειας κ.λπ. Επιπλέον η αναπτυγμένη οικονομία και η σημαντική αγορά της περιοχής, η κεντροβαρής θέση στον ελλαδικό χώρο και στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, δημιουργούν ευρύτατα περιθώρια ανάπτυξης του επαγγελματικού τουρισμού.

Η πηγή Α.Ε.ΝΟ.Α. Α.Ε. Πρόταση υποβολής «Τοπικού Προγράμματος CLLD / LEADER Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

Η ανάλυση SWOT αποτελεί ένα εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού, το οποίο χρησιμοποιείται για την ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος μιας επιχείρησης, στις περιπτώσεις που η επιχείρηση θα πρέπει να λάβει μία απόφαση σχετικά με τους στόχους που έχει θέσει. Στον περιφερειακό σχεδιασμό χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση αποφάσεων που αφορούν αναπτυξιακές δράσεις, όπως, για παράδειγμα στην κατάρτιση και στη συνέχεια στην ex-ante αξιολόγηση του Προγράμματος Περιφερειακής Ανάπτυξης ή στη συνολική εκτίμηση της οικονομικής κατάστασης που επικρατεί σε μία περιφέρεια και τους κινδύνους που διατρέχει από τον χωρικό ανταγωνισμό, τις άλλες οικονομικές εξελίξεις κ.λπ. (Πολύζος, 2011).

Η SWOT ανάλυση αποτελεί αποτύπωση των συνθηκών που επικρατούν "σήμερα" σε μία επιχείρηση ή μία περιοχή. Επειδή, όμως, οι συνθήκες του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος μεταβάλλονται θα πρέπει ανά τακτά χρονικά διαστήματα να αναθεωρούνται, ώστε να συνυπολογίζονται οι νέες συνθήκες και τα δεδομένα που δημιουργούνται. Ως εργαλείο, η ανάλυση είναι ένα χρήσιμο και συμπληρωματικό μέσο που βοηθά συχνά στην προκαταρκτική εξέταση και την εξαγωγή βασικών συμπερασμάτων.

Η λέξη SWOT προέρχεται από τα αρχικά των λέξεων *Strengths*, *Weaknesses*, *Opportunities*, *Threats*, δηλαδή Πλεονεκτήματα ή δυνατά σημεία, Αδυναμίες ή αδύνατα σημεία, Ευκαιρίες, Απειλές και συναντάται συνηθέστερα με το αγγλικό αρκτικόλεξο και στη μη αγγλόγλωσση βιβλιογραφία. Διαφορετικά, κατά την εφαρμογή της, μελετώνται τα δυνατά (*Strengths*) και αδύνατα (*Weaknesses*) σημεία μιας περιοχής καθώς και οι ευκαιρίες (*Opportunities*) και οι απειλές (*Threats*) που υπάρχουν.

Τα **δυνατά** και **αδύνατα** σημεία αφορούν το **εσωτερικό περιβάλλον** της περιοχής και προκύπτουν από τους ίδιους ή "εσωτερικούς" πόρους που αυτή κατέχει. Όταν πρόκειται για μία περιοχή τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία μπορεί να αφορούν τα γενικά χαρακτηριστικά της όπως ύπαρξη φυσικών και πολιτιστικών πόρων, ύπαρξη ανθρώπινου δυναμικού υψηλού επιπέδου, ελκυστικότητα της περιοχής για εγκατάσταση επιχειρήσεων, υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της τοπικής οικονομίας κ.λπ.

Οι **ευκαιρίες** και οι **απειλές** αντανακλούν μεταβλητές του **εξωτερικού περιβάλλοντος** της επιχείρησης, τις οποίες η επιχείρηση θα πρέπει να εντοπίσει, να προσαρμόσει τη γενικότερη επιχειρηματική της στρατηγική σε αυτές ή ακόμα να τις επηρεάσει, όπου κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Ως απειλές μπορούν, για παράδειγμα να χαρακτηρισθούν η είσοδος νέων ανταγωνιστών στην αγορά, η προοπτική μιας οικονομικής κρίσης, μη ευνοϊκές ρυθμίσεις στο νομικό περιβάλλον κ.λπ. Ευκαιρίες μπορεί να αποτελούν οι ευνοϊκές ρυθμίσεις στο νομικό περιβάλλον, η δημιουργία νέων

αγορών, η αύξηση της ζήτησης στο παραγόμενο προϊόν, η δημιουργία υποδομών που συνδέονται με τη λειτουργία της επιχείρησης κ.λπ.

Όταν πρόκειται για μια περιοχή, ως **απειλές** μπορούν να χαρακτηρισθούν δυσοίωνες εξελίξεις στην εθνική οικονομία που σχετίζονται με την παραγωγική ειδικευση της περιοχής, συρρίκνωση των αγορών και της ζήτησης των παραγόμενων από την περιφέρεια προϊόντων, τεχνολογικές αλλαγές απειλούν ή ακυρώνουν την υφιστάμενη οικονομία της περιοχής κ.λπ. **Ευκαιρίες** μπορεί να αποτελούν η δημιουργία υποδομών που ευνοούν την περιφέρεια - περιοχή, το άνοιγμα νέων αγορών, η προοπτική εγκατάστασης νέων επιχειρήσεων στην περιφέρεια, τεχνολογικές αλλαγές που ευνοούν την τοπική οικονομία κ.λπ. (Πολύζος, 2011).

Δυνατά (Strengths)

S1.Κεντροβαρής γεωγραφική θέση της περιοχής

Η περιοχή - βρίσκεται σε κεντροβαρή γεωγραφική θέση στον ελληνικό χώρο, εφόσον εντάσσεται στο βασικό αναπτυξιακό άξονα της χώρας (Αθήνα - Θεσσαλονίκη). Τα κυριότερα εθνικά δίκτυα διέρχονται από την περιοχή της Λάρισας (εθνικό οδικό, σιδηροδρομικό δίκτυο), με επακόλουθες διεξόδους σε μεγάλα λιμάνια και στις Βαλκανικές χώρες. Η περιοχή εξυπηρετείται σε μικρή απόσταση από το λιμάνι του Βόλου και το αεροδρόμιο της Νέας Αγχιάλου.

S2.Ήπιο κλίμα για μεγάλη χρονική περίοδο

Το κλίμα της περιοχής ακολουθεί τα γενικά πλαίσια της Μεσογειακής λεκάνης, ήπιοι και υγροί χειμώνες, σχετικά θερμά και ξηρά καλοκαίρια και, γενικά, μακρές περίοδοι ηλιοφάνειας κατά την μεγαλύτερη διάρκεια του έτους και μεγάλη διάρκεια ενοϊκού καιρού.

S3.Η ύπαρξη της πόλης της Λάρισας με ανεπτυγμένη οικονομία και παροχή υπηρεσιών

Εντός της περιοχής αναπτύσσεται η πόλη της Λάρισας που είναι η πρωτεύουσα της ΠΕ και της Περιφέρειας Θεσσαλίας επίσης αποτελεί την έδρα της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Θεσσαλίας – Στερεάς Ελλάδας. Είναι ένα σημαντικότατο εμπορικό και οικονομικό κέντρο για ολόκληρη την Ελλάδα και αποτελεί αξιόλογο κέντρο παροχής υπηρεσιών στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης, των μεταφορών και του αθλητισμού.

S4. Ισχυρός πρωτογενής τομέας παραγωγής

Στην Περιφέρεια Θεσσαλίας βρίσκεται η μεγαλύτερη πεδιάδα της χώρας εντός της οποίας βρίσκεται η ΠΕ Λάρισα που έχει μακρόχρονη παράδοση στην αγροτική παραγωγή. Η Λάρισα όπως και η ευρύτερη Θεσσαλική περιοχή - παρουσιάζουν ιδιαίτερη δυναμική και προοπτικές ανάπτυξης στους τομείς της αξιοποίησης της πρωτογενούς παραγωγής και κυρίως του αγροδιατροφικού συμπλέγματος.

S5. Διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού

Η διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής είναι ικανοποιητική, το ποσοστό των οικονομικά ενεργών ατόμων είναι μεγάλο. Μεταξύ 2001 και 2011, παρατηρείται σημαντική μείωση των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα κατά 35,56% υπέρ αύξησης των απασχολούμενων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα.

S6. Η ποικιλία και η αγνότητα της φυσικής ομορφιάς

Η ΠΕ Λάρισας και γενικότερα η Περιφέρεια Θεσσαλίας, διαθέτουν φυσικό περιβάλλον υψηλής αξίας, παρατηρούνται εκτεταμένες θεσμοθετημένες προστατευόμενες περιοχές, σημαντικές για το σύνολο της χώρας. Χαρακτηρίζονται από ποικίλο φυσικό πλούτο και μοναδικά μορφολογικά στοιχεία. Ο Θεσσαλικός κάμπος, οι ορεινοί όγκοι που τον περιβάλλουν και ο Πηνειός ποταμός δημιουργούν φυσικό περιβάλλον με ιδιαίτερο οικολογικό και αισθητικό ενδιαφέρον.

S7. Υψηλός βαθμός ασφάλειας τουριστών σε σχέση με τους ανταγωνιστικούς προορισμούς

Η πορεία ανάπτυξης του τουρισμού στην περίοδο 2013-2015 οφείλεται τόσο στις σχετικά ευνοϊκές συνθήκες ανάπτυξης στις χώρες προέλευσης του ελληνικού τουρισμού και σε σημαντικές γεωπολιτικές εξελίξεις, αλλά κυρίως οφείλεται στη σημαντική βελτίωση της εικόνας της Ελλάδος ως «ασφαλούς προορισμού» στο εξωτερικό.

S8. Ικανοποιητικές χρηματοδοτήσεις μέσω κοινοτικών προγραμμάτων

Στα πλαίσια της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο προβλέπεται ενίσχυση δράσεων του τουριστικού τομέα μέσω των κοινοτικών προγραμμάτων με στόχο τη μείωση της εποχικότητας την αναβάθμιση της ποιότητας, τη διασύνδεση με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, τη διασύνδεση με τον πολιτισμό και την παράδοση και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών.

S9. Συνδυασμός βουνού και θάλασσας

Η ανατολική πλευρά της περιοχής βρέχεται από το Αιγαίο Πέλαγος, το οποίο δημιουργεί μια πλούσια δαντέλα από μεγάλες σε έκταση αμμώδεις παραλίες ή απόκρημνες ακτές (70χλμ. ακτογραμμή). Η περιοχή οριοθετείται στα νότια από το όρος Μαυροβούνι και το Πήλιο και στα βόρεια από τον Κίτσαβο (γνωστός και ως Όσσα). Υπάρχουν είκοσι παραλίες όλων των κατηγοριών οργανωμένες, με εύκολη πρόσβαση, πρόσβαση με trek, με χαλίκια, με άμμο κ.α.

S10. Φυσικοί & πολιτιστικοί πόροι

Φυσικό Περιβάλλον: Η περιοχή χαρακτηρίζονται από φυσικό πλούτο και μοναδικά μορφολογικά στοιχεία. Ο Θεσσαλικός κάμπος, οι ορεινοί όγκοι που τον περιβάλλουν και ο Πηνειός ποταμός δημιουργούν φυσικό περιβάλλον με ιδιαίτερο οικολογικό και αισθητικό ενδιαφέρον. **Πολιτισμός:** Διακρίνονται σημαντικά ιστορικά μνημεία τοπικής και εθνικής εμβέλειας που τοποθετούνται διαχρονικά από την αρχαϊκή ως την οθωμανική και τη σύγχρονη περίοδο. Οι σύγχρονες πολιτιστικές δομές κρίνονται ικανοποιητικές καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών δραστηριοτήτων με

σημαντική ιστορία και ενεργό παρόν. Παράλληλα, σημαντική παρουσία κατέχουν τα φεστιβάλ και οι πολιτιστικές δραστηριότητες καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

S11. Η παρουσία του Ολύμπου στην περιοχή μελέτης

Η ΠΕ Λάρισα κυριαρχείται από τον ορεινό όγκο του Ολύμπου, ο οποίος διαθέτει παγκόσμια ακτινοβολία εξαιτίας του μυθολογικού του χαρακτήρα, είναι το ψηλότερο βουνό της Ελλάδος και το δεύτερο σε ύψος των Βαλκανίων. Ψηλότερη κορυφή του είναι ο **ΜΥΤΙΚΑΣ** (ή Πάνθεον) με υψόμετρο 2.918 μέτρα. Ακολουθούν το **ΣΤΕΦΑΝΙ** (ή Θρόνος Δία) με υψόμετρο 2.912 μέτρα και το **ΣΚΟΛΙΟ** με υψόμετρο 2.905 μέτρα. Διαθέτει τις ψηλές κορυφές και βαθιές χαράδρες, ενώ από το 1938 ανακηρύχθηκε Εθνικός Δρυμός επίσης χαρακτηρίστηκε ως Απόθεμα Βιόσφαιρας με την ένταξή του στο πρόγραμμα 'Man and the Biosphere' (MAB) της UNESCO το 1981. Υπάρχουν οργανωμένα ορεινά καταφύγια με ποικίλες ορειβατικές και αναρριχητικές διαδρομές βρίσκονται στη διάθεση των επισκεπτών που θέλουν να εξερευνήσουν τις ομορφιές του.

S12. Ολοκλήρωση της ανασύστασης της λίμνης Κάρλας

Η **λίμνη Κάρλα**, ή λίμνη **Βοιβήδα** (παλαιότερα) είναι λίμνη η οποία αποξηράνθηκε το 1962, επειδή την εποχή εκείνη προκαλούσε πλημμύρες. Σήμερα γίνεται προσπάθεια ανασύστασης της λίμνης. Στη νέα μορφή της, η λίμνη θα έχει έκταση 38.000 στρεμ. Η λίμνη αναδημιουργήθηκε με άντληση νερού από τον ποταμό Πηνειό. Στην ανασυσταθείσα λίμνη Κάρλα ζουν σήμερα 181 είδη πουλιών και 14 είδη ψαριών που αποτελεί σημείο προσέλκυσης επισκεπτών.

Αδύνατα (Weaknesses)

W1. Εποχικότητα

Η περιοχή μέχρι τώρα έχει "αναπτύξει" τον παραθεριστικό τουρισμό που είναι απόλυτα εξαρτώμενος από το μοντέλο «θάλασσα – ήλιος» άρα : α) περιορίζεται χρονικά και χωρικά, β) δεν αξιοποιούνται επαρκώς και δεν αναδεικνύονται περιοχές με συγκριτικά πλεονεκτήματα οι οποίες είναι ικανές να στηρίξουν τουρισμό 12μήνες και γ) απουσιάζουν οι υποδομές θεματικού τουρισμού με αποτέλεσμα την αδυναμία επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

W2. Ανεπάρκεια σε υποστηρικτικές τουριστικές υποδομές

Ουσιαστικό ρόλο στην εύρυθμη και προσοδοφόρα λειτουργία των τουριστικών μηχανισμών κάθε τουριστικής περιοχής διαδραματίζουν μία σειρά από υποστηρικτές υποδομές όπως τα συνεδριακά κέντρα, οι εγκαταστάσεις γκολφ, οι μαρίνες κ.λπ. που αφενός διαφοροποιούν και εμπλουτίζουν το τουριστικό προϊόν και αφετέρου συντελούν στην επέκταση της τουριστικής σαιζόν αμβλύνοντας το πρόβλημα της εποχικότητας. Η περιοχή στερείται παντελώς τέτοιων υπηρεσιών.

W3. Ο χαμηλός βαθμός διαφοροποίησης σε σχέση με το πρότυπο «ήλιος - θάλασσα»

Η περιοχή έχει υπερβολική εξάρτηση (αν όχι αποκλειστική) από το μοντέλο «ήλιος – θάλασσα», τα τελευταία χρόνια υπάρχει μία μικρή ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στον τομέα των θαλάσσιων σπορ, της πεζοπορίας των μονοπατιών και των δραστηριοτήτων στον Πηνειό ποταμό όπως rafting και canoe.

W4. Ελλιπής στήριξη και προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού

Παρά το μεγάλο πλήθος των θρησκευτικών μνημείων, ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί ένα προϊόν το οποίο δεν έχει ακόμα διαμορφωθεί έτσι όπως θα έπρεπε. Είναι απαραίτητη και αναγκαία η προβολή και η στήριξη για την προώθηση των προσκνημάτων της περιοχής.

W5. Δυσκολία διείσδυσης σε αγορές του εξωτερικού

Πρόκειται για αδυναμία γενικότερα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος να αυξήσει το μερίδιο αγοράς σε χώρες που αποτελούν κατ' εξοχήν πηγή προσέλκυσης τουριστών όπως είναι η Γερμανία και η Μεγάλη Βρετανία. Επιπλέον καταγράφεται αδυναμία διείσδυσης σε νέες αγορές όπως οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (ομόθρησκοι). Η εν λόγω αδυναμία αποδίδεται στην ανεπαρκή μεθοδολογία προβολής του τουριστικού προϊόντος καθώς και στους μη ανταγωνιστικούς όρους προσφοράς του.

W6. Μειωμένη ανταγωνιστικότητα

Τόσο η χώρα μας όσο η περιοχή μελέτης υστερεί στην ποιότητα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος σε σχέση με τις ανταγωνίστριες όμορες περιοχές και χώρες και αυτό οφείλεται στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα του ελληνικού τουρισμού.

W8. Αξιόλογα θρησκευτικά μνημεία μη προσβάσιμα

Η περιοχή έρευνας και ειδικά η περιοχή της Αγίας διαθέτει πολλά μνημεία (μερικά εξ αυτών να είναι και πολύ αξιόλογα) τόσο ιστορικά και κύρια θρησκευτικά στα οποία δεν υπάρχει δρόμος πρόσβασης, είναι πλήρως εγκαταλελειμμένα από όλους τους αρμόδιους φορείς. Η εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας έχει αναδείξει και έχει καταστήσει επισκέψιμα κάποια από αυτά αλλά υπάρχουν ακόμη μερικά που είναι μη προσβάσιμα.

W9. Μειωμένη τουριστική συνείδηση

Στην περιοχή οι άνθρωποι που ασχολούνται με τον τουρισμό δεν έχουν τις γνώσεις επαγγελματικής και φιλικής εξυπηρέτησης του επισκέπτη – τουρίστα. Δεν αντιλαμβάνονται την ανάγκη επίτευξης υψηλότερου επιπέδου επαγγελματισμού και συνέπειας τόσο από τους επιχειρηματίες όσο και από όλους τους εμπλεκόμενους με τον τουρισμό. Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι η επιβίωση και η περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού εξαρτάται από την οργάνωση, τη σοβαρότητα, την ευσυνειδησία, τον επαγγελματισμό, την ευγένεια, την ταχύτητα αντίδρασης, την ύπαρξη και πιστή εφαρμογή προγραμμάτων μάρκετινγκ και κυρίως έγκυρη διαφημιστική προβολή του τουριστικού προϊόντος στο εσωτερικό και εξωτερικό.

W10. Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης ανθρώπινου δυναμικού

Ο άνθρωπος παράγοντας παίζει σημαντικό ρόλο στην προσφορά του τουριστικού προϊόντος τόσο από πλευράς παραγωγικότητας, όσο και από πλευράς ποιότητας. Συνεπώς για την επίτευξη των στόχων μιας επιχείρησης είναι αναγκαίο οι απασχολούμενοι στον τουρισμό να χαρακτηρίζονται από επαγγελματική ευσυνειδησία, υψηλή ειδίκευση και επικοινωνιακή ευχέρεια. Δυστυχώς όμως ένα σημαντικό τμήμα του στελεχιακού δυναμικού που απασχολείται στον ευρύτερο τουριστικό κλάδο στερείται γενικότερα αυτών των προσόντων.

W11. Αδυναμία συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων

Ενώ σε εθνικό επίπεδο γίνονται προσπάθειες για την συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων (Αρχιεπισκοπή Αθηνών – ΕΟΤ κ.α.) στον θρησκευτικό τουρισμό, σε επίπεδο περιφέρειας και ΠΕ η συνεργασία αυτού του είδους είναι σχεδόν «ανύπαρκτη».

Ευκαιρίες (Opportunities)

O1. Θρησκευτικές εορτές όλο το χρόνο, σε συνδυασμό με το κλίμα κατανομή των τουριστών στη διάρκεια του χρόνου.

Ο μεγάλος αριθμός θρησκευτικών εορτών σε συνδυασμό με το άριστο κλίμα (μεγάλη διάρκεια ηλιοφάνειας και ευνοϊκού καιρού) επιτρέπει την εκδήλωσή των σε όλη τη διάρκεια του έτους και συμβάλει στην ομαλή κατανομή των τουριστών σε όλες της εποχές του χρόνου.

O2. Αύξηση των ταξιδιών με πνευματικά κίνητρα.

Από την δεκαετία του '90 υπάρχει μία ανερχόμενη τουριστική δραστηριότητα των εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού στην Ευρώπη αλλά και των ταξιδιών με θρησκευτικό κίνητρο (300 εκατ. προσκυνητές το χρόνο συμμετέχουν σε διεθνή, εθνικά και υπερπεριφερειακά ταξίδια προσκυνηματος).

O3. Η εμφάνιση νέων αγορών Κίνα, χώρες της Ανατολικής Ευρώπης

Τα ανεκμετάλλευτα τμήματα των νέων αγορών όπως της Κίνας και των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης μπορούν να αποδώσουν σημαντική πρόσθετη τουριστική κίνηση. Προς αυτή την κατεύθυνση είναι αναγκαία η ανάπτυξη μιας συνεχούς και σοβαρής προσπάθειας μέσω ενός αποτελεσματικού σχεδίου στρατηγικής ανάπτυξης.

O5. Οι δυνατότητες χρηματοδότησης έργων υποδομής και επιχειρήσεων από το ΕΣΠΑ & το ΠΑΑ

Το ΕΣΠΑ σε συνδυασμό με το ΠΑΑ δίνουν πολλές δυνατότητες χρηματοδότησης μέσω των συγχρηματοδοτούμενων ενισχύσεων, δημόσιων έργων υποδομής αλλά και των ιδιωτικών επιχειρήσεων (ίδρυση, εκσυγχρονισμός, ανακαίνιση και επέκταση καταλυμάτων, χώρων αναψυχής κ.α.).

Ο6. Δυνατότητες ανάπτυξης του θεματικού τουρισμού

Ο μαζικός τουρισμός που κυριάρχησε τα προηγούμενα χρόνια αρχίζει σιγά - σιγά να φθίνει με τους τουρίστες να ψάχνουν άλλες μορφές τουρισμού που ταιριάζουν καλύτερα στις ανάγκες τους. Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει ο θεματικός τουρισμός ο οποίος δίνει άπειρες εναλλακτικές λύσεις αναψυχής σε όλο το φάσμα των εν δυνάμει επισκεπτών ενός τόπου. Με τον θεματικό τουρισμό, οι άνθρωποι αναζητούν ένα διαφορετικό τρόπο αναψυχής, ο οποίος συνδέεται με την διατήρηση της τοπικής κουλτούρας, την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος αλλά και με την αποφυγή της χρήσης υπηρεσιών μαζικού τουρισμού. Η χώρα μας τόσο με το φυσικό περιβάλλον όσο και με το πολιτιστικό και ιστορικό πλούτο έχει τις δυνατότητες να αναπτύξει τον θεματικό τουρισμό.

Ο7. Η ανάπτυξη με γρήγορους ρυθμούς του θρησκευτικού τουρισμού τα τελευταία χρόνια τον καθιστά μία ενδιαφέρουσα μορφή εναλλακτικού τουρισμού

Αναφορικά με τη χώρα μας, το κυρίαρχο τουριστικό προϊόν είναι αυτό του μαζικού τουρισμού (ήλιος και θάλασσα), γεγονός που έχει χαρακτηρίσει τη ζήτηση αρκετών ελληνικών προορισμών. Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μία τάση προς την ανάπτυξη ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελούν ειδικές μορφές τουρισμού που παρουσιάζουν ιδιαίτερη δυναμική στην ελληνική τουριστική αγορά τόσο στην προσέλκυση εισερχόμενου όσο και εσωτερικού τουρισμού.

Ο8. Ο θρησκευτικός τουρισμός λειτουργεί υποβοηθητικά στην ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα σημαντική. Εξαιτίας της μεγάλης χωρικής διασποράς των θρησκευτικών μνημείων επιτυγχάνεται η ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα και η οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών.

Ο9. Ίδρυση του Συνοδικού γραφείου Προσκυνηματικού τουρισμού

Η εκκλησία της Ελλάδος έχει προβεί στην σύσταση Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων για την οργάνωση και προώθηση, εντός και εκτός Ελλάδας των προσκυνηματικών περιηγήσεων και την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. Ήδη έχουν αναληφθεί οι πρώτες πρωτοβουλίες από πλευράς των κατά τόπους Μητροπόλεων.

Απειλές (Threats)

T1. Ανταγωνιστική πολιτική από πολλές γειτονικές περιοχές

Το ελληνικό τουριστικό προϊόν υφίσταται έντονο ανταγωνισμό από νέους τουριστικούς προορισμούς με παρόμοιο προϊόν αλλά με χαμηλότερο κόστος όπως είναι η Τουρκία, η Κροατία, η Βουλγαρία, κ.λπ.

T2.Ανεπαρκής οργάνωση και προβολή των θρησκευτικών πόρων που διαθέτει η χώρα

T3.Ελλιπής οργάνωση και διαχείριση των πολιτιστικών και θρησκευτικών πόρων

Από τους εμπλεκόμενους φορείς υπάρχει έλλειψη συντονισμένης οργάνωσης, διαχείρισης και προβολής των ελληνικών θρησκευτικών μνημείων και ανύπαρκτη διαφημιστική εκστρατεία ως προς τη δαπάνη, τον τρόπο και τις ενέργειες της τουριστικής προβολής για τον θρησκευτικό τουρισμό, η οποία θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην ανάδειξη της περιοχής, όχι μόνο στους έλληνες τουρίστες αλλά και στους ξένους.

T4.Η μείωση της αγοραστικής δύναμης των ελλήνων

Το μέσο ετήσιο εισόδημα των Ελλήνων κατακρημνίστηκε την περίοδο 2008-2017 όπως δείχνει η τελευταία επικαιροποίηση των στοιχείων της Eurostat καθώς και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ συρρικνώθηκε στα 17.400 ευρώ το 2017 από 22.600 ευρώ το 2008. Βάσει των στοιχείων, οι Έλληνες έγιναν μέσα σε εννέα χρόνια φτωχότεροι κατά 5.200 ευρώ. Συνέπεια της κρίσης που χτύπησε την Ελλάδα, ήταν να περιοριστεί δραματικά η αγοραστική δύναμη και η κατά κεφαλήν κατανάλωση στη χώρα μας να υποχωρήσει στο 76% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

T5.Η μείωση της κατά κεφαλήν δαπάνης των τουριστών

Η μεγάλη εισροή τουριστών από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη στην Ελλάδα τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, αλλά και η απουσία ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδίου προσέλκυσης τουριστών υψηλότερου εισοδηματικού επιπέδου, έχουν οδηγήσει σε πτώση της τάξης του 30% τη μέση κατά κεφαλήν δαπάνη των ξένων επισκεπτών στη χώρα. Στην πτώση αυτή έχει συμβάλει όμως και ο περιορισμός της μέσης διάρκειας παραμονής κατά μία ημέρα τουλάχιστον.

T6.Έντονη φορολόγηση

Αρνητικός παράγοντας στην ανάπτυξη του τουρισμού και της οικονομίας γενικότερα παραμένει η υπέρμετρη φορολογική επιβάρυνση τόσο από τους έμμεσους όσο και από τους άμεσους φόρους. Τα σημαντικά κέρδη ανταγωνιστικότητας για τον ελληνικό τουρισμό που προκύπτουν από τη εσωτερική υποτίμηση αντισταθμίζονται σε σημαντικό βαθμό από την υπέρμετρη φορολογική επιβάρυνση.

T7.Αυξανόμενος ανταγωνισμός από χώρες με χαμηλότερο κόστος (Μεσόγειος, Α. Ευρώπη, Α. Ανατολή)

Αποτελεί απειλή αλλά και ταυτόχρονα κίνητρο για την διαφοροποίηση και την ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού ο διεθνής ανταγωνισμός που ολοένα μεγεθύνεται προέρχεται από : τις αναπτυγμένες τουριστικά χώρες (Γαλλία, Ισπανία κ.α.), από τους ανερχόμενες τουριστικούς προορισμούς (Κροατία, Βουλγαρία κ.α.) και από το σύμπλεγμα των προορισμών της Μεσογείου.

T8. Η αλλοίωση του προσκνηματικού χαρακτήρα των θρησκευτικών εκδηλώσεων και η εμπορευματοποίησή του.

Η αλλοίωση του προσκνηματικού χαρακτήρα και των θρησκευτικών εκδηλώσεων μπορεί να προκύψει εξαιτίας του γεγονότος ότι πολλές φορές υπερτερεί το τουριστικό στοιχείο από το θρησκευτικό. Έτσι, υπάρχει ο κίνδυνος της εμπορευματοποίησης των θρησκευτικών συμβάντων και συχνά τα θρησκευτικά δρώμενα χάνουν τη θρησκευτική τους σημασία λόγω του τουρισμού. Ακόμη και όταν πραγματοποιούνται αυθεντικά δεν προκαλούν την απαιτούμενη θρησκευτική κατάνυξη στους θεατές/τουρίστες, ούτε όμως και στον τοπικό πληθυσμό, ο οποίος αποτελεί το φορέα της θρησκευτικής παράδοσης της περιοχής.

T9. Οικονομική κρίση.

Η οικονομική κρίση που παρατηρείται στην ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια είχε σαν αποτέλεσμα την καθοδική πορεία των δεικτών της οικονομίας (ΑΕΠ - απασχόληση) επίσης επηρέασε δυσμενώς τον εσωτερικό τουρισμό, καθώς ο αριθμός των τουριστών αυτής της κατηγορίας με περισσότερες από τέσσερις διανυκτερεύσεις, μειώθηκε από 4.178.526 το 2016 σε 2.780.638, υποχώρησε δηλαδή στο 66,5%.

Ανακεφαλαιώνοντας

Στον πίνακα 7.1 παρουσιάζεται η ανάλυση SWOT της περιοχής όπου αποτυπώνονται οι ευνοϊκές και οι απαραίτητες προοπτικές που διαγράφονται για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας. Σύμφωνα με τον πίνακα η περιοχή διαθέτει την δυναμική και τους πόρους για την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη κυρίως του εναλλακτικού και ειδικά του θρησκευτικού τουρισμού.

Τα πλεονεκτήματα της περιοχής και οι ευκαιρίες που προσφέρονται χάρη στην κομβική γεωγραφική θέση της και το μεγάλο - σημαντικό θρησκευτικό και πολιτιστικό απόθεμα, για την δυναμική τουριστικής ανάπτυξης γενικότερα και του θρησκευτικού τουρισμού ειδικότερα, συνιστούν εφόδια για την ευόδωση του εγχειρήματος. Επιπλέον η αναπτυγμένη οικονομία και η σημαντική αγορά του νομού, η κεντροβαρής θέση στον ελλαδικό χώρο και στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, δημιουργούν ευρύτατα περιθώρια ανάπτυξης του επαγγελματικού τουρισμού.

Επίσης η περιοχή χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη αξιόλογων τουριστικών πόρων, τόσο από πλευράς φυσικού κάλλους όπως τοπία ιδιαίτερου κάλλους, λίμνες, ποτάμια, οικοσυστήματα, δάση, η παρουσία του Ολύμπου, διεθνούς αξίας προορισμός με τεράστια ακτινοβολία, αποτελούν σημαντικά πλεονεκτήματα της ευρύτερης περιοχής.

Πίνακας 7.1 : SWOT Ανάλυσης της περιοχής

Δυνατά (Strengths)	Αδύνατα (Weaknesses)	Ευκαιρίες (Opportunities)	Απειλές (Threats)
S1.Κεντροβαρής γεωγραφική θέση της περιοχής	W1.Εποχικότητα	O1. Θρησκευτικές εορτές όλο το χρόνο, σε συνδυασμό με το κλίμα κατανομή των τουριστών στη διάρκεια του χρόνου.	T1. Ανταγωνιστική πολιτική από πολλές γειτονικές περιοχές
S2.Ήπιο κλίμα για μεγάλη περίοδο το χρόνο	W2.Ανεπάρκεια σε υποστηρικτικές τουριστικές υποδομές	O2. Αύξηση των ταξιδιών με πνευματικά κίνητρα.	T2. Ανεπαρκής οργάνωση και προβολή των θρησκευτικών πόρων που διαθέτει η χώρα
S3. Η ύπαρξη της πόλης της Λάρισας με ανεπτυγμένη οικονομία και παροχή υπηρεσιών	W3.Ο χαμηλός βαθμός διαφοροποίησης σε σχέση με το πρότυπο «ήλιος - θάλασσα»	O3. Η εμφάνιση νέων αγορών Κίνα, Ανατολική Ευρώπη	T3. Ελλιπής οργάνωση και διαχείριση των πολιτιστικών και θρησκευτικών πόρων
S4. Ισχυρός πρωτογενής τομέας παραγωγής	W4. Ελλιπής στήριξη και προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού	O4. Βιώσιμη αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων	T4. Η μείωση της αγοραστικής δύναμης των ελλήνων
S5. Διαθεσιμότητα ανθρώπινου δυναμικού	W5. Δυσκολία διείσδυσης σε αγορές του εξωτερικού	O5. Οι δυνατότητες χρηματοδότησης έργων υποδομής και επιχειρήσεων από το ΕΣΠΑ	T5. Η μείωση της κατά κεφαλήν δαπάνης των τουριστών
S6. Η ποικιλία και αγνότητα της φυσικής ομορφιάς	W6. Μειωμένη ανταγωνιστικότητα	O6. Δυνατότητες ανάπτυξης του θεματικού τουρισμού	T6. Έντονη φορολόγηση
S7.Υψηλός βαθμός ασφάλειας τουριστών σε σχέση με τους ανταγωνιστικούς προορισμούς	W7.Αξιόλογα θρησκευτικά μνημεία μη προσβάσιμα	O7. Η ανάπτυξη με γρήγορους ρυθμούς τα τελευταία χρόνια που τον καθιστά μία ενδιαφέρουσα μορφή εναλλακτικού τουρισμού	T7. Αυξανόμενος ανταγωνισμός από χώρες με χαμηλότερο κόστος (Μεσόγειος, Α. Ευρώπη, Α. Ανατολή)
S8. Ικανοποιητικές χρηματοδοτήσεις μέσω Κοινοτικών προγραμμάτων	W8. Μειωμένη τουριστική συνείδηση	O8. Ο θρησκευτικός τουρισμός λειτουργεί υποβοηθητικά στην ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών	T8. Η αλλοίωση του προσκνηματικού χαρακτήρα των θρησκευτικών εκδηλώσεων και η εμπορευματοποίησή του.
S9. Συνδυασμός βουνού και θάλασσας (ακτογραμμή 70χλμ)	W9.Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης ανθρώπινου δυναμικού	O9. Ίδρυση του Συνοδικού γραφείου Προσκνηματικού τουρισμού	T9. Οικονομική κρίση
S10.Φυσικοί & πολιτιστικοί πόροι	W10.Αδυναμία συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων		
S11.Η παρουσία του Ολύμπου στην περιοχή μελέτης			
S12.Ολοκλήρωση της ανασύστασης της λίμνης Κάρλας			

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΡΕΥΝΑ & ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

8.1 Εισαγωγή

Η θεωρητική αφετηρία και το υπόβαθρο της μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών διαμορφώνουν τον σχεδιασμό της έρευνας σε σχέση με την επιλογή των μεθοδολογικών εργαλείων, τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων και γενικότερα τη σύνδεση της θεωρίας με την πράξη. Η επιλογή και η εφαρμογή της ερευνητικής μεθοδολογίας εξαρτάται κάθε φορά από τη φύση του ερευνητικού προβλήματος και από τις συγκεκριμένες επιλογές του ερευνητή (Flick, 2007). Στην παρούσα διπλωματική εργασία χρησιμοποιήθηκαν πρωτογενή και δευτερογενή στοιχεία.

8.2 Πρωτογενής έρευνα

Για την άντληση στοιχείων και πληροφοριών στην συγκεκριμένη εργασία υιοθετήθηκε η ποιοτική προσέγγιση, η οποία είναι μία εναλλακτική προσέγγιση που αναπτύχθηκε κατά τα τέλη της δεκαετίας του '60, ως αποτέλεσμα μιας τάσης για αμφισβήτηση απέναντι στην ορθολογική προσέγγιση της έρευνας. Το είδος της ποιοτικής έρευνας που χρησιμοποιήθηκε ήταν η συνέντευξη, μιας και λειτουργεί όχι μόνο σαν μέθοδος συλλογής στοιχείων αλλά και παραγωγής ποιοτικών δεδομένων.

Στην παρούσα εργασία, ακολουθήθηκε η μεθοδολογία της ημι-δομημένης συνέντευξης, η οποία επιτρέπει, αφενός, την εξαγωγή πληροφοριών για τα ζητήματα που εξετάζονται και τα οποία μπορούν να αποτελέσουν συγκρίσιμα δεδομένα, ενώ ταυτόχρονα αφήνει περιθώρια ευελιξίας, ώστε είναι δυνατόν να προκύπτουν παράμετροι που δεν θα μπορούσαν να προεξοφληθούν και είτε αφορούν τα υπό διερεύνηση ζητήματα είτε δίνουν τροφή για περαιτέρω μελέτη σχετικών φαινομένων.

8.3 Δευτερογενής έρευνα – Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Η μελέτη και η ερευνητική προσέγγιση της διπλωματικής εργασίας βασίστηκε στην δευτερογενή έρευνα που αφορά την εκτεταμένη ανασκόπηση της διεθνούς και της ελληνικής βιβλιογραφίας, την μελέτη άρθρων, μελετών, βιβλίων ερευνητών και επιστημόνων που έχουν ασχοληθεί με θέματα συναφή με τον θρησκευτικό τουρισμό. Επίσης, βασίστηκε στην άντληση και στη συλλογή στοιχείων που υπάρχουν ήδη και έχουν συγκεντρωθεί για κάποιον άλλο σκοπό και είναι άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, εισηγήσεις σε συνέδρια, επιστημονικές εργασίες και τέλος βρίσκονται στο διαδίκτυο (Χρήστου, 1999).

8.4 Στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση της χωρικής και αναπτυξιακής διάστασης του θρησκευτικού τουρισμού εστιασμένα στην περιοχή της Λάρισας. Βασική υπόθεση είναι *ότι ο θρησκευτικός πλούτος της προς μελέτη περιοχής, σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία του τοπικού περιβάλλοντος μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στην ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.*

Ειδικότερα τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι :

- α. Η ανάδειξη της σημασίας που έχει ο θρησκευτικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού στην τουριστική ανάπτυξη των περιοχών που φιλοξενούν θρησκευτικά μνημεία.
- β. Ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων που υπάρχουν για αξιοποίηση και ανάδειξη ως προορισμός θρησκευτικού ενδιαφέροντος για την περιοχή της Λάρισας.
- γ. Η διατύπωση προτάσεων για τη συστηματική και καλύτερη οργάνωση των προσκνηματικών ταξιδιών.

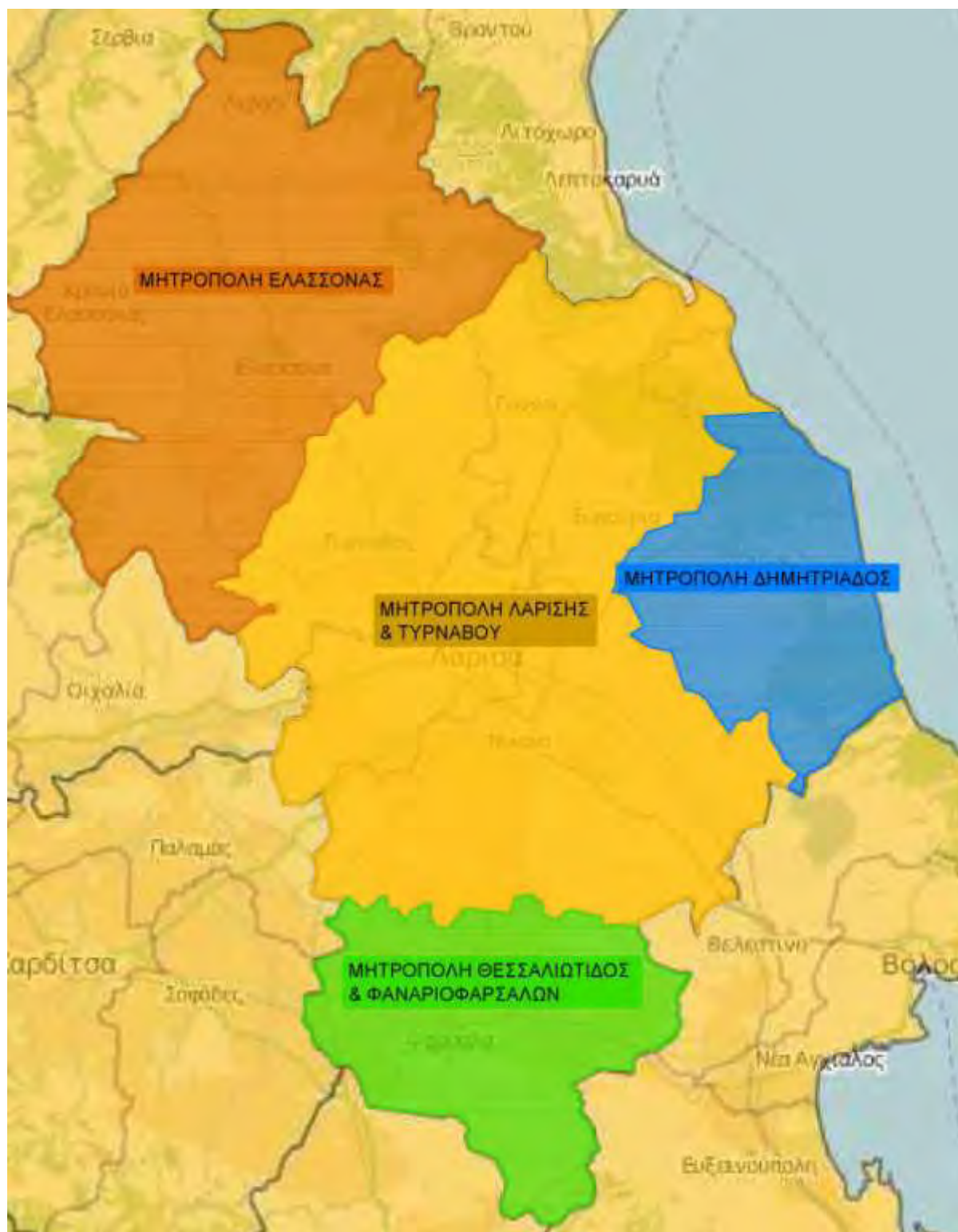
8.5 Έρευνα πεδίου

Ο σκοπός της ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση της χωρικής και αναπτυξιακής διάστασης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας. Στον Χάρτη 8.1 αποτυπώνονται οι τέσσερις μητροπόλεις : η Μητρόπολη Λαρίσης και Τυρνάβου, Ελασσόνας, Δημητριάδος (περιοχή της Αγιάς) και η Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων (περιοχή των Φαρσάλων) που περιλαμβάνονται στην περιοχή έρευνας. Πριν την παρουσίαση της έρευνας και των αποτελεσμάτων της κρίνεται σκόπιμο για την κατανόησή της να γίνει ανάλυση των χαρακτηριστικών των προσκνημάτων της περιοχής όσον αφορά την χωρική διασπορά τους, την χρονική περίοδο ίδρυσής τους, τον αριθμό των κατοικημένων προσκνημάτων και τέλος τον βαθμό επισκεψιμότητάς τους.

8.5.1 Χωρική διασπορά των μνημείων

Στην περιοχή υπάρχει μεγάλος αριθμός αξιόλογων προσκνημάτων. Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί σε μέρος αυτών. Η επιλογή τους έγινε με κριτήριο την παλαιότητα των προσκνημάτων, του αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος των κτισμάτων αλλά και η ύπαρξη εικόνων, κειμηλίων, ψηφιδωτών, τοιχογραφιών κ.α. Για την επιλογή των προσκνημάτων χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τον ιστότοπο monastiria.gr, από τα αρχεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λάρισας και ενός φυλλαδίου της τέως Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λάρισας, το οποίο τιτλοφορείται ως «Θρησκευτικά Μονοπάτια». Στον Πίνακα 8.1 εμφανίζεται η λίστα των είκοσι επτά (27) επιλεγμένων προσκνημάτων και η ημερομηνία ίδρυσής τους και στον Χάρτη 8.2 αποτυπώνεται η χωρική τους διασπορά. Την μεγαλύτερη συγκέντρωση παρουσιάζει η περιοχή της Αγιάς (Μητρόπολη Δημητριάδος) με έντεκα (11) προσκνήματα και ακολουθεί η περιοχή της Ελασσόνας με έξι (6). Την μικρότερη συγκέντρωση παρουσιάζει η περιοχή των Φαρσάλων με τρία (3) προσκνήματα. Πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι παρότι η περιοχή της Αγιάς εμφανίζεται με έντεκα (11) προσκνήματα, εκ των οποίων τα έξι (6) προσκνήματα είναι ή ακατοίκητα ή απροσπέλαστα ή κλειδωμένα. Αντίθετα, η περιοχή της Ελασσόνας φαίνεται να έχει το

μεγαλύτερο ενδιαφέρον καθώς και τα έξι κατοικούνται με ικανοποιητικό αριθμό μοναχών.

Χάρτης 8.1 : Μητροπόλεις ΠΕ Λάρισας
Πηγή : Ιδία επεξεργασία

8.5.2 Χρονική περίοδος ίδρυσης των προσκυνημάτων

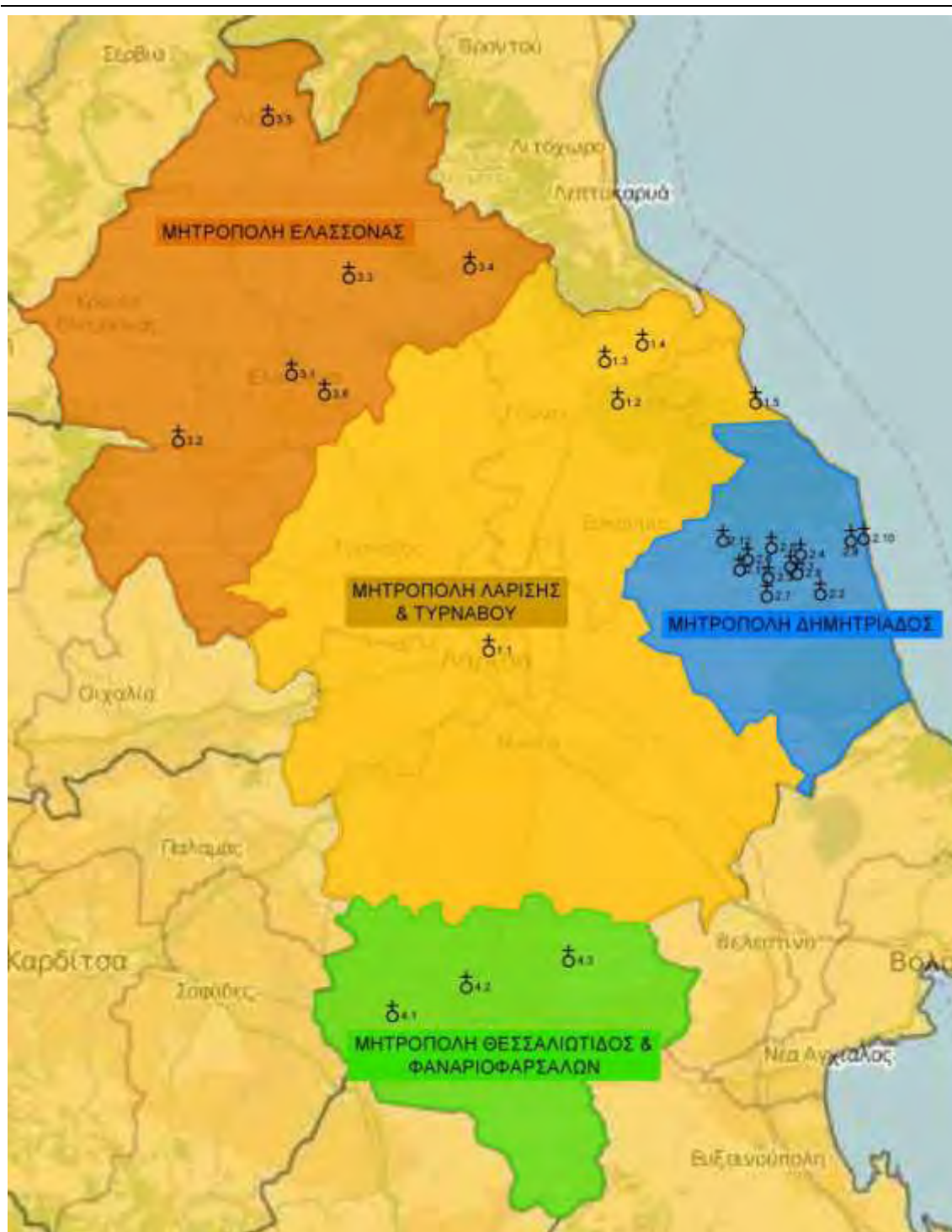
Αναφορικά με τη χρονική περίοδο ίδρυσης των προσκυνημάτων μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους :

Την περίοδο από τον 1^ο αι. μέχρι τον 15^ο αι. όπου ανήκουν περίπου το 1/3 των προσκυνημάτων (δέκα από τα είκοσι επτά 10/27), την περίοδο από τον 16ο αι. μέχρι τον 18^ο αι. στην οποία ανήκουν τα μισά περίπου (13 από τα 27) και τέλος, στην σύγχρονη περίοδο, από τον 19^ο αι. μέχρι σήμερα όπου ανήκουν τέσσερα μνημεία.

Πίνακας 8.1 : Προσκυνήματα και χρονολογία ίδρυσής των

Ιερά Μητρόπολη «Λαρίσης και Τυρνάβου»		
1	Η Παλαιохριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου	6ος αι - 7ος αι.
2	Ιερό προσκύνημα Αγίας Παρασκευής Τεμπών	1921
3	Ιερά Μονή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος Ραψάνης	16ος αι.
4	Ιερά Μονή Αγίου Νικόδημου Αγιορείτου Πυργετού	2011
5	Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου & Αγίου Δημητρίου (Μονή Κομνηνείου) Στομίου	1492
Ιερά Μητρόπολη «Δημητριάδος»		
1	Άγιος Γεώργιος Αγιάς	14αι.
1	Ιερός Ναός Αγίου Αντωνίου και Οσίου Αντωνίου του Νέου εκ Βεροίας	1857
2	Ασκηταριά Αγίων Αναργύρων Αγιάς (12ος – 17ος αι.)	1588
2	Ιερός Ναός Παναγίας Βαθυρέματος	9ος αιώνας
3	Ιερά Μονή Εισοδίων Θεοτόκου – Αγίου Παντελεήμονος	1358
4	Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Μεγαλόβρυσου (13ος αι. – 1639)	1639
5	Ιερά Μονή Γεωργίου Μεταξοχωρίου (17ος αι.)	1678
6	Ιερός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου (Αετόλοφος)	1362
7	Ιερός Ναός Κοιμήσεως Παναγίας – Αγιάς (Ξωκκλήσι)	1569
8	Ιερά Μονή Ιωάννου Θεολόγου – Βελίκας	1571
9	Ιερός Ναός «Παναγία» Βελίκας	1190
10	Ιερός Ναός Παναγίας Μεταξοχωρίου:	1797
11	Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγιάς	1860
Ιερά Μητρόπολη «Ελασσόνας»		
1	Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας (Ελασσόνα)	13ος αι.
2	Ιερά Μονή Αναλήψεως του Σωτήρος (Συκιά)	1650
3	Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμός)	16ος αι.
4	Ιερά Μονή Γενέσιου Θεοτόκου Κανάλων	11ος αι.
5	Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Λιβαδίου	1761
6	Ιερά Μονή Αγίου Δημητρίου (Βαλέτσικο Τσαριτσάνης)	1600
Ιερά Μητρόπολη «Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφαρσάλων»		
1	Παναγία Ελεούσα η Δεμερλιώτισσα	1778
2	Ναός Αγίων Αναργύρων στη Ζωοδόχο Πηγή Φαρσάλων	18ος αι.
3	Ναός της Υπαπαντής στο Θετίδιο Φαρσάλων	1438

Πηγή : Ιδία επεξεργασία

Χάρτης 8.2 : Προσκυνημάτα ΠΕ Λάρισας
Πηγή : Ίδια επεξεργασία

8.5.3 Αριθμός μόνιμα διαμενόντων εντός των προσκυνημάτων

Ένα πολύ ενδιαφέρον χαρακτηριστικό των προσκυνημάτων αποτελεί το γεγονός της μόνιμης κατοίκησης τους ή όχι. Η ύπαρξη μοναχών σε μια μονή επηρεάζει την επισκεψιμότητά της και ταυτόχρονα δημιουργεί προϋποθέσεις για τη συντήρηση των κτιριακών ή άλλων υποδομών. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία ο μεγαλύτερος αριθμός των διατηρηθέντων προσκυνημάτων δεν κατοικείται. Ο μεγαλύτερος αριθμός

των μοναχών που μόνιμα διαμένουν εντός των μονών βρίσκεται στην περιοχή της Μητρόπολης Ελασσόνας όπου κατοικούνται όλα τα μοναστήρια.

8.5.4 Βαθμός της επισκεψιμότητας προσκυνημάτων

Ο αριθμός των επισκεπτών των προσκυνημάτων είναι δύσκολο να υπολογιστεί, αφού δεν υπάρχουν τα απαραίτητα στατιστικά στοιχεία. Η έλλειψη των στοιχείων αυτών δημιουργεί ένα γενικότερο πρόβλημα σε κάθε προσπάθεια ανάλυσης του θρησκευτικού τουρισμού, της αξιολόγησής του και διατύπωσης μιας γενικότερης στρατηγικής για την περαιτέρω ανάπτυξή του. Όπως προαναφέρθηκε, η διάθεση του ακριβούς συνολικού αριθμού, της περιόδου επίσκεψης και των λοιπών χαρακτηριστικών των επισκεπτών κάθε προσκυνήματος, θα έδινε τη δυνατότητα μιας πληρέστερης ανάλυσης. Θα ήταν δυνατόν να προσδιοριστούν οι λόγοι για τους οποίους οι προσκυνητές-τουρίστες επισκέπτονται τα προσκυνήματα, τα χαρακτηριστικά των επισκεπτών και τα βασικά χαρακτηριστικά των προσκυνημάτων που επηρεάζουν τον αριθμό των επισκεπτών (παλαιότητα, αρχιτεκτονική, προσβασιμότητα, μέγεθος, κατοικισιμότητα, μονές που διαθέτουν λείψανα αγίων ή κάποια θαυματουργή εικόνα κ.λπ.). Τέλος, θα ήταν δυνατόν να προταθεί μια αξιόπιστη στρατηγική ενίσχυσης της επισκεψιμότητας και γενικότερα του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα.

8.6 Σχεδιασμός συνεντεύξεων

- I. Η **πρώτη φάση** της έρευνας περιελάμβανε τον σχεδιασμό δύο ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Η μεν πρώτη απευθύνονταν σε όσους διοργανώνου εκδρομές θρησκευτικού περιεχομένου. Η δε δεύτερη απευθύνονταν στους επικεφαλής εκπροσώπους – κληρικούς των προσκυνημάτων. Το είδος του ερωτηματολογίου της ημι-δομημένης συνέντευξης δεν είχε προκαθορισμένο σύνολο ερωτήσεων που ο συνεντευξιαστής ακολουθεί αυστηρά, ωστόσο οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν πρόσωπο με πρόσωπο βάσει ενός οδηγού συνέντευξης (Φίλιας, 1996). (Τα ερωτηματολόγια παρουσιάζονται στο Παράρτημα I).
- II. Η **δεύτερη φάση** αφορούσε την επιλογή των συμμετεχόντων στην έρευνα. Η επιλογή τους έγινε με μεγάλη προσοχή, έτσι ώστε τα αποτελέσματα να είναι όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστα. Οι συμμετέχοντες ανήκουν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι των λαϊκών, οι διοργανωτές θρησκευτικών ταξιδιών (ταξιδιωτικά πρακτορεία, οδηγοί λεωφορείων και επικεφαλής ομάδων που πραγματοποιούν αυτού του είδους τις εκδρομές) και η δεύτερη των κληρικών, οι επικεφαλής – εκπρόσωποι των τεσσάρων μητροπόλεων της περιοχής αλλά και κάποιων υποδειγματικών μονών, μοναστηριών και προσκυνημάτων.

Διενεργήθηκαν συνολικά δέκα έξι (16) συνεντεύξεις.

Οι εννέα (9) συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν από την κατηγορία των διοργανωτών ταξιδιών θρησκευτικού περιεχομένου. Αναλυτικά : οι πέντε (5) ήταν από ιδιοκτήτες πρακτορείων, οι δύο (2) από οδηγούς λεωφορείων και οι δύο (2) από υπεύθυνες επικεφαλής της ομάδας της Χριστιανικής Εστίας «Απόστολος Παύλος» στη Λάρισα, που επισκέπτονται προσκυνήματα της περιοχής της Λάρισας και όλης της Ελλάδας.

Οι υπόλοιπες επτά (7) συνεντεύξεις συγκεντρώθηκαν από τους εκπροσώπους των μητροπόλεων - μονών - προσκυνημάτων. Αναλυτικότερα : από

την Μητρόπολη Λαρίσης και Τυρνάβου (δια του πρωτοσύγκελου αρχιμανδρίτη π. Αχιλλίου Τσούτσουρα), από την Μητρόπολη Ελασσόνας (δια του σεβασμιότατου Μητροπολίτη κου Χαρίωνα Τούμπα), από την Μητρόπολη Δημητριάδος (για την περιοχή της Αγίας –από τον Αρχιερατικό επίτροπο αρχιμανδρίτη π. Νεκτάριο Δρόσο), από την Μητρόπολη Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανείων (για την περιοχή των Φαρσάλων - από τον Αρχιερατικό επίτροπο αρχιμανδρίτη π. Βασίλειο Αναστασόπουλο), από την Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγίας (από την καθηγουμένη Θεοδέκτη), από τον Ιερό Ναό Αγίας Παρασκευής Τεμπών - προσκύνημα (π. Βασίλειο) και τέλος από την Ιερά Μονή Κομνηνείου Στομίου Λάρισας (από τον π. Πολύκαρπο Σαρμανιώτη).

III. Στη διάρκεια της **τρίτης φάσης** διενεργήθηκαν οι προσωπικές συνεντεύξεις για τη συλλογή των απαιτούμενων πληροφοριών.

IV. Η **τέταρτη φάση** επικεντρώθηκε στην οργάνωση και διαχείριση του ερευνητικού υλικού και πιο συγκεκριμένα την ανάλυση, ταξινόμηση και κατηγοριοποίησή του.

Παρά το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις, βασιζόνταν σε ένα ημι – δομημένο ερωτηματολόγιο, η πορεία τους ήταν μία ανοιχτή συζήτηση όπου οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την άποψή τους για τον θρησκευτικό τουρισμό της περιοχής. Στους Πίνακες 8.2 και 8.3 που ακολουθούν παρουσιάζονται οι συμμετέχοντες στην έρευνα (ιδιότητα και ονοματεπώνυμο).

Πίνακας 8.2 : Λίστα διοργανωτών θρησκευτικών εκδρομών

α/α	Ιδιότητα	Ονοματεπώνυμο
1	Ιδιοκτήτης Πρακτορείο Ταξιδιών	Βασίλης Ιωαννίδης
2	Ιδιοκτήτης Πρακτορείο Ταξιδιών	Χρήστος Μπαράς
3	Ιδιοκτήτης Πρακτορείο Ταξιδιών	ΚΤΕΛ ΛΑΡΙΣΑΣ (Απόστολος Τριανταφύλλου)
4	Ιδιοκτήτης Πρακτορείο Ταξιδιών	Αντώνης Μπεϊνάς
5	Ιδιοκτήτης Πρακτορείο Ταξιδιών	Νίκος Ντάγκας
6	Οδηγός λεωφορείου – Ιδιοκτήτης Πρακτορείο Ταξιδιών	Αχιλλέας Καραλαριώτης
7	Οδηγός λεωφορείου	Θανάσης Ντόβας
8	Υπεύθυνη ΕΣΤΙΑΣ «Απόστολος Παύλος»	Σοφία Αναγνωστοπούλου
9	Υπεύθυνη ΕΣΤΙΑΣ «Απόστολος Παύλος»	Όλγα Αλεξίου - Περιστεροπούλου

Πηγή : Ιδία επεξεργασία

8.7 Χρόνος διεξαγωγής της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Λάρισας, στην διάρκεια της χρονικής περιόδου μεταξύ Νοεμβρίου 2018 και Ιανουαρίου 2019.

Πίνακας 8.3 : Λίστα των εκπροσώπων των προσκυνημάτων

α/α	Μητρόπολη - Μονή - Ναός	Όνοματεπώνυμο
1	Ιερά Μητρόπολη «Λαρίσης και Τυρνάβου»	Αρχιμανδρίτης π. Αχίλλιος Τσούτσουρος
2	Ιερά Μητρόπολη «Ελασσόνας»	Μητροπολίτης κος Χαρίτων Τούμπας
3	Ιερά Μητρόπολη «Δημητριάδος»	Αρχιερατικός Επίτροπος π. Νεκτάριος Δρόσος
4	Ιερά Μητρόπολη «Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφαρσάλων»	Αρχιερατικός Επίτροπος π. Βασίλειος Αναστασόπουλος
5	Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής Τεμπών	π. Βασίλειος Γαλούσης
6	Ιερά Μονή Κομνηνείου Στομίου Λάρισας	Ηγούμενος π. Πολύκαρπος Σαρμανιώτης
7	Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγιάς	Ηγουμένη Θεοδέκτη

Πηγή : Ιδία επεξεργασία

8.8 Περιορισμοί της έρευνας

Κυρίαρχοι περιορισμοί της έρευνας αποτελούν η έλλειψη επίσημων στατιστικών στοιχείων για τη ροή εισερχόμενου θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας. Δεν υπάρχει επίσημη πηγή καταγραφής των επισκεπτών ούτε από τις μονές (εκτός δύο μοναστηριών της Ιεράς Σταυροπηγιακής Μονής Αγίας Τριάδας του Σπαρμού και της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Ανατολής) και τους προσκυνηματικούς χώρους, ούτε από τις επίσημες τοπικές αρχές και από κάποια άλλη υπηρεσία.

Συνεπώς, δεν υπάρχουν στοιχεία αναφορικά σε βασικά μεγέθη και χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή, στοιχεία που να αφορούν στη διαχρονική εξέλιξή του όπως και στα έσοδα που προέρχονται από τους τουρίστες με θρησκευτικά κίνητρα. Σημαντικό περιορισμό αποτελεί ακόμη ο μικρός ή ανύπαρκτος άμεσα εμπλεκόμενων φορέων θρησκευτικός τουρισμός (όπως ταξιδιωτικών γραφείων κ.α.).

8.9 Ζητήματα δεοντολογίας

- Πριν την έναρξη της διαδικασίας των συνεντεύξεων οι ερωτηθέντες ενημερώθηκαν σε πρώτο στάδιο για την εν λόγω εργασία, το πλαίσιο το θέμα της συνέντευξης ενώ παράλληλα σχολιάστηκε η σημασία της συμμετοχής τους στην έρευνα.
- Η χρήση των ερευνητικών δεδομένων και της εργασίας, κατ' επέκταση, αποτέλεσαν ακόμη ένα σημείο που διευκρινίστηκε με τους συνεντευξιαζόμενους/ες.
- Επισημάνθηκε η δυνατότητα πρόσβασης των συμμετεχόντων στα αποτελέσματα της έρευνας, όταν θα έχει πλέον ολοκληρωθεί.
- Συμφωνήθηκε ο χρόνος και ο τόπος συνάντησης όπου και πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις με καταγραφή του ονοματεπώνυμου τους και τα χρόνια ενασχόλησης με το αντικείμενο.

8.10 Ανάλυση αποτελεσμάτων της έρευνας

Στο σημείο 8.6 παρουσιάστηκαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα, οι οποίοι κλήθηκαν να πάρουν μέρος στην ημι-δομημένη συνέντευξη. Πρέπει να σημειωθεί και να υπογραμμισθεί ότι όλοι οι ερωτώμενοι συμμετείχαν με μεγάλη προθυμία, οι δε εκπρόσωποι των προσκυνημάτων υπέδειξαν έντονο ζήλο για την διεκπεραίωση και την προσκόμιση επικαιροποιημένων και επικυρωμένων στοιχείων.

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας ξεκινά με τις ερωτήσεις και ακολουθούν τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων, πρώτα των διοργανωτών εκδρομών (Λαϊκοί) και θα έπονται των εκπροσώπων των προσκυνημάτων (Κληρικοί). Θα επισημαίνονται οι διαφορές των αποτελεσμάτων όπου αυτές υπάρχουν και αναφέρεται ό,τι είναι άξιο λόγου να παρουσιασθεί.

• Ηλικιακή ομάδα των επισκεπτών.

- i) Οι πρώτης κατηγορίας ερωτώμενοι (διοργανωτές εκδρομών) απάντησαν ότι οι επισκέπτες στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι μεγάλης ηλικίας αλλά υπάρχει και ένα σημαντικό ποσοστό νέων που είτε πρόκειται για νέους οι οποίοι συνοδεύουν τους γονείς τους στις εκδρομές, είτε πρόκειται για τις εκπαιδευτικές εκδρομές των σχολείων όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων.
- ii) Οι ερωτώμενοι της δεύτερης κατηγορίας (κληρικοί). Σχεδόν ταυτίζονταν καθώς απάντησαν ότι οι επισκέπτες είναι όλων των ηλικιών. Εξαιρεση αποτελεί η απάντηση του εκπροσώπου της Μητρόπολης Δημητριάδος, όπου οι επισκέπτες είναι **μόνον** μεγαλύτερης ηλικίας.

Το γεγονός της ύπαρξης επισκεπτών μικρών ηλικιών εξηγείτε από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του χρόνου πραγματοποιούνται πολλές εκπαιδευτικές εκδρομές (δημοτικά – γυμνάσια – λύκεια ΤΕΙ και Πανεπιστήμια) όπου εντάσσουν στο πρόγραμμα την επίσκεψη σε κάποιο μοναστήρι ή προσκύνημα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Αγία Παρασκευή Τεμπών, η Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας (Ελασσόνα) και η Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμός Ελασσόνας).

Μικρή απόκλιση υπάρχει μεταξύ των δύο κατηγοριών όσον αφορά τις ηλικιακές ομάδες των επισκεπτών.

• Επίπεδο εκπαίδευσής των επισκεπτών.

- i) Όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (για τους λαϊκούς).
- ii) Κάποιοι ερωτώμενοι δεν ήταν σε θέση να απαντήσουν γιατί δεν είχαν τέτοια στοιχεία. Τα προσκυνήματα για παράδειγμα της Αγιάς δέχονται επισκέπτες χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου.

• Αριθμός επισκεπτών του προσκυνήματος / ων.

- i) Από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων λαϊκών σε αυτή την κατηγορία συμπεραίνουμε ότι μετακινούνται τουλάχιστον 12000 άτομα. Ο αριθμός αυτός αφορά τα άτομα που μετακινήθηκαν με λεωφορεία (δεν προσμετρούνται καθόλου οι επισκέπτες με ΙΧ).

- ii) Σε αυτό το σημείο έχουμε απάντηση με την μεγαλύτερη ακρίβεια από οποιαδήποτε άλλη ερώτηση. Υπάρχουν δύο προσκυνήματα που καταγράφουν τους επισκέπτες : η Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδας (Σπαρμός) και η Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγιάς. Το μεν πρώτο δέχεται 9000 επισκέπτες το χρόνο το δε δεύτερο δέχεται 13500 επισκέπτες το χρόνο. Επίσης η Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου & Αγίου Δημητρίου (Μονή Κομνηνείου) Στομίου καταγράφει και αναφέρει ότι δέχεται περίπου 15000 επισκέπτες το χρόνο.

Στο σύνολο των Μητροπόλεων η κατάσταση των επισκεπτών είναι η παρακάτω :

- **Η Ιερά Μητρόπολη «Λαρίσης και Τυρνάβου».** Η έρευνα επικεντρώθηκε σε τρία προσκυνήματα : Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου, Αγία Παρασκευή Τεμπών και Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου & Αγίου Δημητρίου (Μονή Κομνηνείου) Στομίου (για το 2^ο και 3^ο προσκύνημα έχει γίνει μνεία παραπάνω). Για τα άλλα δύο : Ιερά Μονή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος Ραψάνης και Ιερά Μονή Αγίου Νικόδημου Αγιορείτου δεν υπάρχει επισκεψιμότητα παρά μόνο την ημέρα της εορτής των μονών. Δίπλα στην Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου βρίσκεται ο σημερινός σύγχρονος Ναός του Αγίου Αχιλλείου οπότε όποιος επισκέπτης βρίσκεται σε αυτό το σημείο επισκέπτεται και τους δύο ναούς. Οι επισκέπτες κυμαίνονται σε 2500 – 3000 το χρόνο.
- **Ιερά Μητρόπολη «Δημητριάδος».** Παρότι τα προσκυνήματα της βρίσκονται κοντά στον κεντρικό οδικό άξονα ΠΑΘΕ (ευκολία πρόσβασης) και κοντά σε τουριστικές περιοχές εν τούτοις δεν έχουν μεγάλη επισκεψιμότητα για δύο λόγους :

α) Σχεδόν τα μισά μνημεία είναι ακατοίκητα ή μη προσπελάσιμα

β) Δεν υπάρχουν μοναχοί για να τα αναδείξουν και να τα λειτουργήσουν.

Αν εξαιρέσουμε την Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγιάς που δέχεται επισκέπτες στα υπόλοιπα μνημεία η επισκεψιμότητα έχει ως εξής : Άγιος Παντελεήμονας (στις δύο μεγάλες γιορτές 3000 άτομα περίπου, Άγιοι Αντώνιοι 150 άτομα από το Βόλο και κάτοικοι της Αγιάς μιας και ο ναός βρίσκεται εντός της πόλης της Αγιάς και η Ιερά Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου (Γιορτή του Αγίου) 300 άτομα. Από τον Ιούλιο 2018 εγκαταστάθηκε μοναχός ο οποίος προσπαθεί να αξιοποιήσει τη μονή και να προσελκύσει πιστούς.

- **Η Ιερά Μητρόπολη «Ελασσόνας»** δέχεται περίπου 27000 επισκέπτες το χρόνο συμπεριλαμβανομένης της Ιεράς Σταυροπηγιακής Μονής Αγίας Τριάδας (Σπαρμός). Η Ιερά Μονή Παναγίας Ολυμπιώτισσας στην Ελασσόνα δέχεται 12000, η Ιερά Μονή Αναλήψεως του Σωτήρος στην Συκιά 1800, η Ιερά Μονή Γενέσιου Θεοτόκου Κανάλων 300, η Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Λιβαδίου 3000 και τέλος η Ιερά Μονή Αγίου Δημητρίου στο Βαλέτσικο Τσαρισάνης 300 επισκέπτες.
- **Ιερά Μητρόπολη «Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων».** Το Ιερό Προσκύνημα της Παναγία Ελεούσας Δεμερλιώτισσας δέχεται 15000 επισκέπτες καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Οι επισκέπτες του Ναού της Υπαπαντής στο Θετίδιο Φαρσάλων είναι μόνο από τα γύρω χωριά και μόνο στην γιορτή του ναού (σύνολο 150 άτομα).

• Διανυκτέρευση επισκεπτών στην περιοχή.

- i) Στην πλειονότητά τους οι επισκέπτες δεν διανυκτερεύουν στην περιοχή εκτός δύο τουριστικών πρακτορείων που έχουν έδρα τα παράλια της περιοχής που μετακινούν τουρίστες το Καλοκαίρι. Οι εκδρομές διοργανώνονται κυρίως από τα πρακτορεία της Λάρισας και οι επισκέπτες των μνημείων μετακινούνται αυθημερόν λόγω των κοντινών αποστάσεων.
- ii) Οι επισκέπτες ήταν διερχόμενοι εκτός της Μητρόπολης Δημητριάδος και της Αγίας Παρασκευής Τεμπών λόγω του ότι τα μνημεία γειτνιάζουν με τουριστικές περιοχές όπου φιλοξενούνται τουρίστες αλλά και ιδιοκτήτες παραθεριστικών κατοικιών.

• Διανυκτέρευση επισκεπτών στις κλίνες του προσκυνήματος.

- i) Τα τουριστικά πρακτορεία μετακινούν επισκέπτες αυθημερόν οπότε δεν υπάρχουν διανυκτερεύσεις στα προσκυνήματα.
- ii) Τα περισσότερα προσκυνήματα δεν διαθέτουν κλίνες. Μόνο τρία (3) προσκυνήματα έχουν κλίνες. Η Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγίας έχει είκοσι (20) κλίνες και φιλοξενούνται όσοι θέλουν να ζήσουν τη ζωή του μοναστηριού και άνθρωποι που αναζητούν να γνωρίσουν την ορθοδοξία ή που πρόσφατα ασπάζθηκαν τον χριστιανισμό. Η φιλοξενία είναι τουλάχιστον για τρεις εβδομάδες και όχι λιγότερο. Επίσης, η Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου & Αγίου Δημητρίου Στομίου διαθέτει κλίνες όπου φιλοξενεί περίπου 50-100 επισκέπτες το χρόνο. Τέλος, το Ιερό Προσκύνημα της Παναγίας «Δεμερλιωτίσσης» έχει 70 κλίνες και φιλοξενεί περίπου 100 άτομα το χρόνο.

• Χρόνος παραμονής στην περιοχή.

- i) Οι επισκέπτες είναι από την περιοχή της Λάρισας. Το ένα από τα δύο τουριστικά πρακτορεία (που αναφέρθηκαν πιο πάνω) που δραστηριοποιείται στην περιοχή ανέφερε ότι οι αλλοδαποί επισκέπτες των προσκυνημάτων μένουν στην περιοχή από επτά έως δέκα πέντε ημέρες, ενώ το άλλο πρακτορείο ανέφερε ότι το 70% των εκδρομών είναι ημερήσιες και το 30% είναι επισκέπτες που μένουν 3 με 4 ημέρες.
- ii) Δεν γνώριζαν πόσο παρέμειναν στην περιοχή οι επισκέπτες.

• Χρόνος παραμονής στο προσκύνημα.

- i) Ο χρόνος παραμονής στο προσκύνημα είναι για 2 με 3 ώρες.
- ii) Ο χρόνος παραμονής στο προσκύνημα είναι περίπου από 1 ώρα έως 3 ώρες. Εξάιρεση αποτελεί το προσκύνημα της Αγίας Παρασκευής Τεμπών που μένουν έως 15' (προσκύνημα – καφέ). Όμως στην γιορτή του Ναού στις 26 Ιουλίου υπάρχει μία ομάδα Ρομά που κατασκηνώνουν στους γύρω χώρους του και παραμένουν εκεί για τρεις ημέρες, μάλιστα σ' αυτό το χρονικό διάστημα προγραμματίζουν και την συμμετοχή τους στα μυστήρια της εκκλησίας, όπως βαπτίσεις των παιδιών τους, γάμοι κ.α.

- **Συχνότητα επισκέψεων.**
 - i) Οι επισκέπτες επαναλαμβάνουν την επίσκεψη στο προσκύνημα.
 - ii) Οι απαντήσεις δεν ταυτίζονται αλλά το γενικό πλαίσιο είναι ότι οι επισκέπτες επαναλαμβάνουν τις επισκέψεις στα προσκυνήματα. Η μόνη διαφοροποίηση είναι για την Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλίου που είναι συνήθως νέοι επισκέπτες (διερχόμενοι).

- **Ημέρες μεγαλύτερης προσέλευσης επισκεπτών.**
 - i) Για τους λαϊκούς Σε γενικές γραμμές η προσέλευση των επισκεπτών σημειώνεται: την ημέρα της γιορτής του Αγίου/ας που είναι αφιερωμένο το προσκύνημα, στις αργίες, τα Σαββατοκύριακα, στους Χαιρετισμούς και το Πάσχα.
 - ii) Οι απαντήσεις των κληρικών σε αυτή την ερώτηση ταυτίζονται με τις απαντήσεις των λαϊκών.

- **Εποχή μεγαλύτερης προσέλευσης επισκεπτών.**
 - i) Η μεγαλύτερη προσέλευση γίνεται την άνοιξη και το φθινόπωρο (μέχρι τον Οκτώβριο) και λιγότερο το καλοκαίρι. Τα τουριστικά πρακτορεία της περιοχής των παραλιών εμφανίζουν ένταση των μετακινήσεών τους το καλοκαίρι λόγω των τουριστών.
 - ii) Οι εποχές που σημειώνεται η μεγαλύτερη προσέλευση των επισκεπτών γίνεται από τον Μάρτιο μέχρι τον Οκτώβριο. Εξάιρεση αποτελεί το Ιερό Προσκύνημα της Παναγίας «Δεμερλιώτισσας» που έχει επισκεψιμότητα όλο το χρόνο. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ο προφανής, εύκολη πρόσβαση και ο δεύτερος όπως ανέφερε ο π. Βασίλειος : «Ευλογούνται από την Παναγία».

- **Εθνικότητες επισκεπτών.**
 - i) Οι περισσότεροι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν ότι οι επισκέπτες είναι Έλληνες με την διαφοροποίηση πάλι των δύο τουριστικών πρακτορείων των παραλιών που κάνουν λόγο για Πολωνούς και Σέρβους.
 - ii) Για τους κληρικούς υπάρχει μία ποικιλία απαντήσεων:

Για την **Μητρόπολη Λαρίσης και Τυρνάβου** : Η Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου δέχεται πολλούς Ρώσους (ως ενδιάμεσος σταθμός στην πορεία τους προς τα Μετέωρα). Στην **Αγία Παρασκευή Τεμπών** υπάρχουν διερχόμενοι Ρώσοι τουρίστες (πολλοί), Ορθόδοξοι Βαλκανίων, Σκοπιανοί, Πολωνοί, λίγοι Τούρκοι και κάποιοι Λιβανέζοι. Στην **Ιερά Μονή Κομνηνείου Στομίου Λάρισας** περνούν κυρίως Έλληνες και λίγοι Βούλγαροι, Πολωνοί και Ρώσοι.

Για την **Μητρόπολη Ελασσόνας** οι εθνικότητες των επισκεπτών είναι κυρίως Ευρωπαίοι : Γερμανοί και Άγγλοι, Βαλκάνιοι : Σέρβοι και Βούλγαροι, σπάνια Τούρκοι και Αιγύπτιοι και καθόλου Ρώσοι.

Για την **Μητρόπολη Δημητριάδος** εκτός της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Ανατολής Αγίας, οι επισκέπτες είναι από όλο τον κόσμο (Σκανδιναβούς,

Γερμανούς, Άγγλους, Αυστραλούς και φυσικά Έλληνες) αλλά όχι Ρώσοι (η υπογράμμιση είναι της ηγουμένης Θεοδέκτης). Τα υπόλοιπα προσκυνήματα τα επισκέπτονται Έλληνες κατά κύριο λόγο, ελάχιστοι Πολωνοί και Σέρβοι και λίγοι Ρώσοι.

Για την **Ιερά Μητρόπολη «Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφανσάλων»** έχουμε να πούμε ότι στα προσκυνήματά της δέχονται μόνο Έλληνες.

Διαφοροποίηση : Στην ερώτηση αυτή υπάρχει απόκλιση στις απαντήσεις των δύο κατηγοριών. Η πρώτη κατηγορία απάντησε ότι μεταφέρει μόνο έλληνες (είναι πρακτορεία της πόλης της Λάρισας). Ενώ η δεύτερη κατηγορία φαίνεται να έχει και επισκέπτες αλλοδαπούς.

- **Λόγοι επίσκεψης.**

i) Οι συμμετέχοντες στην έρευνα (λαϊκοί) απάντησαν ότι λόγοι επίσκεψης ήταν κυρίως η παρακολούθηση λειτουργίας – παράκλησης και το ιερό προσκύνημα, λιγότερο η ενοριακή εκδρομή και ελάχιστα η εκπλήρωση τάματος και απόκτηση ψυχικής γαλήνης.

ii) Όλοι οι ερωτώμενοι απάντησαν ότι οι λόγοι επίσκεψης (ισότιμα και ισάξια) να είναι: το Ιερό προσκύνημα, η παρακολούθηση λειτουργίας / τελετής, η παράκληση, η ενοριακή εκδρομή, η απόκτηση ψυχικής γαλήνης και λιγότερο τα η εκπλήρωση τάματος με ίσως διαφορετική αξιολογική σειρά. Επίσης για κάποιους είναι η Θεία Κοινωνία, η Προσευχή, η γνωριμία με τους ναούς ή τα μοναστήρια και τέλος το κήρυγμα. Μόνο για την Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου οι λόγοι επίσκεψης είναι τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά του μνημείου.

Οι απαντήσεις της Μητρόπολης Ελασσόνας και της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Ανατολής επικεντρώνονται στη δημιουργία ενός φιλικού κλίματος, ενός κλίματος όπου οι επισκέπτες θα πάρουν αγάπη θα νιώσουν ότι κάποιος τους αισθάνονται σαν πρόσωπα και όχι σαν αριθμούς. Προσπαθούν για τη δημιουργία κλίματος ηρεμίας, γαλήνης και αγαλλίασης. Τα μοναστήρια αυτά είναι τόποι πνευματικής αναγέννησης και χώροι που οι επισκέπτες μπορούν να αναζητήσουν και να βρουν συμβουλές για πολύ σημαντικά θέματα της ζωής τους. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν επισκέπτονται αυτά τα μοναστήρια Ρώσοι. «Οι Ρώσοι δεν έχουν βαθιά θεολογική πίστη και ενδιαφέρονται κυρίως για τα λείψανα, τις εικόνες, τα κτίσματα κ.α.» (Ηγουμένη Θεοδέκτη).

- **Ενδιαφέρον για την επιλογή της επίσκεψης.**

i) Για τους διοργανωτές εκδρομών το ενδιαφέρον των επισκεπτών είναι τα αξιοθέατα και τα μουσεία που τα συνδυάζουν με τις διακοπές τους και με την ψυχαγωγία τους.

ii) Οι εκπρόσωποι των προσκυνημάτων επισημαίνουν ότι το ενδιαφέρον των επισκεπτών επικεντρώνεται στο φιλόξενο και οικείο περιβάλλον των μονών και ίσως και στην ύπαρξη άλλων μνημείων πολιτιστικού και θρησκευτικού περιεχομένου.

- **Δραστηριότητες των επισκεπτών εκτός της επίσκεψης στα προσκυνήματα.**

i) Για τους διοργανωτές των εκδρομών προτεραιότητα των επισκεπτών είναι η επιλογή άλλων δραστηριοτήτων όπως περίπατοι στη φύση, αξιοθέατα πολιτισμού, μουσεία και κατόπιν επιλέγουν το προσκύνημα.

- ii) Στις απαντήσεις των εκπροσώπων των προσκυνημάτων υπάρχει ομοφωνία κατά την οποία οι επισκέπτες επιλέγουν κατά προτεραιότητα και πρωτίστως (και για κάποιους κατά αποκλειστικότητα): να αφοσιωθούν στο προσκύνημα και δευτερευόντως να επισκεφθούν άλλα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος.

Διαφοροποίηση : Για την δεύτερη κατηγορία προτεραιότητα είναι η αφοσίωση στο προσκύνημα ενώ για την πρώτη κατηγορία αυτό είναι η τρίτη επιλογή. Τα πρακτορεία διενεργούν εκδρομές όπου το θρησκευτικό ένστικτο των εκδρομέων είναι πιο χαλαρό σε σχέση με αυτούς που ταξιδεύουν και από μακριά για να επισκεφθούν ένα χώρο προσευχής.

• **Σημαντικοί παράγοντες επίσκεψης.**

- i) **Πολύ σημαντικό :** η διαμονή και η διατροφή.

Σημαντικό: Σχέση προϊόντος-τιμής, Ποιότητα υπηρεσιών, ασφάλεια, άνθρωποι, και Θρησκευτικά/Πολιτιστικά μνημεία.

Μέτρια σημαντικό : Φυσικά θέλγητρα περιοχής, Ψυχαγωγία, Συνδυασμός άλλων δραστηριοτήτων.

Ελάχιστα σημαντικό : Κλίμα ατμόσφαιρας

Αδιάφορο : Εύκολη πρόσβαση, Μέσα μεταφοράς, Τοπικά μέσα

- ii) **Πολύ σημαντικό:** Υποδομές (οδικό δίκτυο, λιμάνια, αεροδρόμια), Εύκολη πρόσβαση, Μέσα μεταφοράς, Τοπικά μέσα.

Σημαντικό : Θρησκευτικά/Πολιτιστικά μνημεία.

Μέτρια σημαντικό : Ψυχαγωγία, Συνδυασμός άλλων δραστηριοτήτων, Φυσικά θέλγητρα περιοχής.

Ελάχιστα σημαντικό : Διατροφή.

Αδιάφορο : Ποιότητα υπηρεσιών, Ασφάλεια.

8.11 Συμπεράσματα της έρευνας

Οι επισκέπτες των προσκυνημάτων σε ένα μεγάλο ποσοστό είναι μεγαλύτερων ηλικιών αλλά υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό νέων που μέσω των εκπαιδευτικών εκδρομών, όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων, επισκέπτονται τα αξιόλογα θρησκευτικά μνημεία.

Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης, ανήκουν σε όλα τα επίπεδα.

Επισκεψιμότητα έχουν τα προσκυνήματα που κατοικούνται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα προσκυνήματα της Μητρόπολης Ελασσόνας, όπου τα περισσότερα είναι σε λειτουργία σε αντίθεση με αυτά της Μητρόπολης Δημητριάδος (για την περιοχή της Αγιάς) όπου από τα συνολικά έντεκα (11) προσκυνήματα της έρευνας, τα μισά είναι μη λειτουργούντα ή κλειστά ή μη προσβάσιμα.

Είναι επαναλαμβανόμενοι οι επισκέπτες και κυρίως διερχόμενοι. Στην πλειονότητα τους είναι Έλληνες αλλά και Ευρωπαίοι καθώς και Βαλκάνιοι (ομόθρησκοι).

Οι επισκέψεις τους είναι ημερήσιες και πραγματοποιούνται κυρίως την άνοιξη και το φθινόπωρο (έως τον Οκτώβριο) και λιγότερο το καλοκαίρι. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία διαρκούν 2 με 3 ώρες και είναι κυρίως στην διάρκεια των αργιών, στην

γιορτή του Αγίου-ας που είναι αφιερωμένο το μνημείο, στη διάρκεια της Σαρακοστής του Πάσχα, των Χαιρετισμών και στις εορτές της Παναγίας.

Ο κυριότερος λόγος επίσκεψης είναι το προσκύνημα και ακολουθούν : η Ενοριακή εκδρομή, η Παράκληση, η Παρακολούθηση λειτουργίας – τελετής, λιγότεροι για την εκπλήρωση τάματος και τέλος κάποιοι για απόκτηση ψυχικής γαλήνης.

Συνήθως αφοσιώνονται στο προσκύνημα αλλά ενδεχομένως συνδυάζουν με επισκέψεις και κάποιο άλλο θρησκευτικό μνημείο ή μουσείο που βρίσκεται στην περιοχή.

Αδιάφορο φαίνεται να είναι το γεγονός της απόστασης των προσκυνημάτων από τους τόπους κατοικίας των επισκεπτών και μέτρια σημαντικό το κόστος της εκδρομής.

8.12 Προηγούμενες σχετικές έρευνες

Το θέμα του θρησκευτικού τουρισμού έχει απασχολήσει τους επιστήμονες ερευνητές μελετητές κ.α. Ωφέλιμο κρίνεται να γίνει μία σύντομη παρουσίαση των αποτελεσμάτων προηγούμενων σχετικών ερευνών – μελετών – άρθρων και σύγκριση με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας.

Συγκεκριμένα :

- Ο **Πολύζος** (2017), βασιζόμενος στην έρευνα της βιβλιογραφίας αναφέρει οκτώ βασικά χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού της Ελλάδας τα πέντε εκ των οποίων είναι τα εξής (τα οποία είναι και τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας) :
 - a) Οι τουριστικές επισκέψεις με θρησκευτικό κίνητρο διενεργούνται σε όλη τη διάρκεια του έτους.
 - b) Η χωρική κατανομή των προσκυνημάτων στην περιοχή είναι καλή. Υπάρχουν προσκυνηματα σε όλη την περιοχή έρευνας.
 - c) Από τους επισκέπτες που δεν είναι κάτοικοι της περιοχής, η διάρκεια παραμονής των είναι short break holidays.
 - d) Η ηλικιακή σύνθεση των επισκεπτών είναι σχετικά μεγάλων ηλικιών.
 - e) Τα τελευταία χρόνια η πλειονότητα των επισκεπτών είναι από το εσωτερικό της χώρας και από χώρες του εξωτερικού, κυρίως από τις ορθόδοξες χώρες.

- Ο **Πετράς**, (2014), στην ομιλία του στην Έκθεση «Φιλοξένια» της Θεσσαλονίκης, αναφέρει ότι οι ομάδες τουριστικών αγορών για το θρησκευτικό τουρισμό είναι πέντε (5) :
 - a) Πιστοί και ομόθρησκοι (ορθόδοξοι από άλλες χώρες ή και άλλοι χριστιανοί).
 - b) Επισκέπτες του πολιτιστικού τουρισμού επισκέπτονται ένα προσκύνημα για τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά του.
 - c) Επισκέπτες για καλλιτεχνικούς λόγους.
 - d) Επισκέπτες των προσκυνημάτων για θρησκευτικές τελετές ή πανηγύρια (το Πάσχα, του Δεκαπενταύγουστου).
 - e) Η ανάδειξη των τουριστικών προορισμών για την τέλεση χαρμόσυνων τελετών.

Οι επισκέπτες των προσκυνημάτων της περιοχής έρευνας ανήκουν στις τέσσερις από τις πέντε προαναφερόμενες κατηγορίες.

- Τέλος στην έκθεση του το **ΚΕΠΕ** (2016) για τον θρησκευτικό τουρισμό αναφέρει ότι :

1. Τα θρησκευτικά προσκυνήματα προσελκύουν κυρίως εσωτερικούς τουρίστες
2. Οι εισερχόμενοι τουρίστες προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις Ορθόδοξες χώρες της Ευρώπης.
3. Τα ταξίδια πραγματοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.
4. Η διάρκειά τους είναι συνήθως μικρή, αν και εξαρτάται από τον θρησκευτικό χαρακτήρα των επισκέψεων.
5. Το προφίλ των ταξιδιωτών, είναι στην πλειονότητά τους άτομα της τρίτης ηλικίας.
6. Η χωρική διασπορά των προσκυνημάτων είναι σε όλη την επικράτεια.

8.13 Ανακεφαλαίωση

Η παράθεση των αποτελεσμάτων προηγούμενων ερευνών έγινε για να γίνει σαφές το γεγονός ότι τα αποτελέσματα της έρευνας για την περιοχή της Λάρισας δεν διαφέρουν από τα αποτελέσματα ερευνών της υπόλοιπης Ελλάδας (γενικά) όπου ο θρησκευτικός τουρισμός έχει αναπτυχθεί ή έχει περιθώρια ανάπτυξης. Η αξιοποίηση των θρησκευτικών μνημείων – προσκυνημάτων της περιοχής έρευνας κρίνεται ανεπαρκής γεγονός που αναδεικνύει τις δυνατότητες για την περαιτέρω ανάπτυξη.

Η περιοχή της Λάρισας δεν έχει αναπτύξει τον θρησκευτικό τουρισμό ούτε τον τουρισμό γενικότερα. Είναι ένας προορισμός με ελλιπή παρουσία σε διεθνές (αλλά και εθνικό) επίπεδο, η παρουσία του είναι ανεπαρκής στους τουριστικούς οδηγούς και στα τουριστικά προϊόντα των μεγάλων tour operators. Ωστόσο αυτά τα μειονεκτήματα έχουν την δυνατότητα να διορθωθούν και να μετατραπούν σε πλεονεκτήματα γιατί πρόκειται για ένα νέο ελληνικό προορισμό που μπορεί να ανακαλυφθεί. Η περιοχή διαθέτει τους ικανούς και τους αναγκαίους πόρους για την τουριστική ανάπτυξη αλλά και την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. (Spírito², 2018).

Συνοπτικά τα πλεονεκτήματα της περιοχής που συνηγορούν στο συμπέρασμα ότι η περιοχή μπορεί να αναπτύξει τον τουρισμό γενικά αλλά και τον θρησκευτικό τουρισμό ειδικά γιατί διαθέτει :

- Τον **Όλυμπο** το παγκόσμιο σύμβολο.
- Τον **Κίσσαβο** το ήπιο βουνό με την ιδιαίτερα χλωρίδα και τα πολλά νερά.
- Την πόλη της Λάρισας, την πρωτεύουσα της ΠΕ αλλά και της Θεσσαλίας που **είναι γεωγραφικά** στο κέντρο της Ελλάδας (μοναδική πόλη στον Ελλαδικό χώρο, που σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, βρίσκεται πάντα στην ίδια θέση και έχει το ίδιο όνομα με συνεχή παρουσία 8.000 ετών, χτισμένη στη δεξιά όχθη του Πηνειού) με την ύπαρξη όλων των ειδών τις υπηρεσίες, με εύκολη πρόσβαση σε αεροδρόμιο, αυτοκινητόδρομο, σιδηρόδρομο, **πολλά** καταστήματα, κέντρα εκδηλώσεων και
 - **Αρχαιολογικούς – πολιτιστικούς χώροι** – (Αρχαίο θέατρο Α' χωρητικότητας 12.000 ατόμων περίπου είναι από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα αρχαία θέατρα που έχουν ανακαλυφθεί στην Ελλάδα – εντός της πόλης, Πινακοθήκη Μουσείου Γ.Ι. Κατσίγρα, **συλλογή** μοναδική για τα δεδομένα της ελληνικής περιφέρειας συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πιο αξιόλογες συλλογές έργων τέχνης στην Ελλάδα).

² *Pierre Spirito είναι εμπειρογνώμονας του τουρισμού πρώην directeur du Comité Départemental du Tourisme de la Lozère (Περιφέρεια της Γαλλίας). Αδημοσίευτη μελέτη στρατηγικής ανάλυσης για λογαριασμό του ΔΙΚΤΥΟΥ Τουριστικών Επιχειρήσεων περιοχής Ολύμπου και Κισσάβου (ΔΙΚΤΥΟ ΟΛ.ΚΙΣ.).Διαρκής επιστημονικός σύμβουλος του ΔΙΚΤΥΟΥ ΟΛ.ΚΙΣ. τα τελευταία 10 χρόνια με τακτική παρουσία στην Ελλάδα.*

-
- **Προσκυνήματα.** Της Αγίας Παρασκευής στα Τέμπη που το επισκέπτονται χιλιάδες προσκυνητές κάθε χρόνο και επίσης υπάρχουν διάσπαρτα στην περιοχή αξιόλογα μοναστήρια - προσκυνήματα.
 - Η **θάλασσα** (70χλμ ακτογραμμή με όλων των ειδών τις παραλίες).
 - Περιοχή με ποικίλα **γεωργικά προϊόντα** (τυριά, μέλι, βότανα, κάστανα, φρούτα ...) και τουριστικά καταλύματα. (Spirito, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο :

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

9.1 Συμπεράσματα

Ο σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η διερεύνηση της χωρικής και αναπτυξιακής διάστασης του θρησκευτικού τουρισμού εστιασμένα στην περιοχή της Λάρισας. Επιπλέον σκοπός είναι να δοθεί απάντηση σε ερευνητικά ερωτήματα :

- α. Η ανάδειξη της σημασίας που έχει ο θρησκευτικός τουρισμός ως ειδική μορφή τουρισμού στην τουριστική ανάπτυξη των περιοχών που φιλοξενούν θρησκευτικά μνημεία.
- β. Ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων που υπάρχουν για αξιοποίηση και ανάδειξη ως προορισμός θρησκευτικού ενδιαφέροντος για την περιοχή της Λάρισας.
- γ. Η διατύπωση προτάσεων για τη συστηματική και καλύτερη οργάνωση των προσκυνηματικών ταξιδιών.

Η παρουσίαση, η ανάπτυξη, και η ανάλυση στα προηγούμενα κεφάλαια όλων των παραγόντων και συνιστωσών για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στον κόσμο γενικά και στην περιοχή της Λάρισας ειδικά, δίνει τις απαντήσεις για τα δύο πρώτα ερωτήματα. Ακολουθεί μία ανασκόπηση όλων όσων προηγήθηκαν και στη συνέχεια η απάντηση στο τρίτο ερώτημα, που είναι η διατύπωση προτάσεων για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας

Θρησκευτικός τουρισμός

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μια ειδική μορφή τουρισμού, η οποία εκφράζει την επιθυμία των ανθρώπων να μετακινηθούν από τον τόπο κατοικίας τους σε άλλο τόπο που θεωρούν ιερό. Είναι η μορφή του τουρισμού, όπου οι συμμετέχοντες ξεκινούν μερικώς ή αποκλειστικά με θρησκευτικούς λόγους. Αποτελεί υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού γιατί οι συμμετέχοντες συχνά επισκέπτονται επιλεγμένα αξιοθέατα πλην των θρησκευτικών. Ανήκουν σε όλες τις κοινωνικές και οικονομικές τάξεις και με βάση την ηλικία ανήκουν κυρίως στην τρίτη. Οι μετακινήσεις εμπλουτισμένες με κοσμικά στοιχεία έχουν καταστήσει τον θρησκευτικό τουρισμό στον τομέα του ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού ο οποίος σταδιακά αντικαθιστά τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Αφορά όλες τις θρησκείες και τα δόγματα που υπάρχουν στην υφήλιο. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του UNWTO, ο τζίρος, σε παγκόσμιο επίπεδο υπολογίζεται σε 15 δις ευρώ ετησίως, ενώ 300 - 330 εκατομμύρια τουρίστες επισκέπτονται κάθε χρόνο τα σημαντικότερα θρησκευτικά μνημεία στον κόσμο. Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού μπορεί να ενισχύσει τη συντήρηση και τη

διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι το ταχύτερα αναπτυσσόμενο τουριστικό προϊόν από το 2007. Τα οφέλη που συνδέονται με την ανάπτυξη του δεν είναι μόνο οικονομικά αλλά βοηθούν στη μείωση των προκαταλήψεων, στη αλλαγή νοοτροπίας, στη γεφύρωση τις των πολιτισμικών διαφορών μέσω επαφών με άλλους πολιτισμούς. Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι πρόκειται για μία ιδιαίτερα ανθεκτική μορφή τουρισμού σε περιόδους οικονομικής κρίσης σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό που θεωρείται ο τουρισμός αναψυχής. Ο θρησκευτικός τουρισμός, όπως και όλες οι μορφές τουρισμού, συμβάλει στην εθνική και την τοπική ανάπτυξη και επηρεάζει θετικά την οικονομία των περιοχών επίσκεψης ή τουριστικών περιοχών. Το είδος και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού διαμορφώνουν τις επιδράσεις του σε έναν αριθμό οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής επίσκεψης και καθορίζουν τις μεταβολές στο παραγόμενο προϊόν, την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη.

Ελλάδα

Η Ελλάδα είναι μια από τις λίγες χώρες στον κόσμο που μπορεί να αναπτύξει τον θρησκευτικό τουρισμό. Διαθέτει πολλά μοναστήρια, κειμηλιακούς θησαυρούς σε διάφορες περιοχές της χώρας, καθεδρικούς ναούς, ξωκλήσια καθώς και βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες. Τα μεταβυζαντινά και τα βυζαντινά αριστουργήματα συνιστούν δύο από τους βασικότερους πόλους έλξης των θρησκευτικών τουριστών που επισκέπτονται την χώρα μας.

Βρίσκεται σε πλεονεκτική γεωγραφική θέση που ευνοεί την ανάπτυξη του τουρισμού και κατ' επέκταση του θρησκευτικού τουρισμού. Το ήπιο μεσογειακό κλίμα καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του έτους διευκολύνει καθοριστικά τις μετακινήσεις. Η παραδοσιακή φιλοξενία των Ελλήνων, οι θρησκευτικές παραδόσεις και τα έθιμα που ακόμη τηρούνται με ευλάβεια, σε συνδυασμό με το αίσθημα ασφάλειας που παρέχει η σύγχρονη ελληνική πολιτεία, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δημιουργούν αξεπέραστο πλεονέκτημα για την προσέλκυση τουριστών.

Η συμβολή του, στην περιφερειακή ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα σημαντική. Εξαιτίας της μεγάλης χωρικής διασποράς των θρησκευτικών μνημείων επιτυγχάνεται η ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα και η οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών.

Αναγνωρίζοντας την αξία του θρησκευτικού τουρισμού φορείς όπως το Υπουργείο Εξωτερικών, η Εκκλησία της Ελλάδος, η Τράπεζα της Ελλάδας και ο ΕΟΤ έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες και μία σειρά δράσεων για τη βελτίωση, την προώθηση και προβολή του θρησκευτικού τουριστικού προϊόντος.

Περιοχής έρευνας

Η κεντροβαρής γεωγραφική θέση της περιοχής στον ελλαδικό χώρο και στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, δημιουργεί ευρύτατα περιθώρια ανάπτυξης του τουρισμού. Τα κυριότερα εθνικά δίκτυα διέρχονται από την περιοχή της Λάρισας (εθνικό οδικό, σιδηροδρομικό δίκτυο), με επακόλουθες διεξόδους σε μεγάλα λιμάνια και στις Βαλκανικές χώρες. Η περιοχή έχει αναπτυγμένο αγροτικό τομέα καθόσον βρίσκεται εντός της μεγαλύτερης πεδιάδας της χώρας με εξειδίκευση στον γεωργικό τομέα και την παραγωγή τοπικών προϊόντων υψηλής αξίας, με αξιόλογες προοπτικές (καλλιέργειες, όπως βιομηχανικά φυτά με κύριο το βαμβάκι, σιτηρά, κριθάρι, καλαμπόκι, δημητριακά, ζαχαρότευτλα, καπνά δενδροκαλλιέργειες και αμπελώνες) επίσης έχει αναπτυγμένη κτηνοτροφία.

Τέλος η περιοχή έχει να επιδείξει ένα μοναδικό και υψηλής οικολογικής αξίας φυσικό περιβάλλον προστατευόμενες περιοχές (Δέλτα του Πηνειού) που είναι

σημαντικές για το σύνολο της χώρας και περιοχές φυσικού κάλλους, ορεινούς όγκους (Όλυμπος διεθνούς αξίας προορισμός με τεράστια ακτινοβολία – Κίτσαβος – βοτανικός κήπος), δάση, ενδημική πανίδα και χλωρίδα σπάνια οικοσυστήματα όμορφες και εξαιρετικά καθαρές παραλίες άθικτα φυσικά τοπία και μεγάλο πλούτο ανθρωπογενών πόρων, μεγάλης σπουδαιότητας αρχαιολογικά, βυζαντινά και νεότερα μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί και πλούσια γκάμα εθίμων και εκδηλώσεων στοιχεία που συνθέτουν ένα μείγμα δυνατών πόλων έλξης επισκεπτών

Η έρευνα

Τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας έδειξαν ότι οι επισκέπτες των προσκυνημάτων σε μεγάλο ποσοστό είναι μεγαλύτερων ηλικιών και όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης τους, ανήκουν σε όλα τα επίπεδα. Επισκεψιμότητα έχουν τα προσκυνήματα που κατοικούνται, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα προσκυνήματα της Μητρόπολης Ελασσόνας. Είναι επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες και κυρίως διερχόμενοι. Στην πλειονότητα τους είναι Έλληνες αλλά υπάρχουν επισκέπτες από την Ευρώπη καθώς και Βαλκάνιοι (ομόθρησκοι). Οι επισκέψεις τους είναι ημερήσιες και πραγματοποιούνται κυρίως την άνοιξη και το φθινόπωρο (έως τον Οκτώβριο) και λιγότερο το καλοκαίρι, στην συντριπτική τους πλειοψηφία διαρκούν 2 με 3 ώρες και είναι κυρίως στην διάρκεια των αργιών, στην γιορτή του Αγίου-ας που είναι αφιερωμένο το προσκύνημα, στη διάρκεια της Σαρακοστής του Πάσχα, των Χαιρετισμών και στις εορτές της Παναγίας.

9.2 Προτάσεις

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια από τις νέες τουριστικές τάσεις είναι ο θρησκευτικός τουρισμός που προσφέρεται κατ' εξοχήν για την χώρα μας. Όπως έγινε σαφές από την προηγηθείσα SWOT Analysis, η περιοχή της Λάρισας διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα θρησκευτικών και πολιτισμικών πόρων. Ο πολιτιστικός πλούτος συνιστά μοναδική και πολύτιμη κληρονομιά και η αξιοποίηση του σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον όπου βρίσκονται θα προσδώσει δυναμική ώθηση στην βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Βάσει των όσων αναφέρθηκαν μπορούν να γίνουν οι παρακάτω προτάσεις για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας :

- ❖ Εκπόνηση σχεδίου **στρατηγικής ανάπτυξης** του θρησκευτικού τουρισμού και μορφοποίηση του τουριστικού προϊόντος.
- ❖ Κατάλληλη **προβολή και προώθηση** των θρησκευτικών μνημείων και των σχετικών εκδηλώσεων της περιοχής.
- ❖ Μελέτη και σχεδιασμός βάσει του οδικού άξονα περιοχής δημιουργώντας **προτάσεις περιήγησης** (ειδικά πακέτα ταξιδιών θρησκευτικού τουρισμού) με το συνδυασμό πόρων που διαθέτει η περιοχή.
- ❖ Ανάλυση **συντονισμένων δράσεων όλων των εμπλεκόμενων φορέων** και οργανώσεων ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.
- ❖ Ενεργοποίηση του κρατικού μηχανισμού για τη βελτίωση του οδικού δικτύου (για ασφαλέστερη και γρηγορότερη πρόσβαση), κατάλληλη **σήμανση** εντοπισμού των προσκυνημάτων.

- ❖ **Ενεργή ανάμιξη** και υποστήριξη της **Εκκλησίας** και της τοπικής κοινωνίας στις ποιοσδήποτε δραστηριότητες.
- ❖ **Familiarization trips** δημοσιογράφων και tour operators θρησκευτικού τουρισμού.
- ❖ Ενίσχυση **επενδυτικών σχεδίων** δημιουργίας, επέκτασης και εκσυγχρονισμού ξενώνων και τουριστικών καταλυμάτων σε τοποθεσίες κοντά στα θρησκευτικά μνημεία.
- ❖ Αξιοποίηση των **χρηματοδοτικών** προγραμμάτων της Ε.Ε. για τη δημιουργία ξενοδοχειακών μονάδων με ικανό αριθμό κλινών.
- ❖ Οι **δράσεις** δεν θα πρέπει να στοχεύουν μόνο σε άτομα της τρίτης ηλικίας αλλά να προκαλούν και **νέους** μέσα από τα μηνύματα που εκπέμπουν τα ίδια τα θρησκευτικά μνημεία.
- ❖ Ανάπτυξη δράσεων, προβολής και ανάδειξης του τόπου πέραν των στενών ορίων της χώρας και είσοδος στις **διεθνείς αναδυόμενες αγορές ή τις αγορές ομόθρησκων χωρών**.
- ❖ **Καταγραφή των χαρακτηριστικών των επισκεπτών** (αριθμός επισκεπτών, εποχή επίσκεψης, ηλικία, τόπος προέλευσης, σκοπός επίσκεψης κ.λπ.) κάθε θρησκευτικού μνημείου και ανάλυσή τους για την αποκόμιση χρήσιμων και αξιοποιήσιμων στοιχείων και συμπερασμάτων.
- ❖ **Διαφοροποίηση του «τουριστικού προϊόντος»** κάθε θρησκευτικού μνημείου με στόχο τη χωρική και τη χρονική διεύρυνση της τουριστικής δραστηριότητας.
- ❖ Συμμετοχή σε **διεθνείς τουριστικές εκθέσεις**.
- ❖ **Κατάρτιση** των εμπλεκόμενων με τον τουρισμό (για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών).
- ❖ **Βελτίωση των υποδομών** (μεταφορές, δίκτυα κ.λπ.).

9.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Στην παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρήθηκε η ανάλυση της σημασίας του θρησκευτικού τουρισμού στην τουριστική ανάπτυξη και ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων για την αξιοποίηση και ανάδειξη ως προορισμού θρησκευτικού ενδιαφέροντος της περιοχής της Λάρισας.

Η έλλειψη στατιστικών και άλλων επίσημων στοιχείων που διαπιστώθηκε για τον θρησκευτικό τουρισμό της περιοχής έρευνας υποδεικνύει την ανάγκη για περαιτέρω διερεύνηση του θέματος, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που έγινε συνειδητή από τους εμπλεκόμενους φορείς η αναπτυξιακή διάσταση της ειδικής αυτής μορφής τουρισμού και η συμβολή της στην τοπική ανάπτυξη.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων πρωτογενούς έρευνας που πραγματοποιήθηκε για το σκοπό αυτό, θα μπορούσε σε μελλοντική διερεύνηση, να οδηγήσει σε μια πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια ανίχνευσης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων του θρησκευτικού τουρισμού στην Λάρισα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βιβλία

- Lickorish, L. J. & Jenkins, C. L. (2004) *Μία εισαγωγή στον τουρισμό*. Αθήνα: Κριτική
- Ανδριώτης, Κ. (2008) *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός*. Αθήνα: Σταμούλη
- Βαρβαρέσος, Σ. (1997) *Τουριστικές οικονομικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βαρβαρέσος, Σ. (2000) *Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές: Η Ελληνική πραγματικότητα*. 2η Έκδοση. Αθήνα: Προπομπός.
- Βενετσανοπούλου, Μ. (2006) *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό – Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*. Αθήνα: Interbooks
- Ηγουμενάκης, Ν., Κραβαρίτης, Κ., Λύτρας, Π. (1999) *Εισαγωγή στον τουρισμό*. Αθήνα: Interbooks
- Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001) *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
- Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (1999) *Ανάπτυξη και Περιβάλλον στον Τουρισμό*, Πάτρα: ΕΑΠ.
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., Γκρίμπα, Ε. (2011) *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*. Αθήνα: Κριτική.
- Λύτρας, Π. (2001) *Θρησκευτικός τουρισμός: Μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση*. Αθήνα : Interbooks
- Μοίρα, Π. (1999) *Τουριστική Γεωγραφία. Ευρώπη*. Αθήνα : Interbooks
- Μοίρα, Π. (2000) *Τουριστική Γεωγραφία. Ασία*. Αθήνα : Interbooks
- Μοίρα, Π. (2003) *Από τον προσκυνητή στο Θρησκευτικό τουρίστα. Κοινωνιολογική προσέγγιση Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση*. Αθήνα : Interbooks, τεύχος 1, σελ. 87-102
- Μοίρα, Π. (2009) *Θρησκευτικός Τουρισμός*. Αθήνα : Interbooks
- Μοίρα, Π. & Παρθένης, Σ. (2011) *Πολιτισμικός-Βιομηχανικός τουρισμός*. Αθήνα : Ανοικτή Βιβλιοθήκη
- Μοίρα-Μυλωνοπούλου, Π.(2000) *Τουριστική Γεωγραφία*, Αθήνα: Σταμούλη
- Πολύζος, Σ. (2015) *Αστική Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Πολύζος, Σ. (2011) *Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Τσάρτας, Π. (1996) *Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*. Αθήνα: Εξάντας
- Τσάρτας, Π. (2010) *Ελληνική τουριστική ανάπτυξη: Χαρακτηριστικά, διερευνήσεις, προτάσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Υδρία, (1992) *Γενική εγκυκλοπαίδεια σύγχρονων γνώσεων*. Αθήνα: Τέσσερα Έπιλον.

- Φίλιας, Β. (1996) *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*. Αθήνα : Gutenberg
- Χρήστου, Ε. (1999) *Έρευνα τουριστικής αγοράς*. Αθήνα : Interbooks

Μελέτες

- WWF, (2013) *Γαλάζια Ανάπτυξη στη Μεσόγειο: Η πρόκληση της καλής περιβαλλοντικής κατάστασης - Ελλάδα*. Έκθεση για το πρόγραμμα Med (MED PROGRAMME)
- Spirito, P. (2018) *Στρατηγική Ανάπτυξης της περιοχής Λάρισας*. (Αδημοσίευτη μελέτη για το ΔΙΚΤΥΟ τουριστικών επιχειρήσεων περιοχής Ολύμπου - Κισσάβου ΟΛ.ΚΙΣ.)
- Βαγιονής, Ν. & Σκούλτσος, Σ. (2015) *Ο ρόλος της Ρωσίας και της Κίνας στον διεθνή και ελληνικό τουρισμό*. Αθήνα: Κ.Ε.Π.Ε., Νο 144, Ιούνιος 2015.
- ΕΟΤ, (2001) *Τουριστική Πολιτική 2002 2006*.
- ΕΟΤ, (2005) *Θρησκευτικά μνημεία στην Ελλάδα*, Αθήνα.
- ΙΟΒΕ, (2012) *Η Επίδραση του Τουρισμού στην Ελληνική Οικονομία*.
- Κοκκώσης, Χ. & Μέζα, Α. (1997) *Τουρισμός και Περιβάλλον: Η αναζήτηση ισορροπίας, Μεσολόγγι*.
- Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού (2005) *Μελέτη για τις Κοινωνικές Επιπτώσεις του Τουρισμού - Τελική Έκθεση Συμπερασμάτων*.
- Μαυροδόνη, Θ. (2006) *Εισαγωγή στον Τουρισμό, βοηθητικές σημειώσεις εισηγήσεων*, Αλεξάνδρειο Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, Θεσσαλονίκη.
- ΣΕΤΕ (2016) *Ελληνικός Τουρισμός, Εξελίξεις και Προοπτικές*, Τεύχος 1, Ιούλιος 2016, Αθήνα.
- Σπιλάνης, Γ. & Βαγιάννη, Λ. (2002) *Βιώσιμος Τουρισμός και Φέρουσα Ικανότητα σε ευαίσθητα νησιωτικά οικοσυστήματα*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εργαστήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης.
- Στυλιανάκης Θ. & ΣΙΑ Ε.Ε. (Expert Consulting) (2000) *Διαχειριστικά Σχέδια Στερεών Αποβλήτων για το Νομό Λάρισας (Α' Φάση)*", Λάρισα.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Οικονομικό Δελτίο*. Τεύχος 42, Αθήνα: Δεκέμβριος 2015.
- Χατζηδάκης, Α. (2015) *Τάσεις της τουριστικής κίνησης 2008-2015*. Αθήνα : ΕΟΤ - Εθνικό Τυπογραφείο.
- Νικολαΐδης, Ε. (2017) *Τουρισμός και Ανάπτυξη* Αθήνα ΙΝΕ

Άρθρα στον περιοδικό τύπο

- Λοϊζίδου, Ξ. (2008) *Αειφόρος τουρισμός: είναι εφικτός; Ελληνικό Πανόραμα*, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2008, σελ. 12-13.

Εισηγήσεις Συνεδρίων

- Βαγιονής, Ν. (2002) *Στόχοι, Πολιτικές και μέσα προώθησης του τουρισμού στην Ελλάδα*. Ημερίδα ΣΤΕ, Ρόδος.
- Πουλάκη, Π. & Λαγός, Δ. (2013) *Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση της Χίου*. Πρακτικά 11ου Τακτικού Επιστημονικού Συνεδρίου του Ελληνικού Τμήματος της ERSA, Ε.Τ.Ε.Ε.Π.Ε., Πάτρα, Ελλάδα.

Τελώνης, Γ. (2012) *Η Τουριστική αγορά και η δυναμική του Θρησκευτικού και πολιτιστικού τουρισμού», Πρακτικά συνεδρίου «Θρησκευτικός - Πολιτιστικός Τουρισμός στη Νοτιανατολική Ευρώπη. Philoxenia, 22-25/11/2012, HELEXPO A.E., Θεσσαλονίκη.*

Επιστημονικές εργασίες

Αλμπάνη, Χ. (2014) *Ο εισερχόμενος θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης η Θεσσαλονίκη. Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.*

Αναστασίου, Μ. (2008) *Θρησκευτικός Τουρισμός. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, MBA Tourism Management.*

Βουρδάνος, Α. (2008) *Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην Ελλάδα: Ανάπτυξη του Θρησκευτικού Τουρισμού. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΤΜΧΠΠΑ, Βόλος.*

Βαρώτσου, Ε. (2013) *Η ανταγωνιστικότητα του Ελληνικού Τουρισμού Διπλωματική Εργασία Πανεπιστήμιο Πατρών.*

Ζαχαράτος, Γ. & Τσάρτας, Π. (1999) *Πολιτική και Κοινωνιολογία της Τουριστικής Ανάπτυξης, Πάτρα: Ομάδα εκτέλεσης έργου ΕΑΠ 1997-1999*

Θέου, Α. (2011) *Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη: Το φεστιβάλ φωτογραφίας της Αρλ. Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Τουριστικής.*

Κληρονόμου, Μ. (2012) *Στρατηγική σχέδιο ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού στην Κρήτη, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.*

Κρητικός, Γ. (2012) *Η Τουριστική Ανάπτυξη και οι επιπτώσεις της στην Κοινωνία και το Περιβάλλον, Διπλωματική Εργασία, ΤΕΙ Κρήτης.*

Λαχλάλι, Λ.Π. (2012) *Ο Θρησκευτικός τουρισμός στην Δυτική Θεσσαλία : Τρίκαλα, Καλαμπάκα (Μετέωρα). Μεταπτυχιακή Διπλωματική, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο*

Λουδάρου, Α. (2015) *Η Αίγινα ως νησιωτικός προορισμός εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού. Διαμόρφωση σχεδίου προβολής - προώθησης, Διπλωματική Εργασία, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων.*

Μαντζουράνη, Κ. & Τζιφάκη, Χ. (2006) *Επιπτώσεις – Προοπτικές εξέλιξης του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα. Πτυχιακή Εργασία, Σχολή Διοίκησης & Οικονομίας, Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, ΤΕΙ Κρήτης.*

Μαρούλης, Α. (2012) *Στρατηγικές ανάπτυξης στην Ελλάδα Διπλωματική Εργασία Πανεπιστήμιο Πειραιά Τμήμα Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων.*

Νικολαΐδου, Μ. (1999) *Προοπτικές ανάπτυξης της Περιφέρειας Θεσσαλίας: Η περίπτωση του πολιτιστικού τουρισμού. Μεταπτυχιακή Διπλωματική, Τμήμα Μηχανικών, Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος*

Ευκογιάννη Μ. (2006) *Ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα: Μια χωρική ανάλυση, Διπλωματική εργασία, ΤΜΧΠΠΑ, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.*

Παπακωστίδης, Π. (2015) *Εκπόνηση Στρατηγικού Σχεδίου Marketing για την ανάπτυξη του Θρησκευτικού Τουρισμού στο Νομό Έβρου, Διπλωματική Εργασία, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων.*

Πολύζος, Σ. (2010), *Θρησκευτικός Τουρισμός στην Ελλάδα : Χωρική ανάλυση και συμβολή στην ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών. Βόλος: Σειρά Έρευναιτικών Εργασιών, 16(9): 203-222.*

- Πολύζος, Σ., (2017) *Η χωρική και οικονομική διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 23(1): 1-48.
- Σαμαρά, Φ. (2008) *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη σε Ορεινή περιοχή: Η περίπτωση του Δήμου Ολύμπου και της κοινότητας Καρυάς*, Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Πολυτεχνική Σχολή – Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών.
- Τσερώτα, Γ. (2008) *Ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα*, Πτυχιακή Εργασία, Α.Τ.Ε.Ι. Κρήτης, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων.
- Χατζηαντωνίου, Α. (2016) *Ο Θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα. Η μελέτη περίπτωσης του Αγίου Ιωάννη του Ρώσου στο Ν. Ευβοίας*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Χατζιωαννίδης, Γ. (2014) *Η συμβολή του τουρισμού στα δημοσιονομικά μεγέθη*. Πτυχιακή Εργασία, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης.
- Χουλιάρα, Π. (2010) *Διερεύνηση της λειτουργίας των ξενοδοχειακών μονάδων της Λάρισας και η συμβολή της στην περαιτέρω ανάπτυξη της πόλης*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας, Σχολή Γεωγραφίας, Περιβάλλοντος & Εφαρμοσμένων Οικονομικών, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Διαδικτυακές πηγές

- Agenda21 (2006) *EΚΘΕΣΗ BRUNDTLAND*, <http://www.agenda21.gr/brundt.htm>, [18/4/2018].
- Ecclesia.gr (2016) *Συμμετοχή του Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Ελληνο - Ρωσική Διάσκεψη για τον Προσκυνηματικό Τουρισμό* (20.5.2016), http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/dt_27052016_1.html, [29/5/2018].
- Hatta, Δικτυακός τόπος- Σύνδεσμος των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων, www.hatta.gr, [Διαρκής πρόσβαση]
- Αντωνιάδου, Μ. & Πουτέτση, Χ. (2010) *Θρησκεία, ο απόλυτος θεός του παγκόσμιου τουρισμού*, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=323702>, [15/5/2018].
- Αυγερινού - Κολώνια, Σ. (2009) *Πολιτιστικές διαδρομές: Μία πρόταση για τη μελέτη και ανάδειξη της πολύπλευρης πολιτιστικής πραγματικότητας*. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Διονύση Ζήβα, ΕΜΠ, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://courses.arch.ntua.gr/el/ergastirio_xvrotajias_kai_oikistikis_anaptyjhs/arura_-_dialejeis_-_paroyysiaseis.html [πρόσβαση 29/06/2018].
- Βαρθολομαίου Κωνσταντινουπόλεως, (2005) *Όμιλία κατά τόν Έσπερινόν εν τῷ Ἱερῷ Ναῶ Ἁγίου Θεοδώρου Μαλακοπῆς* (02/07/2005), www.ec-patr.org/docdisplay
- Βήμα Ορθοδοξίας, (2016) *Διάσκεψη Ελλάδας - Ρωσίας για τον θρησκευτικό τουρισμό* <http://www.vimaorthodoxias.gr/diafora/tht/item/81938>, [Πρόσβαση 22/5/2018]
- Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, (2014) *Περί του Συνοδικού Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων, περί Ελλάδος*, www.ecclesia.gr/greek/holysynod/egyklioi/2615, [Πρόσβαση 26/11/2018]
- Κωτούλας, Ι. (2014) *Χριστιανική Κίνα* <http://foreignaffairs.gr/articles/69891/ioannis-kotoylas/xristianiki-kina>, [Πρόσβαση 10/1/2018].
- Μοίρα, Π. (2008) *Η αξιοποίηση των θρησκευτικών πόρων στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Τυπολογία*. Τουριστικά θέματα. Τεύχος 5. Προσπελάθηκε στις 25/09/2018 από την ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.academia.edu/3673224>

- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (2009) *Προτάσεις του ΞΕΕ για την ανάπτυξη του Θρησκευτικού Τουρισμού* <http://www.grhotels.gr/GR/BussinessInfo/News/List/List/ItemView.aspx?ID=135>, [10/5/2018].
- Πολύζος, Σ. (2011) *Πως μπορεί να συμβάλει ο θρησκευτικός τουρισμός στην ανάπτυξη*, <http://www.iefimerida.gr/news/12664/>, [Πρόσβαση 10/8/2018]
- Πολύζος, Σ. (2014) *Ο θρησκευτικός τουρισμός αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς* www.real.gr/?page=arthro&id=318712&catID=14, [Πρόσβαση 10/8/2018]
- Μοίρα, Π. & Παράσχη, Α. (2015) *Από το προσκύνημα στο θρησκευτικό-πολιτισμικό τουρισμό: Μελέτη περίπτωσης «Ζάκυνθος»* e- Περιοδικό Επιστήμης & Τεχνολογίας e-Journal of Science & Technology (e-JST) http://e-jst.teiath.gr/issue_41/Moira_41.pdf, [Πρόσβαση 10/10/2018].
- Πετράς, Χ. (2014) Έκθεση Παρουσίασης Αποτελεσμάτων Ερωτηματολογίου Τουριστικών Γραφείων Περίοδος – 2013 www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/ekthesi_16012013.pdf, [Πρόσβαση 26/11/2018]
- Πουλάκη, Π. & Λαγός, Δ. (2013), «Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση της Χίου».
- Πολύζος, Σ. & Σαράτσης, Γ. (2013) *Η γεωγραφία και τα χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα: Η θέση και οι προοπτικές της Περιφέρειας Θεσσαλίας*. Διαθέσιμο στο: <http://esdo.teilar.gr/files/proceedings/2013/Polyzos-Saratsis.pdf> [πρόσβαση 23/07/2018].
- Πρωτόκολλο Συνεργασίας για την Ανάπτυξη του Προσκυνηματικού Τουρισμού μεταξύ της εκκλησίας της Ελλάδας και του Υπουργείου Τουρισμού, προσπελάθηκε στις 25/08/2018 από την ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/mnimonio_paideias.pdf [10 Ιουνίου 2018].
- ΣΕΤΕ, (2013) *Ελληνικός τουρισμός: Στοιχεία και αριθμοί*. Διαθέσιμο στο: http://sete.gr/_fileuploads/tourism_Facts_Figures/FACTS%20%20FIGURES%202013.pdf [πρόσβαση 10/03/2018].
- ΣΕΤΕ, (2017) *Ελληνικός Τουρισμός Εξελίξεις – Προοπτικές*
- Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων <http://sete.gr>, [Διαρκής πρόσβαση]
- Δικτυακός τόπος- Σύνδεσμος των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων, www.hatta.gr, [Διαρκής πρόσβαση]
- Σταθόπουλος Δ.(2006) *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού: Σημαντικός Αγωγός στην Ανάπτυξη του Τουριστικού Προϊόντος*, προσπελάθηκε στις 10/05/2018 από την ηλεκτρονική διεύθυνση <http://traveldailynews.gr/columns/article/1244>[10 Μαΐου 2018].
- Στουρνάρας, Γ. (2016) *Η ελληνική οικονομία και η συμβολή του τουρισμού στην ανάπτυξη*, 15^ο Συνέδριο του ΣΕΤΕ «Τουρισμός & Ανάπτυξη», Αθήνα.
- Τσέτσης, Γ. (2009) *Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ προσκυνήματος και θρησκευτικού τουρισμού*, <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/a4.pdf>, [10/5/2018].
- Τράπεζα της Ελλάδος - Οικονομικό Δελτίο, (2015), Τεύχος 42, Δεκέμβριος 2015 http://meleti_oikonomiko_deltio_tte_270415057.pdf, [Πρόσβαση 3/3/2018].
- Χατζηδάκης, Α. (2015) *EOT- Τάσεις της Τουριστικής κίνησης 2008-2015*, www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Xatzidakis_2015.pdf, [Πρόσβαση 15/2/2018].
- Polyzos, S. (2006) *Public investments and Regional Development: The role of Regional Multipliers*, International Journal of Sustainable Planning and Development, vol. 1(3), pp. 1-16.

ΣΕΤΕ (2016) *Ελληνικός Τουρισμός, Εξειδίξεις και Προοπτικές*, Τεύχος 1, Ιούλιος 2016, Αθήνα.

Άλλες πηγές

Α.Ε.ΝΟ.Λ. Α.Ε. (2016) *Πρόταση υποβολής Τοπικού προγράμματος CLLD / LEADER ΠΕ Λάρισας*.

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λάρισας, «Θρησκευτικά Μονοπάτια», Φυλλάδιο

Δήμος Αγιάς, «Στα μονοπάτια του Φιλοκτήτη», Φυλλάδιο

Διαδίκτυο

www.statistics.gr/el/statistics/-/publication

www.CNN.gr

www.kathimerini.gr

www.Protagon.gr

www.ana.gr (ΑΠΕ-ΜΠΕ)

www.visitgreece.gr

www.Unesco-hellas.org

www.geodata.gov.gr

www.larissa-beach.gr (Ομοσπονδία Συλλόγων Ενοικ.δωματίων Λάρισας)

www.ypes.gr

www.gnto.gr

<http://larisa.culture.gr> (Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας)

<http://monastiria.gr>

www.old.imd.gr (Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος)

www.imelassonos.gr (Ιερά Μητρόπολη Ελασσόνας)

www.hotelslarissa.gr (Ενωση Ξενοδόχων Λάρισας)

www.olympusseaside.gr (Σύλλογος ενοικιαζομένων δωματίων & διαμερισμάτων Ν. Λάρισας)

www.larissa-chamber.gr (Επιμελητήριο Λάρισας Μητρώο Επιχειρήσεων)

www.larissa-dimos.gr

www.dimosagias.gr

www.elassonas.gr

www.kileler.gr

www.dimostempon.gr

www.mayor@dimosfarsalon.gr

www.tirnavos.gr

www.globalchristianity.org

Ξενόγλωσση

- Balomenou, Ch. Poulaki, P. & Lagos, D. (2015) *Religious Tourism in Greece and regional development: The case of Samos Island*. Conference: 55th ERSA CONGRESS “World Renaissance: Changing Roles for People and Places”. Lisbon, Portugal.
- BBC, (2001) BBC News Online: World: Middle East. Islamic Tourism Conference. 27 August. <http://news.bbc.co.uk>, accessed 7.5.2002.
- Berit, L.(2006) *Religious Tourism: Pilgrimages as Means to Promote Synergies Among Authorities and Agents*, 1st International Conference on Religious Tourism, 19-21 October, 2006 Nicosia, Cyprus, p. 2.
- Buhalis, D. (2001) Tourism in Greece: Strategic Analysis and Challenges’, *Curent issues of tourism*, Vol. 4, No. 5, School of Management Studies for the Service Sector, Guildford: University of Surrey
- Cohen, E. (1992) Pilgrimage and tourism: Convergence and divergence. In A. Morinis (Ed.), *Sacred journeys: The anthropology of pilgrimages* (47–61). New York: Greenwood Press.
- Cohen, E. (1992). Pilgrimage Centers: Concentric and Excentric. *Annals of Tourism Research* 19 (1) 33–50.
- Cohen, J. (1988) *Statistical power and analysis for the behavioral Sciences*, 2nd edition. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Cohen, N. (1999) *Urban conservation*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Din, K.H. (1989) “Islam and Tourism: Patterns, Issues and Options”, *Annals of Tourism Research* 16, p. 559.
- Eckel, M.D. (2006) *Buddhism*, chapter 5., in “*World Religions*”, Coogan, M.D. (ed.).
- Eiki, H. (1987) Pilgrimage in East Asia. In *The Encyclopedia of Religions*, M. Eliade, ed., 11:349-351. New York: Macmillan.
- Fleischer, A. (2000) «The Tourist behind the Pilgrim in the Holy Land», *International Journal of Hospitality Management*, 19, 311-326.
- Flick, U. (2007) *The SAGE Qualitative Research Kit*. London: Sage Publications. Creswell, J.W. (1998) “Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions”. London and Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Gartner, W. C. (2001) *Τουριστική ανάπτυξη: αρχές, διαδικασίες και πολιτικές*, Αθήνα : Εκδόσεις Έλλην
- Gurung, R.K. (2016) *MARKETING RELIGIOUS TOURISM DESTINATION*, Case study: The Birthplace of Gautama Buddha, Lumbini, Nepal
- Harpur, J. – Westwood, Jennifer (2005). *Τόποι των Θρύλων*. Εκδ. Κοχλίας
- Henderson, J. C. (2002) *Managing Tourism and Islam in Peninsular Malaysia*, *Tourism Management* 24 (2003) 447–456
- Jackowski, A. (2000) *Religious tourism: problems with terminology*, in A. Jackowski (ed.) *Peregrinus Cracoviensis*, Krakow: Institute of Geography, Jagiellonian University
- Jackowski, A. & Smith V.L. (1992) *Polish Pilgrim-Tourists*, *Annals of Tourism Research*. Vol. 19, p. 92-106.
- Jackson, R. H. & Hudman, L. (1994) *Pilgrimage tourism and English cathedrals: The role of religion in travel* *Tourist Review*, 50(4), 40–48.
- Konsolas, N. & Zacharatos, G. (1993) *Regionalization of tourism activity in Greece: Problems and policies*. In H. Briassoulis and J. Van der Straaten (eds) *Tourism and Environment: Regional Economic and Policy Issues* (pp. 57–65). Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.

- Kuniyal, J.C., Jain, A.P. & Shannigrahi, A.S. (1998) *Public involvement in solid waste management in Himalayan trails in and around the Valley of Flowers*, India, Elsevier Science, Resources, Conservation and Recycling 24 (1998) 299–322
- Lanczkowski, G. (1982) *Die heilige Reise-Auf den Wegen von Gottern und Menschen*. Freiburg: Herder Verlag. Long, D. E. 1979 *The Haji Today: A Survey of the Contemporary Makkah Pilgrimage*. Albany NY: State University of New York Press.
- Leppäkari, M. (2008) *Religious Tourism and Pilgrimage Management: An International Perspective*, Annals of Tourism Research, 35(2): 611-612.
- Long, E. (1979) *The Hajj today: A survey of the contemporary makkah pilgrimage*. Albany NY: State University of New York Press.
- Mathieson, A. & Wall, G. (1992) *Tourism: economic, physical and social impacts*, Edinburgh: Longman, p. 14, 16-20
- Moira, P., S. Parthenis, Kontoudaki, A. & Katsoula, O. (2009) “Religious Tourism in Greece; the necessity to classify religious resources for their rational valorization, p. 465-480”, in: A. Trono, (eds.), *Proceedings of the International Conference Tourism, Religion and Culture; Regional development through meaningful tourism experiences*, Mario Congedo Publisher, Lecce.
- Murray, M. & Graham, B. (1997) *Exploring the dialectics of route-based tourism: the Camino de Santiago*, Tourism Management, Vol. 18, No. 8, pp. 513-524, 1997
- Nieminen, K. (2012) *Religious Tourism - a Finnish Perspective*, Thesis Masters of Hospitality Management 2012
- Nolan M. L. & Nolan, S. (1992) *Religious sites as tourism attractions in Europe*, Annals of Tourism Research 19 : 1, pp. 68-78.
- Nolan, M. L. & Nolan, S. (1989) *Christian pilgrimage in modern Western Europe*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Norman, A. (2004) *Spiritual tourism religion and spirituality in contemporary travel*, Thesis.
- Olsen, D.H. & Timothy, D. J. (2006) *Tourism and religious journeys*, Published by Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN
- Pearce, P. (1991) *Fundamentals of Tourist Motivation*. International Academy for the Study of Tourism. University of Calgary
- Pearce, P. (1991) *Fundamentals of Tourist Motivation*. International Academy for the Study of Tourism. University of Calgary.
- Pew Research Religion & Public Life Project (2011) *Global Christianity – A Report on the Size and Regional Distribution of the World’s Christian Population*, Pew Research Center, Washington, December 2011
- Pew Research Religion & Public Life Project (2012) *The Global Religious Landscape – A Report on the Size and Distribution of the World’s Major Religious Groups as of 2010*, Pew Research Center, Washington, December 2012
- Polyzos, S. & Arabatzis G. (2006) *A multicriteria approach for the evaluation of tourist resources of Greek prefectures* Tourism Today, 6, pp.96-111.
- Polyzos, S. & Sdrolas L. (2006) *Strategic Method of Confrontation of Tourist Competition: The Case of Greece*, Journal of Travel and Tourism Research 6 (1), pp. 12-28.
- Pye, M. (2006) *Ένα ψηφιδωτό παραδόσεων: ιαπωνικά θρησκευόμενα* στο Πάρτριτζ Κρ. (επιμ.), *Οι θρησκείες του κόσμου* (μεταφ. Αδρακτάς, Β.), εκδ. Ουρανός.

- Rew Research Center, (2016) *The Gender Gap in Religion Around the World*, <http://www.pewforum.org/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/>, [Πρόσβαση 26/3/2016].
- Richards, G. (1996) *Cultural tourism in Europe*. Wallingford: CABI.
- Richards, G. (1996) *The Scope and Significance of Cultural Tourism* in G. Richards Cultural Tourism in Europe, Wallingford: Cab International, p. 19
- Richards, G. (2001) *The development of cultural tourism in Europe*. In: Richards, G. (ed) Cultural attractions and European tourism. Wallingford: CABI, pp. 3-30.
- Richards, G. (2007) *Cultural Tourism. Global and Local Perspectives*. The Haworth Hospitality Press, Binghamton, New York
- Rinschede, G (1990) *Catholic Pilgrimage Places in the United States*. In Geographia Religionum. Band 5, pp. 63y147. Berlin: Dietrich Reimer Verlag. v L ”
- Rinschede, G. (1992) *Forms of religious tourism*, Annals of Tourism Research 19 : 1, pp. 51-67.
- Robichaud, P. (1999) *Tourist or Pilgrim?: Rescuing the Jubilee – The heart of pilgrimage is conversion, not travel; The journey is only the means to the end* (religious travel to Rome, Italy as the year 2000 approaches), America Press, Inc., p. 2.
- Rodrigues, S.A.M. (2012) *Motivations, Experiences and Potential Impacts of Visitors to a Monastery in New Zealand : A Case Study*, Thesis.
- Roussel, R. (1972) *Les Plerinages. Ed. Que Sais-je?* Paris: Presses Universitaires de France.
- Roussel, R.(1954) *Les Pelerinages a Travers les Siecles*. Paris: Payot.
- Russell, P. (1999) *Religious travel in the new millennium*, Travel and Tourism Analyst, 5, 39-68
- Santos, X.M. (2002) *Pilgrimage and Tourism at Santiago de Compostela. Tourism Recreation Research* 27, 41–50.
- SETE, (2010) *Greek tourism 2020: Proposal for the new development model*. Available at: http://issuu.com/sete-ebooks/docs/sete_2020_en [access 23/07/2018].
- Sievers, A. (1985) *Zur Bedeutung des Pilgertourismus in Sri Lanka (Ceylon)*. In Geographia Religionum, Band 1, pp. 257-286. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Sindiga, I. (1996) *International tourism in Kenya and the marginalization of the Waswahili*. Tourism Management, VoI. 17, No. 6, pp. 425-432,
- Smith, V.L. (1992) *Introduction: the quest in guest*, Annals of Tourism Research, 19, 1-17.
- Smith, V.L. (1992) *The Quest in Guest*, Annals of Tourism Research, Vol. 19, pp. 1-17
- Teo, P. (1994) *Assessing socio-cultural impacts: the case of Singapore*, Tourism Management 1994 15 (2) 126136.
- Terzidou, M. (2010) *Religion as a motivation to travel: the case of Tinos island in Greece*, pp. 338-349 ‘Managing the religious tourism experience’ Nazare, Portugal, 19-21 November.
- Timothy, D. & Olsen, D. (2006) *Tourism, religion and spiritual journeys*, Routledge : 41-42.
- Tomasi, L. (2002) *Homo Viator: From Pilgrimage to Religious Tourism via the Journey* (pp. 1–24). In W.H. Swatos, Jr and L. Tomasi, (Eds.) “From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism: The Social and Cultural Economics of Piety”, Westport, Connecticut: Praeger BANK Ltd
- Turner, V. & Turner, E. (1978) *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*, Columbia University Press, New York.

- UNWTO, (2007) *Tourism and Religions* A Contribution to the Dialogue Among Religions, Cultures and Civilizations, Summary of the Report, Córdoba Conference.
- UNWTO (2013). *Tourism Highlights*, Edition 2018. <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>. Προσπελάθηκε 4/2/2018
- UNWTO (2014). *Tourism Highlights*, Edition 2014. <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm> Προσπελάθηκε 4/2/2018
- UNWTO, (2017) *Tourism Highlights*, Edition 2017. <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>. Προσπελάθηκε 4/2/2018
- UNWTO, (2018) *Tourism Highlights*, Edition 2018. <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>. Προσπελάθηκε 4/2/2019
- Vukonić, B. (1996) *Tourism and Religion*, (trans. Matešić Sanja), Pergamon, Elsevier Science Ltd.
- Vukonić, B. (2002) *Religion, tourism and economics: A convenient symbiosis*.
- Wagner, L. M. (2000) «The sustainable development imperative and the travel and tourism industry. Case study for the UN Vision Project on Global Public Policy Networks», New York, προσπελάθηκε στις 12/05/2018 από την ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.gppi.net/fileadmin/gppi/Wagner_Travel_and_Tourism.pdf
- World Bank, (2014) *World View 2014*, 1.1 World Development Indicators: Size of the economy, <http://wdi.worldbank.org/table/1.1>
- World Economic Forum, (2013) *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation*. Geneva, Switzerland.
- World Economic Forum (2013α) *The Global Competitiveness Report 2013-2014. Full Data Edition*, Geneva, Switzerland.
- World Religious Travel Association – WRTA (2014) *Official Blog* <http://worldreligioustravelassociation.blogspot.gr/> Προσπελάθηκε 14/11/2018
- WTO, (1994) *Recommendations on Tourism Statistics*
- WTTC, (2017) *Economic impact 2017*. Available at: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/Bangkok2017.pdf [Access 25/07/2018].
- Wu, C.T. (1982) *ISSUES OF TOURISM AND SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT*, Annals of Tourism Research. Vol. 9. pp. 317-330. 1982 Printed in the USA All rights reserved.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Νο 1

Στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής εργασίας που εκπονείται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας με θέμα : «Θρησκευτικός τουρισμός στην περιοχή της Λάρισας. Η χωρική και η αναπτυξιακή διάσταση» με επιβλέποντα τον κο Σεραφείμ Πολύζο. Σας παρακαλούμε να απαντήσετε με ειλικρίνεια στις ερωτήσεις.

Η άποψή σας είναι πολύ χρήσιμη για την προσπάθεια διερεύνησης των δυνατοτήτων ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας.

Αθηνά Χαρταλάμη, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, τίτλος του μεταπτυχιακού : Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού.

Μητροπόλεις - Ιερές Μονές - Προσκυνήματα

ΜΕΡΟΣ Α' : ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώστε ✓

Θέση : Υγούμενος/η Μητροπολίτης Μοναχός/η

 Κληρικός

ΜΕΡΟΣ Β'

1. Ποια είναι η ηλικιακή ομάδα των επισκεπτών;
2. Ποιο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης των επισκεπτών;
3. Κατά τη διάρκεια του έτους πόσους επισκέπτες προσελκύει το μνημείο;
4. Πόσοι από τους επισκέπτες διανυκτέρευσαν στην περιοχή;
5. Πόσοι από τους επισκέπτες διανυκτέρευσαν στις κλίνες του μοναστηριού;

6. Ποιος είναι ο χρόνος παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή ;
7. Ποιος είναι ο χρόνος παραμονής στο μνημείο;
8. Ποια είναι η συχνότητα επισκέψεων στο μνημείο;
9. Ποιες ημέρες σημειώνεται η μεγαλύτερη προσέλευση επισκεπτών;
10. Ποια εποχή σημειώνεται η μεγαλύτερη προσέλευση επισκεπτών;
11. Ποιες είναι εθνικότητες επισκεπτών που προσελκύει το μνημείο;
12. Ποιοί είναι οι λόγοι επίσκεψης;

Εκπλήρωση τάματος

Ιερό προσκύνημα

Ενοριακή εκδρομή

Παράκληση

Παρακολούθηση λειτουργίας/τελετής

Απόκτηση ψυχικής γαλήνης

Άλλο

13. Ποιό από τα παρακάτω πιστεύετε ότι προκαλεί το ενδιαφέρον για την επιλογή της επίσκεψης;

Ύπαρξη άλλων αξιοθέατων, μουσείων, μνημείων πολιτιστικού πλούτου

Δυνατότητα επιλογής άλλων δραστηριοτήτων

Δυνατότητα ψυχαγωγίας, διασκέδασης

Το φυσικό περιβάλλον

Απόσταση από τη μόνιμη κατοικία - Ευκολία πρόσβασης

Δυνατότητα συνδυασμού με διακοπές

Φιλόξενο περιβάλλον

14. Ποιές από τις παρακάτω δραστηριότητες επιλέγουν οι επισκέπτες των μνημείων;

Αφοσιώνονται αποκλειστικά στο προσκύνημα

Επισκέπτονται και άλλα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος

Επισκέπτονται και άλλα αξιοθέατα/πολιτιστικούς χώρους

Συνδυάζουν άλλες δραστηριότητες όπως περίπατο, ιαματικά λουτρά κ.λπ.

Πραγματοποιούν ημερήσιες εκδρομές σε περιοχές φυσικού κάλους

Συμμετέχουν σε παραδοσιακές ή πολιτιστικές εκδηλώσεις

15. Σημειώστε πόσο σημαντικοί είναι για τους επισκέπτες οι παρακάτω παράγοντες.

	Πολύ σημαντικό	Σημαντικό	Μέτρια σημαντικό	Ελάχιστο σημαντικό	Αδιάφορο
Εύκολη πρόσβαση, μέσα μεταφοράς, τοπικά μέσα.					
Υποδομές (οδικό δίκτυο, λιμάνια, αεροδρόμια).					
Διαμονή.					
Διατροφή.					
Ποιότητα υπηρεσιών, ασφάλεια, άνθρωποι.					
Φυσικά θέλγητρα περιοχής					
Θρησκευτικά/Πολιτιστικά μνημεία					
Ψυχαγωγία, συνδυασμός άλλων δραστηριοτήτων.					
Σχέση προϊόντος-τιμής.					
Κλίμα.					

Ευχαριστώ για το χρόνο σας.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ No 2

Στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής εργασίας που εκπονείται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας με θέμα : «Θρησκευτικός τουρισμός στην περιοχή της Λάρισας. Η χωρική και η αναπτυξιακή διάσταση» με επιβλέποντα τον κο Σεραφείμ Πολύζο. Σας παρακαλούμε να απαντήσετε με ειλικρίνεια στις ερωτήσεις.

Η άποψή σας είναι πολύ χρήσιμη για την προσπάθεια διερεύνηση των δυνατοτήτων ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Λάρισας.

Αθηνά Χαρταλάμη, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, τίτλος του μεταπτυχιακού : Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού.

Διοργανωτές εκδρομών θρησκευτικού περιεχομένου**ΜΕΡΟΣ Α' ΠΡΟΦΙΛ ΕΡΩΤΩΜΕΝΩΝ**

1. **Επωνυμία:**
2. **Έδρα τουριστικού γραφείου:**.....
3. **Χρόνια λειτουργίας τουριστικού γραφείου:**

ΜΕΡΟΣ Β'

1. **Ποια είναι η ηλικιακή ομάδα των επισκεπτών;**
2. **Ποιο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης των επισκεπτών;**
3. **Κατά τη διάρκεια του έτους πόσους επισκέπτες προσελκύουν τα μνημεία της περιοχής;**
4. **Πόσοι από τους επισκέπτες διανυκτέρευσαν στην περιοχή;**

5. Πόσοι από τους επισκέπτες διανυκτέρευσαν στις κλίνες των μοναστηριών;
6. Ποιος είναι ο χρόνος παραμονής στην περιοχή ;
7. Ποιος είναι ο χρόνος παραμονής στα μνημεία;
8. Ποια είναι η συχνότητα επισκέψεων στα μνημεία;
9. Ποιες ημέρες σημειώνεται η μεγαλύτερη προσέλευση επισκεπτών;
10. Ποια εποχή σημειώνεται η μεγαλύτερη προσέλευση επισκεπτών;
11. Ποιες είναι εθνικότητες επισκεπτών που προσελκύουν τα μνημεία;
12. Ποιοί είναι οι λόγοι επίσκεψης;

Εκπλήρωση τάματος

Ιερό προσκύνημα

Ενοριακή εκδρομή

Παράκληση

Παρακολούθηση λειτουργίας/τελετής

Απόκτηση ψυχικής γαλήνης

Άλλο

13. Ποιό από τα παρακάτω πιστεύετε ότι προκαλεί το ενδιαφέρον για την επιλογή της επίσκεψης;

Ύπαρξη άλλων αξιοθέατων, μουσείων, μνημείων πολιτιστικού πλούτου

Δυνατότητα επιλογής άλλων δραστηριοτήτων

Δυνατότητα ψυχαγωγίας, διασκέδασης

Το φυσικό περιβάλλον

Απόσταση από τη μόνιμη κατοικία - Ευκολία πρόσβασης

Δυνατότητα συνδυασμού με διακοπές

Φιλόξενο περιβάλλον

14. Ποιές από τις παρακάτω δραστηριότητες επιλέγουν οι επισκέπτες των μνημείων;

Αφοσιώνονται αποκλειστικά στο προσκύνημα

Επισκέπτονται και άλλα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος

Επισκέπτονται και άλλα αξιοθέατα/πολιτιστικούς χώρους

Συνδυάζουν άλλες δραστηριότητες όπως περίπατο, ιαματικά λουτρά κ.λπ.

Πραγματοποιούν ημερήσιες εκδρομές σε περιοχές φυσικού κάλους

Συμμετέχουν σε παραδοσιακές ή πολιτιστικές εκδηλώσεις

15. Σημειώστε πόσο σημαντικοί είναι για τους επισκέπτες οι παρακάτω παράγοντες

	Πολύ σημαντικό	Σημαντικό	Μέτρια σημαντικό	Ελάχιστο σημαντικό	Αδιάφορο
Εύκολη πρόσβαση, μέσα μεταφοράς, τοπικά μέσα.					
Υποδομές (οδικό δίκτυο, λιμάνια, αεροδρόμια).					
Διαμονή.					
Διατροφή.					
Ποιότητα υπηρεσιών, ασφάλεια, άνθρωποι.					
Φυσικά θέλγητρα περιοχής					
Θρησκευτικά / Πολιτιστικά μνημεία					
Ψυχαγωγία, συνδυασμός άλλων δραστηριοτήτων.					
Σχέση προϊόντος-τιμής.					
Κλίμα.					

Ευχαριστώ για το χρόνο σας.